

AZƏRBAYCAN

12'2015

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Tofiq MAHMUDOV

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday Budaqlı, Əli Əmirli, Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Əjdər Ol, Musa Yaqub, Afaq Məsud, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu, Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu, Paşa Əlioğlu, Əli İldırımoglu

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-28-34
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

04.12.2015

Sifariş 3688

Tiraj 600

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

12 çap vərəqi

16,8 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
qasimzadeh@azyb.az

Qiyməti

1 manat 50 qəpik

**Bakı şəhəri,
“Azərbaycan”**

**nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Çap olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir.

BU SAYIMIZDA:

Y u s i f S ə m ə d o ğ l u - 8 0

NİZAMİ CƏFƏROV - Yusif... Və Səmədoğlu.....	3
PƏRVİN - Yusif Səmədoğlu - ölümdən sonrakı həyat.....	10
ƏLİ ƏMİRLİ - Ölümə qənşər!	18
ELMİRAXUNDOVA - Nostalji.....	24

P o e z i y a

ƏLİZADƏ NURİ - Şeirlər.....	29
ASİM YADİGAR - Şeirlər.....	53
QALİB ŞƏFAHƏT - Şeirlər.....	60
NARINGÜL - Şeirlər.....	120
İSMAYİL İMANZADƏ - Şeirlər.....	126
HÜSEYN HATƏMİ - Şeirlər.....	129
XASAY MEHDİZADƏ - Şeirlər.....	142
FİKRƏT ƏSƏD - Şeirlər.....	147

N ə s r

QORXMAZ ŞİXALIOĞLU - Qış (hekayə).....	41
VAQİF NƏSİB - Sənsizlik, mənsizlik, onsuzluq (üç hekayət romanı - sonu)....	64

Y e n i t ə r c ü m ə l ə r

ALES BADAĞ - İdeal oxucu (hekayə).....	133
--	-----

P o r t r e t c i z g i l ə r i

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Şahmatın dramaturgiyası.....	151
--	-----

Ə d ə b i g ə n c l i k

SƏRVƏR KAMRANLI - Şeirlər.....	154
ŞAHANƏ MÜŞFİQ - Şeirlər.....	156
İLTİMAS SƏMİMİ - Şeirlər.....	159
MAYİSƏ ƏSƏDULLAQIZI - Şeirlər.....	161
RƏŞAD MAHMUDOĞLU - Qismətdən məhəbbətə, Halallıq.....	163

“ İ s t i - i s t i ”

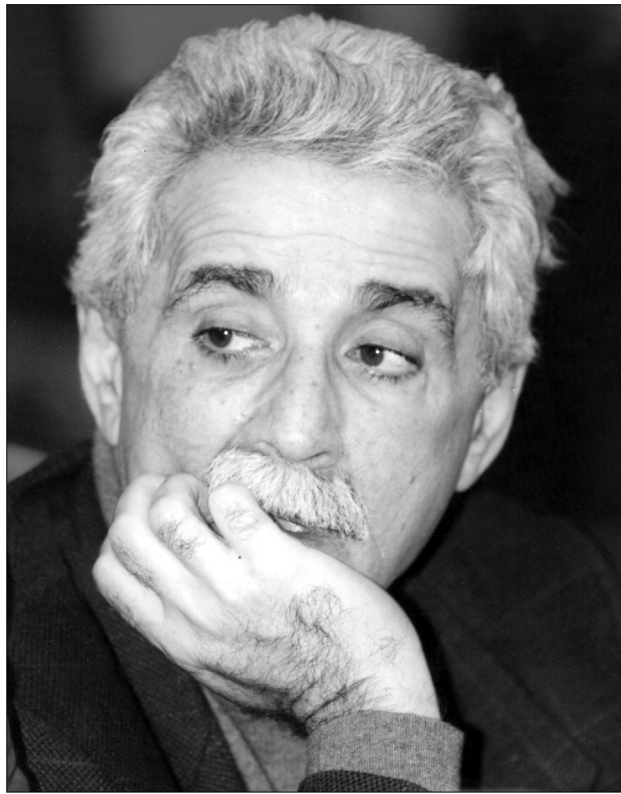
VAQİF YUSİFLİ - Ədəbi hadisə.....	172
-----------------------------------	-----

K i t a b r ə f i178

“ A z ə r b a y c a n ” - 2 0 1 5

2015-ci ildə "Azərbaycan" jurnalında dərc olunmuş materiallar.....	181
--	-----

◆ Yusif Səmədoğlu - 80

Yusif... Və Səmədoğlu

«Yusif», hamıya məlum olduğu kimi, «gözəl» deməkdir. Və Yusif Səmədoğlu bu dünyaya gəlişi, dədə-babadan gələn bu adı daşması ilə onun («Yusif» adının) məzmun-mündəricəsini bir az da gözəlləşdirdi.

Yusif Səmədoğlunu mən ilk dəfə tələbəlik illərimdə Azərbaycan (indiki Bakı) Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində görüşdə görmüşəm... Və yadımda qalanlardan birincisi odur ki, çıxışına «bilirsiniz, mən natiq deyiləm...» sözlərilə başladı, ancaq bütün çıxışı boyu bir dəfə də olsun kəkələmədi. Məclis bitəndə tədbiri aparan dekanımız, professor (və dünya miqyaslı fonetist) Ağamusa Axundov özünəməxsus intonasiya ilə «Yusif müəllim təvazökarlıq elədi, o, eyni zamanda böyük natiq imiş» dedi. Biz əl çaldıq... Keçən əsrin ya yetmişinci illərinin sonu, ya da səksəninci illərinin əvvəlləri idi... Bir də yadımda o qalıb ki, tələbələrdən

kiminsə «Vaqif Səmədoğlu sizin üçün kimdir?» sualına təbəssümlə «müasir dövrün ən böyük şairi» cavabını verdi. Sonra isə əlavə elədi: «Xahiş edirəm, özünə də çatdırın»...

İllər keçdi... «Füzulidən Vaqifə qədər» adlı bir məqalə yazmışdım. Və istəyirdim ki, Yusif Səmədoğlunun baş redaktor olduğu «Ulduz» jurnalında çıxsın... Bütün cəhdlərim hədəf getdi. Çünki baş redaktoru tapmaq, ümumiyyətlə, mümkün deyildi, yerdə qalanlar isə hərəsi öz səviyyəsində «çax-çux»unda idilər...

Nə isə, qərara gəlmişdim ki, bu cızma-qaramı Yusif müəllim gərək mütləq oxusun... Çap eləməsə belə... Onun (Səməd Vurğunun oğlunun!) fikri mənim üçün çox əhəmiyyətli idi. Çünki həmin məqalədə o vaxtkı ağılmca Səməd Vurğunun Azərbaycan poeziyası tarixindəki yerini də müəyyənləşdirmişdim: Füzuli - tezis, Vaqif - antitezis, Səməd Vurğun - sintez... İş elə gətirdi ki, mənim passiv mücadiləm davam etdiyi aylarda Yusif müəllim «Ulduz»dan «Azərbaycan»a keçdi. Və, nəhayət ki, bu keçid dövründə məqaləni Yusif qağaya çatdırıa bildim... Dedi ki, bir həftədən sonra zəng elə, eşitmişəm, ciddi yazıdır, gərək rahat bir vaxt baxam. Kişiyə əziyyət verməmək üçün bir aydan sonra zəng elədim. Cavabı bu oldu ki, Nizami, qadası, oxudum, yaxşı yazdı, növbəti nömrədə çıxacaq... Onda mən də «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetinin Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq şöbəsinin müdiri idim. Və, təbii ki, Yusif qağanın nəinki işdə, sözdə də qeyri-məhdud «demokratizm»i barədə kifayət qədər aydın təsəvvürüm vardı. İki-üç ay gözlədim. Bir şey çıxmadı... Zəng elədim. Üzrxahlıqdan sonra dedi ki, qadası, məqalə yaddan çıxıb işdə qalmışdı, indi evə aparıram, sən narahat olma, bu gecə oxuyacam... Elə mütəəssir oldum ki... Ağılıma da gəlməzdi ki, böyük bir yazıçı-intellektual mənim məqaləmi evə aparıb gecə oxuya.

Üstündən üç-dörd ay da keçdi... Günlərin bir günü özü zəng elədi ki, Nizami, sən məqaləni oxudum, çox aktual məsələlər qaldırmısan, ancaq incimə, evə aparmışdım, hara qoyduğumu unutmuşam... Varsa, bir nüsxəsini göndər verək, bu nömrəni sənə görə saxlamışam...

Ürəkdən təşəkkür elədim, dedim ki, Yusif müəllim, sabah mütləq göndərərəm. Sonra soruşdu ki, Nəriman (Nəriman Həsənzadə - N.C.) necədi? Dedim, sağ olun, yaxşıdı...

Təbii ki, məqalənin heç bir nüsxə-filanını göndərmədim. Çünki əlimizdə o boyda nüfuzlu, populyar qəzet var idi. Və orada çap etdirmək üçün də heç bir maneə yoxuydu... Ona görə də

«Azərbaycan»dan (və Yusif qağadan!) ümidimi təmkin (və təvazökarlıq) ilə üzdüm.

İki-üç aydan sonra, heç gözləmədiyim halda, «Füzulidən Vaqifə qədər» «Azərbaycan»da çap olundu. Müəyyən maraq da doğurdu... Zəng edib Yusif müəllimə təşəkkür eləyəndə «Nizami, jurnalda oxudum, ciddi araşdırmadır» dedi. Və əlavə elədi ki, «növbəti məqaləni gözləyirik, göndərən kimi çap edəcəyik»... Nə mən məqalə göndərdim, nə Yusif müəllim çap elədi...

Ancaq bu böyük İnsana hörmətim, məhəbbətim nəinki azaldı, get-gedə daha da artdı. Onun «laübaliliy»i daxildən - çox-çox «qədimlər»dən gəlirdi... Və həmişə düşünmüşəm ki, Yusif Səmədoğlunun (eynilə Səməd Vurğun kimi) təfəkkürü, dünya-görüşü Qazax mahalına oxşayır... Bir qədim tarixi var, bir də müasir... Orta əsrlər tarixi yoxdur... Elə bil qədim dövrün ürəyi dünya qədər geniş (və mütəfəkkir!) insanını, özü ilə razılaşmadan (təsədüfən!), diplomatiya, bicliklər, münaqişələrlə dolu müasir dövrə atıblar. Və həm etnoqrafik mükəmməlliyini (fundamentalizmini!) qoruyur, həm də müasir dünyayla, onun bitib-tükənməz konyukturlarıyla ayaqlaşmağa çalışır...

Yusif Səmədoğlu, nə qədər az yazsa da, heç şübhəsiz, ən böyük Azərbaycan yazıçılarından biri idi. Və yazıçı kimi böyüklüyünün bir mühüm göstəricisi də elə az yazması idi.

Fikrimcə, Yusif Səmədoğlu ona görə az yazırdı ki, ədəbiyyata, söz sənətinə (peşəsinə!) son dərəcədə ciddi, son dərəcədə məsuliyyətlə yanaşırdı. Heç zaman unutmurdu ki, dahi Səməd Vurğunun oğludur... Və onun böyük intellekti, yüksək zövqü həmişə, hər şeydən yazmağa, süni populyarlığa imkan vermirdi.

Nəhayət, bir məsələ də vardı... Yusif Səmədoğlu sözün geniş (və böyük) mənasında həyat adamı idi. O, bu dünyaya yalnız yazı yazmağa (yazıçı olmağa!) gəlməmişdi. Gəlmişdi ki, həyatın insan görə biləcəyi bütün gözəlliklərini görsün... Özündən sonra təbii, canlı bir İnsan obrazı (əsər!) qoyub getsin. Və istədiyi kimi də elədi...

Allah Yusif Səmədoğluna yüksək intellektlə yanaşı, yaraşır, boy-buxun, daxili aristokratlıq da vermişdi... Rəhmətlik Fərman Eyvazlı danışdı ki, Moskvada Ədəbiyyat İnstitutunda oxuduğumuz illərdə Yusiflə restorana getmişdik. Yeyib-içirdik... Həzin musiqi də vardı. Birdən Yusif ayağa durub nəzakətlə qonşu stola yaxınlaşdı... Orada yaşlı bir general öz ailəsiylə əyləşmişdi.... Salam verdikdən sonra generala, təbii ki, rusca «olarmı gənc xanımı rəqsə dəvət edirəm?» dedi. General ona əvvəl

tərs-tərs baxdı, sonra xoş görünüşünü, mütəvaze ədasını görüb «gənc xanım özü bilər, ona müraciət edin» dedi. Yusif, yəqin ki, xanımı öz baxışları ilə çoxdan ram eləmişdi. Və onlar restoranda əyləşənlərin gözləri qarşısında qeyri-adi bir rəqs elədikdən sonra kavalər gənc xanımı yüksək centlmən mədəniyyətilə öz yerində əyləşdirib generala təşəkkür elədi.

Qayıdanda Yusifdən qızın kim olduğunu soruşdum... «Generalın qızıdır» dedi, «ailəlikcə gəliblər»... Yemək-içməyə davam elədik. Ancaq bu dəfə zəhmli generalın sərt baxışları altında... İmkan tapan kimi Yusiflə qız gözləşirdilər. Və, yəqin ki, qızın atası bunu hiss edirdi. Yusif bir də ayağa qalxıb (ancaq bu dəfə səndirləyə-səndirləyə) generaldan qızı ilə rəqs etmək üçün növbəti dəfə icazə istəyəndə o, kəskin şəkildə «olmaz!» dedi. Və kavalərdən «nə üçün?» sualını eşitdikdə daha da qəzəblənərək qışqırdı: «Get burdan!»

Fərman müəllim danışdı ki, Yusifi heç belə görməmişdim... Əlini cibinə salıb bıçaq çıxardı, generalın üstünə gələndə o da tapançasına əl atıb bağırırdı. Mən özümü itirdim...

Yaxşı ki, restoran xidmətçiləri buraya tez-tez gələn Yusifə hörmətlə yanaşırlarmış. Hər ikimizi qomarğalayıb aradan çıxardılar. Və generalın bağırtdı sədaları altında oranı tərk etdik...

Yusif Səmədoğlunun həyat tərz, iş (və idarəçilik) üsulu barədə ən dəqiq, ən maraqlı fikirləri, mülahizələri, yəqin ki, uzun illər onunla birlikdə çalışmış böyük yazıçımız Seyran Səxavətdən gözəl heç kim qələmə almayıb. Və onun bir müşahidəsi tez-tez yadıma düşür... Yazır ki, Yusif Səmədoğlunun evində bir tutuquşu varıydı. Ömrümdə ondan tərbiyəsiz tutuquşuya rast gəlməmişdim. Çünki ağzını açanda ana-bacı söyüşü eləyirdi.

Və Seyran Səxavətin bir xatirəsi də yadımdan çıxmır... Yazır ki, təcili Moskvaya getməli idim. Axtarıb baş redaktoru - Yusif Səmədoğlunu tapa bilmədim ki, icazə alam. Ona görə də icazəsiz getməyə məcbur oldum... Moskvada Mərkəzi Yazıçılar Evinin barına girəndə baxdım ki, Yusif müəllim bir neçə adamla orda əyləşib. İstədim aradan çıxam, ancaq məni görüb yanına çağırırdı. Soruşdu ki, Seyran, nə yaxşı gəlibsən? Dedim, sizi axtarırdım, Moskvaya getmək üçün icazə alam... Dedi, problem yoxdu...

Səməd Vurğunu Yusif Səmədoğlu qədər dərinədən dərk eləmiş ikinci, yaxud üçüncü bir adam (mütəfəkkir!) təsəvvür etmək son zamanlara qədər çox çətin idi. Və yeri gəlmişkən, bunu demək mənim üçün nə qədər çətin olsa da, deməliyəm (və mən deməsəm də, gələcəkdə kimsə deyəcək) ki, Səməd Vurğun

tədqiqatçı sarıdan ən az bəxti gətirmiş şair-mütəfəkkirlərdəndir... Əlbəttə, bunun səbəbləri vardı ki, fikrimcə, birincisi, Səməd Vurğunun yaradıcılığının miqyası (və həmin miqyas səviyyəsində elmi tədqiqat metodunun olmaması) ilə bağlı idi. Dahi şairin çoxcildlik «Əsərləri»nin son nəşrinə professor Yaşar Qarayevin yazdığı ön söz, elə bilirəm ki, uzun illərin çatışmazlığını müəyyən qədər aradan qaldırdı.

Yusif Səmədoğlu Səməd Vurğun yaradıcılığının fəlsəfəsini dahi şairin öz misraları ilə izah edirdi:

«Şair, hökmdarın hüzurundasən!..» Və elə bilirəm ki, qətiyyənlə səhv eləmir, əksinə, gələcək (daha obyektiv!) tədqiqatlar üçün istiqamət verirdi.

«Qətl günü» romanını da təsadüfən yazmadı... Doğrudur, normativ (və kanonik) ədəbi-ictimai tənqit bu romanın baş qəhrəmanı kimi dahi Hüseyn Cavidə gördü, ancaq Sədi əfəndi yalnız Cavid deyildi. Və, bəlkə də, daha çox Səməd Vurğun idi... Yusif Səmədoğlu «Qətl günü»ndə təsvir (və təhlil) etdiyi hadisələri, ilk növbədə, atasının tərcümeyi-halında görməyə, yaşamaya, analiz etməyə bilməzdi.

Yazıcının istər «Qətl günü» romanında, istərsə də ondan əvvəl qələmə aldığı hekayələrində, «Yeddi oğul istəmə» kinossenarisində Qazax mahalının zəngin koloriti var. Və ümumiyyətlə, Yusif Səmədoğlu nə qədər ümumbəşəri intellekt sahibi olsa da, atasının doğulduğu mahalın koloritinə (etnoqrafiyasına!) çox həssas idi. Hətta danışır ki, qardaşı Vaqif Səmədoğlunun «Bəxt üzüyü» tamaşasına baxandan sonra özünəməxsus yumorla «Vaqif qohum-əqrabanı bizlə düşmən edəcək» deyibmiş.

Və yumor böyük yazıcının faciələrlə dolu düşüncə (yaradıcılıq) inersiyasının əsas nikbin əlaməti - «tərəddüdlər»dən «çıxış yolu» sayıla bilər.

Keçən əsrin 80-ci illərinin sonu 90-cı illərinin əvvəllərində - xalq hərəkatı (və xaos) dövründə, az-çox tanınan hər kəsin ürəyindən prezidentlik keçdiyi illərdə Yusif Səmədoğludan soruşurlar ki, siz niyə prezidentliyə namizədliyinizi vermirsiniz?.. Cavab kifayət qədər qısa olur: «Prezidentliyə namizədliyimi verərəm də, seçilərəm də... Ancaq sonra kim işləsin?..»

Yusif müəllim ictimai-siyasi həyatda hansı vəzifəni daşımalı olduğunu yaxşı bilir, nə qədər böyük nüfuzu (populyarlığı) olsa da, bundan sui-istifadə etməyi xəyalına belə gətirmirdi. Müsahibələrindən birində demişdi ki, mən keçmiş həyatımda,

yəqin ki, «akvarium balığı» olmuşam... Bu isə o deməkdi ki, mistik «gen»imdə heç kimə dəxli olmayan sərbəstliyim var, ancaq məhdud, proqramlaşdırılmış bir miqyasda...

Yusif Səmədoğlu uzun illər yaradıcılıq qurumlarına rəhbərlik etmişdi, ancaq onun rəhbərliyi altında çalışmış insanların (onlar da yaradıcı şəxslər idilər) hamısı deyirdi ki, Yusif müəllimdə inzibatchılıqdan əsər-əlamət yoxdur, tez-tez iclas keçirməyi, dedi-qodunu, kimisə müzakirə obyektinə çevirib pisikdirməyi və ya həddindən artıq tərifləyib ağlını başından çıxarmağı xoşlamır... Eşitdiyimə görə, «Ulduz»a baş redaktor təyin ediləndə öz yerləri, redaksiyadakı mövqeləri, nüfuzları barədə narahat olmağa başlayan əməkdaşlardan «diribaşlar»ı təklikdə baş redaktorun kabinetinə gəlib «yaxın adam» kimi ona işdəki münasibətlər barədə məlumat verirlər. Və bu proses təxminən bir ay davam edir. Bir aydan sonra baş redaktor redaksiyanın bütün əməkdaşlarını yığır ki, iclasdır... Stolunun gözündən diktafonunu çıxarıb qoyur ortalığa. Kim kimdən nə «donos» veribsə, hamısı məlum olandan sonra «iclas»ı belə yekunlaşdırır: «Hamınız mənə yaxınsız, gedin öz işinizlə məşğul olun, artıq söz-söhbətə ehtiyac yoxdur». Və bu, yeni baş redaktorun yalnız ilk yox, həm də son iclası olur.

«Ulduz»da işlədiyi illərdə redaksiya əməkdaşları vaxtaşırı ona kömək üçün müraciət edirlərmiş. Və Yusif müəllim tez-tez polis rəislərindən, prokurorlardan, hakimlərdən nə isə xahiş eləməli olurmuş... Təbii ki, həmin vəzifə sahibləri həm bu nüfuzlu, hörmətli insanın xahişini yerinə yetirir, həm də ona başının dəstəsiylə qonaqlıq verirlərmiş. Bir ara, necə olursa, qonaqlıqların arası uzanır. Və Yusif müəllim xətrini çox istədiyi, əhatəsi geniş olan Zakir Fəxrini axtarır. Soruşanda ki, Yusif müəllim, nə lazımdır, özünəməxsus təbəssümlə deyir: «Onu tapıb öyrənin görün bu günlərdə yaxın adamlarından polisə, prokurorluğa, məhkəməyə düşən olmayacaq, işimizi bilək»...

Yusif Səmədoğlu «Qətl günü» romanı ilə Azərbaycan ədəbiyyatına onun ən gözəl əsərlərindən birini, özünün isə şah əsərini verdi...

«Dərd də azar kimi, gələndə batmanla gəlir...»

Hələ ulduzlar təkəmsəyrəkdi - boz səmada bozumtul işıq vardı, gah öləziyirdi, elə bil sönmək istəyirdi, gah da par-par parıldamağa başlayırdı. Külək hələ əsmirdi, hərdən qoşa vələsin kəlləsində ləpə döyən səsə bənzər bir səs qopurdu, deyirdin, yaxınlıqda dəniz var, amma bu səsdən adam diksinirdi. Burada kim vadısa, bilirdi ki, çox-çox uzaqlarda,

hardasa dünyanın o başında bir külək yatağından baş qaldırır, Baba Kahanın zülmətində gərnəşir, ordan çıxıb, ağır-ağır, sürünə-sürünə, batman ləngəri ilə torpaqda dərin şırımlar açdı, daş-qayanın gövdəsinə uğultu sala-sala bu başibəlalı dünyaya meydan oxumağa hazırlaşdı. Burada kim vardısı, hələ çox-çox uzaqlarda həmləyə hazırlaşan küləyin qarğışını eşidirdi: ay ikiayaqlı bəndələr, kökünüz kəsilsin sizin!

...İnsanlar küləkdən bezmişdi, külək də insanlardan» sözlərilə başlayan romanda biri digərinin siyasi-ictimai, mənəvi və mistik davamı olan üç epoxa təqdim olunur. Və bu üç epoxa, əslində, insan cəmiyyətinin bütövlükdə tarixini (daha doğrusu, həmin tarixin metafizikasını) ehtiva edir.

Zaman dəyişir, ancaq xeyirlə şərin, xeyirxahlıqla bədxahlığın, allahlılıqla allahsızlığın, norma ilə anomaliyanın insan cəmiyyəti meydana çıxandan başlamış «dialog»u özünün çoxspektrliyi, rəngarəngliyi ilə davam edir.

Roman müdrik ölünün dirilərə ibrətamiz müraciətilə bitir:

«Daha mən heç kəsin yuxusuna girmirəm. Son dəfə arvadın yuxusuna girdim, o da ağladı, mən də, o məni qucaqladı, mən onu, o mənim göz yaşlarımdan içdi, mən onun... Amma səhər ayılıb, arvad, Səlimə xanıma zəng eləyib, telefonda ağlaya-ağlaya yuxusunu ona danışdı. Vədələşib, günorta görüşüb, Təzə Pirə getdilər, orda mollaya beş manat verib, Səlimə xanım dedi ki, bir dua oxuyub, bu cavan gəlini, yuxusuna girən ölünün xofundan azad eləsin...»

Dəxi mən, a kişilər, bundan sonra, bir kimsənin röyasına girmərəm! Amma, ey mənim səbrli oxucum, işdir-şayəd, gecə rüyada, sifəti xəzan yarpağı kimi sapsarı saralmış, gözləri çuxura düşmüş, beli azca donqar bir xəstə görsən, ya da ki, başında buxara papaq, əynində kürk, gülümsər və qüssəli gözlər sahibi olan bir sinli kişi görsən, o zaman, dəxi bizi qınama. Vallah, ölülər savab iş tutmaq istəyirlər. Yuxunuz şirin olsun, dirilər!»

«Qətl günü»ndən sonra Yusif Səmədoğlu «Deyilənlər gəldi başa» romanını yazmağa başladı, ancaq əsər yarımçıq qaldı...

Bununla belə, Yusif müəllim bu dünyada bütöv, mükəmməl, zəngin (və adı kimi gözəl) obrazını qoyub getdi.

Nizami CƏFƏROV

Yusif Səmədoğlu - **ölümdən sonrakı həyat**

Qusar meşəsinin ortasında balaca bir evdi. Nağıllarda təsvir olunan daxmalara bənzəyirdi. Dörd dövrəsi ağacdı. Dəniz uzaqdadı, çox uzaqda... Ona görə gecənin bir aləmi dalğaların səsinə yuxudan ayılanda qorxumdan nə edəcəyimi bilmirdim?! Külək qalxdıqca “dəniz” ləpələnir, mənə vahimələnirdim. Heç kəsi oyadıb narahat eləmək istəmədim. Birtəhər sabahı gözlədim, səhər açılan kimi bizi qonaq eləmiş ev yiyəsindən ötən gecəki “dəniz”i xəbər alanda xeyli sadə cavabından təəccübləndim. Sən demə, yarpaqların səsi imiş. Külək əsəndə yarpaqların xışıltısı dəniz ləpələrinin səsinə andırırmış...

Onda uşaq idim! Yusif Səmədoğlunu oxumamışdım. Amma illər keçdi, ilk dəfə “Qətl günü” romanını oxuyanda həmin o uşaqlığımda qalmış gecəni, ruhumu sarmış vahiməni xatırladım:

***“...hərdən qoşa vələsin kəlləsində ləpədöyən səsə bənzər
bir səs qopurdu, deyirdin, yaxınlıqda dəniz var, amma bu səsdən
adam diksinirdi.”***

Bu dəfə də təsirləndim, amma başqa səbəbdən; həyatın, gerçəkliyin belə dəqiq, həm də yüksək bədiiliklə yazılmasından.

Yusif Səmədoğlu yaradıcılığı ədəbiyyatın klassik tərifinə tam uyğundur; ədəbiyyat həyatı obrazlı şəkildə əks etdirən söz sənətidir. Bu tərif Yusif Səmədoğlunun yaratdığı ədəbiyyata birbaşa aiddi. Onun bütöv irsini - bir neçə hekayəsini, “Qətl günü” romanını və yarımçıq qalmış “Deyilənlər gəldi başa” əsərini ümumilikdə məhz belə səciyyələndirmək olar: “Həyat və zaman haqqında hekayət”. Bu mənada yazıçının yazaraq yaratdığı həyat həm gerçək, yəni hamımızın yaşadığı həyatdı, həm də bir az da özünün uydurduğunu. O, reallığı daha dəqiq, daha dolğun, tərifdə deyildiyi kimi - “obrazlı şəkildə” çatdırmaq üçün edir bütün bunları: mistik qəhrəmanlar, sürrealist süjetlər, irreal səhnələr hamısı bu gerçək həyatın dərin qatlarına enməkdən, fəlsəfəsini anlamaqdan, anlatmaqdan ötrüdü. Və bu əsərlərin, demək olar ki, hamısında yazıçı mövqeyinin duyulmaması, müəllifin xeyirə pərəstişinin, şərə nifrətinin, müsbət-mənfi qəhrəman bölgüsünün açıq-aşkar hiss

olunmaması da fərqli məqamdı. Müəllif sadəcə həyatı göstərir, öz üsulları, öz vasitələriylə adi gözlə görünməyən həqiqəti üzə çıxarır, nəticə isə oxucuya qalır.

* * *

Yusif Səmədoğlu 1935-ci ildə dünyaya gəlib. Yaşasaydı, 80 illik yubileyi qeyd olunacaqdı. 80 yaşlı yazıçının bu günü müşahidə edib nələr yazı biləcəyini düşünürəm. Və bu fikirlə əsərlərini, romanını yenidən oxuyub görürəm ki, əslində, o, çağdaş zamanı yazıb artıq. “Qətl günü” təkcə Yusif Səmədoğlu yaradıcılığının deyil, bütöv Azərbaycan nəsrinin, müasir terminlə ifadə etsək, “brend”i sayıla bilər. Üç fərqli zaman təsvir edilmiş bu romanı elə yüngülvari araşdıranda görürsən ki, əsər bütün dövrlər və zamanlar barədədir, bütün dövrlərin və zamanların qanunları, bu qanunlar içərisində yaşamaq uğrunda mübarizə aparan insan haqqındadır. Birinci dövr - təxminən XVIII əsr Azərbaycanı, ikinci dövr - XX əsrin 30-40-cı illəri, üçüncü dövr - yenə də təxminən 70-80-ci illər. Bu üç zamanda baş verən hadisələr həm bir-birindən uzaqdır, qəhrəmanlar fərqlidir, həm də bir-biriylə bağlıdır, qəhrəmanların taleyi oxşardır, biri digərinin davamıdır.

Əsərin qəlizliyi, çətin qavranılması, təhlilə gəlməməsi haqda müxtəlif fikirlər var. Amma bir az diqqətlə, peşəkar yanaşanda açarın elə mətnin özündə olduğunu başa düşürsən. Yazıçının “Dərd də azar kimi gələndə batmanla gəlir” - ifadəsi çox şey deyir. Əsərin müxtəlif məqamlarında “qonq” kimi səslənən bu fikir əsas qayəni ifadə edir. Müəllif hər üç dövrü birləşdirən dərdlərdən danışır əslində və buna qəhrəmanın düşüncələri vasitəsiylə eyham vurur: ***“Və birdən Mahmudun ağına bir fikir gəldi: adamları bir-birinə bağlayan dərddir. Dərd uzun bir kəndirdi ki, dünyanın belinə toqqa kimi dolanıb, hamı bu kəndirdən yapışb bir-birinə sarı gəlir...”***

Bəs, bu dərd nədi, nədən ibarətdi? Məsələn, XVIII əsrdə yaşayan Xacə Ənvərlə 70-ci illərin sadə kənd sakini Tatar Temirin ümumi dərdi ola bilərmə? Yazıçının öz təbiriylə desək, “dünyanın belinə toqqa kimi dolanan” dərd hansı yerdə, hansı məqamda birləşdirir bu adamları? Bu sualların da cavabı mətnin özündədir:

“Fikirləşdi ki, bu zamanədə heç bəndəyə "dərd görməmişən" demək olmaz, bu, ağ yalan olar. Hərənin çiyində dağ boyda dərdi var, biri bu ağırlığa dözür, Temir demişkən, bir yanın boş qoyur, o biri qatlanır, dördəyaxq olub ulaya-ulaya dağa-daşa düşür.”

Yəni, əslində, bu zamanədə yaşamağın özü artıq “dərd çəkmək” - deməkdi. Və hərənin çiyinə düşən, ömrü boyu daşılmalı olduğu

“dağ boyda dərd”in adı da ZAMANDı. Əsərdən çıxan çoxlu nəticələrdən biri də budur ki, zaman hələ indiyə kimi heç vaxt insanın tərəfində olmayıb. Dövlər bir-birini əvəz etdikcə amansız qanunların şəkl dəyişir, mahiyyət dəyişmir. Ədalətli, xoşbəxt cəmiyyət isə utopiyadır. Amansızlıqla edam olunmuş şairin əlyazmalarını qaçıran təlxək (!) Üfləmə Qasım qan tökülməyən, baş kəsilməyən məmləkət axtarır. Amma məgər beləsi varmı, varsa, hardadı? Yazıçı özü də əsərdə bu sualı açıq qoyur:

“Amma getməliyd, lazım olsa xortdanın özün qucaqlayıb onunla bir yerdə bu meşədə gecələməliyd: şairin əlyazmalarını uzaqlara, qan tökülməyən, baş kəsilməyən bir yerə aparıb orda çörəyi halal adamların diyarında otun-ələfin altından gün işığına çıxarmalıydı. Amma təlxək qüssəli-qüssəli xəzan yarpaqlarına bir də baxıb düşündü ki, görən, bu dünyada çörəyi halal olan adamların diyarı hardadı?”

“Qətl günü” romanının az qala hər cümləsi ideyaya xidmət edir. Yazıçı bəzi məqamlarda Çexovsayağı eyhamlarla - qəhrəmanların tamam başqa, bəlkə də, adi məişət məsələlərini müzakirə etdiyi anlarda qısa “atmacalarla” bu ideyanı (yaxud ideyaları) göstərir.

“Xatirələr üstünə gələndə, kilidli qapılardan biri açılb, boğazından içinə qaynar qurğuşun töküləndə, ürəyinə də damcı-damcı ağrı axanda, gərək ya fit çalıb, göz vurub özünü səfəhliyə qoyasan, ya əllərini qaldırıb təslim olasan. Başqa yol yoxdur. Çünki keçmiş həmişə pusqudadır, fürsət düşən kimi tətii çəkir. Vay o gündən ki, güllə səni tapa”.

“Keçmiş həmişə pusqudadır.” Həm xalqın keçmişi; ona görə yazıçı dərdi keçmişdən üzübəri təsvir edə-edə gəlir. Həm də ayrı-ayrı qəhrəmanların keçmişi; ona görə Zülfüqar kişi ölüm ayağında illər öncə yuxarıdan gələn əmrlə öldürdüyü Sarıca oğlu Məhəmmədi xatırlayır. Yazıçının əsas uğuru bütün zamanları, bütün dövrləri qarışdırıb bir bütöv “zaman” yaratmasıdır. Yəni, burda keçmiş, gələcək yoxdu, əslində, hər şey indi baş verir - müəllifin hadisələri qələmə aldığı vaxtda və bu “İNDİ” bütün zamanların və cəmiyyətlərin içərisini göstərir: hökmdarla Salahovu əsrlər ayırır. Amma Salahov hökmdarın mənəvi varisidi, əsrlərin bu üzündəki obrazıdır, şərin simvoludur. Yüzlərin bu tərəfində şairləri meydanda edam eləmərlər, dərisini soymurlar, dilini kəsmirlər, amma yenə də zaman, mühit sənətkara qarşıdır - Sədi Əfəndi kimi ziyalıları cəmiyyət bir tərəfdən sıxışdırır, “yuxarılar” başqa tərəfdən. Xalq mütləq hakimiyyət qarşısında acizdi, qorxu insanların mənəviyyatına qənim kəsilib. Yeganə

azad adam, şair Millətin gözü önündə edam olunur, bir kəs cıncırını çıxarıb etirazını bildirmir. Yazıçı bu məqamı hökmdarın dilindən şərh edir:

““Bu məmləkətin xanını edam etdik, kəndini-kəsəyini oda verdik, qolunda təpər qalmış erkəklərinin hamısını qılıncdan keçirib qanına qəltan elədik və bir kimsə qorxmadı və yerli camaatdan da bir kimsə artıq-əskik danışmadı. İndi bir dılğır şairin üstündə, mənim zəbt etdiyim məmləkətin camaatı, yəni öz hökmdarının üzünə ağ olacaq?!”

...Alqış nidaları elçilər otağının mərmər sütunlarını, bərbəzəkli divarlarını yalayıb ərsə dirəndi...

Məgər bu sözlər, bu şərh yalnız o dövrəmi aiddi? Mərmər sütunları lərzəyə gətirən alqışlar sonralar totalitar rejimin də simvollarından birinə çevrildi. Hətta ictimai əsaslarla “çəpikçilər ştatı” da yarandı idarələrdə. Yazıçı bu cür kiçik və böyük detallardan istifadə edərək yaltaqlığı, riyakarlığı, qorxaqlığı simvollaşdırır. Bu mənada əsər həm də informasiya verir. Çağdaş dövr gənclərinin, yəni o zamanı görməyənlərin Sovet sistemi gerçəkliklərini təsəvvür etməsi üçün zəngin material var romanda. Bu mənada xəstənin düşüncələri, xatirələri xeyli təsirlidir:

“Xəstəliyimin mənə xeyiri də bu oldu ki, daha məni tez-tez yoldaş Filankəsovun yanına iclasa-filana çağırırlar. İçirəm dərmanlarımı, yatıram yorğan-döşəyimdə. Nə məni çağırırlar, nə də mən onlara zəng vururam. Dünyada, görəsən, can rahatlığından yaxşı şey ola bilərmi?”

Tək elə gətirdiyim bu kiçik parçadan xeyli dərin mətləbləri əxz etmək olar. Həyat o qədər qəliz, qanunlar o qədər sərtidir ki, xəstəlik, yorğan-döşək “can rahatlığı” sayılırmış. Təki səni yoldaş Filankəsovun yanına çağırıb çək-çevirə salmasınlar...

Müəllifin bütün bu incə mətləblərdən xəbərdar olması, bəlkə də, elə real həyatda baş vermiş hadisələri qələmə alması təbiidi. Mühitin, necə deyərlər, ortasında, Səməd Vurğunun ailəsində dünyaya gəlmiş adamın bunları bilməsində qeyri-adi bir şey yoxdu. Qeyri-adi olan bu reallıqların necə yazılmasıdır. Bəzən real həyat hadisələri elə yazılır ki, əhvalatlar xronika, personajlar yazıçı əlində “marionetka” təsiri bağışlayır. Amma Yusif Səmədoğlunun yüksək nasir peşəkarlığı böyüyüb boya-başa çatdığı mühiti, az qala evinin içində gedən söhbətləri son dərəcə bədii şəkildə qələmə almağa imkan verib.

Əsərin əsas məziyyətlərindən biri də dilidir. Yazıçı müxtəlif dövrləri fərqli dillərdə təsvir edir. Və bununla dil tariximizi də, dilin

keçdiyi inkişaf yolunu da canlı səhnələrlə, əyani şəkildə göstərmiş olur. XVIII əsr hadisələri daha ağır, qəliz, sanki əruzun “rəməl”ində olduğu kimi, ləngərli dildə, 30-40-cı illər, Sədi Əfəndinin gündəlikləri Sultan Məcid Qənizadənin, Mirzə Cəlilin, Əbdürəhim bəy Haqverdiyevin dilində, bir az daha müasir zaman isə çağdaş, anlaşıqlı, sadə üslubda qələmə alınıb. Bu bədii məziyyətləri vurğulayınca bir məsələni də xüsusi qeyd etmək istərdim. Yusif Səmədoğlu bu romanla ədəbiyyatımıza yeni forma gətirib, üç fərqli üslubu bir əsərdə birləşdirib, amma, mənə görə, “Qətl günü”nün digər bir üstünlüyü də şəhər nəsr - kənd nəsr “qarşıdurması”nın mənasızlığını göstərməsidir. Yazıçı Sədi Əfəndinin gündəliklərindəki şəhər ab-havasını, yaxud xəstənin mərkəzdəki mənzilini, şəhər əhlinin həyat tərzini nə qədər dəqiqliklə, canlı, koloritli səhnələrlə təsvir edərsə, Kür qırağındakı balaca kəndi, kənd adamlarının məişətini, xarakterini, ləhcəsini də o qədər səlis çatdırır. Yəni bu əsərlə Yusif Səmədoğlu eyni yazıcının həm kənd, həm şəhər mədəniyyətini, həm kitabdan gəlmə yazı texnikası, peşəkarlığı, həm də həyatdan gələn ruhu, koloriti özündə birləşdirə biləcəyini sübut edir.

Tənqidçi ədəbiyyatşünas Vaqif Yusifli “Yusif Səmədoğlu - böyük nəsr ustası kimi” məqaləsində yazıcının xarakter yaratmaq bacarığından söz açaraq yazır: *“Yusif Səmədoğlu xarakter ustası idi. İstənilən bir nəsr əsərinə ya da ssenariləri əsasında çekilən filmlərə baxın. Şəxsiz ki, istər, nəsr əsəri olsun, istərsə də, bədii film - bu əsərlərdə Yusif Səmədoğlu istedadlı bir sənətkar olduğunu sübut edir - bütün yazıçı mədəniyyəti, xüsusilə təsvir üsulunun özünəməxsusluğu və rəngarəngliyi ilə... Bu mənada “Qətl günü” romanını zəngin xarakterlər qalereyasına bənzətmək olar.”*

Bu zəngin qalereyada Salahov, Kərimli, Xəstə, Sədi Əfəndi kimi həlledici, dərin, çoxqatlı xarakterlər də var, Tatar Temir, feldşer Mahmud, Moşu kimi sadə, ilk baxışda, adi adamlar da... Zəminə kimi ərinin qayğısını çəkən, onun sağlmasıyçün gecəsini gündüzünə qatan qadınlar da var, Marqo kimi fəlakət, Səlimə xanım kimi qərribə qadınlar da...

Və bu yerdə, ümumilikdə Yusif Səmədoğlu nəsrinin qadın qəhrəmanlarından danışanda “İncə dərəsində yaz çağ” hekayəsindəki Sayalını yada salmaq yerinə düşər. Məhz klassik Azərbaycanlı xanımı - qısaca ifadə eləsək, əriylə nəfəs alan qadın obrazları Yusif Səmədoğlu ruhuna daha yaxındı desək, yanılmazıq. Yazıçı bu cür xanımları xüsusi sevgiylə təsvir edir. Hətta bəzi məqamda onların qayğıkeşliyindən təsirlənir də... “Qətl günü”ndə

uzun sürən xəstəlikdən sonra Xəstənin ilk dəfə eşiyə çıxması məqamında müəllif məhz Zəminənin xarakterini, həlimliyini, mehribanlığını göstərir:

“Blokun qapısından həyatə çıxan kimi bir-iki addım qabağa atıb başımı yuxarı qaldırdım, beşinci mərtəbənin kəllə-çarxındakı balkonumuza və balkonda dayanıb sevinə-sevinə mənə əl eləyən Zəminəyə baxdım. Mən də əlimi pləşimin cibindən çıxarıb ona əl elədim, Zəminə aşağı əyilib çığırdı:

-Urra!

Mən də sevincək ona cavab verdim:

- Urra! - Yaxşı ki həyatda heç kəs yoxdu, bizim bu qərībā "urra"-larımızı eşidən olmadı. - Qayıt otağa, soyuq dəyər.

Zəminə yenə çığırdı:

- Çox uzaqlarda hərlənmə! Evə gələndə pilləkənləri ehmal-ehmal qalx! - Sonra əli ilə ürəyini göstərdi."

Ağır, çətin, qəliz süjetin içərisində belə sadə səhnələr adamda ilıq, “şirin” hisslər oyadır. Eynilə “İncə dərəsində yaz çağı” hekayəsində olduğu kimi; Səlimə arvadın şəhərdən gələn həkimdən dərman alması, ərinin sağalacağına sadəlövh bir inam bəsləməsi adamı bu cür təsirləndirir:

“Əlini qoynuna salıb pulları çıxartdı. Vertolyotun yönəldiyi səmtə sarı qaçmağa başladı. Sayalı arvadın müsibətli səsi vertolyotun uğultusuna qarışdı:

- Öylə, başına dönüm, əylə, ay doxtur! İncəli Çərkəz ölüm ayağındadır. Başına dönüm, ay doxtur. O da hökumət adamıdır, kolxoz qurub, bandit tutub! Öylə!...

Sayalı arvad çox qaçdı, amma vertolyota çata bilmədi. Üzüqoylu çəmənləyə yıxıldı”.

Yazıçı adi bir kənd qadınının nəcib, insani hisslərini səxavətlə təsvir edir. “İki ayaqlı” bəndələrin içərisində belələrinin də varlığını göstərir. Dünya təkcə Salahovlardan, Kərimlilərdən ibarət deyil.

... Bir də Baba Kaha var axı! Ədalət tərəzisini, yeri gələndə, tənzimləyir, qəzəblənir, “kökünüz kəsilsin, ay ikiayaqlı bəndələr” - deyib “batmanla dərd” göndərir. Romanda iki simvolik qəhrəman var: Kirlikir və Baba Kaha. Mənə görə, Kirlikir yazıçının həyata, zamana ironiyasıdır və bütün həqiqətlərin məhz Kirlikirin dilindən verilməsi təsadüfi deyil. Kirlikir Həqiqətin simvoludur. Və yazıçı bununla təsvir etdiyi bütöv ZAMANDA həqiqətin harda olmasını, kir içində itib-batmasını göstərir.

Baba Kahanı isə, Allahın, taleyin, qədər in simvolu hesab etmək olar. Çünki məhz “ikiayaqlı” bəndələr bəd əməllər törədəndə,

yalan, pislik ayaq açıb yeriyəndə Baba Kaha hirslənir və yazıçı onun qəzəbini küləklə simvollaşdırır.

Zülfüqar kişi Sarıca oğlu Məhəmmədi güllələyəndə, hökmdar şairin edamı haqqında danışanda, Səlimə xanımla Xəstə Sədi Əfəndi haqda telefonda söhbət edəndə və başqa bu cür həlledici, simvolik məqamlarda külək əsir, qopur, uğuldayır. Ən böyük qisası isə, Baba Kaha - külək hökmdardan alır:

“Yuxarıda elə bil nəsə partladı, daş daşa dəydi, qaya qayaya toxundu, uğultu-vıyıldı qulaqlarına dolub beyinlərini eşim-eşim eşdi və hər ikisi eyni zamanda başa düşdü ki, bu səs-küləyin həmləsinə davam etməyib, uçub yerlə-yeksan olmuş saray divarlarının səsidir. Hökmdar daha heç nə demədi, hökmdarın xacə Ənvərin yanında ilk dəfə gözləri doldu, xacə Ənvər onun allərindən öpdü.”

Yazıcının təsvir etdiyi hər üç zamanın sonluğundan çıxan nəticələr eynidir: bütün zalım hökmdarların sonu faciəli ölümdür, sənətkarın, şairin yeganə “qazancı” dünyada qoyub getdiyi “heç zaman yanmayan, itməyən” əlyazmalarıdır, heç nə itmir, heç nə yaddan çıxmır, tarixə qovuşmur, hər kəs, gec ya tez, keçmişinə görə cavab verməli olacaq...

* * *

Bir daha yazımın əvvəlindəki fikrə qayıdıb vurğulamaq istəyirəm ki, Yusif Səmədoğlunun nəsrı, ələlxüsüs “Qətl günü” romanı həyatın özü qədər çoxqatlıdır, rəngarəngdir, işıqlıdır. Bəli, yazıçı reallığı yazır, qəddar qanunlardan danışır, amma həm də bir işıq, ümid, inam yeri göstərir. Anar “Həqiqət günü” adlı məqaləsində yazır:

“Romanda ağır, faciəvi söhbətlər var. Finalı da yalançı, saxta gümrəhliqdan uzaqdır. Amma “Qətl günü” bir oxucu kimi məndə ən işıqlı, xoş duyğular oyatdı.”

Məncə, Anarın bu fikirlərini Yusif Səmədoğlunun bütün əsərlərinə aid etmək olar. İlk gənclik romantikasıyla yazılmış “220-ci otaq”, uğursuz, sadə sənət adamlarının kədərli həyatını təsvir edən “Bayatı-Şiraz”, “Foto-Fantaziya”, “zülüm ölümlərdən” danışan “Astana” hekayəsində də o işıq göz qamaşdırır. Və görünür, bu işıq yazıcının özünün parlaq şəxsiyyətindən gəlir. Yazıçı haqqında “Yusifli, Yusifsiz günlər” adlı xatirələr kitabını oxuduqca bu orijinal, parlaq insanın cizgilərini müxtəlif adamların xatirələrində daha aydın görmək olur. Və haqqında eşitdiyim, oxuduğum xatirələrdən, məqalələrdən çıxardığım nəticə budur ki, o, əsərlərində gerçək həyatı yazdığı kimi, real həyatın özünü də

“ədəbiyyat” kimi yaşayıb. Yəni sənətlə həyat ondan ötrə bir məhfum, bir bütöv “varlıq”dı. Bu məqamda “Azərbaycan” jurnalının baş redaktoru İntiqam Qasımzadənin səfərlərimizdən birində danışdığı xatirə yadıma düşür. O, söyləyir ki, “bir gün “Ulduz” jurnalının redaksiyasına gəlib Yusifin otağına girəndə gördüm ki, Yusif (onda Y.Səmədoğlu dərginin baş redaktoru idi) pəncərənin önündə əyilib nəsə edir. Yaxınlaşanda heyrtləndim; əlindəki çörəyi ovub balaca siçovul balalarını yemləyirdi. Məni görüb pıçıltyla “Səs eləmə, Kirlikirin balalarıdı, yemək verirəm” - dedi və bunu deyəndə çox ciddi idi. Mən sakitcə geri çəkilib otaqdan çıxdım”.

Yusif Səmədoğlu həyatının son illərində quşlar, balıqlar saxlayırmış. Müsahibələrində deyirdi ki, hər şeydən yorulanda, bezəndə evinin içindəki “təbiət”də, “heyvanlar aləmi”ndə rahatlıq tapır. Yarımçıq qalmış “Deyilənlər gəldi başa” romanını oxuyanda məndə belə fikir yarandı ki, bu əsər, ümumiyyətlə, yaradıcı proses onun digər “sığınacağı” olub. Bəlkə, elə ona görə Yusif Səmədoğlu yazmağı mütəmadi məşğuliyyət, iş saymadığı üçün, yazıçılığı peşə hesab etmədiyi üçün az yazıb. Sadəcə, yaşayıb və yazmaq da bu yaşayışın, həyatın tərkibi olub. Haqqında çəkilmiş televiziya filmində həyata və sənətə münasibətini çox sadə ifadə edir:

“İndi başa düşmüşəm ki, insan niyə görə yaşayır. İşdən gəlirsən, nəvə gəlib qucağında oturur və sən başa düşürsən ki, boş yerə doğulmamısan. İnsanın ən ümdə vəzifəsi odur ki, özündən sonra gözəl bir nəsil qoyub getsin!”

Qərribə bir ölümqabağı ovqat var bu sözlərdə. Həm də təvazökarlıq. Ən gözəl Azərbaycan romanlarından birini yazmış sənətkar iddiasızdı. Amma, axı, özünün ideyası budur ki, heç nə unudulmur, keçmiş heç vaxt KEÇMİR... Ona görə də Yusif Səmədoğlunun bənzərsiz əsərləri oxucularının, Milli Azadlıq Hərəkəti zamanı meydana etdiyi çıxışlar minlərlə insanın, zarafatları, qayğıkeş hərəkətləri, mehriban münasibəti dostlarının, doğmalarının, ailə üzvlərinin yaddaşlarında buraxılmış mirasdı... Və bu mirasın özünün də ayrıca taleyi, həyatı var. Yusif Səmədoğlu ölümündən, bu dünyadakı cismani varlığının sona yetməsindən sonra, məhz bu həyatı yaşayır...

PƏRVİN

ÖLÜMƏ QƏNŞƏR!

*Buludlar dağılır uzaqda lay-lay,
Yenə öz yerində yuvarlanır ay,
Fəqət nə Cəlal var, nə də ki Humay,
Nə ömrə acıyır, nə yaşa dünya...*

Yusif Səmədoğlu haqqında yazıya başlayanda Səməd Vurğunun yada düşməsi öz-özünə oldu. Onunla da bərabər, ağrı və təəssüf dolu bu kövrək şeir parçası xəyalımda canlandı. Səksən beş il əvvəl yazılmış bu misraların təsir gücü mənim üçün azalmayıb ki artıb. Əvvəl düşündüm bu, yəqin, yaşımlla bağlıdır, şeirin mahiyyəti, ovqatı indi mənə daha yaxşı çatır, amma yox, müxtəlif yaşlarımda Xan Şuşinskiyin "Segah" üstündə bu misraları oxumasını hər dəfə dinləyəndə içimdən qərribə bir nısgıl keçirdi, xüsusilə "Fəqət nə Cəlal var, nə də ki Humay" misrasını eşidəndə. Həqiqətən, "nə ömrə acıyır, nə yaşa dünya."

İndi böyük şairin dediyi həmin "amansız" dünyada nə Səməd Vurğun özü var, nə onun yazıçı oğlanları. Əlbəttə, ölüm özü də Allahın bir mərhəmətidir, kimliyindən asılı olmayaraq, hamı o mərhəmətdən dadır - Səməd Vurğun 50 yaşında, Yusif Səmədoğlu 63 yaşında, Vaqif Səmədoğlu 76 yaşında. Ömür payları müxtəlif olsa da, mahiyyət, nəticə eynidir - bütün insanları bərabərləşdirən ölüm! Xoşbəxt o kəsdir ki, bu dünyada özündən sonra parlaq iz qoyur, əməlləri yaşayır, sözü eşidilir, fikirləri insanı düşündürür, təsirləndirir, onun mənəvi dünyasını zənginləşdirir.

Səməd Vurğunun özünə də, oğlanlarına da bu xoşbəxtlik nəsib oldu. Neçə nəsil Azərbaycan insanı Vurğun şeirindən dilimizin gözəlliyini öyrənir, neçə nəsil poeziya həvəskarı Vaqif Səmədoğlu şeirini özünə nümunə bilir. Yusif Səmədoğlu isə, şeir yazmadı, əvəzində, keyfiyyətə fərqli olan altmışıncı illər yeni nəsrimizin ilk yaradıcılarından oldu. Sayca çox olmayan əsərləri ən yaxşı nəsr nümunələri kimi indi də gündəmdədir, hətta yaxın vaxtlarda XX əsr ədəbiyyatımızın üstündən asanlıqla, hətta

ləzzətlə qələm çəkənlərin çağdaş yazıçılarımız arasında keçirdikləri "Ən yaxşı Azərbaycan romanı" sorğusunda da məhz Yusif Səmədoğlunun 1984-cü ildə yazdığı yeganə romanı - "Qətl günü" birinci yerə çıxdı.

Yusif Səmədoğlu yaradıcılığının əsas keyfiyyətinin nədən ibarət olduğu haqqında düşünəndə və onu bircə cümlə ilə təqdim etmək istəyəndə yazıçının bir kitablıq yaradıcılığında ümumi bir leytmotiv olduğunu duydum - ölümə məhəbbət leytmotivi. Bu leytmotiv çoxsəsli musiqi əsərində olduğu kimi, gah zəifcə eşidilən, gah itən, sonra dərindən nəfəs alıb yenidən dirçələn, nəhayət, bütün başqa səsləri bastalayıb özünə tabe edən əsas leytmotiv kimi. Yazıçıda ölümdən yazmaq həzzi, ölümə doğru getmək istəyi güclüdür. Bəlkə, elə "Qətl günü" romanındakı "ölümə qənşər" ifadəsinin özü Yusif Səmədoğlu yaradıcılığının şifresi, gizli kodudur? Bəlkə, bu kod elə Səməd Vurğun şeirinin özündən qaynaqlanırdı?

Böyük şairin əsərlərində ilk baxışda həyat eşqi coşur, qaynayır, amma bir az dərinə gedəndə ölüm qoxusu gəlir şaqraq misralardan. "Komsomol poeması" qəhrəmanlarının başı üstündə əvvəldən sona kimi bir ölüm kölgəsi dolanır. Şairin süjetdən kənar ricətləri, dünya, həyat, insan, məhəbbət, ədalət, həqiqət haqqında iddiadan uzaq və çox təbii səslənən fəlsəfi ümumiləşdirmələrinin sonu da ölüm haqqında düşüncələrə dirənir. Bu tendensiya Vəqif Səmədoğlu poeziyasında daha qabarıqdır, bir fərqlə, şair ölümün gətirdiyi kədərə yumor rəngi qatır, zarafat ədvası vurur, ölümlə, bir növ, dilxoşluq edir. Şübhəsizdir ki, bu, zahirdə, birinci qatda belədir, əslində isə, bir neçə il ölümlə çarpışan şairin "dəhşətli ağrıları"nı yüngülləşdirən dərmanı, tiryəki idi zarafat. Böyük qardaşda isə, ölümə münasibət daha ciddi, daha dərinidir; ölüm-itim ovqatı əsərlərinin canında, toxumasında, hüceyrəsindədir. Bütövlükdə mətnin özündə ağır ölüm havası var.

Burda kiçik bir haşiyə: 1988-ci ildə "Axirətdən qabaq gəzinti" adlı roman yazmışdım. "Azərbaycan" jurnalının baş redaktoru romanı bəyənsə də, adının dəyişdirilməsini təkidlə tələb edirdi, başqa sözlə, əsərin çapına mane olan yeganə cəhət ad məsələsi idi. Reallıqla hesablaşan bir adam kimi, istəməsəm də, əsərin adını dəyişib, gərək ki, "Enmə sürəti" qoydum. Elə bu ərəfədə jurnala Yusif Səmədoğlu baş redaktor gəldi. Bir müddətdən sonra mən yeni baş redaktorla həyatımda birinci və axırıncı dəfə görüşdüm və romanın jurnal taleyi ilə

maraqlandım. Məni heç bir cəhətdən tanımayan Yusif Səmədoğlu illərin formalaşdırdığı tənbel və biganə kübar ədəsi ilə soruşdu:

- Nədi romanın aaadı?
- "Enmə sürəti" - dedim.
- Bu nə aaaddı?
- Əslində, "Axirətdən qabaq gəzinti"dir adı.

Yusif Səmədoğlunun bayaqdan hər şeyə biganə üzündə ona çox yaraşan qəfil təbəssümü göründü:

- "Axirətdən qabaq gəzinti"? Yaaaxşı addır, - dedi. - Haaardan ağına gəlib bu ad?

- Bir rusun qolunda döymə yazı görmüşdüm: "Жизнь прогулка перед смертью".

Yusif Səmədoğlunun yaraşılıq təbəssümünü bir də gördüm.

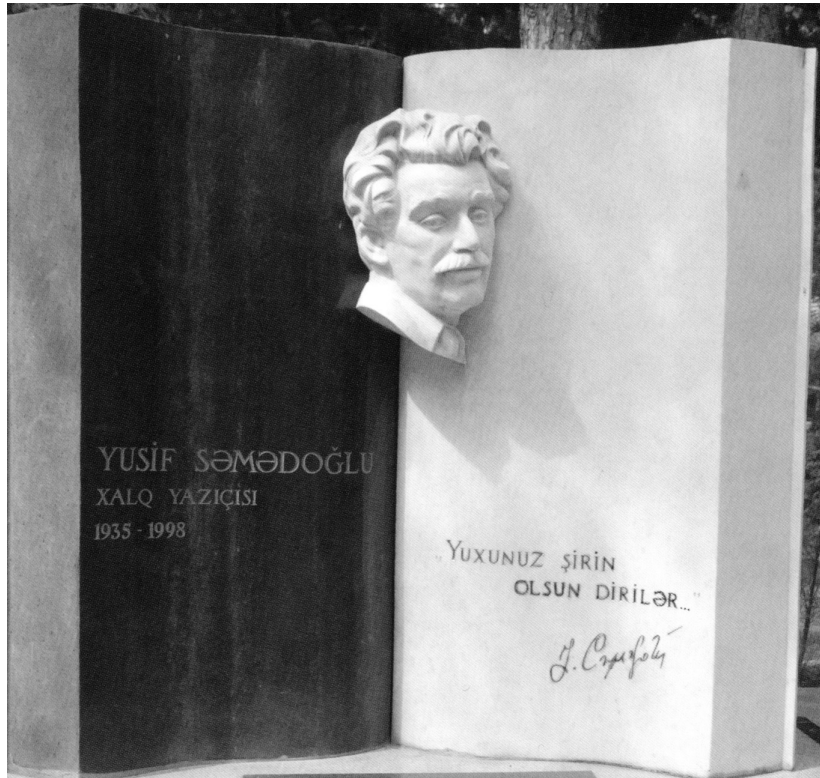
Roman çap olundu, əlbəttə, həmişə olduğu kimi, İntiqam Qasımzadənin köməkliyi ilə. Sözümdə deyil, sözümdə yazıçının "axirət", "ölüm", "edam" havasına köklənməsini bir daha göstərməkdi.

"Ölüm" Yusif Səmədoğlu nəsrinin, bir az əvvəl dediyim kimi, kodu, şifrəsi, onun ədəbi qəhrəmanlarının kompasıdır, bu kompas axirət səmtə tuşlanıb. "Ölümə qənşər!" arzusunda kədər hiss olunmur, bu arzuda elə bil "Azadlığa qənşər!" alxışı gizlənilib, başqa sözlə, ölüm mütləq azadlığın özü kimi deşifrə edilir.

Yusif Səmədoğlunun bütün əsərlərində, dediyim kimi, əsas leytmotiv ölümdür. Hər bir əsərinin qəhrəmanı ölümlə üz-üzədir. Əgər Hüseyn Cavidin əsərlərində qəhrəman naməlum bir uçuş qarşısında dayanıb dramatik xəttin gərginliyini yaşayırsa, Yusif Səmədoğlu qəhrəmanlarının hər biri ölüm uçuşunu üstündədir. Yazıçının ən yaxşı əsərlərində - "Qətl günü" romanında da, "İncə dərəsində yaz çağı" hekayəsində də, hətta fiziki ölümün olmadığı "Bayatı-şiraz" novellasında da bu təəssürat oxucunu tərk etmir.

Novellanın ilk cümləsindən əsərin qəhrəmanı həyatdan, dünyadan, "joqa"lı mədəsindən narazı, dilxor qrimasdadır. Bir oxucu kimi mən Səbzəlini həyatın adı, darıxdırıcı prozasından cana gəlmiş, özünü fiziki və mənəvi cəhətdən tam buraxmış, hətta nəcib kədərdən belə aralanmış, sevinməyi, gülməyi unutmuş, hər cəhətdən düşmüş, yorulmuş maraqsız bir insan kimi qavrayıram. Obraz o qədər relyeflidir ki, mən onu görürəm, ona toxuna bilirəm, hiss edirəm, amma sevmirəm. Etiraf edirəm ki, Səbzəliyə mənim ürəyim yanmır, rəhmim gəlmir. Fikrimcə, müəl-

lif özü də yaratdığı obrazı sevmir. Məqsəd, mən bilən, Səbzəlini sevdirmək də deyil, məqsəd bekara adamın dramasını, faciəsini göstərmək, hər şeyə əlini yelləyib "Cəhənnəmə ki!" reaksiyası verən kişinin məzmunsuzluğunu yaşatmaqdır. Fikirləri, həsədləri, paxıllığı, dayazlığı, bəsit istəkləri ilə Səbzəli ədəbiyyatın altmışıncı illər epoxasında dəbdə olan "kiçik adam" həyatı yaşayır, daha doğrusu, ölümə doğru sürünür. İlk baxışda belə mağmın görünən, oxucunun rəğbətini qazana bilməyən Səbzəlinin içində çoxdan unutduğu dəruni hisslərin mövcud olduğu da gözdən qaçmır. Keçmişə çoxdan qovuşmuş valideynləri, doğmaları, simsarları ilə bağlı öz haqq-hesabı var Səbzəlinin.

"Bayatı-şiraz"ın qəhrəmanının peşəsi də Azərbaycan mühiti üçün əcaibdir: o, restoran orkestrində kontrabas çalır, daha doğrusu, çalınanlara "züy tutur", çünki Səbzəli uzun, yorucu ömrü boyu həyat səhnəsində solist ola bilmədiyi kimi, kontrabas da solo üçün nəzərdə tutulmayıb, onda müstəqil ifa mümkün deyil. Məşhur filmdə "Mən, tək, kontrabasda?!" sualını xatırlamaq kifayətdir. Elə restoranın "kefqom" müştərilərindən birinin Səbzəliyə iki şaxşax əllilik müqabilində "Bayatı-şiraz" sifariş etməsi də absurd istək və ondan doğan

komik situasiyadır. Səbzəli sifarişin məzələnmək üçün verildiyini başa düşsə də, qonorarı cibinə qoyub estradaya yönəlir və heç vaxt sevmədiyi, hətta nifrət etdiyi nataraz alətdə "Bayatı-şiraz" çalır. Sifarişçi məqsədinə çatıb, kefi yuxarı restoran əhli gülür, muğamın əcaib ifaçısına baxıb əylənir. Müəllif ömründə ilk dəfə solist kimi çıxış edən qəhrəmanının bu əcaib ifa zamanında nə düşündüyünü, hansı hisslər keçirdiyini, ifadan sonra restoranda nələrin baş verdiyini oxucuya bildirmir, "deyilənlərin başa gəlməsini" axıra, novellanın finalına saxlayır.

Gecənin qaranlığına qovuşan Səbzəli "uca binaların zil qara siluetləri arasından parıltılı ulduzların əhatəsində süd yolunu gördü. Təəccüb elədi. Çünki əlli ildən yuxarı idi ki, o, süd yolunu görməmişdi. Dayanıb, əlləri cibində doyunca tamaşa elədi. Birdən Səbzəlini ağlamaq tutdu. Ta ürəyi boşalınca ağladı..."

Niyə ağladı Səbzəli? Sevincsiz, kədərsiz, məhəbbətsiz, solğun və tənha həyatının finişə yaxınlaşmasına görəmi? Bəlkə, əksinə, hələ yaşamaq limitinin bitməməsi ağladır onu? Üçüncü variant da ola bilər: yaşadığı ömrün bir az əvvəl kontrabasda ifa etdiyi əcaib "Bayatı-şiraza" bənzəməsinə görə.

Yusif Səmədoğlunun əksər qəhrəmanları həyatla vidalaşmaq ərəfəsində olan yaşlı, ahıl adamlardır. Yazıçının ən kamil hekayəsi kimi dəyərləndirdiyim "İncə dərəsində yaz çağı"nın qəhrəmanları da qoşa qarımış ər-arvaddır. Ölüm yatağına düşmüş qoca ərini hələ ayaq üstə olan Sayalı arvad azarın cəngindən qoparmağa çalışır, şəhərdən Salahovun baldızını "diriltməyə" gəlmiş həkimə göstərmək istəyir xəstəsini. Qadın şam kimi əriyən qocasını xilas etmək üçün feldşer Mahmuda, Bakıdan gəlmiş "ölüdürildən" professoru yalvarır, amma qazandığı, Vaqif Səmədoğlunun dediyi "dəhşətli ağrıları" kəsmək üçün bir-iki ampula morfi olur. Morfinin təsiri ilə ağrılardan azad olan qoca Çərkəzin ölgün gözləri açılır. Kişi sehrli iynənin təsirindən necə sevinirsə, Sayalını professorun dalınca göndərir ki, şəfaverici iynədən çox alsın. Arvad evdə olan-qalan pulu götürüb öz möcüzəsi ilə Salahovun baldızını diriltmiş həkimə etəkləməyə qaçır, "...elə bu vaxt başı üzərində bir uğultu eşitdi, buludlardan aşağıda uçan səhərki vertolyotu görəndə elə bil Qara dağ yerindən qopub arvadın üstünə gəldi... Sayalı çox qaçdı", amma gecdi, "ölüdürildən" həkimini aparan məxsusi vertolyot artıq havadadır, deməli, son ümid də qırıldı, Çərkəzin dərmanı elə o vertolyotla da getdi.

Çərkezin sağalmayacaq xəstəliyi haqqında Sayalının heç təsəvvürü belə yoxdu, o, qoca ərinin bakılı professorun davadərmanı ilə ayağa qalxacağına inanır, amma müəllif "blastoma"nın nə olduğunu yaxşı bilirdi, çünki atası Səməd Vurğun özü xərcəngin güdazına getmişdi. O zaman yazıçı özünün də bu xəstəliklə dünyasını dəyişəcəyini, təbii ki, bilmirdi, amma qərribə taledir, oğul da atanın yolu ilə getdi, qardaş da o əlacsız xəstəliyin "dəhşətli ağrı"larını canında yaşadı və dünya ilə halallaşdı. Həqiqətən, "nə ömrə acıyır, nə yaşa dünya..."

"Bir xəstənin qulağına gələn səslərdən:

- Yolun haradır, qardaş?
- Son mənzilədir, bacım."

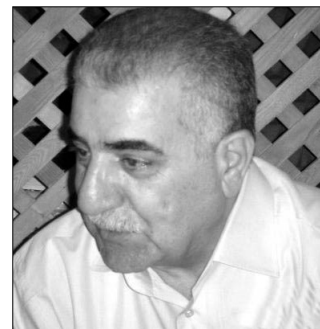
Bu dialoq da "Qətl günü" romanının epigrafindandır. Elə ilk sətiirlərdən hadisələr və qəhrəmanlar ölümə köklənir. "İncə dərəsində yaz çağı" əsərindəki ovqat, situasiya, hətta personajlar yazıçının son mənzili olan "Qətl günü" romanına hazırlıqmış, o romana ki, həyatla ölüm arasında mövcud olan rəmzi körpü misalındadır.

Daha bir haşiyə: Yusif Səmədoğlunun sağalmaz xəstəliyi ilə bağlı ağır günlər yaşadığı artıq hamıya məlumdu. O vaxtlar Solmaz Əmirli televiziya "İslam olduğu kimi" proqramının müəllifi və aparıcısıydı. Verilişlərin birindən sonra redaksiyaya zəng gəlir. Yusif Səmədoğlu çox yorğun, xəstə səsi ilə verilişə görə Solmaz xanıma təşəkkür edir. Bu səs, bu ovqat "son mənzilə" çatmaq üçün haqq yoluna çıxmış adamın səsiydi.

Əlbəttə, ölüm haqdır, dediyimiz kimi, o da Allahın bir mərhəmətidir, onu geniş ürəklə, təəssüf etmədən qəbul etməyi bacarmaq isə xoşbəxtliqdır. Təsəllimiz isə budur: biz olduq-olmadıq, sözüümüz, yazımız, yaxşı əməllərimiz, vətənimiz, millətimiz, nəhayət, dünyamız yaşayır, necə ki, 80 yaşlı Yusif Səmədoğlunun əsərləri həm yaşayır, həm də müəllifini yaşadır.

***Əzəldən belədir çünki kainat,
Cahan əbədidir, ömür amanat.
Əldən-ələ keçir amansız həyat,
Biz gəldi-gedərik, sən yaşa dünya.***

ƏLİ ƏMİRLİ

NOSTALJİ

Zahirən çox gözəl, az danışan, həmişə də səliqəli, yaraşıqlı bir kişi. Əynində qəşəng pencək, döş cibində pencəyinə düşən yaylıq; səliqə ilə vurulmuş qalın, gur, gümüşü saçları... 1979-cu ildə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqına işə gələndə, Yusif Səmədoğlunu mən belə görmüşdüm; xatirimdə də həmişəlik belə həkk olunub qalıb.

Tanışlığımızın ilk çağları elə bir yaxın münasibətimiz yox idi - yaş və mövqə fərqi vardı aramızda: o, "Ulduz", sonra isə "Azərbaycan" jurnalının baş redaktoru, ədəbiyyatımızın ən məşhur klassiklərindən birinin oğlu, mənə - adi bir məsləhətçi, ilk addımlarını atan tərcüməçi. Düzdür, o, mənim qardaşımı - "Azərbaycanfilm"də filmləri çəkilən, deyilənə görə, istedadlı kinodramaturq Əli Qafarovu yaxşı tanıyırdı, xətrini də istəyirdi. Əlinin qəfil və vaxtsız vəfatı Yusifi sarsıtmışdı, çox pis təsir etmişdi ona. Məndən "Ulduz" jurnalı üçün qardaşımın bir neçə hekayəsini aldı və çox keçmədi o hekayələr Azərbaycan dilində çap olundu. Mən ona bu diqqətinə görə hədsiz minnətdaram.

Bir müddət sonra mən "Literaturnaya qazeta"nın xüsusi müxbiri vəzifəsinə təyin edildim və Yazıçılar Birliyindən getdim, amma Yusiflə ünsiyyətimiz, əksinə, sıxlaşdı; daha müntəzəm görüşməyə başladıq. 1991-ci ildə isə, hər ikimiz Yazıçılar Birliyinə katib seçildik. Elə o zamandan da mən bu son dərəcə istedadlı və ziyalı insanı yaxından müşahidə etdikcə, bir şeyi başa düşdüm: Yusif Səmədoğlu xasiyyətə nə qədər yumşaq, həlim olsa da, əqidəsində, mövqeyində bir o qədər möhkəmdir, dönməzdir. Əsasən XX əsrin 60-cı illərində - Xruşşovun adına "ottepel" deyilən mərhələsi dövründə formalaşmış bu əqidə onu 80-ci illərin sonlarında aparıb siyasət aləminə çıxardı. Hətta o, Xalq Cəbhəsinin liderlərindən biri oldu və demokratik blokdan Azərbaycan Ali Sovetinə deputat seçildi. İldırım sürətli bu metamorfoza - təpədən-dırnağa yaradıcı bir insanın, kabinet ziyalısının mövcud quruluşun əsaslarını devirənlərdən birinə çevrilməsi, düzünü deyim ki, məni heyrləndirmişdi o zaman. Və "Literaturnaya qazeta" üçün (26.05.1991, № 21) onunla ilk böyük söhbətimiz də elə onda baş tutdu. Heyrətimi ona söyləyəndə Yusif müəllim mənə belə dedi:

"Bəli, həqiqətən mən siyasətlə məşğul olan strukturlardan uzaq bir adamdım, amma heç vaxt mövcud siyasətə laqeyd olmamışam.

Qırğızistanda "Manas" dastanının 1000 illik yubileyində

Əllinci illərin (*təbii ki, XX əsrin - red.*) axırları - altmışıncı illərin əvvəllərində Azərbaycanda bir qrup yaradıcı insanlar vardı ki, onları şərti olaraq "daxili dissidentlər" adlandırmaq olardı. Biz çox oxuyurduq, o cümlədən də qadağa qoyulmuş ədəbiyyata xüsusi maraq göstərirdik; çox düşünürdük, çox şeyə də artıq başqa cür baxırdıq. Stalinə və stalinizmə münasibətdə bizdə, demək olar ki, heç bir tərəddüd-filan qalıb-eləməmişdi; birmənalı şəkildə dərk etmişdik ki, biz hər vasitə ilə şəxsiyyəti əzən, şəxsi azadlığa düşmən kəsilmiş totalitar bir dövlətdə yaşayırdıq...

O ki qaldı bu gün mənim Xalq Cəbhəsinin idarə heyətində olmağıma, siyasətlə fəal məşğul olmağıma - bu, heç də mənim istəyimdən deyil. Siyasi hadisələr burulğanı - yəqin ki, siz may ayının axırlarında Xəzər dənizində çoxlu sayda burulğanların əmələ gəldiyi barədə eşitmisiz, ya da özünüz onları görmüsüz, o burulğanlar həndəvərlərində olanları sovurub udduğu kimi, siyasi hadisələr burulğanı da bizi özünə çəkib hərləyir. Özü də, bilin ki, Azərbaycan ziyalılarının demokratik hərəkətdə belə fəal iştirakına Dağlıq Qarabağ problemi qüvvətli bir təkan verdi. Mən hətta düşünürəm ki, bu problem olmasaydı, xalq hərəkəti respublikamızda bu dərəcədə güclü siyasi qüvvəyə çevrilməzdi... Demokratiya uğrunda mübarizənin, plüralizmin, müxalifətin nə demək olduğundan Azərbaycan xalqı uzun illərdi ki, bixəbərdi.

Bütün bunları biz mübarizə apara-apara kəşf eləyirik özümüzçün və odur ki, səhv eləyə-eləyə öyrənirik".

O birinci müsahibəm zamanı Yusif Səmədoğlu, bəzi tərəddüdlərinə baxmayaraq, əsasən nikbin idi; erməni-Azərbaycan konfliktinin tezliklə həll oluna biləcəyinə də, özünün də iştirak etdiyi xalq hərəkətinin perspektivinə də inanırdı. Deyirdi ki, həyatda ən böyük arzusu Azərbaycanı normal, demokratik, parlamentli bir dövlət kimi görməkdir; elə bir dövlət ki, millətlər birliyində layiqli yeri olsun, tanınsın: *"Onda biz yazıçılar, filosoflar, həkimlər deputat mandatlarımızı təhvil verib qayıdarıq əvvəlki işimizə-gücümüzə. Parlamentə isə peşəkar siyasətçilər yığılar. Amma reallıq belədir ki, biz indi bunu eləyə bilmərik, ixtiyarımız yoxdur. Əksinə, hələlik siyasi fəaliyyətə qoşulan ədəbiyyatçıların sayı gündən-günə artır. Və bu - təbiidir. Əgər, Allah göstərməsin, ziyalılar siyasətdən getsələr, onların yerlərini dərhal tör-töküntü, ekstremist qüvvələr, sadəcə, nadanlar tuta və elə hoqqalar çıxararlar ki... nə deyim?! Ziyalılar həm də baş verə biləcək təhlükələrin qarşısını alırlar"*.

Təəssüf ki, çox keçmədi, ictimai-siyasi həyatın ön cərgəsinə naməlum mənşəli cürbəcür məxluqlar soxuldu və Yusif Səmədoğlu bunu görüncə, demokratik hərəkətdən soyudu, onun gələcəyinə inamını itirdi. Başa düşdü ki, belələri ilə onun yolu bir ola bilməz. Və düz dörd il sonra, 1995-ci ilin mayında bizim yenə də "Literaturnaya qazeta"da dərc olunmuş ikinci söhbətimiz onun artıq ümitsizliyə qapıldığını açıq-aydın göstərdi. Bəli, Yusif kimi özünün köklü mənəvi-əxlaqi prinsipləri olan bir əqidə sahibi baş alıb gedən müəmmalı siyasi oyunlarda ondan və onun yazıçı həmkarlarından bir oyuncaq, bir vasitə kimi istifadə edilməsinə laqeyd qala bilmirdi. Ən başlıcası isə o idi ki, Yusif bu oyunların qanuna zidd, zorakı üsullarını qəbul edə bilmirdi:

"Bilirsiz içimdə şübhə toxumu nə vaxt cücərməyə başladı? Mitinqlərdən birində silahlı adamlar görəndən sonra.

- Bir dəfə Milli Məclisin iclasında dediyiniz sözlər yadıma düşdü. Onda Siz dediz ki: "Təəssüf ki, yaradılmasında mənim də iştirak etdiyim hərəkət dövlət çevrilişini kədərli bir ənənəyə çevirdi".

- Ümumiyyətlə, mən axırda bu qənaətə gəldim ki, ədəbiyyat adamı üçün ən təhlükəli şey - siyasətlə fəal məşğul olmaqdır".

Belə bir etirafı yalnız son dərəcə səmimi və ləyaqətli insan edə bilər.

Bizim ikinci söhbətimiz zamanı Yusif bir çox proqnozlar verdi, gələcək haqda düşüncələrini də söylədi; təəssüf ki, onların çoxu indi

- 20 il keçəndən sonra artıq baş verir. Məsələn, separatizmin yayılması təhlükəsi, dinlərarası münaqişələrin şiddətlənməsi haqqında narahatlığını o, hələ o vaxt mənə deyirdi:

"Əgər bəşəriyyət sərhədlərin dəyişilməzliyi və dövlətlərin ərazi bütövlüyü fikri ilə barışmazsa, bunun axırı çox pis olacaq. İnsan haqları barədə qaldırılan ən konseptual problemlər separatizmin hər tərəfə rişə atıb gücləndiyi zaman boş, mənasız söz-söhbətə çevrilir, iflasa uğrayır. Və, ümumiyyətlə, mən global məşəbda çox təhlükəli bir meylin - müsəlmanlıqla xristianlıq qarşı-qarşıya qoymaq meylinin qorxulu həddə çatacağını görürəm. Bosniya, Çeçenistan və Azərbaycanadakı hadisələr göz qabağındadır; "Qaynar nöqtələr", adətən, mənafeələrin baş-başa çatıldığı yerlərdə əmələ gəlir. Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı müharibənin dini amillərlə qəti əlaqəsi yoxdur, işğal məqsədi güdür, amma kimlərsə bu münaqişəyə zorla dini qarşıdurma donu geydirmək istəyirlər. Bu yol problemi dalana aparıb salır, yəni - çıxılmazlığa..."

Elə bil bu gün deyilib bu sözlər.

Yusif Səmədoğlunu Azərbaycan ədəbiyyatındakı vəziyyət: diletantların, cızma-qara əhlinin ədəbi məkana kütləvi axını, ədəbi-bədii dəyəri olmayan zay yazıların gündən-günə artması, keçmiş SSRİ məkanında yaşayan yazıçılar arasında vaxtı ilə mövcud olan əlaqələrin itirilməsi çox narahat edirdi. Deyirdi ki, tez-tez Moskvanı gəzib-dolaşmaq, Mərkəzi Ədiblər Evinə baş çəkib sonra da dostlarla restoranda görüşmək, oturub söhbət eləmək keçir könlümdən. Onun fikrincə, "ziyalıları birləşdirən ümumi problemlər, qayğılar onları ayıran bəhanələrdən daha çoxdur. Patetikanı, şüar deməyi sevməsəm də, bir şüar - "Bütün dünyanın ziyalıları, birləşin!" şüarı bu gün zənnimcə çox aktualdır. Yalnız birlikdə biz qan axıdılmasının, qlobal fəlakətlərin qarşısını ala bilərik. Fəlakət isə artıq qapının ağzını kəsib...". Bu da böyük yazıçının uzaqgörənliyinə daha bir misal. Özü də sadəcə uzaqgörənlik deyil bu, Vətəninə və, ümumiyyətlə, planetin sabahına, taleyinə görə keçirdiyi həyəcan hissidir. Hərdən düşünürəm, elə bu cür narahat düşüncələr onun ömrünü qasıltnadımı?! Kim bilir?! Cəmi 63 il ömür sürdü...

Yusiflə birinci söhbətimin başlığı belə idi: "Bakı nostaljisi". Onda o, mənə gənclik illərinin Bakısı üçün darıxdığını demişdi; o illərçün ki, caz musiqisi hələ qadağan idi, hər yerdə yalnız bal rəqsləri oynayırdılar. Xatırlayırdı ki, şəhərin kinomexaniklərindən birində "Günəşli vadinin serenadaları" filminin 16 millimetrlik surəti varmış; Yusif dostları ilə yığışib hər iki gündən, üç gündən bir

gedirlərmiş onun yanına, 5 manat verib o gözəl filmə baxırlarmış. Onun dostları arasında azərbaycanlılar da, yəhudilər də, ermənilər, gürcülər, ruslar da olub. *"Amma buna baxmayaraq, - deyirdi Yusif müəllim, - mən həmişə bilirdim və bir an belə unutmurdum ki, mən azərbaycanlıyam, mənim milli bayramım da Novruz bayramıdır. Dostlarımsa bilirdilər ki, məsələn, biri - rusdur, o biri yəhudidir və onlar da evlərində öz bayramlarını keçirirdilər. Biz mədəniyyətlərin qovuşuğunda qarşılıqlı hörmət ruhunda tərbiyə almışdıq. O zaman belə bir yazılmamış qanun vardı - heç kimin milli ləyaqət hissini təhqir etmək olmaz..."*

Bu gün, 2015-ci ilin noyabrında, bu yazımı yazarkən mən də belə bir nostalji hiss keçirirəm. Amma Bakı üçün yox, çünki son illərin çətin sınaqlarına baxmayaraq, biz millətlərarası münasibətlərdəki yüksək mədəni səviyyəmizi qoruyub saxlaya bilmişik.

Mənim nostalji hisslərim Yusif Səmədoğlu kimi işıqlı, istiqanlı, mehriban insanlarla bağlıdır. Məhz belələri haqqında deyirlər: onlar - torpağın duzu, millətin vicdanı və təmiz adıdırlar.

Yusif Səmədoğlu yüksək mənəvi prinsipləri olan bir insandı. Bu prinsiplərindən o, hətta həyatı bahasına belə, imtina edə bilməzdi. Günlər, aylar, illər keçdikcə, onunla ünsiyyətdə olduğum dəqiqələrin qiymətini daha aydın dərk edirəm və düşünürəm ki, bu, taleyin mənə bəxş etdiyi çox qiymətli bir hədiyyədir.

Elmira AXUNDOVA

♦ P o e z i y a

Əlizadə NURİ

KİTAB

Tanrının dörd kitabı var,
Mənimki beşdən keçib.
Ayılanda gec idi,-
Gördüm iş-işdən keçib...

Məndəki tamaha bax.
Tanrıdan çox yazmışam.
Mən Ondan üzr istəyib,
Yazdığım kitabları
Oda atdım bu axşam... -

...Hər səsdən səda olmur,
Hər pıçıltı səs deyil.
Onun bir kitabına
Min kitab əvəz deyil.

...Dörd kitabı olsa da,
Adı çoxdu Tanrının.
Bir-bir çəkib adını,
Təzə nəğmə başlaram.
Tanrının hər adına
Bir kitab bağışlaram...

TƏZƏ AYRILIQ GƏLİR

Bu gün də öldürmədin,
Saxladın sabahlara.

Ürəyim pərdə çəkib;
Soyuq dəyər ahlara.

Üşütmə çiçəkləri,
Külək, əs, ürəyimdən.
Allah, yemək də olmur,
Dərd çıxır çörəyindən... -

Bu ulduzlar altında,
Könül, bir az aylanaq.
Təzə ayrılıq gəlir,
Ayrılıq, gəl ayrılacaq...

QARAÇI QIZIN GÜNƏŞİ

Beş-on qəpik üçün
adamlara
açmaqdan yorulmuş əlini
bir az da tanrıya aç,-
dincəlsin əllərin, qaraçı qız.

...Bu gün evdən günəşə
salam verib
çıxmışam, "günüm
uğurlu olacaq" deyirsən.
Günəş alar salamını
və bir medalyon kimi
qonar ovcuna...

Ancaq bu adamlar
səndən salam almaz
sədəqə verməmək
üçün!..

Günəşə salam
verən qız,
"Əlvida" de bu işə
gecə Aya tapşır özünü,
gündüz günəşə!

Günəş hamını
eyni dərəcədə isitsə də,
hamı eyni dərəcədə isinmir ancaq.
Hamı isti deyil,
istiqlanlı deyil, qaraçı qız.

İnan günəşə,
insan əli dəyməyən
hər şey pakdı,
pakdı günəş,
pakdı göy üzü !

Sən əlini günəşə aç,
insan çox uzaqdı
tanrıya.
Tanrı günəşin
Yanıdadı.
Günəşə gülümsədiyin
o ilk gün
yadıdadı ?-

...Bir bax, barmaqlarının
arasından günəş damır...
...Günəşə tut əllərini,
ovcundakı xırda pullar
qızıla çevriləcək, qaraçı qız...

ŞEİR KİMİ ŞƏKİL

Şəklindən şeir damır,..
Oxuyuram şəklini.
Çiçəkli don geymisən,
Qoxlayıram şəklini.

Görən dərd çəkirmi heç,-
Kim araya sədd çəkib? -
Bu şekli bir az Allah,
Bir az təbiət çəkib...

...Girdim eşq meydanına,
Alıb bayraq şəklini.
Bir gün gəlin gətirrəm,
O ağduvaq şəklini.

...Bu həsrətin ipini,
Yavaş-yavaş çəkərsən.
Vaxtın olanda, gəlib
Şəklinə baş çəkərsən...

...Çətin duyalar məni,
Mən də bir cür sirmişəm.
Mən yeganə şeklimi
Şəklinlə çəkdirmişəm...

DAĞLAR

Günəş salamladı uca dağları,
Günəşin üstünə yeridi dağlar.
Bəlkə, yağışları namə göndərib,-
Bəlkə də, tanrının yaradı dağlar?!

Nərgizi, süsəni, nanəsi dəyib,
Bura igidlərin nərəsi dəyib.
Şimşəyin nə qədər zərbəsi dəyib,-
Yenə salamatdı, diridi dağlar.

Lalə - bayraqları asdı bağrına,
Çobanın qolları sazdı bağrına,-
Günün istisini basdı bağrına,-
Bu qara qoşulub əridi dağlar...

ÜMİD

Gördüm pəncərimi döyür tənhalıq,-
O ayın yadına saldım özümü...
Gördüm üşüyürəm bu soyuq axşam,
Bir sözün oduna saldım özümü.

Dünya çalxalanır, zaman titrəyir,
Bu payız yarpaqlar yaman titrəyir.
Gördüm ki, içimdə kaman titrəyir,
Bir simin adına saldım özümü.

Bu nədir, içimdən qopur sevdalar...
Bu göyçək sevdalar, çopur sevdalar.
Gördüm ki, arxamca çapır sevdalar,
Qaçıb bir qadına saldım özümü...

AYRILMALAR

Bir qonağın iştahına qurban kəsdilər,
anasından ayırıb gətirdilər
bir aylıq quzunu.
Meşədən ayırıb gətirdilər,
bir boylu-buxunlu sərv ağacını
baxa-baxa qaldı ağaclar...

Qatarından ayırdılar,
yanıqlı-yanıqlı oxuyub
göylərin bağrını qan eyləyən
durnanı.

Vətəninədən ayırdılar
vətəni dilinin ucunda yox,
ürəyinin içində saxlamaq istəyən
şairi.

Bir çayı qılınc kimi
ortaya qoyub
ayırdılar bir ürəyi iki yerə...

Son Ümiddi,
ayırdılar əlini ümidin Ətəyindən, -
ayırdılar həqiqəti dilindən,
gördün ki, bu dünya sevir yalanı,
sən də yalan danışmağa başladın.
...Ayırdılar əlini
göy üzünün əlindən,
yıxıldı yerə Yer kürəsi...

DÜŞƏR

Bu payız şəhərinə,
Hər gün yolum tək düşər.
Yarpaq yağıştək yağar,
Yağış yarpaqtək düşər.

Kim anlar quş səsindən,
Otların nəfəsindən...
Çobanın nəğməsindən
Əriyib tütək düşər...

Ah, bu gecə qatarı
Məni hara aparır.
Ötər durna qatarı,
Yuxuma lələk düşər...

KƏDƏRİ BİZƏ TAPŞIRIN

Yaxşılığı aya tutun
Yamanlığın acığına.
Qapamadım gözlərimi
Qaranlığın acığına!

Çıxdım, yoxuşları sevdim,
Büllur yağışları sevdim.
Sevdim, bayquşları sevdim
Viranlığın acığına.

Yalanı düzə tapşırın,
Kədəri bizə tapşırın.
Dünyanı sözə tapşırın-
Tiranlığın acığına...

ANA, MƏNƏ ÇƏTİR VER

Bu ömür uçub gedər,
Uçub gedər quş kimi.
Ayrılıq caynağını
Endirər bayquş kimi.

Xəzan vurur bağımı,
Bu könül budağımı.
...Bu ayrılıq dağını
Çıxaram yoxuş kimi...

Yorulmuşam, kətil ver.
Verirsənsə, gətir ver.
Ana, mənə çatir ver,
Qəm yağır yağış kimi...

KÖNÜL ŞİKƏSTƏSİ

Unudulmaz Zakir Sadathya

Bir şair tanıyırdım,
sözündən utanırdı,
özündən utanırdı.
Hər şeyi gözəl rəngdə
görə bilməyəndə
gözündən utanırdı!
Ölüm utanmadı onu alanda...

Bir şair tanıyırdım,
ürəyi təptəzəydi,
paltarı nimdaş idi.
Yüz il şeir yazmasa da,
Yazanlardan baş idi!

Bir şair tanıyırdım,
Adamı tez sehirləyər,
Ovsunu çıxəyə, gülə dəyərdi.
Döyüşçü olmuşdu, döyüşçü idi,-
Sözü də nadana güllə dəyərdi!

Bir şair tanıyırdım,
Zalım gözümüzə yaş da qoymadı,
Kədərinin yaşı hələ il deyil...
O qədər məsumdu ki,
Ölümü də körpə qalıb...

Umud göyəirdi addımlarından,
Heyf, xəstəliyi umudsuz oldu.
Od kimi gəlmişdi dünyaya Zakir,
İlahi, bu torpaq niyə buz oldu?!

Başdan-ayağadək
ışıqıydı o,
Çiçək içindəydi,-
bir bahardı o.
Ölümün gözünə dik baxıb

getdi,
Sözün də gözünə dik baxardı o!

...Şairlərə erkən dəymə,
ölüm qabağında, ölüm qağa!
Şairlər qurtarandan sonra
Söz də qurtaracaq.
Dilin topuq vuracaq,-
Sözün olmayacaq danışmağa!

...ərk edib getsələr də,
tərk edib getsələr də,
Dostu qalanlardan
arxalıyam mən.
...Atamla bir gündə itirdim onu,
Atamla bir gündə yola çıxdılar,-
Ata, səndən arxayınam mən!

ÇE GEVARA

*Bir çiçəyi öldürə bilərsiniz,
ancaq baharı öldürə bilməzsınız.
Ç.Gevara*

O, nə dəli idi,
nə də avara.
O, Gevara Çe idi,
Çe Gevara!

Nə olsun ki,
sağçı deyil, solçu idi,
Haqq yolunda
əbədi bir yolçu idi...

...Dünya adlı dibçəkdə
azadlıq gülü
əkmək istəyirdi.
Ancaq zor işdi bu iş,-
hərdən əli tikanlara toxunur,
hərdən ruhu qılınclara dəyirdi...

...Amerika adlı qitənin
həzin nəğmələr çalan
qəmli gitarasıydı.
Dünya onun olmaq üçün öldürdü,
O isə dünyanın
sadə Gevarasıydı...

...Üşüyürdü adamlar
Çoxusunu isitdi Çe,

Üstü açıq yatanların,
Yuxusunu isitdi Çe.
Onu duymayanların,
Duyğusunu isitdi Çe...

...Əsri sağaltmaq istədi,
Başladı, nə başladı.
Azadlığın adına
Bir ömür bağışladı...

Dünya bahar olsun deyə,
Çiçək kimi soldu o,
...Kim getmək istəyirsə Azadlığa,
Keçib getsin,- yoldu O !

...Nə deyirdi Gevara:
Haqlı olub, sonra haqda yaşamaq!
Nə fərqi var, düzdə, dağda yaşamaq!
Yaşayırsan?- Azadlıqda yaşamaq!

Nə qaldı Çe Gevaradan:
Nəğmə olub, dil-dodaqda yaşamaq...

SADIQ KƏDƏR

Bir az uşaqçün yaşadım,
bir az da kədər üçün.
(özümə vaxt qalmadı)

Uşaqları böyütdüm...
böyütdüm kədərimi,
boya-başa çatdılar,
və qol-qanad açdılar.
...kədər mənimlə qaldı...
Uşaqlarsa qaçdılar...

TÖKÜLÜRƏM LƏÇƏK-LƏÇƏK...

Dayana bilmərik, tanrım,
Nə mən yerdə, nə sən göydə.
Mən bilirəm göydə kimsən,
Sən bilirsən nəsen yerdə...

Dərd gələndə dəst olaydı,
Könül dərddən məst olaydı.
Ayağım şikəst olaydı,
Düşüb haqqı gəzən yerdə.

Sənsiz nəyəm - quru ləçək,
Yarı yalan, yarı gerçək.

...Ah, bu güllər nə edəcək
Bu küləklər əsən yerdə?!

PAYIZ SERENADASI

Yenə də xəyal qovur,
Qovur məni bu axşam.
Uşaqılıq şəklim də yox,-
Bilim uşaq olmuşam.

Yenə də yarpaqları,
Külək çırpır tut kimi.
Gözəl kötükdü,- sınımış
Ağaca tabut kimi.

Bir səs düşdü ovcuma,
Göy üzünün damından.
Yenə də yağış düşür
Gecənin yanağından...

ÇİÇƏK

Yazı əyninə geyib
gözəlləşdi ağaclar,
bax, bu cavan,
bu ağbirçək ağaclar.

...atam ərik ağacımızın
çiçəyinin işığında namaz qıladı.
bu yaz gəlib
atamı həyatımızda görmədi çiçəklər...
təsəlli verirmiş kimi
qolunu boynuma saldı
çiçəyi çırtlamış budaqlar.

...Çiçəklər ağacın təbəssümüdür,
ağaclar güləndə gözəl görünür.

...nə yaxşı ki bu yaz gəldi,
çiçəkləri bəyaz gəldi,
...adam bu çiçəkləri qoyub ölmək istəmir...

İLK YAĞMURSAN, SON BAHARSAN

İtən vaxtımı axtardım,
Qaldı ömrün harasında?
Mən ağ baxtımı axtardım
Gözlərinin qarasında.

İlk yağmursan, son baharsan,
Kimə qəmsən, kimə yarsan.

Girsən, şəklini taparsan
Ürəyimin yarasında...

Qələm oxladığı yerdən
Şeir damır hərdən-hərdən.
...Qaçıb gizləndim şeirdən
Misraların arasında...

GÜNAHLARIN AD GÜNÜ

Bir gün iynəyə keçər,
Keçər ömrün sap günü.
Yapışar yaxamızdan,
Bir gün haqq-hesab günü.

O gün qeyd olunacaq,
Günahların ad günü.
Hesab dərindən çətin,
Bax o hesabat günü...

Günahlar çeşid-çeşid,
Ağrı, yüngülü var.
Yediyim hər günahın
Məni yeyən günü var.

Ən haqsız adamın da
Haqq deyilən günü var.
Günahının üzünə
Şax deyilən günü var.

O günü düşünəndə
Düşüncələr sıx olur.
Gün də sanki uzanır,
Gün gündən artıq olur...

...Ay Əlizadə, nə işdi,
Sızıldayır iliyin.
İndi yadına düşdü,
Dünyanın faniliyi?!

ƏLLƏRİNİ UZAT MƏNƏ

Bir layla çal
 bu gecəyə,-
 yatsa da, yatmasa da.
Ovcunu tək tanrıya aç,
 sənə bir şey
 atsa da, atmasa da.
...Əllərini uzat mənə,
 çatsa da, çatmasa da...

"PAYIZ NOTLARI"NDAN

1. Ən qatı qaranlığın
içində də işıq var,-
görmək üçün göz gərək...
2. Əsən yellər
gətirib çatdırmışdı
səsini mənə,
Şəkil də çəkdirib
göndərəcəkdin,-
ilk dəfə görəcəkdim səni.
...Neynək,
mən səni şəkilsiz də
görürəm,
Sən elə şəkilsiz də gözəlsən!
3. Axşamlar tənhalıq dumanı
daha qatı olur,
əsən yel daha soyuq.
...Axşamlar daha çox yada sal məni...
4. Ölüm, heç insafdan deyil ha,-
bütün ömür boyu
durub səni gözləmək...
5. Günəşin şəfəqi düşüb üstünə,-
İlahi, indicə bu qar yanacaq.
Tumurcuq-tumurcuq közərir bu yaz,-
Sabah ağaclarla bahar yanacaq.
6. Qolumun üstündə uyudu dağlar,
O çaylar - içimdə çalan ozandı.
...Mən bir az dünyanın vaxtını aldım-
Ya mənle dünyanın ömrü uzandı?!

**MƏN NECƏ DÜZ KEÇİM
BU TİN DÜNYANI...**

Sinəmdən o qədər Arazlar axıb,-
Sinəmin yarası dərinə düşüb.
Yerinə düşməyib nə demişəmsə,
Nəyi deməmişəm, "yerinə düşüb".

Gördüm ki, tər axır yayın üzündən, -
Gördüm qəm dağılır çayın üzündən...
Qalxıb öpəcəkdim Ayın üzündən,
Qorxdum ki, göylərin şərinə düşüm...

Çəkdim ciyərimə tütün dünyanı,
Mən necə düz keçim bu tin dünyanı?
Neynim, ikiəlli tutum dünyanı-
ki, dünya bir dəfə əlimə düşüb?!

YAXŞI Kİ O GÖYLƏR ÇOX HÜNDÜRDƏDİ...

Yaxşı ki doğulur təzə sevdalar,-
Bu köhnə dünyanı təzə bilirsən.
Yaxşı ki o göylər çox hündürdədi,-
Başını dik tutub gəzə bilirsən...

Səndə hal qalmadı, ay halal adam,
Havan çatmasa, bir hava çal, adam...
...Dinə bilməsən də, sən, ey "lal" adam,
Sən də bu dünyada nəşə bilirsən...

Nələr yaratmısan - heyvətdi, tanrım!
Kiçik bir otun da sərvətdi, tanrım,-
Bu ömür - bir sözdü, söhbətdi tanrım,-
Haçan istəyirsən, kəsə bilirsən...

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2016-cı İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

Qorxmaz ŞIXALIOĞLU

Q I Ş

◆ **Hekayə**

Anamın səsinə oyandım. Yarıyuxulu olduğumdan, sözünü tuta bilmədim.

Bacı-qardaşlarım şirin-şirin yatırdılar. Bircə yanan odunun çırtılısı eşidilirdi. Ev soyuq idi, peçi tezəcə qalamışdılar. Yenə anamın səsi gəldi:

-Bu havada yazıq Dəli necə gəlsin, nəynən gəlsin?

Evin baş tərəfindəki iri pəncərəyə baxanda, az qala, ürəyim düşdü: çöl ağappaq qar idi. Deyəsən, anam eyvanın sürəhisindən içəri vuran qarı süpürürdü.

Atam qonşu Kürd Eldarbəylidə məktəb direktoru işləyir. Hər şənbə günortaüstü gələr, bazar ertəsi tezdən gedərdi. Ayda-ildə bəxtinə maşın çıxdı heç, çıxmadısa, iki kənd arasındakı on beş kilometrlik yolu, anam demişkən, piyada ölçərdi.

Atam üç gün əvvəl maaşını almalıydı. Onu daha çox pula görə gözləyirdik - anamla bazara getməliydilər. Dünəndən anama yalvarırdım ki, atam məni də bazara aparsın. Hər dəfə də, "Qoy hələ bir özü gəlib çıxsın" - deyən anamın soyuq cavabından ağlım bir şey kəsməsə də, ümidimi də üzüməmişdim.

-Kürd Eldarbəyli bura deyil, ora deyil, piyada iki saatlıq yoldu, -anamın səsinə bir çarəsizlik vardı, - yox, bu gün Dəli çətin gələr, - anam öz-özünə danışdı.

Kənddə heç bir arvad ərinin adı ilə çağırır. Bu, ayıb sayılır. Ona görə, hərə uşaqlarının atasına bir ad verir.

Böyük qardaşım Aydın Moskvada əsgərlik çəkir. Atam da çox vaxt işlədiyi kənddə olur. Evdə bacım Əzizə ikinci, mən isə, üçüncü uşaq idim. Ona görə, həyə-baca işlərində anamdan sonra, ağırlıq mənim boynuma düşürdü, yəni yaş sarıdan işə-gücə yararlı hesab olunurdum.

Gecə anam, - səhər bazara getməliyik, - dedi. - Ayaz bir həftədir səmiçka halvası üçün ölür. Evdə bir dəne kartof-soğan da yoxdu.

Bizim kənd - yaxın olduğu üçün - bazarlığa, qonşu Göyçay şəhərinə gedir.

Banında qadın-kişi, qoca-cavan, qoyun-keçi, bir tərəfdə də, arpa, buğda torbalarının bir-birinə qarışdığı böyük "ZİL" hər bazar, səhər tezdən kənddən çıxar, uzağı, bir saata bazarda olardı. Sürücü Telman

göygöz, sarıyanız bir adamdır, Göyçayda, hansısa idarədə işləyir. Hər beşinci günü - axşam, ya da lap gecəyarısı olsun- mütləq özünü kəndə çatdırmalıydı.

-Evdə birçə manatımız var. Yaxşı, bu, bir adamın pulu, bəs, ikincisi? - anamın səsinin dərinliyində bir titrəyiş vardı, - indi durub xalqın içində ağlayaq ki, yolpulumuz yoxdu?

Bazara gedib-qayıtmağa Telman adambaşına bir manat alır.

Odun peçinin üstündə qızdırılan acıtma çörəyə şor çəkib yeyən uşaqların gözü anamın ağzında idi. Çörək boğazlarından zorla keçirdi. Hamı qorxurdu ki, anam bazarın üstündən xətt çəksin. Ona görə də, başqa vaxt "Çörəyi nəylə yeyim?" - deyib, özlərini öldürən uşaqların səsi çıxmırdı. Evə bir sükut çökmüşdü. Birdən anam üzünü mənə tutub amiranə səslə:

-Maşın səhər saat yeddidə yola düşür. Biz bir saat əvvəl, bacarsaq, lap tez çıxmalıyıq, - dedi, - o vaxt qaranlıq olur, heç kim bizi görməz. Özü də Ortaca tərəfdən düşərik, yolla getsək, arxadan maşın gəlib bizə çatacaq.

Bayaqdan çörəyi ölüm-zülüm yeyən uşaqların çöhrəsi işıqlandı. Hamı danışmağa, zarafatlaşmağa başladı.

Anamın tapşırığı ilə axşamdan sarı hinduşka xoruzunun ayaqlarını bağlayıb, tövlənin baş tərəfinə atmışdım. Mənim işim yaxşı idi: uzunboğaz, rezin çəkmələrim vardı. Nənəmin ikiqat yun sapdan toxuduğu dəvəni rəngdə ("dəvəni"- açıq-qəhvəyi rəngə deyirlər) qalın corabları da geyəndə, soyuq eynimə gəlmirdi. Anamın isə, ayaqqabı adına bir cüt qaloşu vardı.

Evə bir bayram ovqatı gəlmişdi. Uşaqlar bayaqdan, mən hinduşkanı tutandan duyuyq düşmüşdülər. Balaca Ayaz anamın yanından əl çəkmirdi: "Can ana, birdən halva yadından çıxar haa.." Uşaqlar semiçka halvasını pendir kimi əzib, sac lavaşı ilə dürmək düzəldib yeyirdilər...

Yazda kəndimizdə göy-göyerti əlindən tərpenmək olmur. Quzeylərdə, Yuxarı Meşənin ətrafında əvəlik, cincilim, yemlik, turşəng, dağ keşnişi o qədər çox olur ki, dəryaz götür, çal. Elə ki, yay gəldi, hər yan quruyur, ona görə, çox vaxt tərəvəzi Göyçaydan alıb gətirik. Yerimiz dəmyə olduğu üçün bizdə meyvə ağacları da çətin bitir.

Alça çıxandan heyva, nar qurtarana kimi, Göyçay tərəfin adamlarını bizim küçələrdə mer-meyvə satan görərdin. Çox vaxt da meyvəni arpa-buğdaya dəyişirlər. Bizdə elə adam yoxdu ki, Göyçayın, bizə qonşu Biğir, Qarabaqqal, Çayarxı, Qarayazı kəndlərindən bir dədə-baba qonağı olmasın. Qonaq evin əziz adamı sayılır. Qocalar deyir ki, bu get-gəlin, doğmalığın binasını qoyan, daha çox müharibə illərinin aclığı olub...

Həyətdən qaranlıqda çıxdıq. Çətini yola çıxan uzun dikdiri qalxmaq idi. Sonra düz poçt yoluna kimi (şosse yola bütün kənd belə deyir), üzəşəşi gedirdin. Dikdirin başından şosseyə qədər altı kilometrlik yol var.

Tələsirdik. Arada çevrilib kəndə baxdım. Tək-tük evlərdə işıqlar yanırdı. Bunlar bazara gedənlər idi, təzə-təzə yuxudan oyanırdılar. Arasıra xoruz banı və mal-qara səsi də gəlirdi. Narahat olmağa başladım. Anam bunu o dəqiqə sezdi:

-Addımını yeyinlə!

Çəkmədə olduğum üçün mən qabağa düşmüşdüm, ayağı qaloşlu anama yol açardım. Dikdirin başına qar daha qalın düşmüşdü. Mən yoldan ayrılan cığırın yerini gözüyumulu bilirdim, çünki, bura o qədər qoyun-quzu otarmağa, uşaqlarla cır nar yığmağa gəlmişdim ki...

Dikdirdən Göyçaya sarı düşən torpaq yolun hər iki tərəfi dərin dəre və sıldırımlardı. Sağ-Ortaca, sol isə Tarxança adlanır. Qarağac, arçan, ardıc, saqqız, cır nar, sumax ağacı və qaratikan kolları ilə dolu bu gədiklər, təpələr, yallar, aşırımlar, sellərin açdığı çaylaqlar, qayalı-qapçaqlı eniş-yoxuşlar böyükklərin ovlaq yeridi. Bura canavar, tülkü, dovşan, kəklik, alabaxta ovuna gəlirlər.

Qaranlıq çəkilməsə də, sübhün nəfəsi duyulmaqda idi. Bir azdan dərələr, təpələr şirin yuxudan ayılacaqdı. Bağlı ayaqlarından tutub, başıaşağı sallanan hinduşkanı növbə ilə aparırdıq. Arada anam canıyananlıqla: -"Yorulduysa, ver mənə" -desə də, hinduşkanı gah sol, gah da sağ əlimə ötürüb, vaxtı uzatmaq istəyirdim. Onda, anam məndən xəbərsiz: -"Qolların qırıldı ki,"-deyib, hinduşkanın ayaqlarından yapışib, onu əlimdən götürürdü.

Narlı Dərənin tuşuna çatanda, dikdirin kəlləsindən "ZİL"-in nərlitisi gəldi. Özümüzü elə aparırdıq ki, guya, bu səsi eşitmirik. Əslində, bu səs qulağımızın içində guruldayırdı və hər ikimizə əzab verirdi. "ZİL" in səsi tuşumuza çatmaqda idi. Günahkar adamlar kimi susurduq. On dəqiqədən sonra "ZİL" bizi keçdi, sanki üstümüzdən bir dağ götürüldü. Maşının səsi uzaqlaşan kimi, anam soruşdu:

-Tərləməmişən?

-Yox,- dedim. -Anam da bilirdi ki, su içindəyəm. Əynimdəki üstü nazik, ağ zolaqlı, yerliyi qara pambıqlının (sırıqlı) düymələrini açmışdım.

-Pambıqlının yaxasını bağla, tərləmişən, sətəlcəm olarsan, - anamın səsi çox isti idi.

Kəndimizdən Göyçaya on beş kilometr yol var. İsmayılıya, Göyçayın bir çox kəndlərinə gedən avtobuslar şossədən biz tərəfə ayrılan yolun ağzından keçirlər. 20 qəpiyə, elə bu avtobuslarla gəlib, kənd yolunda düşürük. Bax, zülm bundan sonra başlayır: saatlarla gözləsək də, maşın olmur. Və məcbur olub, bu yolu piyada gedirik.

-Bəlkə, bir az dayanıb nəfəs alağ? - dedim.

-Yox-yox, dayansa, soyuqlayırıq, - anam sözümü ağzımda qoydu. Sonra da, o, yorğunluğumuzu yaddan çıxartmaq, daha çox da mənim bəşimi qatmaq üçün söhbətə başladı:

-Müharibə vaxtı, ondan sonrakı illər də Göyçay tərəfdən bizə taxıl üçün gələrildilər. Meyvə ilə qarın doymur axı, adam çörək istəyir. Arpa, buğda, darı olsun, əl boyda cadı olsun, axırı çörək olsun. Nə qədər imkan var, camaatımız əl tuturdu onlara. Amma, bala, sağ olsunlar, bizim o yaxşılığımızı bu adamlar unutmur. Keçən ay atan məni Göyçaya, xəstəxanaya aparmışdı. Orda bir cavan həkim gördük. Biləndə ki, Mollaisaqlıdanıq, nə hörmət eləmədi bizə?! Bığırda idi. Dedi ki, aclıq illərində sizin kənd bizə çörək verib, atam hamısını danışib mənə.

Yeri düşəndə, anam bu aclıq illərini yada salar və o ağır günlərdən həvəslə söz açardı. Beləndə, ayda-ildə bir kəlmə kəsməyən, uzunçuluğu sevməyən atam da, qərībədir ki, biz uşaqlara qoşulub, sakitcə anama qulaq asardı. Anam hər dəfə bu söhbətə qayıdanda, onun səsinə gizli bir nigarançılıq duyurdum. Elə bil, o, bütün bunları unudacağımızdan qorxurdu. Atamın da bu söhbətə diqqət kəsilməyi anamın fikrinə şərək olduğundan xəbər verirdi.

Yolun daraldığı Yelli Gədikdə dayandıq. Asfalta təxminən iki kilometr qalırdı.

-Şükür Allaha! - anamın səsinə bir arxayınçılıq vardı, - bir azdan çatırıq,- dedi.

-Tofiq dayı bizi burda haqladı, - şoseyə yaxınlaşmağımız məni həvəsə gətirmişdi.

-Onu bir dəfə danışmışdın, ancaq yadımdan çıxıb. Danış, danış, gördüm ki, söhbətə başlamağım anamın ürəyincədi.

-Yadımdadır, - dedim, - yeddi ay əvvəl məni qonşu Ənvərlə bazara göndərmişdiz. Bazarlıq eləyib, gəlib düşdük Bığır başında. Düz iki saat gözlədik, bir maşın gəlmədi. Ənvər dedi ki, bayaqdan getsəydik, indi evdə oturub çay içirdik. Dolu heybələr çiynimizdə, tərpendik kəndə tərəf. May ayı idi. Hər yan yamyaşıl, yaxşı da Gün çıxmışdı. Yelli Gədiyə çatır-çatmaz, arxadan maşın səsi gəldi. Çox sevindik. Sarı bir "Moskviç" idi, Günün işığında parıldayırdı. Kənd yolu hara, belə maşın hara? Bizə çatanda, dayandı. Qapı açılar-açılmaz, doğma bir səs eşitdim: "A Şıxalının oğlu, nə yaman gedirsən?" Gördüm, Tofiq dayıdı.

Birdən anam əlimdəki hinduşkanı çəkib aldı, - gedək, Tofiq söhbətini sənə yolda danışacam,- deyib, məni tələsdirdi.

Əslində, mənim danışmağım anama ona görə lazım idi ki, oğlunun ovqatı bir az xoş olsun. Vəssalam. İndilikdə isə onu düşündürən yalnız bazar idi. Daha heç nə. Yoxsa, o mənim bu söhbətimi nöqtə - vergülünə kimi bilirdi, əlli dəfə danışmışdım.

Tofiq dayı ilə Yelli Gədikdə rastlaşdığımız o gün, min il keçsə də, yadımdan çıxmaz. Demə, o gün bizə gedirmiş. Onda, Tofiq dayı dikdirin başında - kənd burdan əl içi kimi görünür- maşını saxladıb, yerə düşdü, məni sürücünün yanında oturdub, özü arxaya keçdi. O may günü maşınımız dikdirdən kəndə düşənə kimi, ürəyimdə Allaha yalvarırdım ki, bizim Orta küçədə adam çox olsun. İstəyirdim bütün camaat həyət qapılarının ağzına çıxsın. Xatirimdədir, kəndə girəndə, qolumu "Moskviç"in pəncərəsindən çölə çıxarmışdım, özüm də düz qabağa baxırdım, bir dəfə də başımı yana çevirmədim...

Beş-on addım atmamış, arxadan anamın səsi gəldi:

-Aclığın tüğyan elədiyi günlərin birində, - bu olardı 47-ci il - gördüm darvaza açıldı. Atan, yanında da on altı- on yeddi yaşlı qara bir oğlan, girdilər həyətə. Qabaqda da, üstündə dolu xurcunlu bir uzunqulaq. Tez bunlara çay-çörək hazırladım. Nə isə, xurcunu elə gələn kimi düşürmüşdülər. İçi dolu heyva, nar idi. Bir azdan atan onu yola saldı; uzunqulağı da qabağına qatıb, çıxıb getdi. Gedəndən sonra atan dedi ki, bu oğlan Göyçayın Qarabaqqal kəndindəndir, səhərdən küçələrdədir, bir dənə də olsun, heyva, nar sata bilməyib, özü də acdır. Ona görə, gətirdim evə. Elə həmin gün də, atan ərki çatan qohum-qonşulara, istədi-istəmədi, bütün o heyvanı, o narı payladı. Biri arpa, biri darı, biri un gətirdi. Nə vardı, yığılıq xurcuna. Düz həftənin tamamında - atan ona demişdi - bu qara oğlan gəldi. Bu, kim ola, kim ola, bax, bizim indiki bu Tofiq. Bala, o Tofiq, bu Tofiq. Elə o gündən indiyə kimi atanla oldu qardaş. İşə bax, nə atanızın qardaşı var, nə də Tofiqin. Dedilər, elə Allah bizi yaxşı tapışdırıb.

Anam birdən söhbətinə ara verdi:

-Ora bax,- əliylə yolun solundakı böyük qaratikan kolunu göstərdi, - yazıq qaratoyuğun ayaqları donub, - dedi, - gedə bilmir, yıxılır.

Bizim tərəflərdə ləng tərpenişli adama "filankəs lampaxdı" - deyirlər. Qaratoyuq da sərçəyə, siğirçinə baxanda, ölə-ölə uçur, yəni lampax quşdu. Əldən cəld uşaqlar onu daşla da vura bilir. Ona görə, mənim qaratoyuqdan elə də xoşum gəlmir.

- O acdı. Onu soyuq yox, aclıq əldən salıb, - anamın səsindəki təəssüfün soyuğu qarın soyuğundan çox idi.

Qaratoyuq yığıla-dura qaratikan kolunun arxasında gözdən itdi. Anam yarımçıq qalan söhbətinə qayıtdı:

- Sonra yavaş-yavaş aclıq illəri arxada qaldı. Tofiq yaxşı işə keçdi, varlandı. Amma heç vaxt bizi yaddan çıxartmadı. Düyü demir, vermişel-makaron demir, pesok demir... həmişə əl tutur bizə. Evlərinə gedəndə də, hesab elə, toy-bayram eləyirlər. Uşaqları da bizə çox yapışır.

Yelli Gədik arxada qalmışdı. Hər yan ağappaq idi. Asfalt yol uzaqdan qara zolaq kimi görünürdü. Bakı tərəfdən çox sürətlə iri bir yük maşını gəlirdi.

Hava xeyli açılsa da, göyün üzü boz-bulanıq bulud idi. Anam tez əlimdəki hinduşkanı götürüb, ayağı ilə qardan təmizlədiyi balaca bir yerə qoydu. Sonra əllərimi ovcuna alıb, ağzına yaxınlaşdırdı.

-Taxtaya dönüb ki, - nəfəsi ilə barmaqlarımı hovxurmağa başladı. Tez əllərimi çəkdim:

-Dayan görüm, neynirsən? - deyib, ondan aralandım. Lovğa-lovğa əllərimi qarla ovuşdurmağa başladım. Qar dolmuş qaloşlarını təmizləyən anam birdən dayandı, sonra tez-tələsik qalın, mixəyi şalının ucundakı düyünü açıb, dörd qatlanmış sarı manatlığı mənə uzatdı:

-Bazara kimi adamın biri iyirmi qəpikdi.

Uzaqdan gələn avtobusu anam məndən tez görmüşdü.

Şəhərdə qar yox idi.

Qış günü olsa da, bazar qaynayırdı. Arpa-buğda satanların yaxınlığında özümüə bir künc tapdıq. Ətrafımızda iyirmiyə yaxın qadın -kişi - yanlarında on-on iki yaşlı uşaqları olanları da vardı - hinduşka, toyuq satırdılar. Çoxu da nimdaş paltarda idi. Soyuqdan büzüşən uşaqlara yazığım gəlirdi. Nədənsə, ürəyimə dammışdı ki, hinduşkanı alan olmayacaq. Ancaq tez də bu fikri başımdan qovmağa çalışdım: "Elə şey olar? Hinduşka mütləq satılmalıdır. Başqa yol yoxdu. Satılmasa, biz neynərik?". Yenə də balaca Ayaz gəldi gözümün qabağına. "Bəs, qayıtmamız?" Məni bu çək-çevirdən qara, xəz paltolu bir qadının səsi qurtardı:

-Mənə bax, - kinayəli baxışlarla bizi başdan-ayağa süzüb, üzünü anama sarı tutdu. Sonra parıldayan qırmızı, dəri çəkməsinin ucu ilə hinduşkanın çinədanından vurdu. Yazıq heyvan qanadlarını çırpıb ququqldadı.

-Neçəyədi? - səsi çox acı idi, həm də, elə bil, o, bizdən iyrənirdi:

-On manat, - tez dilləndim. Qadın yenə əvvəlki acı səslə boğazını arıtlaya-arıtlaya, - səndən soruşmuram, - dedi.

-Uşağa mən demişəm o qiyməti, on manata satırıq, - anam mehriban-mehriban qadının üzünə baxdı.

-Yox, bir əlli manata.

Qadının bu acıqlı sözləri anamın tövrünü pozmadı:

-Ay bacı, bazarda on manatdan aşağı hinduşka yoxdu, Vallah, baha satmırıq.

-Gəl, altı manat verim, baxıram, ikiniz də soyuqdan donursuz,- deyəsən, "ölürsüz" demək istədi, son anda sözünü çevirdi. Onun səsi bir az yumşalmışdı.

-Səkkiz ver, apar, - anam zorla gülümsündü. Qadın nazlana-nazlana dabanı üstə dönüb, bizdən aralandı. Mənə elə gəldi ki, onun hinduşka almaq fikri yoxdu, elə-belə bizi danışdırır. Bəlkə də, bazara başqa şey üçün gəlibmiş, soyuqdan büzüşdüyümüzü görüb, hinduşkanı yarı qiymətə almaq istəyir.

Mən səhərdən beynimdə sarı hinduşkanı səkkiz manata satıb, bazarlıq da eləmişdim: deməli, səksən qəpiyə bir kilo semiçka halvası, otuz qəpikdən on kilo kartof-soğan, altmış qəpiyə iki kilo alma, əlli qəpiyə beşkiloluq bir kələm, on qəpik də kuloka... bu eləyir beş manat". Üç manatdan da birini yola verməliydik. Və yerdə qalırdı iki manat. Bax, mənə bu iki manat düşündürürdü. Görən, anam bu pula nə alacaq? İstəyirdim bunu ondan soruşum, amma tez də fikrimdən daşınırdım. Çünki anam o dəqiqə hirsələnəcəkdi: "Yüz dəfə sənə demişəm ki, qabaqcadan danışmaq bizə düşmür, yenə bildiyindən əl çəkmirsən". Neçə dəfə yoxlamışdım: anamın dediği düz çıxmışdı. Lakin mən ürəyimdə heç vaxt bu fikirlə barışmırdım: "Necə yəni, qabaqcadan danışmaq bizə düşmür? Bir iş alınacaqs, alınacaq, alınmayacaqs, qabaqcadan danışib-danışmamağın nə mənası var?"

Bu iki manat mənə darıxdırmağa başlamışdı. Niyə? Qoy deyim: gecə bacım Almaz uşaqlardan gizlin mənə "qırmızı kukuruz" almaq üçün iyirmi qəpik vermişdi. Mən bu "kukuruz"u alan deyildim. Çünki o biri uşaqlar da vardı, axı. Anam demişkən, evə od sala bilməzdim. Ancaq o iki manatdan anam qırx qəpiyi mənə versəydi, bacımı da sevindirə bilərdim: üç "kukuruz"la uşaqların hamısını yola vermək olardı. Birdən anamın səsi mənə bu götür-qoydan ayırdı:

-Nə fikrə getmisən?

-Heç, - deyə mızıldandım.

Bizdən solda dayanan qadının yanındakı arıq qız tez-tez anasının qulağına nəsə deyirdi. Qadın isə "Yaxşı, yaxşı" deyib, arada qızının əynindəki gödək, qırmızı jaketin ətəyindən tutub, aşağı çəkirdi. Qızın ayağında qaloş var idi. Dama-dama pamazı parçadan olan sarımtıl donu topuğunun bir qarışığına kimi uzanırdı. Mənə elə gəldi ki, qızın geydiyi jaket özünün deyil, balaca bacısınındır, ya da bazara gedir deyə, qonşudan alıb. Yəqin, anasına "Hinduşkalı sat, qurtar da" deyirdi. Çünki, hiss eləyirdim ki, o da mənim kimi darıxır. Onlar bazara iki qara hinduşka gətirmişdilər. Qadın uzun, rəngi solmuş qara pencəyinin cibindən bir ovuc qarğıdalı çıxarıb hinduşkaların qabağına səpdi. Bazardakı hay-küyün və soyuğun mürmüc elədiyi quşlar qarğıdalını görən kimi, cana gəlib quququldadılar. Bizim sarı hinduşka da, tez onlara qoşuldu. Anam "Sən lap acından ölmüsən"- deyə, hirsle bizim hinduşkanın boynundan tutub, onu qırağa çəkdi. Suyuşirin, sarıbənz qadın isə həmin an da mülayim səslə anama üz tutdu:

-Nə olasıdır ki, ay bacı, qoy bir-iki dənə də o yesin də, Allahın dilsiz-ağızsız heyvanıdır.

Heç bir hovur keçmədi ki, anamla bu qadın şirin söhbətə başladılar. Onlar yüz ilin tanışları kimi danışdılar, sözləri bir-biri ilə çox yaxşı tuturdu. Sarıbənz qadın söhbət edə-edə yenə əlini qarğıdalının şişirtmə cibinə saldı. Quşlar o dəqiqə başlarını qaldırıb, hücuma hazır bir vəziyyət aldılar. Bizim hinduşka kəhrəbə rəngli, şüşəni xatırladan qarğıdalı dənələrinə boğaz uzadanda, gördüm ki, anam, doğrudan da, çox narahat olur. Qadın inciyər deyə, özünü zorla saxlayır, birtəhər susurdu. O, yazıq heyvanın boğazını üzümə hazır idi. "Gör, ağılın kəsdimi ki, evdən bir ovuc qarğıdalı götürüm? Hamısı tələsiklikdən oldu. Sən də yadıma salmadın". O, bu sözləri mənə tərəf əyilib pıçiltıyla dedi. Bizim hinduşka isə, qarğıdalı dənələrini, sanki anama acıq vermiş kimi, tez-tez və çox böyük həvəslə udurdu. Anam sıxılırdı. Bilirdim ki, indi o, daha çox bu vəziyyətdən qurtulmaq üçün hinduşkanı satmağı arzulayır. Bəlkə də,

bazarlıq yadından çıxmışdı. Ancaq nə idisə, bizim hinduşka qarğıdalıya cumanda, qırmızı jaketli, arıq qız sevinirdi. Mən bunu onun gözlərindən oxudum. Anam da bunu duymuşdu.

-Sən istəyirsən, bir gəz-dolan, ayaqların açılsın, - anam bu sözləri, elə bil, qəlbindəki sıxıntını azaltmaq üçün dedi. Çünki səhərdən bəri üç-dörd dəfə bazarı hərlənmişdim.

Əllərimi pambıqlının ciblərinə qoyub, arxayın-archayın bazarın o başına yol aldım. Düzü, bazarı gəzməkdən, alver edənlərə qulaq asmaqdan xoşum gəlirdi. Bir də, malını satmaq üçün şəhərli müştərini yola gətirməyə çalışan kənd adamının tez-tez and içməsi məni kövrəldirdi.

Kartof-soğan satılan üstü kirəmitli, uzun talvar bazarın ən sıx yeridi, bura həmişə tünlük olur. Hinduşkanı satsaydıq, biz də ən birinci bura gəlməliydik. Talvarın böyür-başında yerə sərdikləri köhnə qəzet və sarı kartonların üstündə göy-göyerti bazarı açan qara arvadlar müştəridən çox bir-biriylə danışılar. Yox, bütün bunlar başımı qarışdırı bilmirdi. Nə qədər özümü laqeyd aparmağa çalışsam da, alınmırdı. Ürəyim anamın yanında qalmışdı.

Bazarın o başına gedib-gəlməyim on dəqiqə çəkmədi. Geri qayıdanda anam məni, az qala, muştuluqladı:

-İkisini də satıb getdilər. - Özümdən asılı olmadan soruşdum:

-Hara?

-Yuxarı dükanlara,- anamın səsi xeyli işıqlanmışdı, - qırmızı jaketli qız gəldi gözümün qabağına. Yəqin ki, indi o, yuxarı - univermağa tərəf qalxan yolda, az qala anasının dalıyca yüyürə-yüyürə gedir. Ürəyimə sirli bir rahatlıq yayıldı.

Bayaqdan kəndçilərimiz ara-sıra yanımızda ayaq saxlayıb, bizə ürək-dirək verirdilər. Çoxunun da sözü eyni idi: "Arxayın olun, hinduşkanı satacaqsız". Anam da onlara dil-ağız eləyirdi, ancaq könlümüzü almaq üçün deyilən bu sözlər, görürdüm ki, onu darıxdırır. İndi daha kəndçilərimiz də gözə dəymirdi. Görünür, artıq yüklərini tutmuşdular.

Bazarın aşağı darvazasından içəri keçən kimi, qabaqda bir çinar ağacı var, yaşı otuzdan çox olar. Bizimkilər bazarlıq elədikcə, yüklərini aparıb bu ağacın altına yığırlar. Çinardan iyirmicə addım qabağa gedəndə, iranlı Rəsul kişinin, bazarın hasarına yapışıq cızbızxanasının ağzına gəlib çıxırsan. Pəzəvəng cüssəli, yaz-qış rəngi qıpqırmızı, köynəyinin iki yuxarı düyməsi həmişə açıq olan Rəsul kişi cızbızı ilin səkkiz- doqquz ayı çöldə, yeməxananın qabağındakı böyük dəmir peçin üstündə bişirir. Arada böyük taxta çömçə ilə iri tiyandakı cızbızı qarışdıranda, adamın ağlını başından alan dadlı bir qoxu bazarı başına götürür. Hamı deyir ki, bu iranlı kişi yaxşı adamdı, boşqabı ağzına kimi doldurub verir. Bu cızbızdan bir dəfə atamla bazara gələndə yemişdim. Yadımdadı, çox olduğu üçün hamısını yeyib qurtara bilmədim. Onda həтта ürəyimdən keçdi ki, boşqabımda qalan cızbızı bir çörəyin arasına yığıb özümlə götürüm, bacı-qardaşlarıma aparım, amma atamdan qorxdum. O cızbızın dadı indi də ağzımdan getmir: içalatından da çox, uzunsov, xına rəngli kartofu yeməli idi. Rəsul kişinin yeməxanasının lap yaxınlığında isə, xalça-palaz satırlar. Bazarda xoşuma gələn bir yer də yuxarı darvazanın girəcəyindəki köhnə çayxanadır. Nə qədər ala-qaranlıqda gəlsən də, çayxana eyvanının qabağında iri, sarı samovarı həmişə buğlanan görərsən. Səhər-səhər burda salmaçay (şirinçaya deyirlər), zavod çörəyi və pendir-yağ verirlər. Belə səhər yeməyi iki nəfərə bir manata başa gəlir. Bəzən bura gələndə bazardakı təndir çörəyindən alırıq. Üstünə zəfəran,

yumurta sarısı, xaşxaş çəkilmiş bu çörəyə heç yavanlıq da lazım deyil, elə -belə ye getsin- o qədər tamlıdı.

Maşının getməyinə bir saat qalırdı. Bu, yazılmamış qanun idi: günorta saat ikidə "ZİL" kəndə yola düşürdü. Fikirləşirdim ki, hinduşkanı satsaydıq, kef olardı: maşınla gedərdik. Daha semiçka halvasını demirəm.

Uzundraz, taxta qabırğasına oxşayan qızıldışlı bir kişi tuşumuzda dayanıb, zəndlə hinduşkaya baxırdı. Sanki ömründə belə canlı görməmişdi:

-Bunun neçə kilo əti olar?

-Nə deyim, ay qardaş, hardasa, təmiz üç kiloya yaxın olar.

-Altı manat verim? - səsinin cırlığı bir yana, bu qış günündə onun ağ şalvar geyməyi məni qıcıqlandırır. Birdən anam çox inadkar bir səslə:

-Sətmirəm, götürüb evə aparacam, - dedi. Ağ şalvarlı kişi büzüşdü və dinməz-söyləməz bizdən uzaqlaşdı. Anam acıqlanmışdı:

-Elə bil, bir-birinin ağzına tüpürüblər. Altı manat, altı manat... Sətmirəm,-anamın dodaqları göyərmişdi. - Vəcdansız köpəyoğlu, qışın ortasında bunun geyiminə bax, heç razı olaram, zülmə saxladığım hinduşkanı aparıb belə bir layaxsız yesin? - Özü-özünə cavab verdi: -Heç vaxt!

Günortanın yaxınlaşması məni lap dəli eləyirdi. Çünki bir azdan hamı çıxıb gedəcəkdə.

Hardasa, bizdən on-on beş addım aralıda dayım Sərxan arpa-buğda satırdı. O, anamdan dörd yaş balaca idi. Kəndimizin qəssabı olan dayım son illər taxıl alverinə də girişmişdi. Anama dedim ki, bəlkə, dayımdan pul alım, atam gələndə, qaytararıq. Razılaşmadı. Arada "Qoy bir az bazarı gəzim" bəhanəsi ilə onun yanına getsəm də, böyür-başında hərlənsəm də, xeyri olmadı. Bir-iki dəfə öz-özümə fikirləşdim: "Yəni, məni tanımır? Deyim ki, mən Qorxmazam?" Dayım sanki məndən heç nə soruşmayacağına and içmişdi. Ancaq hər yanına gedəndə, elə bilirdim ki, bu dəfə ağzının kilidi açılacaq. Mən də bunu bəhanə edib, tez deyəcəyəm ki, bəs, günorta olub, hinduşkanı sata bilmirik, cəmi altmış qəpik də pulumuz var. Dayımın dodağının tərپənməyinə bənd idim. Lakin... Axırncı dəfə onun yanından qayıdanda, anam başını buladı:

-Lap yüz dəfə get, özünü səhərə kimi o tozlu torbalara sürt, o, sənə bir qəpik də verəsi deyil. Qardaş mənimdir, mən onu yaxşı tanıyıram.

Doğrusu, bir dəfə dayımın yanına gedirdimsə, iki-üç dəfə də - utanırdım - hardasa, yeddi-səkkiz metrliyindən keçirdim. Guya ki, bu aralıqda nəşə alıram. Ancaq həmişə də yolu elə seçirdim ki, dayımın üzü mənə tərəf olsun. Və hər gedişimdə də eyni şeyi fikirləşirdim: daha bu dəfə mütləq məni çağıracaq. Ay-hay!

Anamın dərdi açılmışdı:

-Görmürsən, o qədər pulun içində, ağzında bir dişi yoxdu? Camaat pulu özünə çəpər eləyir, bu isə özünü pula çəpər edib.

Anamın sonuncu sözləri, elə bil, beynimdə əks-səda verdi. Daha onun səsinə eşitmirdim. Sanki məni ətraf aləmdən ayırmışdılar. Qarlı təpələr, dərələr, dikdıraşığı düşən yol, bacalarından burum-burum tüstü qalxan kəndimiz, həyətimizdəki qoca tut ağacı, dənə cuman cücələr kimi, xırdaca bir səsə eyvana qaçan bacı-qardaşlarım, alt evimizdəki boş kartof-soğan yeşiyi... bir anda gözümün qabağından gəlib keçdi.

Anam qolumdan tutub məni silkələyirdi:

-Nə oldu sənə? Niyə ürəyini çəkdin?

-Ode, Tofiq dayı.

O, əlimi uzatdığım səmtə baxdı:

-Dəlisən? O, başqa adamdı, Tofiq deyil.

Yaxınlığımızdan keçən qara papaqlı kişi necə də Tofiq dayıya oxşayırdı! Düzü, əməlli-başlı həyəcanlanmışdım.

-Ay ana, mən Tofiq dayığilin evini tanıyıram,- dedim. Məni danışdıran bu həyəcanın havası idi.

-Atan başını kəsər, - anamın səsindeki hiddətdən, az qala, ürəyim ayağımın altına düşsün. O, mənim fikrimi göydə tutmuşdu.

Bazardan Tofiq dayığilin evinə iyirmi dəqiqəlik yol vardı. Atam iki-üç dəfə məni onlara apardığı üçün, yolu əzbər bilirdim. Tofiq dayının dörd qızı, bir oğlu var. Anam söz düşəndə, "Ürəyi təmiz olduğu üçün, Allah ona dörd qızdan sonra bir oğlan verdi", - deyirdi. Axırncı dəfə onlara dörd il əvvəl - səkkiz yaşında getmişdim. Tofiq dayı oğlu İlqara həyətdə kiçik toy eləyirdi. Biz o payız günü atamla onlara bir qonur rəngli toğlu aparmışdıq. Yadımdadı, yolda mağazadan bir metrlik qırmızı lent alıb, toğlunun buynuzuna bağladım. Yəni, Tofiq dayıgil bizə çox doğmaydılar. Düzü, gedib onlardan pul istəmək mənə də ölüm kimi gəlirdi. Və bilirdim ki, anam, min il qala, buna razılaşmaz. Sadəcə, mən bunu ümitsizlikdən deyirdim.

-Elə şeyi bir də ağlına gətirmə, - anamın gözlərindəki və səsindeki həyəcan hələ də çəkilib getməmişdi, - lap mən razılaşdım, bəs, sən gedərsən?

Mən anama cavab vermədim.

...Kənd məşini çıxıb getmiş, bazar seyrəlmişdi. Dayım da görünmürdü. Yəqin, indi evdə olardı. İşimiz heç vaxt belə nəhs gətirməmişdi. Neçə dəfə anamla bazara toyuq-cücə, hinduşka, başaq eləyib yığdığımız arpa, buğda, qarğıdalı, günəbaxan gətirmişdikse, tez də satmışdıq. Ancaq bu gün...

Soyuqdan donmuş, üstəlik də, acımışdıq.

-Barmağımda üzük də yoxdu, yoxsa aparıb dəyər- dəyməzinə o aşağı budkadakı qızıl alan cuhuda satardım,- anam günahkar adamlar kimi dilləndi.

İlğım kimi yadıma düşür: lap balaca vaxtlarımda anamın barmağında göyqaşlı bir gümüş üzük görmüşdüm, sonradan o necə oldu, bilmirəm. Birdən anam mənə baxmadan:

-O altmış qəpikdən iyirmisini götür get, o biri qapının ağzında sarı kökə satırlar,- dedi, - birini al, ye.

-İstəmirəm!

-Sənə deyirəm, get!

-Dedim, istəmirəm də.

Anam yenə mənə tərəf baxmırdı.

Aşağı qapı tərəfdən, çiyinlərində süpürgə, iki arvad gəlirdi. Onların bomboz görkəmi adamın ürəyini sıxırdı. Bir azdan bazar bağlanacaqdı.

-Daha bu gündən sonra heç kim gəlməz, gedək, - anam sərt bir səslə dilləndi. O, bununla məni ürəkləndirmək istəyirdi.

Bazarın aşağı başındakı böyük dəmir darvazaya tərəf yollandıq. İsmayılıya gedən avtobus bu darvazanın ağzında dayanır. Arxa oturmaqlara yaxın, anama bir yer tapdım. Elə səhərki avtobus idi. İçəridə sarı torbalarla qara çamadanların əlindən tərpənmək olmurdu. Avtobusdan heyva, limon, balıq iyi gəlirdi. Ortada ayaqüstə, elə mənim kimi, on iki-on üç yaşlı iki oğlan dayanmışdı. Birinin əynində təzə, qara gödəkçə

vardı. Görünür, onu mağazadaca alıb geyinmişdi. Arada əyilib, qarşı oturacaqdakı, qara papağı iri günəbaxana oxşayan uzunbiğli kişinin qulağına sevinə-sevinə nəsə pıçıldayırdı. Yəqin, oğlanın atası idi. O biri ariq oğlan isə, mənim günümdə idi, çox pəjmürdə görünürdü. Ən qabaq oturacaqda, qara şalda və əldə toxunma qara jaketdə bir arvad əyləşmişdi. Əlindəki sarı kökəni yeyə-yeyə, iki aya toxuduğu pambıq palazı, məcbur olub, altmış manata satdığından danışdı. O, arada anamla məni fəhmlə süzüb, yenə də söhbətinə davam etdi. Elə bil, ürəyimdən daş asmışdılar, nəfəsim daralırdı. Bu, ən çox anama görə idi. Bu vəziyyətdən qurtulmaq üçün avtobusdakılarla başımı qatmaq istəyirdim, ancaq yenə də, fikrim-zikrim daş kimi oturacağa çökən anamın yanında idi...

Kənd yolunda düşəndə, sürücü bizə tərəf çevrilib, çox doğma bir səslə:

-Vay, vay, sata bilmədik?- deyib, heyfsləndi. Cavab verəsi halda deyildik...

"ZİL" maşının qar basmış yolda saldıqı cığırda addımlayırdıq. Hələ ki, rahat gedirdik. Bir azdan yol diklənəcək, getmək çətinləşəcəkdi. Yenə də semiçka halvası gözləyən balaca Ayaz gəldi gözümün qabağına. Yəqin, o biri bacı-qardaşlarım da, anama nəsə tapşırmamış olmazlar.

-Yaxşı ki, tezdən durub çay qoydum, heç olmasa, bir tikə çörək yedin, yoxsa, sənə lap çətin olardı, -bilirəm ki, anam bu sözləri yolu azaltmaq xatirinə deyir.

Mən dinmirəm.

Səsli Qayanın qabağından keçirdik. Yay-qış bu qayanın sıldırım sinəsi sarı rəngdə olur. Yaxasında, ağac o yana qalsın, bir ölü qaratikan da bitmir. Tərslikdən, bir balaca çıxıntısı, yastanası da yoxdur ki, heç olmasa, belə havalarda orda qar ilişib qalsın, bir-iki günlüyə də olsa, görkəmi dəyişsin. Arada, təsadüfən sıldırımın qaşında balaca aran qartalı gərərdin. Səsli Qayanın adından başqa, xoşa gələn heç nəyi yox idi.

-Qar yağsa, şaxta olmayacaq, - anam dedi.

O, bunları dilucu söyləyir. Bilirəm ki, fikri kənddədir. Birdən məni yoxlaymış kimi soruşdu:

-Heç bu boyda hinduşkanı altı manata satmaq olar? Sən də, satmaq olar? - o, bu sözlərlə yəqinləşdirmək istəyirdi: hinduşkanı belə aşağı qiymətə verməməklə düz iş görüb, yoxsa yox? Mən bu məsələdə, onun tərəfindəyəm, ya əksinə? Əslində, anamın sualını təkrarlamağı, məndən istədiyi cavabı eşidəcəyinə arxayınlıqdan xəbər verirdi. Əlüstü cavab verdim:

-Əlbəttə, yox! Ondansa, kəsib özümüz yeyərik.

Anam sözümə "hə"- "yox" demir, susur. Yəni, hinduşkanı kəsmək fikrindən vaz keç. Və tez də sözü dəyişir:

-Bir az Yelli Gədikdə dincəlirik, sonra da Narlı Dərədə, - o, bu sözləri də yolu qısaltmaq üçün deyir.

Ağır-ağır gedirik. Təkcə ayağımızın altındakı qarın xırçılığı eşidilir. Yenə də mən qabaqda yeriyirəm. Hər yan ağappaqdır. Anama kömək etmək-nəsə demək, danışmaq lazımdır. Nə? Elə bil, əllərim kimi, beynim də donub. Heç nə düşünə bilmirəm. Elə bilirəm ki, bu soyuqda mənim də piyada getməyimin əziyyətini anam çəkir. İndilikdə susmağım da o demək idi ki, bazardan əliboş qayıtmağımızın günahkarı da anamdı. Yox, mənim kimi adamlar yola çıxmaq olmaz. Fikirləşirdim ki, indicə anam acıqlanacaq: "Ağzında qatıq tutublar? Bir dillənsənə" (kənd yerlərində südə maya vurub

qatıq tutanda, onun üstünü köhnə pal-paltar, ya da, döşəkçəylə bərk-bərk örtürlər və ən azı on-on beş saat eləcə örtülü qalır). Anam isə susurdu, yəqin o da danışmağa söz axtarırdı. Yelli Gədiyin ayağında dayandıq:

-Gecə şaxta düşsə, heç, - anam qayğılı-qayğılı dilləndi, - soruş niyə?

-Niyə?

-Çünki, - əlini yolun sağındakı böyük qaratikan koluna sarı uzatdı, - səhər-səhər burda gördüyün o ac qaratoyuq öləcək.

-Bəlkə də, gecə tülkü-zad tutub yeyəcək, gücnən gəzirdi.

-Gedək, - görünür, sözüm anamın xoşuna gəlmədi.

Getmək çətinləşirdi. Hələ ki, heç birimiz yorulduğumuzu boynumuza almırdıq. Kürəyim tərləmiş, ayaqlarım donmuşdu. İlahi, görən, indi qaloş geyən anamın ayaqları nə gündədi? Narlı Dərəyə yaxın, yolun sağındakı köhnə qəbiristanlığın yanında ayaq saxladım. Anam, adəti üzrə dua verib, sonra ah çəkdi:

-Ay rəhmətliklər, - dedi, - kənd salmağa yer qəhət idi? Gedib o asfaltın yaxınlığında ev tikərdiz də. Axı, o dərədə nə görmüşdüz?

Bu köhnə qəbiristanlıqda - otuz il olardı- Böyük Vətən Müharibəsi başlayandan sonra, heç kimi dəfn eləmişlər. Aclıq illərində ölənləri bura gətirməyə adamların tabı olmadığı üçün, kəndlə üzbəüz yamacda təzə qəbiristanlıq salıblar...

-Mənə bax, o qaratoyuğa Qurban Olduğumun rəhmi gəlib, - elə bil anam xoş bir xəbər almışdı, - şaxtadan əsər-ələmət yoxdu. O yaşayacaq.

-Hə, - deyə dilimi sürüdü.

-Ayaqların donmayıb?

-Bir azca.

-Evə çatan kimi corablarını dəyişərsən, ayaqlarını da qoyarsan peçin altına, - o, bu sözləri ilə, sanki alt evimizdə yanan odun peçinin istisini indicə çəkib, bura gətirəcəkdilər...

Narlı Dərənin enişinə çatmışdıq. Hava xeyli soyumuşdu. Bu dərədən yuxarı böyük, adamın nəfəsini kəsən dik yoxuş başlayırdı. Yəqin indi onu qalxmağın zülmü anamın da gözündə dayanmışdı.

-Burda bir az nəfəs ala, - anamın səsindeki yorğunluq açıq-aydın hiss olunurdu, - əməlli -başlı qaranlıq düşüb ki. Heç xəbərimiz olmayıb.

Həqiqətən də, hava toranlaşmışdı. Dərə, elə bil, qaranlığı daha tez özünə çəkir.

Anam hinduşkanı əlimdən götürüb:

-Dayandıq, bədi, gedək, - dedi, - yolçu yolda gərək.

Üzəşəgi, dərəyə düşən yolun hər iki tərəfi sıx narlıqdır. Qaranlığın düşməyi ilə ürəyimdə bir qorxu baş qaldırmışdı. Çünki, qar möhkəm düşən vaxtlar, nəinki gecə, gündüz də Narlı Dərədə hər an canavarla üz-üzə gələrsən. Bu fikri başımdan qovmaq istəsəm də, olmurdu. Heç birimiz danışmırdıq. Mənə elə gəlirdi ki, dinməyimizlə qabağımıza canavarın çıxmağı bir olacaq. Çox maraqlı idi: Görən anam nə düşünür? Bəlkə, bunu ondan soruşum? Yox, yox, bəs, canavar? Ürəyimin döyüntüsü artmışdı. Narlı Dərədən çıxana kimi əhədimiz kəsildi. Canımdakı həyəcan yavaş-yavaş əriyib gedirdi.

-Ay ana, - səsimə toxtaqlıq verdim, - indi burda qabağımıza bir ac canavar çıxsaydı, neynərdik? - axır ki, bayaqdan içimi gəmirən fikri dilimə gətirdim.

-Hardaydı bizdə o bəxt, - anamın cavabı özünü gecikdirmədi, - deyəsən, söz tapmırsan danışmağa. - Anamın səsinə yenə həmişəki ötkəmlik vardı. Doğrudan da, canavar söhbətim yersiz oldu. Çünki anam

indiki halında canavar qorxusundan çox uzaq idi. O, elə bil, düşündüklərini təsdiqlədi:

-Sən cibindəki puldan on qəpiyi Ayaza verərsən, on da sənə qalsın.

Ayaz, bildirdim ki, on qəpiyi götürüb atacaq. Bir-iki dəfə "Semiçka halvası!" deyib qışqıracaq, özünü yerə çırpacaqdı. Anam: "Bu dəfə bazara səni mütləq özümlə aparacam, halvanı da özün alarsan" deyib, onu sakitləşdirəcəkdı. Bu, bir az uzun çəksə də, Ayaz axırda on qəpiyi alıb cibinə qoyacaqdı. Bu pulla dükandan özünə "beş peçennik" alacaqdı.

Yolun çətinliyindənmi, ya nədirsə, birdən atam yadıma düşdü:

-Ay ana, atam gəlməz?

-Necə gəlsin, evi yıxılmışın oğlu? - o, sualıma sualla cavab verdi. Anamın, sözümü qurtarar-qurtarmaz, anındaca dillənməyində atama qəribə bir canıyananlıq vardı: elə bil, mən bu sualımla atamı günahlandırmaq istəyirəm, anam isə, onun müdafiəsinə qalxırdı. Amma sualım, həm də anam üçün göydəndüşmə oldu: atamı yada salmağım, sanki ona güc verdi:

-Bu yazıq Dəli neyləsin? Rəhmətlik atası tez getdi. Beş bacısı qaldı bunun boynunda. Hamısını da köçürtdü, özü də bir quru müəllim maaşı ilə. Bu yandan da yeddi uşaq. Bir belə çətinlik içində, çiy kərpicdən də olsa, alt-üst ev tikdi. Pis-yaxşı, iki otağının ağız-burnunu yığdı.

O, sözünə ara verdi. Ah çəkmək istədisə də, nədənsə nəfəsini yarıda qısdı. Bəlkə də, nəse demək istəyirdi, amma sözünü dilinin ucundan qaytardı. Sonra güclə eşidiləcək kədərli bir səslə söhbətini tamamladı:

-Yazıq ömründə istədiyini geyə bilməyib.

Gördüm ki, anam çox yorulub, danışmağa belə təqəti qalmayıb...

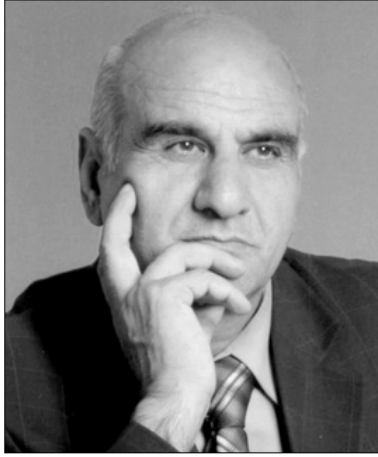
Əl-ayağımız donmuşdu. Daha çox hinduşkaya yazığım gəlirdi. Hər növbə mənə çatanda, dizimlə yavaşca onun böyründən vururdum: sağdı, yoxsa yox. Əslində, mən tam arxayın idim ki, hinduşkanı bir gündə lap üç dəfə bazara aparıb, qaytarsaq da, o, ölən deyil. Sadəcə, mən arada bu qayda ilə Allahın bu yazıq heyvanına ürəyimin yandığını göstərmək istəyirdim. Elə bildirdim ki, həyətdə gur-gur guruldayan, indi isə fağır hala düşən sarı hinduşka mənim bu canıyananlığımı başa düşəcək.

Dikdirin başına çatıb dayandıq. İndi rahat nəfəs almaq olardı. Qaranlığın düşməyi anamın ürəyincə idi. Bayaq dedim axı, o istəmirdi ki, bizi kənddə bu kökdə görsünlər.

Yağan qarın sıxlığından kəndin sarı-ağımtıl işıqlarını uzaqdan güclə ayırd etmək olurdu...

Yanvar-mart, 2015-ci il

♦ P o e z i y a

Asim YADİGAR

TÜRKÜN GÜCÜ

*Mən desəm ki, almanlar ağıllı millətdir,
verin dünyanı almanlar idarə etsin,
milliyyətə alman olduğum üçün mənə
qınayarlar, odur ki, deyirəm: "Dünyanı
verin türklər idarə etsin, çünki türklər ən
ədalətli və insafli millətdir".*

HEGEL

Haqq-ədalət pozulur
dünyanın hər yerində,
Belə getsə, qopacaq
dünya öz mehvərindən...
Zamanın ağrıları
gah üzdə, gah dərinədə,
Bu dərdlərin əlacı
türk oğlu türkdə ancaq,
Dünyanı dərddən, qandan
ancaq türk qurtaracaq!

Çalın-çarpaz dağ çəkib
dünyanın sinəsinə,
Zalımlar axıdırlar
su yerinə qan yenə,
Çoxu deyir: dünyanın
dərdi qalmayıb mənə.

Dünyanın dərdi, qəmi
hələ də qucaq-qucaq,
Dünyanı dərddən, qandan
ancaq türk qurtaracaq!

Haqq, ədalət deyirik! -
ədalət türkdə olur,
Hünər, qeyrət, cəsarət,
dəyanət türkdə olur,
İnsanlığa mərhəmət,
məhəbbət türkdə olur,
Əbədidir, sönməzdir
türkün çatdığı ocaq,
Dünyanı dərddən, qandan
ancaq türk qurtaracaq!

Min illərdir ucalır
dünyada türkün səsi,
Gündoğanla günbatan
türk yurdu, düşərgəsi,
Hər eldə, hər qitədə
oxunur türk nəğməsi.
Bu nəğmənin xalında
xoşdur həyat, yaşamaq,
Dünyanı dərddən, qandan
ancaq türk qurtaracaq!

Metesi, Atillası,
Teymuru, Çingizi var,
Tarixin yaddaşında
türk möhürü, izi var,
Türk ədalət sevəndir -
öz hökmü, öz sözü var.
Atatürk, Heydər olub
yolunda işıq, mayak,
Dünyanı dərddən, qandan
ancaq türk qurtaracaq!

Türk qoymaz ki, kimsənin
haqqı yeyilə, itə,
Haqsızlıq çayır kimi
arta, hər yerdə bitə.
Tanrısın sevəndi türk,
səcdə eyləməz bütə.
Vüqarda, əzəmətdə
türk özü də dağdı, dağ,
Dünyanı dərddən, qandan
ancaq türk qurtaracaq!
Türk uyğur, qaraqalpaq,
qaqauz, türkmən, qazax...

Milyon-milyon türk oğlu
güvənibdir haqqa, bax,
Adı ayrı olsa da,
soyları birdir ancaq,
Bir kökdən qidalanır,
güc alır neçə budaq,
Dünyanı dərddən, qandan
ancaq türk qurtaracaq!

Dünya türkə qənim yox,
dost olsa, qardaş olsa,
Ağrı-acılarına,
dərdinə sirdaş olsa,
İnsanların qəlbinə
sevgi, məhəbbət dolsa,
Türk bütün insanlığa
açar xoş üzlə qucaq,
Dünyanı dərddən, qandan
ancaq türk qurtaracaq!

BU YOL TƏBRİZ YOLUDUR

Culfadan Təbrizəcn şeir dedik, söz dedik,
Sinəmizi yandırır həsrət adlı köz dedik,
Ürək vüsəl istədi, vədəsi var "Döz" dedik.
Bu gün vüsəl günüdür, sinəm sözlə doludur,
Bu yol Təbrizə gedir, bu yol Təbriz yoludur...

Nə kiriyib susmusan, Elçi dağı, dinsənə,
Təbrizə qonaq gəlir, köhlən atı minsənə,
Sən Təbrizə müjdə ver, müjdə verim mən sənə,
Bu gün vüsəl günüdür, sinəm sözlə doludur,
Bu yol Təbrizə gedir, bu yol Təbriz yoludur.

Həsrətdən don biçmişəm, göynəyim var, göynəyim,
Əynimdə həsrət adlı köynəyim var, köynəyim.
Qoyma həsrətdən donum, göyüm-göyüm göynəyim,
Bu gün vüsəl günüdür, sinəm sözlə doludur,
Bu yol Təbrizə gedir, bu yol Təbriz yoludur.

Canım qəmdən bezibdir, qəm də canımdan bezir,
Mən dərdə dözməsəm də canım hər dərdə dözür,
Bu yolda Xətainin ruhu sərgərdan gəzir,
Bu gün vüsəl günüdür, sinəm sözlə doludur,
Bu yol Təbrizə gedir, bu yol Təbriz yoludur.

Təbriz şirin ləhcəli dilimin paytaxtıdır,
Bölüm-bölüm bölünən elimin paytaxtıdır.
Azərbaycan adlanan gülümün paytaxtıdır,
Bu gün vüsəl günüdür, sinəm sözlə doludur,
Bu yol Təbrizə gedir, bu yol Təbriz yoludur...

DÖYÜŞ HAVALARI ÇALDIRMALIYIQ

Yetər bu inilti, yetər göz yaşı,
Ər olsun yurdumun hər vətəndaşı,
Qaldıraq, sındıraq bu ağır daşı,
Döyüş havaları çaldırmalıyıq,
Milləti ayağa qaldırmalıyıq!

İgidlər yetirən bu yurd, bu torpaq,
Nə qədər yadlara tapdaq olacaq!
Bu gün qarşımızda bir yol var ancaq,
Döyüş havaları çaldırmalıyıq!
Milləti ayağa qaldırmalıyıq!

Biz ki türk nəslilik, türk övladıyıq,
Bizə bata bilməz hər zatı qırıq,
Ey Mete, Atilla gücü üzə çıx.
Döyüş havaları çaldırmalıyıq!
Milləti ayağa qaldırmalıyıq!

Əsgər səngərindir, səngər əsgərin.
Qoruyaq, qədrini bilək səngərin,
Qanını oynadıb hər hünərvərin
Döyüş havaları çaldırmalıyıq,
Milləti ayağa qaldırmalıyıq!

Şəhidlik ən uca zirvədir, bəli,
Şəhid ruhları da deyir: - irəli!
Olsun üstümüzdə Allahın əli.
Döyüş havaları çaldırmalıyıq,
Milləti ayağa qaldırmalıyıq!

Hər oğul vətənçün candan keçirsə,
Hər ağrı damardan, qandan keçirsə,
Biz də oğul kimi verib səs - səsə
Döyüş havaları çaldırmalıyıq!
Milləti ayağa qaldırmalıyıq!

Azadlıq uğrunda döyüşə qalxan,
Min-min qurban verən, ey Azərbaycan.
Qaldır başın üstə qılinc və qalxan,
Döyüş havaları çaldırmalıyıq,
Milləti ayağa qaldırmalıyıq!

Hər qarış torpaqçün can gərəkdirsə,
Ürək gərəkdirsə, qan gərəkdirsə,
Şərəfli bir ömür, an gərəkdirsə,
Döyüş havaları çaldırmalıyıq,
Milləti ayağa qaldırmalıyıq!

GEDƏK

Doldun yenə bulud kimi,
Gözümüzü sıxaq gedək.
Ömür nədir? - Göz qırpımı,
Şimşək ömrü - çaxaq gedək.

Böldük ömür xeyrə, şərə,
Ulu dünya bir pəncərə.
Gələn baxıb - bircə kərə
Bəlkə, biz də baxaq gedək?

Vaxt - dəyirman, batıb ünüm,
Üyüdülmür ömrüm - günüm.
Haçan doysan, dəli könlüm,
De, dünyadan çıxmaq gedək...

SƏNİ

Ey qəlbimin nəmli dərdi,
Gəl bir günə sərim səni.
Ləçək - ləçək oxşamışdım,
Çiçək - çiçək dərim səni.

Qəm gölündə üzdürmüşəm,
Öz - özümdən bezdirmişəm.
Yüz yol, min yol küsdürmüşəm,
İlham adlı Pərim, səni.

Hey yüyürdüm qəmə sarı,
Yıxılmadı qəm hasarı.
Sarıl mənə yartək, barı
Sevim qədim - yarım səni.

YOXDU

Kündələri küt gedib,
Qızıldan taxtı yoxdu.
Sevinci nisyə getdi,
Qəminə nağdı yoxdu.

Hərəyə bir taxt çatıb,
Taxtdan qabaq baxt çatıb.
Ona da bir vaxt çatıb.
Neyləsin, baxtı yoxdu.

Başına min daş yağa,
Düşməzsən yada, qağa.
Səninlə oynamağa
Allahın vaxtı yoxdu.

QAÇIR

Dil sözdən qabar töküb,
Od - ocaq közdən qaçır.
Bu sözdə nə qorxu var? -
Şair də sözdən qaçır.

Ax, bu nəfsi atlılar,
Atları qanadlılar,
Tor atıb aldatdılar -
Balıq dənizdən qaçır.

Bağça kimin, nar kimin,
Bir can alan yar kimi.
Dövlət kimi, var kimi
Her şey də bizdən qaçır.

YOX

Hey yapıram küt gedir,
Kündənin insafı yox.
Bir qozbeli düzəltmir,
Rəndənin insafı yox.

Ürəyim dərddən qabar,
Dərd sevən, gəl dərd apar,
Allahın insafı var,
Bəndənin insafı yox.

Kündə vuran bəri dur,
Bu qurğunu bir də qur,
Dildən aç, ayağa vur
Kündənin insafı yox...

EŞİTMİR

Dolansa da başına,
Dağlar çəni eşitmir.
Dən toyuğu səsləyir,
Toyuq dəni eşitmir.

Solub bağça - bağları,
Bar vermir budaqları.
Kar olub qulaqları,
Dünya məni eşitmir.

Qaya dəlsə də səsim,
Tükənibdir həvəsim.
Əl çək tanrıdan, Asim,
Tanrı səni eşitmir.

ALLAH, BU GƏLINƏ NƏ OLUB...

Elə bil özündə, sözündə deyil,
Allah, bu gəlinə nə olub belə?
Çalınan toy onun toyu deyilmi?
Allah, bu gəlinə nə olub belə?

Üstünə yığılıb dağlar deyirsən,
Solub gözündəki bağlar deyirsən.
Dindirsen uşaqtək ağlar deyirsən,
Allah, bu gəlinə nə olub belə?

Gəldi "Vağzalı"nın sədası ilə,
Bir qız nazı ilə, ədası ilə,
Baş - başa deyilmi sevdası ilə,
Allah, bu gəlinə nə olub belə?

Çoxusu ortada hələ oynayır,
Kərəm odda yanır, lələ oynayır,
Oynamır, oynasa əla oynayır,
Allah, bu gəlinə nə olub belə?

Sıxır barmağını üzük neyləsin,
Asılıb qəlbindən bir yük neyləsin,
Adı var "əhdindən dönük" - neyləsin,
Allah, bu gəlinə nə olub belə?

Toyxana qəfəsdir - qaçmaq istəyir,
Quş olub uzağa uçmaq istəyir.
Gedib sevdini qucmaq istəyir,
Allah, bu gəlinə nə olub belə?

Saxlayın siz Allah bu çal - çağır,ı,
Çıxdı bu "sevginin" üzə paxır,ı,
Gedin bircə dəfə soruşun, axı,
Allah, bu gəlinə nə olub belə?

Naxçıvan

Qalib ŞƏFAHƏT

ÜMİDSİZ QALDIQ

Yol vermədik,
yola verdik bir-birimizi.
Yollarda azdıq,
çatamдық son mənzilə,
elə yollarda qaldıq.
Ümidlər kiflənmişdi,
yelə verdik,
yel apardı.
Arzular köhnəlmişdi,
çölə atdıq,
şimşək çaxdı,
yağış yağdı,
sel apardı.
Bizim eşqə əl uzandı,
kəsəmmədik
əl apardı.
Bir sən qaldın,
bir də ki, mən
ümitsiz, arzusuz, eşqsiz.
Olmuşuq bir-birimizə
gərəksiz,
istəksiz.

SEVGİ NAĞILI

Könlünə alma düşmüşdü,
sevgilim.
Alma nağılın sonunda düşür.

Sən lap əvvəlində
yedin almanı,
nağılımızın.
Axı, bizim sevgi nağılımız
qurtarmamışdı.
Dözmədin,
səbrin tükənmişdi,
hələ sevgimiz bitməmiş.
Alma düşmədi
nağılımızın sonunda.
Daş düşdü sevgimizin
yarımçıq binasından.

AXTARSAN MƏNİ

Gecələr
qaranlığın bağrını
didərsən dişlərinlə.
Səhərlər gündüzün
arxasınca düşüb
qovarsan
qan-tərə bata-bata.
Tökərsən üstünə hirsini
qaldığım evə,
bir də
iş yerinə.
Tapmazsan məni.
Sonra dayanacaqda
avtobus əvəzinə
gözlərsən gecəni.
Özündən başqa
hamıdan
soruşarsan məni.
Bircə sənə
dəli deməsinlər.
Axı, mən çoxdan
ölmüşəm...

QARANLIQ QALDI

Gecəni
çəkib qoymuşdu
ayağının altına.
Səhərə çıxmaq üçün.
Gecə qəflətən
sürüşdü

ayağının altından.
Yuvarlanıb,
Haraya düşdü,
heç özü də bilmədi.
Gecədə
tapa bilmədi özünü.
Qaranlıq içində
itib batdı.
Görən olmadı onu.
Heç yoxumuş dedilər
bu adda adam!
Özü-özünə
qaranlıq qaldı.
Qaranlıq onu
ağuşuna aldı.

YUXUMDA BİR İT HÜRÜR

Yuxumda bir it hürür -
çöldə qar-borandı yenə.
Bir qız ah-naləsi
çökür içimə.
Yuxumda bir it hürür.
Yalquzaqtək çəkilmışəm
dünyanın bir küncünə.
Tək-tənhayam yenə,
çəkilmışəm tənhalığıma, təkliyimə.
Yuxumda bir it hürür -
içim qürbətədi yenə.
Yuxumda bir it hürür -
Eh!..
Nə deyim sənə,
Yuxuma it azdıran.

GEDİRƏM

Açılacaq bu gecə də,
üzü səhərə gedirəm.
Hər gün yolumu gözləyən
qəmə-qəhərə gedirəm.

Abır-həyadan yırtılan,
çöldə, bayırda sırtılan,
hər gün üzümə çırpılan
çora, zəhərə gedirəm.

Bu dünya birtəhər olub,
gecə bitib, səhər olub,
daha daycam kəhər olub,
minib kəhərə gedirəm.
Köklənmişəm cəngi üstə,
gahdan zildə, gahdan pəstə.
Xoş arzuda, xoş həvəsdə
durub şəhərə gedirəm.

ÜRƏYİNDƏ

Çöl yaman soyuqdur, gülüm,
Yatır məni ürəyində.
Sən ümman ol, mən bir qayıq,
Batır məni ürəyində.

Ömrə, günə bəxti tən kəs.
Bir az uzun, bir az gen kəs.
Məni səndə axtaran kəs
Tapır məni ürəyində.

Ağıllı bil, ya divanə,
Yolum qəlbində yubana.
Son mənzillə son ünvana
Çatdır məni ürəyinə.

Vaqif NƏSİB

SƏNSİZLİK, MƏNSİZLİK, ONSUZLUQ

◆ *Üç hekayət romanı**

QƏRİBİN YAD GÜNLƏRİ

Canına insan daraşmış bu kürənin adamları üçün olum və ölüm möhləti ötəri səs, quru nəfəs, heç kəs ömrüdümmü? Onların sənsizliyi, mənsizliyi, onsuzluğu-durmu? Və ya bir sınaq, imtahan sonrası ruhlarının sonsuzluğu, sonsuzluğu, sonsuzluğudur?

(Yenə zamansız, məkansız müsahibə)

Ömər Xəyyam (şair kimi, ekvator xəttinin sürətindən):

Bu şərab Xəyyamın çaxırı deyil,
İnsanlığ əyyamın naxırı deyil...
Əbədi deyilsə olum dünyada,
Ölüm bu dünyanın axırı deyil.

(Riyaziyyatçı kimi məxrəcindən):

Nazim Hikmət:

Cənuba durnalar uçur,
Cənuba aparmayın məni, - ölmək istəmirəm...
Şimala, şərqə, qərbə
aparmayın məni, - ölmək istəmirəm...
Burda da saxlamayın məni, - ölmək istəmirəm...

Vaqif Səmədoğlu:

Saxlayın yer kürəsini,
düşmək istəyirəm...

... Təyyarədən əli qandallı düşürülüb, milis və həkim müşayiətiylə şəhər ətrafındakı psixatrik xəstəxananın cinayət işlədib, özünü dəliliyə vuranlar üçün nəzərdə tutulmuş, qapıları dəmir barmaqlıqlarla qorunan tərəfinə salınmış adam İslam Əlipaşa oğlu Alıxanlı idi.

Ceyrançölün, ayağından Coğaz çayı axan, qənşəri zümrüd meşəli Əskipara kəndində müəllim ailəsində doğulmuşdu. Dəli Alılar nəslinin törəməsi olduğunu

* Əvvəli jurnalımızın 10-cu və 11-ci saylarında

ağlı kəsəndən öyrənmiş, bunu uşaq ürəyinə bir yük eləmişdi. Oğlunun xiffətini göydə alan atası səbəbini öyrənib əlüstü yüngülləşdirmişdi:

-A küçük, elə ona görəmi neçə gündü mısmırığını sallamısan? Hardan biləsən ki, bu dəli sözünün bir mənası da qəhrəman deməkdi. Sənin ulu babalarından biri Qoç Koroğlunun sağ əli Dəli Hasan olub.

Bir az da ağlı kəsəndən sonra onu da öyrənmişdi ki, dəli kəlməsini adlarına igidlik nişanı qoşan babalarının heç biri öz əcəliylə ölməyib. Koroğlu tufəng çıxan kimi ölübmüş dəyənlər, bəlkə də, qoç igidin əlini, qolunu yanına salıb meydan-dan çəkildiyinə tərəf yozub. Amma İslamın ulu babasının namərd tufənglə bir dünyada yaşamaq istəməyib, elə onunla özünü vurduğunu söyləyən çox olmuşdu.

Babası Dəli Alı Əskiparanın qara zurnalı toylarının birində zoğal arağından başına bir az çox çəkib, bəzilərinə görə zoğallamışdı:

-Şənliyimizin iki toyunda da iştirak eləməliyəm. Amma görürəm ki, onlar üçün möhlətim qalmayıb...

Sonra oğullarının toyuna hazırlaşan Uzun Qəfərlə Tösü Qəfərə yaxınlaşıb hərəsinin döş cibinə bir şax yüzlük basmışdı:

-Sizin toyunuzun arağını burda içib, sağlığını burda deyib, "Tərəkəmə"mi də burda oynayacağam. Sonra özünüz də görəcəksiniz ki, səbəbim üzrlü olub.

Zurnaçı, balabançıların günlüklü papaqları altına nəmərinə soxub qollarını yelləməyə başlamışdı. Əl oyunundan söz oyununa keçmişdi ki, sözlərindən ağlını arağın oynatdığını zənn etmişdilər:

-Di, haqqınızı halal edin, mən gedər oldum...

Həmin dərənin quşu gözündən vuran ovçularından olan Dəli Alının arxasınca belə danışmışdılar:

-Yəqin, ov yeri eləyib, bir müddət dağda-daşda qalacaq.

Səhlədən uçan yerdən özünü atdığını eşidəndə barmaqlarını dişləyəsi olmuşdular:

-Kişi halallaşmış getdi, məqsədini biz qanmadıq, qabağını kəsib, huylanmış buğa kimi hörükləyəydik gerek.

-Xeyri olmazdı, bu nəslin öz əcəliylə ölənini indiyə kimi tapılmayıb ha...

Əskipara həndəvərinin ən hündür qayasından Səhlədən ayağı sürüşüb uçmuşdu. Dəli Alısı özü öz ömrünü ordan uçurmuşdu. Qaya qurbanlarının ölümlərinin fərqi həmin yerin adını dəyişib, Alıuçan eləmişdi.

Nəslin ən ağlıbaşındası, universitetin riyaziyyat fakültəsini qırmızı diplomla bitirib, aspiranturadan imtina edib, Əskiparaya qayıtmış Əlipaşa hesab olunurdu. Parlaq gələcəyindən üz döndərməsindən az-maz dəlilik görünərsə də, ömrünü Əskipara balalarına həsr etmək istəməsi Əlipaşa müəllimin nüfuzuna ziyan vura bilməmişdi. Bir müddət sonra Əskipara məktəbliləri əvvəl Ceyrançöl, sonra respublika riyaziyyat olimpiadasında birincilik qazananda Əlipaşa müəllimin adı ölkənin hər yerindən görünməyə başlamışdı.

Nə qədər dirənsə də kənddə qalmağa gücü çatmamış, onu qəsəbə məktəbinə direktorluğa irəli çəkmişdilər:

-Bir kənd üçün yox, bütün Ceyrançöl üçün güclü riyaziyyatçılar yetişdirəcəksən. Qaldı Əskiparanın, o birisi kəndlərin güclü şagirdlərinə, işlədiyin məktəbin bazasında onlar üçün internat yaratmağına icazə veriləcək.

Əlipaşanın adına bir müddət sonra Ceyrançöldə Ömər Xəyyam deməyə başlamışdılar. Bir mahalın Xəyyamlığından bir ölkənin, bir dünyanın kına çevrilmək, görünür, Tanrının düsturu kimi alınma yazılmayıbmış. Qiyabi aspirant kimi riyaziyyatın bir problemi üzərində işləyən, çıpaq düsturlara yeri gəldikdə şeir paltarını biçən Əlipaşa müəllimin qəsdinə duran tapılmışdı. Bu da Ceyrançöl prokurorunun qızına riyaziyyatdan aşağı qiymət verib, qızıl medaldan saldığından sonra başlamışdı. Həmin ərəfədə yaşlı müəllim yoldaşlarının qızıl kimi məsləhətinə də qulaq asmamışdı:

-Onsuz da prokururun qızı istədiyi instituta medalsız da girəcək. Özünü oda-közə nahaq atırsan...

Əlipaşa müəllimi Ceyrançölün dəlixana adlanan xəstəxanasında atdan salmışdılar:

-Bunlara Dəli Alılar deyirlər, nəsillicə belədirlər...

Guya hörmət eləyib Əlipaşa müəllimi iki adamlıq palataya, Ceyrançöllü rəssam Arifin yanına salmışdılar. Sonralar barmaqlar arasından aclıq elan eləmiş Əlipaşa müəllimin haraylarını eşidənlər olsa da, eşitməzliyə vurmuşdular:

-Kömək edin, bunlar hamısı Ağamalıının əməlləridi...

Atası məktəbə atüstü gəlib, Ömər Xəyyamlığının atından düşən zamanlar oğlu İslam beşinci sinifdə oxuyurdu. Həmin müddətə kimi Əlipaşa kimi atasıyla fəxr eləyən oğlan utandığından yerə keçmiş, özünü Poylu arxının sahilindəki söyüdü altına verib ağlamağa başlamışdı. İslam ana üzü görməmişdi. Sonralar özünün göz açdığı gün anasının dünyaya göz yumduğunu eşitmişdi. Uşaq ömrünün ən çətin anlarını anasının matəm gününə çevirib həmin yerdə dəfələrlə buludlanmış, yağışlanmışdı. Bu dəfə dərdinin, sal daşların ən nəhəngi (dünyanın daş heykəli hesab edilə biləcəyi) Göyüzən ağırlığında olduğunu hiss edirdi. Bu dəfə həm ana, həm də ata itirib dünyanın ortasında tifil yaşında tək qala bilərdi.

Təranənin (İslamın anasından sonra atası evlənməmiş, oğluna ana yoxluğunu hiss elətdirməməyə çalışmışdı) ölümünü bacısı Pərvanə, əvvəl başdan xoşu gəlmədiyi İslamdan görmüşdü. Bacısının üstə dil deməmiş, Əlipaşaya qarış eləmişdi. Əlipaşa da oğluna Pərvanə adlı xalası olduğunu bildirmək istəməmişdi. Bir-iki dəfə Pərvanənin oğlunun həndəverində hərləndiyini görəndə xəbərdarlığını eləmişdi:

-Bizə Dəli Alılar deyildiyini bilirsən. İslama yaxınlaşsan, dilini dinc tutmasan, saçından tutub evinizə qədər horavel çəkib sürüyəcəyəm.

Elə bu da Pərvanəyə bəs eləmişdi ki, balaca İslama, bacı yadigarı nakam balaya kənardan gizli baxmağıyla kifayətlənmişdi.

Əlipaşa dəlixananın heyətindəki gəzintilərinin birindən geri dönməmişdi. Qəfil leysan zamanı gözetçilər xəstələri qabağına qatıb içəri dolduranda Əlipaşa onların gözündən "qaçmışdı". Yağış kəsəndə onun binanın böyründəki dəmir nərdivandan özünü asıb ömür leysanını "kəsdiyini" görmüşdülər. Ondan dünyada üstü torpaqlı bir qəbir, palatasının divarında Arifin çəkdiyi "Zəmanənin Xəyyamı - Əlipaşa" - adlı bir portret, bir də muncuq kimi xətlə yazılmış, yeri gəldikdə şeirləriylə muncuqlanmış bir gündəlik qalmışdı.

Dəli Alıların ən ağıllısı da öləndən sonra bacısı oğluna tərəf Pərvanənin yolu açıldı. İslama xalası olduğunu, bundan sonra evinə aparıb balası kimi baxacağını söylədi. İslam inad etladi:

- Mən evimizdə qalacağam.

- Evinizmi var, qalasan, bura təzə direktor yerləşəcək.

İslam xalası ilə daşındı. Xalası qızı Arifənin hesabına köç yerinə isinişməyə başladı (xalasından, anası Təranənin onun adını Arif qoymaq istədiyini öyrəndi. Arifə adını da ona görə yaraşdırıblarmış).

Əlipaşanı Ceyrançölün ucqarında, xaçpərəst qəbiristanlığının (müharibə zamanı Ceyrançöl hospitalında ölənlər, türmədə, dəlixanada canını tapşıranlar orda gömülmüşdü) məzarı üstəki daşlara nömrələri yazılanların cərgəsində basdırdılar (Əvvəllər həmin kimsəsizlərin qəbri üstə nömrələrini taxta üstə yazırdılar ki, onlar da məzardakılardan tez cürüyüb yazıqları dünyanın adsız bəndəsinə çevirirdi. Sonralar usta Veysəl sınıq-salxaq daşları mindirib üstünə nömrələrini yazıb, beləcə savab qazanmağa çalışmışdı). Bir kəsə zərər verməyən Arifin, Əlipaşanın, üç-dörd əl-ayaq verənlərdən ibarət dəfn mərasimində iştirakına baş həkim etiraz eləməmişdi. Əlipaşanın üstə Arifin hönkürtüsü əl-ayaq verənləri təəccübləndirmişdi:

-Bu malyar qəqəni (Arifi rəssam deyil, malyar kimi bəzi vəzifəlilərin evinə aparıb işlədir, əvəzində köhnə-köşkül paltarlar verirdilər) dədəsi öləndə ağlamağı bir yana, heç üzünü də turşutmadı. İndi gör nə həkət çıxarır.

-Fikir vermə, düz deyiblər ki, dəlinin dilini dəli bilər...

Əlipaşa dəlixanada da gündəlik yazmağını davam elətdirmişdi. Arif vasitəsiylə əldə etdiyi şagird dəftərinə sinəsindəkiləri töküüb, Arifdən başqa hamıdan gizli saxlayırdı. Arif, onun balışı altıda gizlətdiyi dəftərin heç kəsin əlinə keçməsinə istəmədi. Böyür-başına cürbəcür şəkillər çəkib, öz kağız-kuğuzuna qatdı. Axırncı səhifəsinə öz əlavəsini eləməyi də lazım bildi. Həmin əlavə, atasına bir-iki dəfə baş çəkmiş oğlu İslama ünvanlanmışdı: Az müddətdə atanın dünyanın qiymətli adamlarından olduğunu başa düşdüm. Əgər bu qəfəsdən qurtara, rəssamlığıma dönə bilsəm, birinci işim onun portretini yaratmaq olacaq. Üzünə çıxmış iztirablarını birinci mən gördüm. Bəzi qara günə salınanların üzlerinin tükələri əzablarından cücərir, qaratıkan çiçəklərinə bənzəyir. Həmin iztirabları canıma, qanıma hopdurmaq, hafizəmə nəqş eləmək üçün ilk işimi də yaratdım. Əlipaşanın portretinin nübarını palatamızın divarında bitirdim. Əsl layiqlisi, macal tapsam, onda yaranacaq. Çalışacağam böyük insanlığının bir nümayəndəsinin portreti, böyük insanların qədrini çox vaxt öləndən sonra bilən bu dünyanın ən ali salonlarından asılsın. Oğul, bunlar atan taleli bir rəssamın arzularıdır, bənd olma. Sənə sözümün canı başqadır. Atan evdə gündəliyinin qaldığına yanıb-yaxılırdı. Arxasını burda da yazırdı. Nə vasitəylə olur-olsun, onu İslam Əlipaşa oğluna çatdıracağam, gündəliyinə əlavə elə. Ən axırda beş rəqəmdən ibarət bir nömrə də var. Bunların, böyük riyaziyyatçı atanın elminə dəxli yoxdu, onun bu dağılası dünyada son ünvanının şifrəsidir. Əlipaşa yiyəsizlər qəbiristanlığında həmin rəqəmlər altıda uyuyur. Gələcəkdə imkanın olsa atanı ordan Əskiparaya köçür. Özü bunu istəyirdi. Hərdən əlini saz kimi tutub, üreyinin sarı simləri üstə öz sözlərini oxuyur, özünün də, mənim də başımızdan tüstü çıxarırdı. Elə bil öləcəyi üreyinə damıbmış. Elə hey deyirdi: Görəsən Əskipara ölümə yiyə duracaqmı? Ölüb-eləsəm, kənddən-kəsəkdən də gəlib-eləsələr onlara vəsiyyətimi söylə, de ki, məni Əskipara qəbiristanlığına basdırmasınlar, ora tünlүkdü. Coğazın o tayında, bir ağac altında dəfn eləsinlər (amma ağac palıd olmasın, yozan olar ki, həqiqi dəliyəm, başımda palıd ağacı bitib). Ordan şənliyin ölüsünü də, dirisini də görəcəyəm. Çöllərdəki quzuların mələşməsinə, atların kişnərtisinə də eşidəcəyəm. Həm də gün ərzində quşlar şeirlərimə nəğməsinə bəstələyəcək (sözünün qüvvəsi kimi Arif dəftərə muraz rəmzi at şəkli çəkmiş, nəğmə notuna oxşayan quş topası nəqş eləmişdi). Qoy, o at səni murazına çatdırsın. Sən də bir ağ atlı oğlana dönüb, atanın vəsiyyətini yerinə yetir, murazını gözündə qoyma.

Arifi axır ki, yolunu Ceyrançölə salmış məşhur bir rəssam zəmin durub dəli abırından qurtardı. O da xilaskarı ilə bərabər yolunu Bakıya salmamış İslamı tapdı. Atasının son yadigarı dəftəri, rəssamın verdiyi pulun yarısıyla bərabər uşağa verdi. Söz deməyi artıq bilib, başını sığallamaqla kifayətləndi. İslam birinci dəfə atasının böyründə dəli abırında gördüyü adamı yeni əyin-başında tanımamışdı. Atasını unuda bilməyən qocaman müəllimlərdən birinin əli çiyinə qondu:

-Rəssam Arif idi... Heç olmazsa onun canını qurtaran oldu...

... İslama ata mirası, Arif vasitəsiylə çatdırılmış şagird dəftəri əlavə olunmaqla qalın, qonur cildli gündəliyi, bir də özünün kitab kimi tərtib etdiyi şeir albomu oldu. Onlara ata ömür-gününün mücrüsü kimi baxıb, İslam xeyli müddət açmağa cəsarət etmədi. Xalasının bışirdiyi xərəklərin ətri, onun ərinin içdiyi arağın, çaxırın qoxusu gələn nəsihətlərinə qulaq asa-asa öz çətin ömrünü sürməyə başladı. Əlbəttə, əyninə dar paltar kimi geydiyi həmin ömründə sıxılarda xalası qızı öz saf təbəssümü və sözləriylə xilaskarına çevrilirdi.

-Allahdan özümə qardaş arzulayırdım, o da səni göndərdi. Daha səni yanımda görəndən sonra heç detdom uşaqları da lentimdən çəkmir...

Xörək və araq ətirli nəsihətlərin də sonu çatdı. Onu uzatmağa Arifənin yalvarışları da kömək etmədi. İslam xalasının himayəsindən uzaqlaşmağı qərarlaşdırdı. Bu da xalasına ərinin araq qoxulu ağziylə söylədiklərini eşitdikdən sonra baş verdi.

- Bu, dəli nəslinin törəməsini evimizin dor başına çıxarmısan. Arifəylə onun bir dam altı qalması düz deyil...

- Onlar bacı-qardaşdı, araq sənin ağlını əməllicə yumağa başlayır...

- Dədəsi də Ceyrançölün ən kəlləli adamı sayılırdı. Axırda Qıratına minib özünü Koroğlu elədi. Bunlar nəsillicə yelçəkənlidilər. Cinləri tutanda gözlərinə bacı da görünməz, xala da...

Əvvəl-əvvəl İslam özünü Poylu arxının söyüdünün yanına verdi. Göz yaşlarına dönən qubarını sular axıdandan sonra nə edəcəyini düşünməyə başladı. İki yolu vardı: Ya Əskiparaya gedib, ata evinə yerləşməli, orda oxumalı. Ya da maarifə ərizə verib uşaq evinə düzəlməli idi. İkincinin üstə durdu.

Maarif şöbəsinin dəhlizində hansı qapını döyəcəyini bilməyib boynunu büküb qaldı. Bir səs onu nə yaxşı ki, diksindirdi:

-Nədi, a bala, məktəbinin yerini maariflə səhv salmısan...

Qəhər boğazını tutmuşdu. Yaxşı ki, bir başqa qüvvə əllərini cıdarlamamışdı. Dillənə bilməyib ərizesini uzatdı.

Allah-təalanın İslama yazığı gəlib, onun maarif müdiri Məcid müəllimi qarşısına çıxarmışdı. Qaraşın adam qarşısında Əlipaşanın oğlu olduğunu biləndə bir az da qaraldı:

-Heyf, Əlipaşa kimi kəllənin başını yedilər. Xalangildə qalmaq da istəmirsən. Bəlkə də, düz eləyirsən. Şəmistanın aşı dibinə kimi yağlı olammaz. Bax səni detdoma düzəldəcəyəm. Amma xalanın gözünün yaşı açılan kimi fikrini dəyişmə.

Sonra uşaq evinin müdirinə zəng elədi:

-A Muxtar, bir uşaq göndərirəm, yox, yox, bu dəfəki dərənin ciqanlarından deyil, rəhmətlik Əlipaşanın oğludu. Xalasının əri Şəmistan yola verməyib. Özü də gözün üstündə olsun, döyülməyə, söyülməyə qoyma! Rəhmətlik Əlipaşanın da qarşısında biz də borcumuzu belə yerinə yetirək, ruhunu şad eləyək.

İslam özünü (yeni gözünü) saxlaya bilməmişdi. Məcid müəllim yerindən durub, dəsmalını çıxarıb uşağın göz yaşlarını sildi:

-Ağlama, a kişi qırığı, hökumətimizi yetim-yesirlər qurub. Ən böyük adamlar da elə yetim-yesirlərdən çıxır. Ordakı bəzi şuluqlara qoşulma, başını sallayıb dərslərini oxu. Əlaçı olsan, Məcid əmin sənə qızıl medal verdirəcək.

İşinin düzəlməsi üçün İslam həmin gün başını qaldırıb söyüdünlə yaşı salxımları arasından mavi səmaya baxmışdı, ürəyindən keçirmişdi: Allahım, mənim heç kimim yoxdu, əgər varsansa, köməyim ol...

Ordan çıxanda istər-istəməz yenə səmaya baxmalı oldu. Bir yetimə kömək əli uzatmış, düzdə qoymamış Allah-təalanı görmək istədi. Səmada nəhəng, qaraşın bir sima görə bildi: Allahı həmin gün Məcid müəllim şəklində idi.

... Uşaq evində Muxtar müəllim özü yolunu gözləyirdi. Ona pal-paltar verdirib ürəyincə olan bir otağa yerləşirdi. İşçilərə də, cərgəylə məktəbə getməyə hazırlaşan uşaqlara da eşitirdi:

-Bu, rəhmətlik Əlipaşa müəllimin oğludu, maarifimizin ən qabaqcıl adamının. Ceyrançöldə nə qədər müəllim varsa, hamısının övladı sayıla bilər. Qulağınızı açıb eşidin, bu qəlbisiniğin ürəyinə dəyən elə bilsin ki, mənimkinə deyir...

Axırncı sözlər uşaq evinin şuluq uşaqlarına aid idi ki, onlar da Muxtar müəllimin ürəyinə dəyməyin nəyin bahasına başa gələcəyini yaxşı bilirdilər. Tapdıq müəllim də İslamı həmin şəkilə, yeni çətin məkanında siqortalayıb, Əlipaşa ruhu qarşısında borcunu yerinə yetirdi.

Xalası baş çəkməyinə, əlüstü bacı yadigarına baş çəkdi. Amma ağlayıb-sıqqıyıb onu evinə döndərməyə çalışmadı.

-Haqq elədin, əliyin içindən gəldi, Şəmistanın minnətli çörəyini yemək istəmədin. Bircə savadda oxşa, amma cinlilikdə çalış, Dəli Əlipaşaya çəkmə!

Məktəbdə Arifəylə də görüşdü. Bir-birinə sarılıb ağlaşdılar. Sonra məktəb həyətinin ortasında ən saf andlardan birini içdilər:

-Söz ver ki, sən ömürlük qardaşım olacaqsan, hər zaman mənə qahmar çıxacaqsan...

-Sən də söz ver ki, mənim həmişəlik ən cici bacım olacaq, cici bacım kimi də qalacaqsan.

...İslam xeyli müddət atasının nə gündəliyini, nə şeir dəftərini açmağa cəsarət etdi. Ceyrançöl deyilən, adının qabağına cındır kəlməsi qoşulan yerin, adının önünə Ömər Xəyyam ləqəbi qoşulmuş bəndəsinin özü adsız qəbiristanlığında uyuyur, sözü həmin mücrülərdə yaşayırdı.

Axır ki, ilk dəfə (Şəmsiyyəyə rast gəldiyi gün) ömür-gün mücrüsünün qapağını açdı (Gündəliyi də atası kitab halına salmaq istəmiş, yeri gəldikdə əl qabiliyyətini işə salıb tərtibat vermişdi). Ömür-gün salnaməsi belə bir girişlə başlayırdı: Bura Əlipaşa Alı oğlunun (Koroğlununkundan olduğu başa düşülməyəcək deyə atasının adı qabağından "dəli" kəlməsini ixtisar eləmişdi) ömrünün varlığına izini salmış, günləri, ayları, illəri yerləşdirilir. Hər bölümü bir şeirimin bir bəndisiylə başlayır ki, həmin bəndləri sonradan əlavə etmişəm:

***Qarasından zil pas almış
Bir ömürlük bir yas almış
Kimdənə də miras qalmış
Gözümə gözüm deyimmi?***

Oxuduğu gündən həmin misralar İslamın hafizəsinə nəqş olunmuşdu. Ömrünün ən çətin anlarında (daşlaşdığı, qayalaşdığı vaxtlarda da demək olar) varlığından əks-sədasını vermişdi.

Gündəliyi oxuduqca ürəklənir, özünü həm atalı, həm analı hiss etməyə başlayırdı. Ona elə gəlirdi ki, Əlipaşa Alı oğlu həmin sətirlərdən doğulub, söz açdığı ömrünü yaşamağa başlayır.

Əlipaşa... ("Gündəlik" - ömürdən)

Anam Gülünsənin qayğı dolu sifətini hafizəmə bəlkə də ulu qüvvə (yeni Tanrı) çəkib ki, başqa bir güc daha onu ordan silə bilməz. Amma hayıflar olsun ki, həmin simanı on yaşma kimi görə bilib, əbədlilik itirmişəm. Anam Gülünsə yaz ağzı pencərdən zəhərlənmiş, atam ovda olduğundan, at üstə Ceyrançöl xəstəxanasına çatdırıla bilməmiş, öküz arabasıyla da xəstəxana və ömür yolculuğu Məzəm kəndinin yoxuşu başında başa çatmışdı.

Atam Alı özünü Səhlədar uçandan atanda on iki yaşım vardı. Qağamı torpağa tapşırıandan sonra Əskipara qarılarının ağlaşmasının kəsməsini gözlədim. Bu mənim üçün dünyanın ən uzun, ən kədərli bir məramı idi ki, tükənib-bitməyəcəyindən, məni də qara selinin ağzında aparacağından qorxurdum. Yaxşı ki, ağlaşma şər qarışana kimi kəsdi, mən də o qara selin ağziylə Coğaz çayına tullanmaqdan canımı qurtardım.

Evimizdə, qaramat ağzılıları yola salıb, bibim qaldı. Əvvəlcə qardaşının qarasına deyindi:

-Səni yurdda qoymağıyla bekar iş tutdu. Amma nə bilmək olar, bəlkə də, onu o qayanın başına tufəngiylə odladığı qurdun-quşun qarğıışı aparıb çıxardı?!

Sonra da yeni görülmüş kimi mənə göz qoyub, boyumu, başımı nəzərləriylə ölçməyə başladı.

-Kənddə-kəsəkdə heç kəs yetim ha qalmır. Hərə bir yandan əl uzadıb atalıq, analıq eləmək istəyir. Şükür ki, sənin, üstəlik, bibin də var. Qalmağa öz evinizdə qal, qoy Dəli Alının ocağı da söndü, çırası da keçdi deyilməsin. Amma üç öynənin üçünü də bizdə yeyəcəksən. Başını sallayıb gözünün qorasını kitablara tökəcəksən. Eşidəm, biləm ki, əlini başqa tərəfə atıbsan, əvvəl bu damı, sonra da dünyanı başına uçuraram. Qoy o tufəngi, o beybutu karvansara gəbəsinə asılı qalsın...

İnsafən Salatın nənəm mənə oğlu Valehdən də yaxşı baxırdı. Həftə bazarına gədənələrə aldırdığı noğul-nabatlardan gizlətdikləriylə də mənim ağzımı şirinləşdirirdi.

Amma bir gün Ceyrançöl qəsəbə məktəbində Əskipara uşaqları üçün internat açıldığını eşitdim. Bizimkilərə orta məktəbi Daşsalahlıda deyil, orda qurtarmağa şərait yaradılırdı. Kendimizdən Kamandar, Əbdürrəhim, Xaliddin yeni məktəblərinə atlanmağa hazırlanırdı. Hələ bir ilim vardı. Yeddincini bitirib, oralara pərvazlanmağın həsrətiylə yaşamağa başladım.

Bibim kendimizin uşaqlarına şərait yaratmış məktəb direktoru Sarı Hüseynin də bostanını daşlamağa başladı: Çanağından çıxıb, ən gözəl dərəni bəyənmeməyə başladı. Orta məktəbi öz kəndində açmaqda olsa, uşaqlarımızı atasından təpdiməyə başladı. Gedib onun yaxasından yapışacağam ki, sən yeddincini qurtarana kimi Əskipara məktəbini də onillik eləsin. Yoxsa Məzəmin yoxuşunda alaqağı düzəltirib, onu kəndə buraxmayacağam.

Sarı Hüseynin Əskipara məktəbini on illik eləməyə, bibimin də mənə qəsəbədəki internata yolumu kəsməyə gücü çatmadı.

Yay tətilinin günləri soğulduqca sevincim aşırıb-daşır, onun hesabına arpa boyda boy atdığımı hiss edirdim.

Bibimin ümidləri soğulmağa başlayır, gileylərini Əskipara kimi kəndlərə ögey baxanlara doğru axıdırdı.

Son günlərdə Xeyrimlıdakı taxta zavoduna süd aparmağını da çoxaltmışdı. Fəhlələrə satdığı südün pulunu dəsmalına büküb cin düyünü vurduğunu görmüşdüm. Onları qardaş yadigarı üçün yığdığını ağıma da gətirməmişdim.

Şəhər məktəbində geyinməyim üçün əyin-baş aldığını Valehdən eşitdim. Tez-tez özümü qanıqara göstərib yumşalmasını, ətəyinin daşlarını tökməsini gözlədim. Axır ki, dodaqaltı gülüşünün, müjdəvari deyişinin də şahidi oldum:

-Di bədi, daha üz-gözünü turşutma. Sən sifətini turşudanda südüm də çürüyür.

Sonra çürüməmiş südlərin pulu hesabına aldığı hədiyyəni gətirdi. Evin ortasında mənə soyundurub, geyindirməyə başladı. Ətcəbala əzizinin belini ovxalamağı da yadından çıxarmadı.

-Bütün quluncdan ibarətdi canın-cəsədin. Görən də deyəcək südümüzə, əppəyimizə tət dedirtmişik. Coğazın o tayında dəli keçilər kimi dağa-daşa o qədər dırmaşırsız ki, özünüzü piltə kimi əridirsiniz.

Hədiyyəsini geyindirib dörd gözle tamaşasını başlatdı. O, qayğı dolu gözlər ömrümün-günümün nəvaziş yataqlarına döndü. Sevinci, fərəhi də əyin-baş kimi geyindim.

-Lap əyninə yapılıb elə bil, müəllim uşaqlarına oxşadın, Ceyrançölün mərkəzindəki müəllim uşaqlarına.

Bu, onun razılığı demək idi, Məzəm yoxuşundakı alaqaqılarını üzümə açırdı.

-Paçtalyon Musaya tapşırırmışam, hər adna atının tərkində səni kəndə gətirəcək.

Qəsəbə məktəbində ciddi qayda-qanun hökm sürürdü. Burda hər şey uşaqların təhsilinə yönəldilirdi. Görmədiyim dünyaya düşmüşdüm. Həmin aləmin barmaqla göstərilənlərindən olmaq istəyirdim. Bu arzuma çatmağıma taleyin özü də səbəb olmaq istədi. Sinfimizə, dərslər başlayandan ay yarım sonra yeni bir şagird də gəldi - Ceyrançölə yeni təyin olunmuş prokurorun qızı Cəmilə.

Fizika dərsimizdə direktorun özü onu sinfimizə gətirdi. Həmin dərstdə mən ilk dəfə gözlərin də cərəyan mənbəyi olduğunu anladım. Ürəyimə ilk cərəyan Cəmilənin gözlərindən keçmişdi.

Məktəbin şərəf lövhəsindəki şəkillərə həsəd aparırdım. Cəmiləni onlara baxanda da görmüşdüm. Ordan, heç olmazsa şəkilimlə Cəmiləylə üz-üzə gəlmək istəyirdim.

Qızın atasının vəzifəsini kiçildib Ceyrançölə göndərmişdilər. Yavaş-yavaş bütün Ceyrançöl onun indiyə kimiki prokurorların tayı olmadığından danışib, təmizliyindən, ədalətliyiindən söz açdı. İşinin arasında vaxt tapıb özü də ayağını məktəbə qoyur, qızının dərsləriylə maraqlanırdı. Onun müəllimlərə dediyini təsadüfən eşitmişdim:

-Cəmiləyə qarşı tələbkar olun, mənə görə qiymətlərini şişirtməyin.

Cəmilə özü də sadə və istiqanlı idi. Şagird yoldaşlarıyla ünsiyyətdə olub, bilmədiyini öyrənməyə, bildiyini öyrətməyə çalışırdı. Bircə mən ondan qaçır, göz-gözə gəlməməyə çalışırdım. Hələlikse şəklim şərəf lövhəsinə yolunu sala bilməmişdi.

Doqquzuncu sinfə əlaçı kimi keçə bilmədim. Bir neçə "yaxşı" m oldu. Göz-gözə gəlməyim yeni dərs ilinə qaldı. Demə, ömrümün ən gözəl günlərindən biri elə kəndimizin özündə bəxtimə doğacaqmış.

Prokuror Ceyrançölün ən səfəli kəndinin Əskipara olduğunu öyrənib, yayı orada dincəlməyi qərarlaşdırıbmiş. Özü də kənddən xeyli aralı - Arançıda, meşəbəyi Qələndərin taxta evində. Noylu bulağın üstə Cəmiləylə qarşılaşacağımı ağılıma belə gətirməmişdim. Demə bu həyatın çöl arısının balı kimi şirin, gerçək yuxuları da varmış. Kənd uşaqlarının gözündə həmin gün qəhrəmana çevrildim. Cəmilə həmin təsadüfə sevinmiş, gülüşünün payısa ən çox mənə çatmışdı:

-Demək, sən belə bir cərmətdən çıxıb gəlibmişsən.

-Kəndimizdə onillik yoxdu.

-Doqquzuncunun "Cəbr" kitabını gətirmişəm. Məsələ-misalları həll eləməyə çalışacağam. Bir çətinliyim olsa...

-Mən tez-tez buralara gəlirəm. Uşaqlarla ağac koğuşlarını gəzib çöl arısının yuvasını axtarıq.

-Nə gözəl, mən də sizə qoşulmaq istərdim.

-Ananız, atanız...

-Onlar özləri darıxmağımı istəmir. Sınıf yoldaşıma rast gəlməyimə sevinəcəklər...

Ömrümün ən çətin anlarında, təbiətin zümrədə çəkilmiş guşəsindəki həmin gürüşü xatırlayırdım. Həmin təsadüfə görə bu dünyaya gəlməyimə dəydiyini düşünürdüm.

Yeni dərs ilində Cəmilənin mənimlə bir partada oturması əvvəl sinfimizi, sonra bütün məktəbi silkələyib zəlzələsinə yaratdı. Cəmilə məni evlərinə də dəvət etdi. Bibimin süd puluyla aldığı kostyumunu ilk dəfə geyinəsi oldum (məktəbə hamını ancaq və ancaq məktəbli paltarları ilə buraxırdılar).

Qızın ata-anası da məni mehribanlıqla qarşıladı. İlk dəfə atalı-analı böyüyənlərə həsəd çəkdim. Bu isti ocağın hər tərəfi qayğıyla bəzənmişdi. Həm də həmin qayğının yeganə bir balaya çələng kimi hörüldüyü hiss olunurdu.

-Qızımıza riyaziyyatda kömək eləyirsən, sayəndə qiymətini əlaya yüksəldib.

Ceyrançöl məktəbliləri arasında riyaziyyat fənnindən Cəmiləylə birincilik qazandıq. Ceyrançöl yeniyetmələrinin həsədli baxışlarının müşayiətiylə Bakıya yollandıq. Ordan da mükafatçı kimi döndük.

Təbiətin hər fəslində çobanaldadan quşuna bənzər günləri olur. Payızda birdən-birə azmış durnalar kimi yaz günləri çölə-bayıra qonmağa başlayır. Qışın son ayında da hərdən əsl yaz günləri tələmiş qaranquşlar kimi gəlib çıxır. Belə günlərin həniriyə ağaclar da vaxtsız çiçəklənməyinə başlayır. Sonra da arxadan gələn şaxtalarda çiçək balalarını itirir.

Demə, mənim ilk eşqim də ömrümə azıb qonmuş yaz günləriymiş... Həmin ilğimvari bahar günlərinin birində Cəmiləylə gələcək arzularımızdan danışdıq. Onuncunu bitirməyimizə az qalmışdı. İkimiz də qızıl medala namizəd idik.

-Mən riyaziyyatçı olmaq istəyirəm. Bakıda da səninlə bir partada oturmaq istəyirəm. Amma atam-anam həkim görmək istəyir məni. Qocalıqda bizə sən baxmalısən deyirlər...

Əslində ata-ana arzularımızı öz qırovuna, şaxtasına çəkə bilməzdi, günlərin bir günü şəhərdən həmin ailənin qonaqları gəlib çıxmasaydı. Cəmilədən eşitdim:

-Əmim ailəsiylə Moskvada yaşayırdı. Dövlət təhlükəsizliyində məsul vəzifə tuturdu. Azərbaycan hökuməti onu Bakıya dəvət edib, nazir vəzifəsinə qoyublar. Oğlanları Vahid Tibb İnstitutunu bu il bitirib, aspiranturaya daxil olub. Moskvada

qalmaq istəyir. Ata-anası onu Bakıya çəkib gətirə bilmirlər. Oralarda rus qızlarından biriylə evlənməsindən qorxurlar.

Qu deyəndə qulaq batıran səssizlik sonrası bir tufanı ağacları çiçəkləndirən, çobanaldadan bahardan sonra bir şaxtanı hiss elədim. Onların yeli-quzu, qarı-buzu varlığımdan keçdi. Onu da başa düşdüm ki, valideynləri Vahidi qız bəyəndirməyə, məhəbbətlə ayağını çıdarlamağa gətiriblər. Ağlımdan, qorxa-qorxa namizədin Cəmilə ola biləcəyini də keçirdim.

-Üç-dörd gün görüşə bilməyəcəyik. Dərslərdən də icazə almışam. Sonra bərabər hazırlaşırıq. Ailəvi Göyçə gölüne, Tiflisə səyahət edəcəyik.

Vahidi kənardan görəndə ömrümün ən şaxtalı günlərinin içinə düşdüm. Dünya, varlığım üçün soyuyub, yumru bir buz yuvasına döndü. Şıx geyimli Vahidin qarşısında bu yerlərin qışında ayağı uzunburun qaloşunda üşüyən Dəli Alı nəslinin bir yetimi dayanırdı. Onun qarşısında bibimin aldığı kostyum da gözümdə köhnələndi, köşkülləşdi. Cəmilənin sərgüzəştli səyahət günləri xəyallarımın qara keçiləri kimi dağa-daşa dırmaşdırdıqca-dırmaşdırdı.

İnternat şagirdləri üçün uşaq evində bir otaq vermişdilər. Məktəb yemək xərclərimizi də oranın hesabına keçirmişdi. Hamımız məktəbli paltarında inkubator cücələrinə oxşayırdıq. Cərgəyə düzülüb məktəbə gedəndə belə sözlər də eşidəsi olurduq: yetim cücələr gəlir... (Uşaq evinin yetimlərini məktəbə cərgəyə düzüb gətirirdilər). Onu ilk gördüyümdən həmin cərgədə Cəmilənin gözlərinə görünmək istəmirdim. Əlaçılığıma görə həmin cərgənin önündə gedirdim. Düzdü, Cəmilə belə vaxtlarda da məni o sırada görməmək üçün bir dəfə də özünü göstərməmişdi. Onun səyahətdə olduğunu bilsəm də, özümü miskin hesab edirdim. Uşaqların pıçılıtlarını da eşidirdim:

-Neçə gündü burnu yer süpürür, keçiləri getmir.

Cəmilə nəhayət, gəlib çıxdı. Gözlərinə baxıb, orda özümü görməyə çalışdım. Həmin gözlər bəxtiyarlıqla gülürdü. Belə bir sevinci mən yarada bilməzdim. Sonrakı görüşlərimizdə qızın sözü-söhbəti Vahiddən idi. Bəlkə də elə o danışqların soyuğu ilə xəstələndim. Yatağa düşməli oldum. Cəmilə xəstəliyimdən xəbər tutub, uşaq evinə Vahidlə bərabər gəlmişdi.

-Vahid həkimliyi qırmızı diplomla bitirib. Ordinaturanı da Moskvanın ən böyük xəstəxanalarının birində keçirib. Səni müayinə edəcək.

Vahidin əvvəl arıq, quru canımı, ordan da küskün aləmiyi görməsini istəmədim. Amma əlacım yox idi. Ailə vəziyyətinə görə göylə getdiyini zənn elədiyim oğlan həmin an qayğıkeş həkimə dönüb, bütün diqqətini mənə vermişdi. Müayinəsindən sonra gözlərimə də bir xeyli baxası oldu. Sualı da gözləmədiyim yerdən gəldi:

-Ailənizdə psixikası pozulan olubmu?

Cəmilə də həmin sualdan diksindi:

-Bunun Əlipaşanın soyuqdəyməsi ilə nə əlaqəsi?

-Psixi böhran keçirdikdə bədən zəifləyir, belə olanda da bədəne zəif yerlərindən yel-quz tez girir.

Qarşımdakı oğlanın insanlığına da, həkimliyinə də şübhəm qalmırdı. Cəmiləyə onu əsl namizəd bilib, Vahidin yolundan yetimlər cərgəsinin bir sıra nəfəri, Dəli Alı nəslinin süd pulu ilə alınmış bir tək kostyumu ilə arıq, quru canını və vəziyyətini ört-basdır edə bilməyən bir övladı kimi çəkilmək istəyirdim. Odur ki, qıza da eşitdirmək üçün sinəmi dalaya-dalaya gələn etirafımı eşitdirdim:

-Nəslimizə Dəli Alılar deyirlər. Atam Alı özünü qayadan atıb öldürüb.

Vahidin üzündə gülüş göründü. Onun, oğlanın istehzasından doğmadığını anladım.

-Hal-hazırda bunun nəslinizlə əlaqəsi yoxdur. Son zamanlarda nəyə görəse şiddətli əsəb böhranları keçirmisiniz. Bundan sonra belə böhranlardan özünüzü gözləməlisiniz. Həmin böhranlar insanları (atanız kimi adamları deməyi də özünə sığdırmırdı) intihara sürükləyə bilir...

Cəmilə bu sözlər sonrası mənə baxdı. Elə bil ki, nəzəriylə hər şeyi başa düşdüyünü bildirmək istəyirdi: həmin böhranı mənə görə keçirmisən, amma nahaq yerə.

-Günü sabah qalın geyinib məktəbinə gedə bilərsiniz. Təmiz hava, dost qayğısı (bu sözüylə, bəlkə də, Cəmilənin ünsiyyətini nəzərdə tuturdu) hal-hazırda xəstəmiz üçün hər cür dərmandan üstün ola bilər.

Son sözlər, atası Dəli Alının tək dağdağanda bir boyun öküzü yoxuşa dırmaşdırı bilməyən oğluna dediyi sözləri xatırlatdı:

-Çubuğu mala, ho-ho yaramayanda çəkerlər. Ho-hoyla adamı da, malı da dağa çıxarmaq olar.

Vahidin sözləri məni yatağımdan qaldırdı, düşdüyüm dərənin dibindən yenidən Cəmilənin qarşısına çıxardı. Bizlərin proqramdan kənar dərslərimiz də vardı. Vahid mənə belə dərslərdən birini verdi. İnsanları tanımağı öyrətdi. Sonralar yetkinlik dövrümdə həmin həqiqəti Şərqi böyük dühalarından birinin qiymətli kəlamlarından da duydum: çox insanlar gördüm əynində libası yox, çox libaslar gördüm içində insanı yox.

Vahid həm əyin-başı olan, həm də onun içinə insan kimi yerləşə bilən adamlardan idi. Paltarımın olmadığından darılmadım, insanlığımı qazanmağımı qarşıma ən böyük məqsəd qoydum.

Baharına aldanıb arzularımın vaxtsız çiçəkləri isti yay günlərinin birində öz qışına düşdü. Orta məktəbi Cəmiləylə hər ikimiz qızıl medalla bitirib, balaca Ceyrançöldən böyük həyata gedən yola boylanmağa başladıq. Demə, Vahidlə Cəmilənin ailəsi də həmin günü gözləyirmiş. Əvvəlcədən, qız məktəbi bitirən kimi Vahidlə nişanlamağı qərarlaşdırmışlar. Buna yol verməyən Vahid mən Əlipaşanı qara bir yağışdan qurtarıb, zil qara bir yağmura salmışdı. Həyat yoluna yenidən atılmağa hazırlaşan Cəmilənin gözlərini oğlanın alicənab hərəkəti təəccübdən böyütdükcə böyütmüşdü. Nişan günü Cəmilənin böyründə oturtmaq üçün Vahidi tapa bilməmişdilər. Arxasınca iki məktub buraxıb, yarımçıq qoyub gəldiyi təhsilinin və sevgisinin arxasınca Moskvaya uçmuşdu.

Məktubunun biri, Cəmilənin özünü və gözünü böyütməyi bacaranı - qıza idi: Elə bilmə ki, səndən xoşlanmadığıma görə bu izdivacdən qaçıram. Sən indiye kimi gördüyüm qızların ən böyük sevgiyə layiqlərindən sən. Əgər mən ata-anama qarşı çıxa bilməyib nişanlanmağımıza razılaşsaydım, ən böyük zərbəni Cəmilə adlı bir qıza vuracaqdım. O da ata-ana sözündən çıxa bilməsəydi özünü gələcək təbii ömründən - insan ömrünün ən gözəl illəri sayılan tələbəlik həyatından, hər ömür üçün bir dəfə açılan əsl məhəbbət çiçəyindən özünü məhrum edəcəkdi. Sənə böyük qardaşın kimi, özün olmağını, ürəyinin hökmüylə hərəkət etməyini arzulayıram. Moskva ünvanımı yazıram. Allah bir çətinlik göstərməsin. Hər zamanında və anında bir qardaşının, bir havadarının yaşadığını unutma...

Ata-anası üçün yazdıqları daha qısa və məntiqli idi:

Əslində, sizin belə izdivac üçün sözünüzdən illər əvvəli, yəni ilk eşqimlə tələbəlik illərinde rastlaşdığım gündən çıxmışdım. Məlumunuz olsun ki, məni evlənə biləcəyim bir rus gözəlindən xilas etmək istədiyinizdən xəbərdaram. Amma ürəyinizi buz kimi saxlaya bilərsiniz ki, belə bir təhlükə yoxdu. İstədiyim qız (nişanlım da deyə bilərəm) Şimali Qafqazın ən təmiz toplumlarından sayılan Malqar türklərinin balasıdır. Onlar Ayal kimi qız balalarını zirvələrin ən saf, ən əlçatmaz dağ çiçəkləri kimi böyüdür, bəxt ulduzunu seçəndə qız balalarına cəhizləriylə bərabər müqəddəs, böyük Qaf dağlarının xeyir-duasını da verirlər. Məni bağışlayın, yaxınlarda gəlininizi əllərinizi öpməyə gətirəcəyəm.

Cəmiləylə yenidən sevinməyə başlamışdıq. Arvadiyla Ceyrançöldən korpeşman ayrılan nazirin, bəlkə də, başqa məqsəd güdmədən onu ötürməyə gələn Ceyrançölün milis rəisinə söylədiyi sözlər taleyimizin ən yüksək ballı zəlzələsini yaradıb hər şeyi alt-üst etdi:

- Hər şeyə səbəb o, arıq, quru, yetim Əlipaşa oldu...

Milis rəisi də yeni nazirin hörmətini qazanmaq üçün səbəbkara "qulaqburması" vermək fikrinə düşdü. Həm də əzabkeşinin iniltisi Ceyrançöl-Bakı yolunu keçib, nazirin qulağına yetə biləcək qulaqburması.

... Həmin gün biz məzunlar Oğuztayfa çayı sahilindəki cələyə özümüzü verib təhsil zəfərimizin unudulmazlığına çalışırdıq. Güllərdən, çiçəklərdən çələng hörüb Cəmiləyə bağışlamışdım. Həmin görkəmdə o, təbiətin şahzadə qızına oxşayırdı. Mənə elə gəlirdi ki, Novlu bulağı üstə gördüyümdə də Cəmilənin başında belə bir tac vardı. O həndəvərin gülləri, çiçəkləri ən gözəl qonaqlarını görüb yerlərində bitib qalmaq istəmişdilər. Kəpənəklər kimi uçub başına qonub çələngə dönmüşdülər.

Əl-əl verib sinif yoldaşlarının yanına dönmək istədikdə qarşılarına buralarınkına bənzəməyən iki adam çıxdı. Elə bil onlar buludları paraşüt edib, göydən enmişdilər. Onlardan biri qıza yumşaq səsle dedi:

- Sən yeri dostlarına qoşul, Əlipaşaya kəndlərindən simaric var. Deyəcəyik, yüyürtmə sənə yetişəcək.

- Gözləyirəm, deyin, bərabər getməliyik.

- Anam, sonam, getməyin məsləhətdi...

- Bilmirəm, şikil kimi qız bu arıq, quru, dəli nəslin bir gədəsində nə tapmısan. Onda özün bil, bizdən incimə.

Kəmfürsətlərin biri qızın qarşısını kəsdi, o biri də mənə quş kimi götürüb yaxındakı ağacın gövdəsinə bağladı. Qalın əsgər kəmərinə belindən açıb döyəcləməyə başladı. Köməyinə yüyürüb, o biri natarazın cənginə keçən qızın çığirtısı eşidildi.

- Ay uşaqlar, yetişin, Əlipaşanı döyürlər!!!

Uşaqlardan haray çıxmadığını görüb, onları hədələməyə başladı:

- Mən prokurorun qızıyam, bu elədiklərinizin cəzasını çəkəcəksiniz. Atama deyəcəyəm...

Sonra ömrümün ən dəhşətli gününün içinə düşdüm.

- Şalvarını aşağı çək, yanlarını mazutlayaq. Bundan sonra adı yetimlikdən çıxıb mazutlu Əlipaşa olsun...

Qızın gözü qarşısında mazutlanandan sonra yaşamaq istəmədim. Sinəmə daş bağlayıb özümü çayın ən dərin yerinə atıb Cəmilənin gözündən və həyatından uzaqlaşmaq istədim. Amma nə deyim özümə... babalarımın yolunu gedə bilmədim.

Nə dəli Hasan kimi tufənglə özümü vura, nə də Dəli Alı kimi qayadan ata bildim. Ceyrançöldən baş götürüb qaçmağı qərarlaşdırdım. Həm də bilə-bilə ki, daha hamıdan qaçmağı bacarsam da, özümdən qaça bilməyəcəyəm. Yəni, daha nə özümə özüm, nə də gözüme gözüme deyə biləcəyəm...

İslam: Gündəlik ömründən.

Uşaq evinin qonşuluğundakı həyətdə Sarif adında, şikəst arabasına məhkumluğu ilə cəzalanmış bir quşbaz yaşayırdı. Bəlkə də, arabaya məhkumluğuna görə o da quşları qəfəsə salmışdı. Yeni aldıqlarının da qanadlarını yolub lələkləri çıxana kimi qəfəslərinə alışdırmağa çalışırdı.

Hər gün quşların qabağına dən, hərdən də həyətinə ayağı açılmış bir-iki bərk gedən yetimin qənşərinə bir-iki manatlıq atırdı. Dənlər quşların əlinə öyrənməsi, manatlar da o biri yetimlərin oğru pişiyə dönüb onları çırpışdırmasın deyərək bərk gedənlərin üstlərinə təpinməsi üçün idi. Hərdən, arabaya məhkum adamın ikiqat qəmlə çidarlanmış günlərini uşaq evinin aynabəndindən görə bilirdik. Bunlar da əlinə və həyə-t-bacasına alışdırdığına inandığı quşları uçuşa buraxdığı, onların da bəzilərinin azadlığından qəfəslərə dönmədiyi günlərdə olurdu. Xalasının əri Şəmistanı yadına salırdı, arabasına məhkum Saarif, İslam onu sərxoş vəziyyətində evə eşşək arabasında gətiriləndə gormüşdü. Həmin gündən araq məhkumunu həmin arabada görməyə başlamışdı. Uşaq evində özünü, Şəmistanın qəfəsindən qurtarmış hesab edirdi. Atasının qaldığı uşaq evi indi

Ceyrançölün məktəblərinin birinə çevrilmiş, altından Poylu arxı keçdiyinə görə hər yanından neçə qarış nəm çəkən bismiş kərpicdən tikilmiş binada yerləşirmiş.

Onlar tut bağı qonşuluğunda tikilmiş yeni binada məskunlaşdı. Saarifin göyərçinlərinin qurultusunu hər gün hamı eşidəsi olurdu. İslama elə gəlirdi ki, onlar da həmin quşlar kimi gecə-gündüz quruldayır. Bircə fərqləri onda olur ki, Saarif göyərçinlərin qurultusunu eşidib ləzzət alır. Kənardan nəhəng tısbağaya oxşayan, məşinında gələn Muxtar müəllim yetimlərin qurultularını eşidə bilmir, onların hamısının fürsət düşən kimi burdan qaçmaq istədiyindən xəbərdar deyil.

İslam qəmli günlərində aynabənddən Saarifin həyətinə boylanırdı. Quşlar onun dərini, qubarını ötür, sanki yetimi yüngülləşdirmək istəyirdi.

Ümidli günlərində qaldığı otağın kəlləçarxındakı pəncərədən üzünü tut bağına çevirirdi. Onları kənddən gətirilib satdıq üçün xalxala salınmış qoyun-quzuya bənzədirdi. Əskipara meşələrini yada salıb ümidlənirdi. Elə bilirdi ki, həmin ağaclar da Ceyrançöl deyilən qəsəbədə ağacların uşaq evində yaşayır. Onlar da İslamın ətrafındakı uşaqlar kimi fürsət düşən kimi qaçmağa çahşırlar.

Obaşdan Muxtar müəllim yolunu uşaq evinə salırdı. Cərgəyə düzülmüş guya idmançı abırına salınmış yarımçıpaq uşaqlar hər səhər müdirin yolunu və "marş" kəlməsini gözləyirdilər. Həmin kəlmədən sonra uşaqlar tut bağının ortasındakı yolda Ceyrançölün qurtaracağına, ordan da kəlmə sahibinin önünə kimi yüyürməli idilər.

Həmin uşaqlar hər gün Ceyrançölün qurtaracağından ordan uzaqlara da baxmağa imkan tapırdılar. Və həmin an, bəlkə də, bir-birindən xəbərsiz hamısı həm də vaxtından əvvəl gələcəyinə yüyürmək istəyirdi.

Saarifin qonşuluğundakı qəfəsin quşlarının sınaq günü yeddinci sinfi qurtardıqları zaman olurdu. Onların yaxşı oxuyanları məktəblərində qalır, gözlərindən su içilməyənləri sənət məktəblərinə göndərilirdi. Uşaq evinin iki şərəf lövhəsi vardı. Birində ali təhsili, o birində peşələriylə həyatda yerini ala bilənlərin şəkli nüsxə kimi uşaqlara boylanırdı.

Uşaq evindən qaçıb, özünə gün ağlayanlar da olmuşdu ki, onlar barədəki sözsöhbətlər də qaçmağa hazırlaşanların qulağına paravozların fit səsi kimi çatıb həvəsləndirirdi (belələrinin yük vaqonlarıyla aradan çıxdıqları bəlli idi).

Hərdən İslam da onlara qoşulub Ceyrançölü tərk etmək istəyirdi. Ona elə gəlirdi ki, böyük şəhərlərin meydanı daha geniş olur. Amma bilmirdi ki, belə axınlar nəhrlərinə çox vaxt yetişə bilmir. Böyük ümidlərlə böyük şəhərlərə gedənlərin çoxlarının arzuları daşa dəyir. O şəhərlərin ətrafına hər gün daş çınqılları tökülür. Arzuların quşlar kimi qanadları yolunur, ətraflara lələklər səpələnir.

Amma günlərin bir günü İslamın qaçmaq fikirləri başından duman, sis kimi uçuran tapıldı.

Ceyrançölün su idarəsinə müdirliyə yeni adam gətirdilər. Qızları Şəmsiyə İslamgilin sinfinə düşdü. Görünür tale özü zaman-zaman Cəmilə, Şəmsiyyə kimi qızları Ceyrançöl yeniyetmələrinin ilk məhəbbətinə çevrilməsi üçün göndərir.

İslam, atasına görə başı zaman-zaman qədərbilən insanların əlləriylə sığallanan yetimlərdən idi. Məktəb direktorunun özünə qarşı sərtliyini o, ən uzunömürlü sığalı hesab edirdi. Onun sərt sözlərindən əslində bir dərman acısı dadılırdı ki, şirinliyi az sonra şəfəsi ilə hiss olunurdu. İslamın bir ara, çalışmalarını zəiflətdiyi dövrdə onu müəllimlər otağına çağırıb hamı qarşısında söyləmişdi.

- Əgər Əlipaşaya həqiqi hörmətiniz varsa, bu uşağa heç bir güzəştə getməyin. Oxuyub adam ola bilməsində payınız ancaq həmin şəkildə ola bilər.

İslam uşaq evindən yeganə şagird idi ki, əlaçı kimi şəkli məktəbin şərəf lövhəsində asılmışdı.

Şəmsiyyə gələne kimi uğuruyla öyünməmişdi. Qız bir yetimin varlığında yeni hisslər oyatmış, bir yazın bənövşələrini bitirə bilmişdi. Həmin hisslərin təsiriylə

tənəffüslərdə Şəmsiyyəyə göz qoyub, onun şərəf lövhəsinə baxmasını, şəklini görməsini arzulayırdı. Çünki, uşaq evindən yetimlərin qatarında gələn ariq, quru uşağın hələlik yeganə yaraşığı həmin lövhə idi.

Məktəb uşaqları özfealiyyət olimpiadasına hazırlaşırdılar. Ceyrançöl məktəbləri arasından hər il mərkəzdə yarışmağa uşaqlar seçilirdi. Demə, Şəmsiyyənin məlahətli səsi varmış. O da bir mahnı ilə yarışa qatılıb, uğur qazandı. Bir azdan Ceyrançöl yeniyetmələrinin çoxu, çöldə, hələ də xəlvətə salıb qızın mahnısını oxumağa başladı.

Səndə tarixlərin çox nişanı var.

Hər daşın dibində ox nişanı var...

İslam əlindən bir şey gəlmədiyinə təəssüfləndi. Qızla bərabər Bakıya, olimpiadaya gedəcək oğlanlara həsədlə baxmağa başladı. Onlardan biri də yenidən dostlaşdığı Ramiz idi. Bu oğlanla onu riyaziyyat bilikləri birləşdirirdi. Hər ikisi müəllimlərin lövhəyə yazdığı məsələni, misalı beynində həll eləyir, cavabını ala bilirdi. Ramiz başında saçaqlı papaq, əlində çomaq "Çobanlar" rəqsi oynayan üç yapıncılıqdan biri idi. Səfər zamanı Şəmsiyyənin Ramizə vurula bilməsi qorxusu İslamın içinə güvəsini salmışdı. Yaxşı ki, kəpənləri uçuşan bir cələdə onlar qardaşlıq düşdü. Ramizdən Şəmsiyyə barədə soruşmağa imkan tapdı:

-Yerində olaydım. Elə bir qızla yol yoldaşı olacaqsan.

Qardaşlığının sözləri cələdəki Alı bulağının suyu kimi üstünə səpələnib İslamı sakitləşdirdi.

- Bakıda xalamqızı yaşayır, adını da mənimkinə uyğunlaşdırıblar - Ramizə - onu görə biləcəyimə sevinirəm...

Şəmsiyyəgil uşaq evi yerləşən küçənin baş tərəfində yaşayırdı. Atasının idarəsinin qonaq evini onlara mənzil kimi vermişdilər. Axşamüstülər o hənəvərdən kimliyi bilinməyən yeniyetmələrin avazı eşidilirdi.

Səndə tarixlərin çox nişanı var.

Şəmsiyyənin bənzərsiz gözəlliyində ilk məhəbbət oyatmağın bütün nişanələri var idi və bunu bacarmışdı da. Atası qızının əlaçı olması üçün bəzi müəllimlərin bağ-bağçasının su payını artırırdı.

Bircə, hökumət evində yaşayan riyaziyyat müəllimi Hüseynalının suvarmağa bir şeyi yox idi. Üstəlik də üzüsulu müəllimlərdən sayılan, həmin qaraşın adam şişirtmə qiymətlərlə özünün və fənninin üzünü qara etmək istəmirdi. Bu səbəbdən də Şəmsiyyə ondan "üç" və "dörd"dən yuxarı qiymət alammırdı. Narahat ata su payını bol elədiyi bir-iki müəllimin sağdıslığı, soldıslığı ilə Hüseynalı müəllimin yanına gəldi. Qızına əlavə dərs keçməsinə (əlbəttə, haqqı ilə) xahiş elədi:

- Məndənsə, öz şagird yoldaşları köməyinə daha yaxşı çata bilər. Siniflərində İslam kimi, Ramiz kimi əlaçılar var...

- Dediklərindən hansının köməyi bəhrə verər?

- Ramizin dərindən sonra da işləri olur (bazarda alverindən söz açmaq istəmirdi), İslamın faydası çox dəyərdi. Atası Əlipaşa Ceyrançölün, lap respublikanın da demək olar, - birinci riyaziyyatçısı idi.

Təcrübəli ata elə həmin gün İslamı görmək, nə yuvanın quşu olduğunu bilmək istədi. Su mütəxəssisi həm də adamların saman altında su yeridənlərini də tanıyırdı. Qızı Şəmsiyyəyə nə qədər arxayın olsa da, oğlanı görüb dişinə vurmağı lazım bilirdi.

Sir-sifətindən tərbiyə, gözlərindən ağıl yağın yeniyetmə xoşuna gəldi. Qızını riyaziyyatdan çalışdırmağı xahiş elədi. Oğlanın söhbət boyu bir dəfə də başını qaldırmadığı, üzünün həyanın qırmızısına boyandığı da ürəyincə oldu.

- Onun qiymətini beşə qaldıra bilsən, mən də borclu qalмайıb sənə beş, yox, bu on barmağımla hörmət eləməyə çalışacağam.

Hüseynalı müəllimin təşəbbüsü ilə Şəmsiyyə ilə İslam bir partada oturmalı oldu. Həmin gündən, qızın evi həndəvərində, hər daşın dibində ox nişanı var, - oxuyanlardan, hər daşın dibindən bir qibətçisi çıxıb, İslama oxunu atmağa hazırlaşdı.

Şəmsiyyənin dəvətiylə İslamın ayağı evlərinə də açıldı. Üç qız balası böyüdən ananın da oğlandan xoşu gəldi. Özünü saxlaya bilməyib nəvazişlə bağrına basdı, sən kimi bir oğlum olsun istərdim, - kəlməsini dilinin ucundan zorla geri qaytardı. İslam həmin nəvazişlə isindi. Bibisindən sonra birinci dəfə idi ki, həmin şəkildə qızına bilirdi.

Şəmsiyyə zəhinli olduğundan İslamın köməyiylə riyaziyyat fənnindən də kök altdan çıxarıb bildi. İllik qiyməti əlaya da yüksəldi ki, bu da ata-anasının oğlana rəğbətini zirvəyə yüksəltdi. Ömrü boyu belə bir oğul istəyən ana ilk dəfə dişaltı paxlasını çıxardı.

- Yetim oğlandı, abırlı, həyalı, məktəbi də qızıl medalla qurtarmağa namizəddi. Bəlkə öz oğlumuz eyləyək...

- Şəmsiyyəyə Poladovların beşikdən göz dikdiklərini nə tez yaddan çıxardın. Nəbədə ağllarına belə şey salasan. Köməyi dəyib, biz də altdan çıxarıq. Ayağını Bakıya qoyduqda əyin-başını alıb, cibinə də xəcliyini qoyub yola salacağam. Olacaq vəssalam-şüttamam...

- Göbəkkəsilərin sonradan hansı yarıyanlardan olub? Mənə qalsa, Allahın göndərdiyi belə bir balanı əldən buraxmarıq.

- Sənə həvəsdə, bəsdə dedim. Saçın da elə uzun döyül, deyim ağllını uzadıb topuğuna çıxarıb.

Atasının gündəliyiylə tanış olan İslam yeniyetmə ömrünün onunkuna bənzədiyinə fərqi varmırdı. Şəmsiyyə ilə o da bir zamanlar atasıyla Cəmilə arasındakına bənzər söhbətlər edirdi:

- Bilirəm, yolun ata yoludu. Həm də inanıram ki, barmaqla göstərilən riyaziyyatçı olacaq.

- Üzü Ömər Xəyyamdan, İbn Sinadan, Ömər Osman Kafiyyəddindən bəri Şərq aləminin alimləri bir fənnin əbası altda batıb qalmayıblar. Elmlərin hamısını xalat kimi geyə biliblər.

- Riyaziyyat öz yerində, indi mənə həm onun, həm də o biri elmlərin fəlsəfəsi daha çox cəlb edir.

- Demək filosof olmaq istəyirsən?

- Şəmsiyyə adlı sinif yoldaşım da qol qoysa, riyazi yollarla dünyanın hikmətlərini açmağa çalışaram. İndi sənə keçək. Ata yoluyla...

- Yavaş, atam eşidib, başıma su carlayıb mənə çimdirər. Mən uşaqlıqdan seçdiyim sənətə dönük çıxmamışam. Həkim olacağam, vəssalam...

...Ramiz olimpiadadan sonra Bakıda "qalası" oldu. Xalası qızı Ramizəni bir oğlanla öpüşən görüb bıçaqlamışdı. Halbuki Ceyrançölə qayıda bilsə, bahar müjdəçisi qaranquş kimi deyil, qar xəbərçisi qara qarğa kimi onu gözləyən polyar qışın xəbərini verə bilərdi. Deyə bilərdi ki, Şəmsiyyənin deyiklisi varmış. Olimpiada vaxtı onların evində qalırmış, qızı konsertlərə maşınla aparıb-gətirmişlər. Məktəbi qurtaran kimi Ceyrançölə nişan taxmağa gələcəklərmiş. Oğlanın özünü o böyüklükdə şəhərdə barmaqla göstərmək olar. Ali təhsilli hüquqşünasdı. Prokurorluqların birində müstəntiq kimi təcrübə keçir.

Oğlunun məktubunu İslama Faizə arvad gətirmişdi. Verdiyində özünü saxlaya bilməyib həm ağzının, həm də gözünün yolunu açdı; birinin nəmli sözləri, o birinin qığılcıma bənzər yaşları bir-birinə qarışdı.

- Onlara göbəkkəsdə elədiyimiz günə daş yağaydı. Gedib dayıları Körpəyə, Totuya çəkdi (söylədikləri Ceyrançölün vurub-tutan oğlanları sayılırdı). Buralarda qalıb sənə kimi məktəbi qızıl medalla qurtara bilməyəcək a, qardaşlığı.

Dərli ananın saçlarının ortasından ağ cığır açılmışdı. İslama elə gəldi ki, onu bir-iki gündə Ramiz salıb. Övladlarının qara günləri anaların üreyində lələlərin qara xalına, saçların da şaxtasına düşmüş badam ağaclarının ağ çiçəklərinə çevrilir. Ramizin məktubunun hər kəlməsindən Ceyrançöl həsrəti, Damcılı qayalarından sular kimi fışqırırdı: Əziz qardaşım İslam - bıçağını mənə ver get, deyəndə fəlakətim, bəlkə də, üreyinə damıbmış. Onları bağçada o şəkildə görə-

də özümü saxlaya bilmədim. O, göydəki Allaha and içə bilərəm ki, ondan sonrakı Ramiz mən deyildim. Yerimə mən yaşda, mən görkəmdə bir dəli şeytan qoymuşdular. İndi, əgər varsa Allahım, məni qurtarıb o şeytani müttəhim kürsüsündə oturtsun. Anamı dərdimdən çərləyib öldürməsin. Oxumaq istəyirəm. Adam olmaq istəyirəm. Müstəntiq Gəncəbasar zonasındandı, oğlan tərəf şikayətçi olmasa, buraxdıracağını deyir. Olsalar da məktəbi türmə məktəbində qurtarmağıma kömək edəcəyini söyləyir. Onu da deyim ki, Şəmsiyyənin qohumlarının mənə xeyli köməyi olub. Həmin müstəntiqə elə onlar tapşırıb. Baxaq görək, Allah kərimdi (yəqin, Ceyrançöldəki pineçi Kərimin tayı olmaz. Bu qələtimə birtəhər yamaq vurub, qulaqburmasını verib, dərşimi keçər. Anama ürək-dirək ver. De, Bakıya gəlib eləməsin. Hər şey yaxşı olacaq.

Ramizin anasıyla Şəmsiyyəgilə getdilər. Arvad gözünün yaşıyla, İslam bükdüyü boynu ilə minnətlərini edirdi: Bakıdakı qohumlarınıza deyən, bir yetimin dayağı olsun. Onun murazı gözündə qalmasın, dərdi anasının gözünə, saçına ağını salmasın...

Faizə arvad dəsmalının çin düyününü açıb bir dəstə əzik-üzük pul çıxardı:

- Bunları da qohum-qonşu yığıb verib, o müstəntiq azdı, çox bilib balamın qapısını açsın.

Pulu özünə qaytarıb bir ana o birinə, əczaxanaların dərmanından təsirli və qiymətli ürək-dirəyini verdi:

- Arxayınca get, bizimkilərin sözü puldan-paradan qiymətli idi. Bunları da balan qaydanda cibinə qoyub, oxumağa yola salarsan.

Bura kimi ağır-ağır gələn ana oğluna ürək-dirək vermək üçün danışmaq məntəqəsi tərəfə az qala quş kimi uçmağa başladı. Nəyə görəse İslam üst-başının qəramatından silkələnib qurtara bilmədi. Uşaq evinə, Saarifin, quşlarının qonşuluğuna gəldi. Bu dəfə elə bildi ki, qəfəsdəki qardaşlığının qurultularını eşidir. Həmin an, gündəliyindən atasını, həmin gündən özünü zamanın güzgüsündə görə bildi. Qara haşiyəli güzgüdə atası, dəlixana qonşusunun çəkdiyi kimi, tikanlı məftillərdən düzəlmiş riyazi-radikal altında idi. Üzünün tükləri qaratan kollarına bənzədilmişdi. Qaratikanlar həyatın kökü altıdakı bir bəndənin rəmzinə çevrilmişdi (Atasının xəstəxanadakı gündəliyinə çəkdiyi şəklin adını Arif, "kök altıda İslam" qoymuşdu). Özünü uşaq evinin əlüzüyanındakı güzgüdə görürdü. Göyərçinin qanadları yolunmuş, hündəvərində lələk yağmışdı. Həmin an Ramizin yanında qonub, ona ürək-dirək verməyi arzuladı. Sözlərini kağıza töküüb, Saarifin quşlarının birinin dimdiyində bir qəfəsdən başqasına göndərə bilmədiyinə təəssüfləndi.

Şəmsiyyənin qohumları Ramizi buraxdıra bildi. Onu da yanlarına salıb Ceyrançölə gəldilər. Demə, göyərçinlərdən biri qəfəsindən buraxılıb, o birisi düşmüş. Gələndən eyni açılmayan Ramizin buraxıldığına sevinmədiyini İslam heç tərəfə yoza bilmirdi. Oğlu gələndən qapı-bacasını göz yaşlarıyla sulayan anası az qala onu ayaqlarına çidarlamışdı. Başını yerə dikib gözəyadlılığına gələnlərin üzünə baxa bilməyən oğlan axır ki, yeni "həbs"indən qurtardı.

- Deyirəm çaylağa düşək.

Oğlanın hisini-pasını tökmək istədiyini İslam anlamışdı. Buna ən münasib yer elə çaylaq olardı. Suların aydınlığı dada çatardı.

- Gələndən elə bil gəmilərin batıb, buraxıldığına çobanlar rəqsi oynamaqdan...

- Dilim də gəlmir deyəm...

Ramizə sarıdan dili gödəkliyindən ürəyini boşaltmaq istəmədiyini fıkırlaşdı. İslamın ağına gəlmirdi ki, Ramizin ona görə gəmiləri batıb, sevincdən oynamağına son qoyub.

- Desən yaxşıdı, dərdi söyləməklə yüngülləşmək olur.

Ramiz üzün çaya tutdu. Elə bil ağır yükü suda axıtmaq istəyirdi:

- Qohumları oğullarına Şəmsiyyəni nişanlamağa gəliblər. Onlar da Ramizəylə məni kimi göbəkəsdə, deyikliymiş.

Elə bil həmin sözləriylə İslama - bu dəfə bıçağa əl atma növbəsi sənə keçir - demək istəyirdi. Sözlərisə, ümidlərindən başqa bir şeyi olmayan yetimi onlardan da tərksilah etməyə başladı.

Demə, Ramiz ürək-dirəklərini də düşünüb-daşınmışdı:

- Dar günümdə Mahirlə (qızın deyiklisiylə) tanış oldum. Onu deyim ki, olduqca təmiz ailənin layiqli övladıdır. Onun yerinə kim olsa vəzifəli atasına görə göylə gedərdi.

Qardaşlığının hardasa uzaqlarda olduğunu anlayırdı. Doğrudan da həmin an İslam Əskipara yamaclarının birində çənə, dumana düşmüşdü. Onun geri dönməsini gözləyə-gözləyə özünün ağırlığını-uğurluğunu tökmək üçün gizli tonqalını xatırladı (Ramizləylə şəkillərinin hamısına od vurub ilk məhəbbətinin geriye bütün körpülərini yandırmışdı). Dostunun da belə bir od-alovdan keçməsi gözələnirdi. İslamın mənzilliyini keçib, iki addımlığına yaxınlaşdığını hiss elədi:

- Bizimkini ilk məhəbbət sınağı hesab etmək olar. Atanın bir şeirini yadına sal:

Bütün ilk eşqlərdən ayrılıq ətri gəlir.

- Nişan nə vaxtdır?..

- Bu bazar.

- İzn alıb Əskiparaya gedim...

- Məndən olsa, ən şad günündə Şəmsiyyənin yanında olmalısan... üstəlik, atası da səni öz balaları hesab edir.

- Bu, həyata atılmağımız ərəfəsində sənə də ən böyük sınağın olacaq. Yəqin ki, gözü çıxan qardaşına baxıb, özünü təmkinli aparmağı bacaracaqsan. Səni tək buraxmayacağam. Yaxşılıqları əvəzi əl-ayaq verməyə gedəcəyəm...

Şəmsiyyənin anası Lətafət xanım İslamın özünə hiss elətdirmədən könlünü almaq istəmişdi. Bunun vacibliyini bildiyindən ayağını uşaq evinə qoymaqdan da çəkinməmişdi. Həmin an İslam aynabənddən Saarifin göyərçinlərinə baxırdı. Onların qonşuluğuna tez köçüb qəm üstə köklənmiş qurultulardan canını qurtarmaq istəyirdi.

Lətafət xanımın gəlişindən həyəcanlandı. Ailələrindən acı xəbər eşitməməyi arzuladı. Həmin istəyiylə də o ailəyə bağlılığını başa düşdü. Lətafət xanımın sifətindən qayğı yağdı. İslam şəkildə gördüyü anasını yadına saldı. Kaş İsrafil anası üçün züynü fərdi şəkildə çalayıdı. O da məzarından qalxıb, yolunu Ceyrançölün uşaq evinə salayıdı. İslam balasını Saarifin və quşlarının qonşuluğundan, gecə-gendüz quruldamağından qurtarıb, Əskiparaya aparayıdı.

Hərdən buralara Lətafət xanım kimi anaların ayağı açılırdı. Uşaqlardan oğulluğa götürülənlər çox olmuşdu. Uşaq evinin növbətçiləri Lətafət xanımın gəlişiyə kiminsə bəxtinin açılmasını hesab elədi. Qadının İslamı axtardığını eşidəndə bir az da sevindilər. Bu müddətdə o, buradakıların hamısının qardaşına çevrilə bilmişdi. Lətafət xanım görüş otağında gətirdiyi bağlamanı açdı:

- Gəlmişəm Şəmsiyyənin qardaşını bəy balası kimi bəzəməyə. Əyninə yeni kostyumu qardaşlıq xalası kimi geyməli oldu.

...Şəmsiyyənin sifətində güllər açılmışdı. Qızın öz ömrünün əsl baharını yaşadığı hiss olunurdu. İslam Mahiri görəndə sakitləşən kimi oldu. Ürəyində həsəd hissi yaranmadı.

- Demək Şəmsiyyənin qardaşı sənmiymişsən. Gəl, bir yaxşı-yaxşı tanış olaq. Bundan sonra sən də kakılı olacaqsan. Görüşəndə yan keçməyə.

İslamın ilk məhəbbəti bəxtindən uçub getdi. Ona bir ağ göyərçinin qurultuları qaldı. Həmin qurultuların bəstəsiylə özünün ilk məhəbbətinin yasını saxlayası oldu. Ramizlə attestatlarını alan kimi Bakıya getməyi qərarlaşdırmışdılar. İslam, tezliklə Ceyrançöl adlı yerin Saarifinkinə bənzər qəfəsindən uçub canını qurtarmaq istəyirdi. Bakıya Şəmsiyyənin anasının hədiyyəsi əyin-başla, ciblərində onların verdiyi xərcliklə gedirdi. Onun bir tək sərvəti atasının gündəliyi idi. Atasının şeirindəki sualı elə hey özünə də verirdi. Nəhayət, qatarda öz andını içə bildi: özümə özüm demək üçün var gücümü işə salacam. Əvvəl minnət kimi geydiyim

bu paltardan qurtaracam. Sonra bir şəhərin, sonra ölkənin, sonra da bir dünyanın hər tərəfindən görünə bilən adam olmağa çalışacam!

Əlipaşa: "Gündəlik ömrümdən" (Gündəliyin ikinci bölümü şeirinin sonradan əlavə etdiyi bəndiyə başlayırdı) :

***Yurda büt ayət öyrədən,
Qurda it, ayət öyrədən,
Bizə itaət öyrədən
Dözümə, - dözümlə deyimmə?***

Tələbə ömrümə həyatda nəyim var itirə-itirə, kirpiklərimlə od götürə-götürə gəlmişdim. Hər halda Ceyrançöldən, oradakı it-qurd gözlərindən uzaqlaşma bildiyimə görə yüngülləşmişdim. Həmin zərbələrdən heç daralmırdım da. Kəndimizdəki dəmirçi Ləzgi Məhəmmədin kürəsi gözümün önünə gəlirdi, onların hər birini xatırladıqca, həyatın özünü də hansı Ləzgi Məhəmmədinse böyük dəmirçi kürəsi hesab edirdim. İnsanların belə kürədə bişib, döyülüb dəmirləşməsinə, poladlaşmasına təbii sayırdım. Bircə özümlə gətirdiyim adın qarısından, zülmətindən qurtara bilmirdim, - mazutlu Əlipaşa adının. Geydiyim yeni libaslarla deyil, içinə düşdüyüm yeni mühtirlərlə onu gizlədə bilirdim. Bir də həyatda tutduğum yer, qazandığım adla. Döyüldüyüm dəmirçi kürəsi məni qaradınmaz, qaraqabaq, qarayayovuşmaz bir adam kimi, tələbəlik ömrümə yetirmişdi. Yataqxana, universitet, kitabxana arası günlərimi keçirib kursdan-kursa keçirdim. Qaradınmazlıyım ətrafımdakıları danışdırırdı:

- Bu adamın heç dostu-aşnası yoxdumu? Bəlkə, başqa bir planetdən aramıza göndəriblər?

- Yox, əşi, Ceyrançöllüdü, yetimxanada böyüyüb. İtirmədiyi bir şey qalmayıb!

- Ceyrançöl sazlı-sözlü yerdə, adamları da dilli-dilavar. Oradan lal pipik az-az çıxar.

- Bir bəndəsinin də sazı alınıb, neyləyək...

Özümü riyaziyyata həsr eləməyimin səfəsi müəllimlərimin hörmətini qazanmaqdan, şəklimin yüksək təqəüdcü kimi şərəf lövhəsinə düşməyindən ibarət olmuşdu. Cəfasına az qala yalnızca dönməyimdən, əzablarımla səssizcə ulamaqlarımdan... Riyazi baxışlarımı içinə düşdüyüm cəmiyyətə də çevirir, onu da araşdırmağa başlayırdım. Cəmiyyətin də böyük dairəlidən, iynə ulduzu boydasına qədər zəncirvari həlqələrdən ibarət olduğunu aydınlaşdırırdım. Həmin həlqələr də vəzifəli təbəçilər, varlılar, lütlər, təmənnə güdənlər, buna möhtacları yaratdıqlarından ibarət idi. Vəzifəli qərsində get-gedə kiçilən həlqələrin hamısının sözü, əməli, təbəssümü, onları razı salmaq xatirinə yaranırdı. Hər cür güc sahibləri özlərindən zəiflərdən ibarət üzlərinə, içində yaltaqlıq gizlənmiş saxta

gülüş və səmimiyyət geyinirdi. Tələbələrin əksəriyyəti də kimisi kursdan kursa keçmək, kimisi əlaçı olmaq üçün yaltaqlığın hər cür "kosmetikalarından" istifadə edirdi. Bütün bunlar da məni ətrafımdakılardan uzaqlaşdırır, cəmiyyətə qapılarımı bağlayırdı. Qapı kimi bir tək açdığım kitabların cildləri idi. Həyatda yeganə çıxış yolumu, nicasımı onlarda görürdüm.

Qara Bəhram adlı müəllimimiz də vardı. Qəribədir ki, ondan tələbələrdən çox, müəllimlər çəkinirdi (dərs dediklərini gözlərinin bərəsinə qədər yaxınlaşmağa qoymamağı, bəlkə də, sifətlərində qorxudan yaranan saxtalıqları görmək istəməməsindən idi). Şəxsiyyətini qoruyub saxlaya bilmiş bu adam öz fənnini canla-başla tələbələrinə çatdırmaqla işini bitmiş hesab edirdi. Ailə həyatı qurmamış bu adamın işi kənarındakı həyatı hamıya bəlli idi. Şəhərin, demək olar ki, səfillər yığılan, yarızırzəmi bir kafesində könüllü şəkildə içkinin dumanına, sisinə düşməyi. Onu, guya ki gəncliyinin iki addımlığından tanıyanların bəziləri həmin vərdişinin səbəbini uğursuz eşqiylə əlaqələndirirdi. Deyilənə görə, ilk eşqinin uğursuzluğu onun gözünü elmə açmış, gözəllik dünyasına qapatmışdı. Sonradan tələbə qızlardan bu tale etibar edilə biləcək adama vurulanları olsa da, eşqlərini məlum edə bilməyib, Qara Bəhram üçün məchul qalmışdı. Tələbələrin ondan çəkinməməsinin səbəbi xasiyyətlərinə bələdliyindən idi. İmtahanını hansı kəlmələrlə başlayacağını bilirdilər:

- Kim üç istəyir kitabçasını gətirsin...

Qara Bəhramın könüllü şəkildə heç kim elmi rəhbəri olmağını istəmirdi. Amma əlinə düşüb, "salamat" qurtaranlar həyatda öz yerini tuta bilirdi.

Bir dəfə elmi rəhbəri olduqlarından biri müdafiəsi sonrası ona təmtəraqlı bir restoranda ziyafət vermək istəmişdi. Qara Bəhram dodaqlarını büzmüşdü:

- Burda özümü rahat hiss edə bilmərəm.

- Niyə, kimdən əskiyik?

- Bura cəmiyyətin kəsr xəttinin surətidir. O hündürlükdə özlərinin bərbəzlərini göstərmək istəyənlər yerləşir. Mənim üçün məxrəc daha rahatdır.

Onu yanına salıb yarızırzəmi küncünə gətirmişdi:

- Axı, bura niyə (yəni, səfillərin içinə)?

- Burda yolumu gözləyənlər olur. Onların şüşəsini almasam ümidləri parçalanar.

Həmin adam Qara Bəhramla yarıqaranlıq meyhanədə oturmalı olmuşdu və kişi onun gözündə Leylisini itirdikdən sonra başına heyvanlar aləmi yığılmış Məcnuna bənzəmişdi. Həmin günə düşdüyünə heyfəsilənmiş, ona yazığı gəlmişdi. Qara Bəhram da qarşısındakını bir növ cəzalandırdığını (oğlan diksinə-diksinə ətrafına baxır, önünü, çəngəlini, bədəsini təmizləməyə çalışırdı) aydın görürdü. Bu qəbildən cavanların mənəb yolunda yürüşləri başlayır, kiçilə-kiçilə olsa da, böyüməyə başlayırlar. Qarşısındakının belə bir yolun əvvəlində olduğunu görüb ona yazığı gəlməyə başlamışdı. Oğlanı həmin yolçuluqdan sapındırmaq fikrinə düşməmişdi. Çünki həmin məsələnin sıfıra bərabərliyi Qara Bəhrama aydın idi.

Bütün bunları mənə Qara Bəhram özü danışmışdı. Bizim yaxınlaşa bilməyimiz təsadüfən baş tutmuşdu. Mənə rəğbətləri üzdən olduğunu bildiyim dekanla müavinin söhbətinə qulaq şahidi olduğumdan sonra:

Müavin: Bu Əlipaşanın burnunu əzməyin vaxtı çatmayıbmı? Siyasi iqtisad kimi fənlərdən zəifdi. Him eləyək kəssinlər.

Dekan: Qara Bəhram özü onu mənə tapşırıb. Dedi ki, kişiliyiniz varsa, bircə nəfərlə işiniz olmasın. Qoyun heç olmazsa bircə tələbə özü kimi qala bilsin.

Müavin: Demək, Qara Bəhramımız bir qaraqabaq Bəhram yetişdirir.

Bunları eşidib-biləndən sonra tez-tez Qara Bəhramın qarşısına çıxmağa çalışdım. Başını qaldırıb məni görə bilməsini istədim. Görünür, Ömər Xəyyam və bütün riyaziyyatçılar üçün bu həyat məlum və məchullardan ibarət imiş. Axı, özümə münasibətimdən xəbərdar idim. Onun üçün niyə bu qədər məchul qaldığımı səbəbini bilmirdim.

Həyatda bəziləri döymələrdən xoşlanırlar. Bədənlərinin görünməz yerlərinə, mənasını döyənlərin və döydürənlərin bildikləri rəmzlərvəri şəkillər həkk etdirirlər. Taleyin özünün də (bunun adı bəlkə də elə alın yazısıdır ki var) görünməz döymələri varmış və bir yerlimizin də alnına türmə həyatı yazılıbmış (Fərhad bacısına sataşmaq istəyən bir müəllimi bıçaqlamışdı). Onunla Ceyrançöl uşaq evindən tanış idik. Sənət məktəbi bitirib Bakı zavodlarının birində çilingərlik edirdi. Təsadüfən rastlaşdığımızdan sonra yolunu hərdən yataqxanaya, yanıma salırdı. Bir dəfə rəng-ruhu qaçmış şəkildə özünü vermişdi:

- Zavodda birini bıçaqlamışam...

Birinci dəfə, yoldaşlıq məhkəməsi sonrası onları barışdırmışdı. Bu dəfə sorağı türmədən gəlirdi. Məktubunu yataqxanaya gətirmişdilər: vaxtın olsa mənə dey. Bu xarabada simsarım bir tək sənə. Yoxsa, vallah, partlamaya düşə bilərəm.

Türmə önündə Qara Bəhramla rastlaşdım. Demə, o da əli dinc durmamış bir səfilin ziyarətinə gəlmiş. Bir çətin məkanda onun gözlərinə görünə bildim.

- Dünya özü bir türmə, buraları da iki. Sən xeyir ola?

...Nə isə ordan yarımzəminin önünə qədər bərabər gəldik. Bu dəfə gözlərimizi tamam açmaqla, bir-birimizə baxa bildik. Mən qocaman bir vücudun aynasında kənddən şəhərə təzə gəlmiş qaraşın bir genci görə bildim, - Qara Bəhram. O da, bəlkə də, mənim gözlərimdə tələbəlik illərinin içinə düşdü:

- İndiyə kimi əlinə bade almısanmı?

Sualından kəsilmə tələbə kimi başımı aşağı dikdim.

- Mən də ilk dəfə dördüncü kursda (həmin vaxt eşqə düşdüyünü söyləmədi) dadına baxdım. Düşək bir məxrəcə, məcburi olmayacaq, istərsən yeyərsən, istərsən də həm yeyər, həm də içərsən. Amma bunu sənəin vərdişə çevirməyin erkən olar. Çünki belə vərdişlər insanların ən böyük uğursuzluqları sonrası başlayır. Dünya xoşbəxtləri deryada, bədbəxtləri stəkanlarda qırq olur.

Ən çətinli günlərimdə, yeni yataqxana, şəhər və dünya varlığıma dar gələndə yolumu yarımzəmiyə salır, Qara Bəhramdan əlac diləyəsi olurdu. Bunu da mənə çox gördülər. Günlərin bir gününün qara qarğaları dimdiklərində onun qara xəbərini gətirdi. Qara Bəhramın cismi qara torpağa, dünyanın məxrəcinə, ruhu üzü sonsuzluğa kainatın surətinə qondu, bir bəndə ömrünün məsələ və ya misali də beləcə, öz həllini tapdı. Demə, axırncı kursda başımı qaldırasa, Təranəyə rast gələsi imişəm. Onu ilk dəfə tələbə məclislərinin birində gördüm. Qızın gözləri elə bil iki addımlığımdan deyil, Ceyrançölün bir cələsindən - ən ağır zərbə aldığım yerdən mənə dikilmişdi. Tale bir başqa Cəmilənin gözlərini qarşıma çıxarıb yeni cəzasını verməyəmi hazırlayırdı? Həmin an, həmin gözlərin cazibəsindən çıxıb, ordan uzaqlaşmalı idim. Amma bacarmadım.

- Mən sizi tanıyıram. Ceyrançöldə, riyaziyyat olimpiadasında görüşmüşdük...

Qızın Ceyrançöllü olduğu məni çıldaqladı. Elə bildim yanımdakı kəmərlər yerlərini, mazut ləkələrini görə bildi. Sandım ki, qulaqlarım belə səs-küydən tutulacaq: Mazutlu Əlipaşa...

- Məktəbi qızıl medalla bitirmişsiniz. Bizim riyaziyyat müəllimimiz elə hey sizi nümünə göstərirdi.

Pal-paltarım əynimə qayıtdı, ayıbım örtüldü.

Təranəni həmin gün ötürəsi oldum. Yol boyu elə hey ala dağdan, qara dağdan danışdım. O, Pedaqoji Universitetin riyaziyyatını bitirmişdi.

- Bizdə yer yoxdu, məni köçürmə yolu ilə Moskvada aspiranturada oxumağı təklif edirlər...

- Mən özümüzə qala bilərəm. Qara Bəhramın ixtisası üzrə yerə bir tək namizədim...

Qız soruşa bilmədi: Qalmaq istəyirsənmi?

Əlipaşa, bəlkə də, yeni tufanı hiss elədiyindən belədən özünü qurtarmaq üçün demək istədi:

- Deyikliniz varmı, yoxmu?

Özlərini itirdiklərindən yeni görüş barədə ağızlarına su aldılar.

İkinci dəfə Ceyrançöllü məzunlarla görüşdə üz-üzə gəldilər. Rayonlarının rəhbərləri hər il Bakıda belə görüşlər keçirib, Cındır Ceyrançölə xidmətlərini bir növ mərkəzə də daşımaq istəyirdi. Qız ucaboy bir oğlanla foyədə söhbət edirdi. Hər ikisinin sevincinin üzlərinə vurulduğu apaydın görünürdü. Yenidən kəmərlə altda düşməyimdən, mazutlanmağımdan canımı qurtarmaq üçün oradan uzaqlaşmaq istədim. Özümü Qara Bəhramdan sonra daşı-divarı soyumuş yarımzirzəmidə qızdırmaq istədim. Amma Koroğlu igidliyinin doqquzundan istifadəm baş tutmadı. Təranə məni görə bildi. Heç ona yaxınlaşmağımı da gözləmədi. Qızın mənə sarı gəlməyi bəlkə də taleyin səssizcə çaldığı bir hava ilə baş tutmuşdu.

- Sizi yenə görmək olarmış...

- Elə sizi də...

- Tanış olun, qardaşım Azad...

Qarşımda rəqib yox idi. Olmadığına görə də bir cələdə yaxam ələ keçməyəcəkdi.

... Bu şəhər, nədənsə, ilk gəldiyindən uşaqlıqda Əlipaşanı dostlarıyla gizlənpaç oyunlarını xatırladırdı. Uşaqlıqda, gizlənib biryolluq itəcəyindən, bir də bu dünyada tapılmayacağından qorxurdu. Küçələrində insan arıları hər gün beçə verən bu şəhərdə o, keçmişlə gizlənpaç oynamağa başlamışdı. Buralarda itib-batıb, heç kimin onu tanımamasını istəmişdi.

Onu tapa bilənin, - bu ki, Mazutlu Əlipaşadı - deyib, dilə-dişə salması yenidən çılpaqlanmasına, kəmərlə dağının çıxarılmasına, mazutlanmasına bərabər olardı. Görünür riyaziyyatçıların hamısı nə vaxtsa şeir yazmaq, çılpaq düsturlara poeziya donu geydirmək istəyib. Günlərin bir günü mən də buna yoluxdum. Tale Təranənin gözləriylə Cəmilənin kimi qarşıma çıxaran zaman. Sonrakı günlərdə onu ötürdüyüm səmtdə dolaşmağa, qarşılaşmağa çalışdım. Kor-peşmanlığımı yarımzirzəmi kafədə qara pişik kimi azdırmağa çalışdım. Amma onun cırmaq yerləri misralarıma çevrildi. Beləliklə ilk şeirim varağa köçməmiş dodaqlarımda əks-səda verməyə başladı:

Tək dağlar il boyu dumanə dözər,

Dünya azmışları yoldan sapılmaz.

Məni bu şəhərdə sevən nə gəzər -

Məni bu dünyada sevən tapılmaz...

... Təranəylə ayrılıqların dumanına, sisinə düşüb bir-birimizi itirmək istəmədik. Vədələşib görüşməyə, söhbətləşməyə başladıq.

Ceyrançölün cələsindən sonra ürəyimdə sevgini dəfn edib qara bayraq asmışdım. Təranəyə qədər həmin fikrə düşmürdüm. Onunla ilk görüşümdən sonra sevgiyə hazır olmadığımı düşündüm. Ürəyimi sevgi üçün həyatın qurağına düşüb yanmış torpaq hesab edirdim. İnanmırdım ki, ondan sevgi bənövşəsi doğula və məni bəndə sala. Amma bütün yollar məni ona doğru aparır, bir cüt göz içindəki sönmüş işıqları yandırmağa başlayırdı. Özümle bacara bilmirdim. Buna görə də insanların hardansa, hansı qüvvəylə idarə olunduğuna, hər bəndənin ömür-gün dastanının qabaqcadan yazıldığına inanırdım. Axır ki, məhəbbət qarşısında təslimçilik bayrağımı qaldırdım. Pərəstiş etdiyim Qara Bəhram kimi tənha ömür sürmək fikrindən vaz keçdim. Təranə Bakıda qalmağımızı, aspiranturada oxumağımızı istəyirdi:

- Bizimkilər də kömək edər, şəhər kənarında özümü də bir gecə qondu tikərik. Mən hər çətinliyə hazıram. Ceyrançöllü bir sahə müvəkkili var, yerlilərimizin hamısına ev tikməsinə kömək edib...

Təranəylə özümü də yuva yeri seçməyə də getdik. Basməmmədi tikilmiş köndələn ev görkəmlərinə baxıb, bu şəkildə ancaq və ancaq ailə görkəmi ola biləcəyimizi düşündüm. Gecələr qonmuş evləri yarasalara bənzətdim. Biz də özümüzü həmin şəkildə neçə il gündüz üzünə çıxma bilməyən yarasa ömrümüzü yaşaya bilərdik.

Görünür, ömrümüzün öncədən hazırlanmış ssenarisində gecəqondu həyatı yazılmayıbmış. Biz gəldiyimiz yerə, Ceyrançölə uçub qonmalıyıyıq. Növbəti görüşümüzü Təranənin göz yaşları islatdı:

- Məni aspiranturaya saxlamadılar. İxtisasım üzrə yer olmadığını bəhanə gətirdilər.

- Bəs, Moskva, köçürmə aspirantura məsələsi?
- Ora da rus bölməsindən, başqası münasib bilindi.
- Olsun Ceyrançöl, gedib müəllim işləyirik...

Aspiranturadan imtina etməli oldum. Təranə bunu, onun yolunda fədakarlığım, mən də yarsa ömründən xilasımız hesab etdim...

İslam: - Ömründən- günündən

İslam tələbəlik həyatına bir neçə gün gec başlamalı olmuşdu. Səbəbi də yataqxanada yer ala bilməməsi idi. Məktəbi qızıl medalla bitirməsi, ən seçmə fakültəyə daxil olması maneəsinə çevrilmişdi.

- Sənə qızıl medal verdirib filosof eləmək istəyənlər, yaqin ev də tuta bilərlər. Nə ailə vəziyyətin barədə arayışın, nə də hamam kağızın var...

Ağzını açıb, Saarifin göyərçinlərinin qonşuluğundakı uşaq evindən gəldiyini söyləməyə də qoymamışdılar. Lətafət xanımın bəy balası kimi bəzədiyi İslamın əyin-başı da haqqında tamam başqa təəssürat yaratmışdı.

Katibə qız onun Ceyrançöllü olduğunu biləndə kömək etmək istəmişdi:

- Təsərrüfat üzrə prorektor da əslən Ceyrançöllüdü, gözlə, harda olsa indilərdə gələcək.

Keçmiş hərbi, Ceyrançölün bəy nəsilərindən hökumətin qəzəbinə gəlməmiş övladlarından biri, özünü içəri tərən İslama çəmkirdi:

- Bir qapı döymək, icazə istəmək olmazmı, yoxsa bura həsənsəxdə dəyirmanıdı, nədi.

Özünü itirmiş (gözü də qorxmuş) İslam çıxış yolunu həmin kəlmələrdə gördü:

- Mən Ceyrançöllüyəm...

Oğlanın sadəlvhlüyünə gülümsəsə də yerlibazlıqdan uzaq olduğunu bildirmək istədi:

- Belə bu gözümün ikisi də aydın. Qulaqları alan kimi ki, əslimiz oralıdı, içəri girib dör başa çıxmaq istəyirlər. Bilmirlər ki, bizi bir zamanlar oralardan sürüblər...

Sonra çeşməyini taxıb, elə bil Ceyrançölə boylanmağa hazırlaşdı:

- Yaxşı de görüm kimin əziz-xələfisən, yəni mənə minnət bir məktub da gətirmisən...

- Muxtar müəllimin uşaq evindən gəlmişəm...

Səsinin ahəngindən özü də hürkən kimi oldu. Elə bil Saarifin göyərçinlərindən biri quruldadı. Sözləri keçmiş hərbiyə təsir eləmişdi:

- Yetim olanda nə olar, onlar da Məmmərzənin bostanından ha çıxmırlar. Əsliniz hardandı, kimlərdənsən?

- Biz tərəfi heç Ceyrançölün mərkəzində əməlli tanımırıqlar, Əskiparadan Dəli Alı nəslindənəm...

- Ancaq mən tanıyası oldum. Dəli Alının cüyürünü yemişəm. Yaxşı deyiblər ki, heç kəsin loxması heç kimin boğması olmur. O cüyürün hesabına Ceyrançöl balasına iki adamlıq otaqda yer verdirəcəyəm.

Görünür, layiqli otaqlara göndərişi özü verirmiş. İslama kağızı uzadanda bu sözləri də deməyi lazım bildi:

- Muxtar müəllimi bir də görəndə de ki, yetimləri bəzəndirib göndərməsin. Raykom uşağı bilib yataqxana verməyəcəklər. Sultan kişiye də (yataqxana komendantı) söylə ki, polkovnikin yerlisi olduğuma görə yox, mən də, rektorumuz da uşaq evindən çıxdığımıza görə belə şəraiti yaradıblar.

Hələ universitetə ayağı dəyməmiş binanın qarşısında bir nəfərlə də qarşılaşmışdı: səliqəli geyimli, döşündə universitetin məzunu nişanı olan həmin adam İslamdan soruşmuşdu:

- Sizdə inək var?

Özü buzova bənzəyən yetim bircə kəlmə deyə bilmişdi:

- Yox...

- Onda onun balası da olar...

Vəzifəsini bitirmiş bilən "məzun" gülüb getmişdi. İslama, onun barəsində məlumat verən tapılmışdı:

- Vaxtilə tarix fakültəsini bitirib, sürgündə sinirləri pozulub. Deyilənə görə, beş-altı inəklərinə görə qolçomaq kimi sürüldülər.

Həmin məlumatı verənin dili dinc durmamışdı. Guya zarafatla, həmin kəlmələri də əlavə etmişdi:

Abbasəli Zamanlı (məzunun adı, soyadı belə idi) hər adama yaxınlaşmır. Onun seçdikləri də sonralar dəlixanaya düşə bilir, Özünü gözlə...

İslamın yadına Ceyrançöldəki Dəli Zaman düşmüşdü. Ondan xeyir-dua aldığı xatırlamışdı (Ceyrançöldən oxumağa gedən uşaqların Zamanla həmin şəkildə vidaları bir növ ənənəyə çevrilmişdi):

- A Zaman, oxumağa gedirəm, nə deyirsən?

- Oxu, adam ol, eşşək olma!

İslam Saarifin quşlarına günlərlə baxa-baxa öz qurultularına son verməyə, qəfəsdən uçub qurtarmağa çalışmışdı və ona elə gəlmişdi ki, Ceyrançöl uşaqlarının Zamanla olduğu kimi, uşaq evi sakinlərinin də Saariflə vidalaşma ənənəsi olmalıdı. Həmin ənənəni özü başlatmaq istəyib, arabasına məhkum adamın qarşısına çıxmışdı:

- Oxumağa gedirəm, xudafizləşməyə gəldim.

- Mənim quşlarımı oğurlayıb satanlardan olmadığın o dəqiqə bilinir. Böyük adam olanda mənə bir-iki quş alıb gətirərsən, Bakının pompullu quşlarından...

Yeni qəbul olanların yuxarı kurs tələbələriylə ünsiyyəti də başlayır. Bu da, elm öyrənəcəkləri adamlar barədə məlumatlanmalarından ibarət olur.

- İlk yarımlın imtahanlarında Rayifə xanımla İbrahim müəllimdən özünüzü gözləyin. Onlardan birincisi fənninin tutuquşusudu, vərəqlərdən yazılanları oxuyur, xoşuna gəlməyənləri dayazlığında batıra bilir. İbrahim müəllim fəlsəfə dəryasının gəmi sükançılarındadı. Kəsməyə, heç kəsi kəsmir, öz diliylə desək, tramvay altda qalmış "üç"ünü verir. Amma elə birinci gündən rəğbət bəsləyəcəklərini də saf-çürük edir. Onun seçdikləri sonradan İbrahim müəllimə bənzəyir.

İbrahim müəllim qədim yunan fəlsəfəsindən dərs deyirdi. Aristoteldən tutmuş, bütün filosofları Troyalı edirdi (Troyalıların özünü də daima spartalılarla döyüşən türkdilli tayfa sayırdı).

Bu adam dərs ilini daim öz ənənəsiylə başlayırdı. Uşaqlara eyni sual verib, cavab alırdı.

- Nə üçün filosof olmaq istəyirsən?

Tələbələrə, həmin dərsdən sonra İbrahim müəllimin rəğbət bəsləyə biləcəyini də söyləmişdilər. Hələ Ceyrançöldən, tam qopa bilməmiş, üzü o yana qəribsəyən İslam həmin sualla İbrahim müəllimi də bir növ quşbaz hesab etmişdi. O, özünün rəğbət quşunu uçurur, hansı başa qonduracağını qərarlaşdırırdı. Nəhayət, İslama növbə çatdı:

- Bütün elmlər öz məntiqi ilə fəlsəfəsi üzərində qurulub. Mən fəlsəfə elminin onların hamısını ümumiləşdirə, dərk edə bilən bir elm hesab edirəm...

Danışdıqca həssaslığını itirməyib başına quş qonacağını və ya qonmayacağını müəyyənləşdirməyə çalışırdı. Həmin dərsdən başında İbrahim müəllimin quşu ayrıldı. Həmin gün universitet "inək", daxildə "quş" dərsi almışdı.

Özünü dəlixanaya düşməkdən (yeni eşşək olmaqdan), içki düşkünlüyündən (içib, özünü eşşəklilikə qoymaqdan) qorumaq, Ceyrançölə Saarifin və Dəli Zamanın yanına adam kimi qayıtmalı idi.

İbrahim müəllim cəbhədə bir ayağını qoyub gəlmişdi. Hardasa bir məzarlıqda dəfn olunmuş ayağı sonralar bu qaraşın adamın məhəbbət yolunu da kəsmişdi

(olduqca nurlu təbəssümü vardı, onlar işə düşəndə elə bil sifətində işıq yanırdı). İbrahim müəllim cavanlıqda yaxşı rəqs eləyə bilirmiş. Həmin qabiliyyətinin də məzarı ürəyində idi ki, hərdən kefli vaxtlarında həmin gor od tutub yanırdı. İbrahim müəllim musiqiçilərə sifariş verib sevdiyi rəqsi çaldırır, dostlarından birini dümsükləyirdi:

- Mənim əvəzimə bu havanı oynat...

...Ən yüksək təqaüdə iki nəfərin namizədliyi var idi. İslamın, bir də Nəminin. İslamın rus dilindən qiymətinin bir bal aşağı olduğuna, ictimai fəaliyyətinin olmadığına görə, Nəmini önə çəkirdilər. Vəzifəli adamlardan birinin əziz-xələfi qız qruplarının rəhbəri idi. Gözəlliyi ilə göylə gedirdi. Həmin yaşda belə üstünlüyünü hiss edən qızların çoxunda özlərini yuxarı tutma, ətrafdakılara yuxarıdan aşağı baxma verdişləri yaranır. Ətraflarındakını adi hesab edib bəyənəməyən, ecəzkar qəhrəmanlarının yolunu gözləyə-gözləyə yananlarını sonulayan belə qızların çoxu səadətlerini boyatlaşdırır.

İslam elə birinci gündən Nəminin qəzəbinə gəlmişdi:

- Üç gün dərs buraxmısınız, dekanlığa getməliyik.

Dekan özü də qızı ehtiramla qarşılamışdı.

- Nəmin, qızım, bunu niyə gətirmisən?

- Üç gün dərs buraxıb, tibbi arayışı da yoxdu.

Əslində dərs ili əvvəli bu üç günün elə bir əhəmiyyəti yox idi. Həm intizamın qorunub saxlanması, həm Nəmin balanın ruhunun şad olması üçün dekan üzünü bozartdı.

- Bu nədi, a bala, dünən şeş, bu gün beş, heç imtahanlarda da gözüme dəyməmişən...

- Yataqxanada yer almağa çalışırdım. İmtahan verməmişəm...

- Demək qızıl medalla gəlmişən. Ala bildinmi yer? Ceyrançöllü olduğuna görə yəqin polkovnik atanı, ananı tanıyıb, üzünün qaymağından verərdi. İki adamlığa düşmüşən yəqin.

İslam burda Sultan kişiye söylənməsinə ehtiyac olmayan kəlmələri səsləndirməli oldu:

- Polkovnikin yerlisi olduğuma görə yox, rektorumuzun da, mənim də uşaq evindən çıxdığımızı görə.

Görünür, dekan həmin hadisədən təsirlənibmiş. İllər sonrası, yüksək təqaüdə İslamı salmaq istəmişdi. Odur ki, ilk sözü nə deyəcəyini bildiyindən, İbrahim müəllimə vermişdi. O da görünür, burdan can qurtarıb, cana qulluğa tələsdiyindən qısaca danışmışdı:

- Ceyrançöldən gəlib birinci yarım ildə rus dilindən İslamın dörd alması şəhərli qızı Nəminin beşindən əladi. İctimai vəzifə, divar qəzeti redaktorluğu, sinif nümayəndəliyi hesab olunmamalıdır. İslam Zaqafqaziya tələbələrini elmi konfransında "Bəhmənyar fəlsəfəsi" məruzəsiylə yer qazanıb. Bu barədə hay-küy də salmayıb. Mən də təsadüfən bir gürcü dostumdan öyrənmişəm.

İslamla Nəmin arasındakı soyuqluq həmin hadisə sonrası qırov bağlamışdı.

İslam başında xeyli müddət İbrahim müəllimin rəğbət quşunu gəzdirəsi olsa da, bir dəfə də onunla universitetdən kənarda ünsiyyətdə ola bilməmişdi. İbrahim müəllim heç kəsi içkiyə məcbur etmirdi. Tələbələrin özünün belə bir ovqatının yetişməsinə gözləyirdi. Tale həmin gün İslamın qanını qaraltmalıymış. Aldığı xəbər İbrahim müəllimə rast gələnə qədər ürəyindən qara qanlar axıtmalıymış. Ramizin anası yataqxanaya gəlib çıxmışdı.

- Qardaşlığın ocağını söndürüb, külünü başımla bir eləyib, Ramizənin ərinə, bu dəfə onu döydüyünə, incitdiyinə görə bıçaqlayıb...

Ramiz Texniki Universitetdə təhsil alırdı. Anası oğluna göz-qulaq olmaqdan ötrü Ceyrançöldəki mülkünü satıb, Bakı ətrafında münasib bir mənzil almışdı. İslamla qardaşlığı imkan düşən kimi görüşür, xatirə qanadında əvvəl Ceyrançölə, sonra ətrafındakı cələyə düşməyə çalışırdılar.

İbrahim müəllim, demə, keçmiş tələbələrindən birinə türmədə müntəzəm baş çəkmiş. Ramizə də, İbrahim müəllimin keçmiş tələbəsinə də məhkəmə icbari iş verib, istehsalatda çalışmağa göndərmişdi. Onlar ancaq və ancaq işlədikləri müəssisənin yaxşı xasiyyətnaməsi ilə tələbəliklərinə bərpa oluna bilərdilər.

Həmin gündən sonra İbrahim müəllimlə İslam arasında dostluq yaranmağa başlamışdı. Şəhərə dönüşlərində ixtisaslarından başlayan söhbətləri bir restoranda İslamın İbrahim müəllimin itirdiyi ayağının yerinə oynamağı ilə yekunlaşmışdı. İslam az-az içməyə başlamışdı. Hər dəfə dilinə içki dəyən kimi, Cəmiləninə bənzətdiyi iki göz harda olursa olsun, onu tapır və varlığına tuşlanırdı. İslam Nərmnin gözlərini qoşalüləyə oxşadırdı. Ona elə gəlirdi ki, qız öz kinini qırmalara döndərüb, gözləriylə elə hey ona tuşlayır. Tale, ömrünə quşxana qonşuluğundan gəlmiş bir yetimi həmin gözlərdən qurtara bildi - İslam tələbələrin Ümumittifaq elmi konfransına nümayəndə göndərildi. Moskvanın ən məşhur filosofları qarşısındakı "Cəlaləddin Rumi Mövlənə fəlsəfəsi"ndən məruzəsiylə diqqəti cəlb elədi.

Leninqrad Universiteti şərqşünaslıq fakültəsinin dekanı fasilədə öz təkliflərini İslam üçün Bakıdan şəhərlərinə uça biləcək qanada çevirdi:

- İstəsən bizim universitetə dəyişməyinə kömək edərik. Şərq fəlsəfəsi üzrə mütəxəssisə həmişə ehtiyacımız var.

İstəməyə istədi. Çünki Nərmnin nifrətinə tuş olub bu dəfə Bakı bağlarının birində döyülmək və mazutlanmaq istəmirdi. İbrahim müəllimlə məsləhətləşdi.

- Getməyini istəməzdim. Amma buralarda yerini tutmağın çətin və baha başa gələr. Səni kimilər bu yolda, yeganə sərvətləri mənəviyyatlarından xərcləməli olur. Birinci dəfələri çətin başa gəlir. Bir də göz açıb görürlər ki, sirkdəki tazılarınvari itaətə əməlli-başlı öyrəşiblər.

... İslam qərarını verdi. Saarfin ən uzağa uça bilən quşlarının birinə dönüb qoşalülə kimi varlığına dikilən nifrətli gözlərin qırmalarından canını qurtardı. Bu bəlkə də həyatın zərbələriylə gözünün odunu almış bir gəncin meydandan növbəti qaçışı idi. İçinə düşdüyü, Ləzgi Məhəmmədinkindən böyük, insanlığın dəmirçi küresində döyülmək, bərkimək istəmirdi. Belə qaçışların vərdişə çevrilib ömrü boyu sürəcəyini ağına belə getirmirdi. Fərariliyinə, sonralar ən çox təssüflənən həmin gözlərin sahibi Nərmnin olacağından xəbər tutmadan, bir cazibənin təhlükəsindən uzaqlaşdı. Gələcəyin filosofu ömrünün həmin anında nifrətlə məhəbbət arasında iynənin ucu boyda sərhəd olmadığından da xəbər tutmaq istəmirdi. Rəfiqələrindən biri Nərmnini muştuluqladı:

- Bürüşük dediyin İslam daha göz ağrın olmayacaq...

Bəlkə də, həmin müjdə həmin an qıza qaranquş civiltisindən çox qarğa qarlıtısını xatırlatdı. İslam kimi rəqib itirdiyindən dərslərdən əli-ayağı soyudu. Gözləri şimala uzanan yollara dikildi. Həmin gün, bəlkə də, ilk dəfə gözəlliyinə görə göylə gedən Nərmnin buludlu səmasından qara torpaqlara endi. Səmanın içi ildırımlı göylərindən enib, öz gözlərinin qırmalarıyla da vidalaşmağa hazırlaşdı. İslamın arxasınca son qırmalarını həmin şəkildə atdı: onsuz da mənim ağ atlım ola bilməzdin, ağ eşşəkli oğlan. Bunu yandığından dediyini özü də başa düşdü. Yeni dünyasına yol alan İslam üşütmələri içində idi. Yeni yuvasını isidəcəyinin, yeni mühitinə isinəcəyinin baha başa gələcəyini anlayırdı. Amma təskinlik tapırdı ki, bunlar küləklərin əyə bilmədiyi ağac kimi bitməyi üçün gereklidi. Həyatda yerini tutmaq üçün mənəviyyatını həmin yerləriylə qovut kimi uçurmamağa çalışır. Atasının tərənnüm etdiyi kimi itaətindən qaçır. Amma əgər vadırlarsa, dəli Şeytanlar insanların hər cür qaçışlarının icazəsini verirdi.

- Bu cür yürüşlərin startını biz verir, gülləsini biz atırıq. Yürütdüklərimiz çox zaman öz səadətlərindən, məhəbbətlərindən qaçır, uzaqlaşır.

İbrahim müəllim İslama məktub vermişdi. Özünün ən böyük filosoflarla tanışlığını onunla hamısının hesablaşdığını bildirmədən. İslam həmin məktubun sehrinə güvənir, özünü dimdiyində üçkünc zərf aparan quşa bənzədirdi.

Əlipaşa: "Gündəlik ömürdən" : (Həmin hissəyə sonradan şeirinin həmin bəndi qonmuşdu).

**Dinmə, salamat baş daşı,
Yoxsa ki, tapar baş daşı.
Qurtuluşu bir baş daşı
Çözümə çözüm deyimmi?**

Adamlar həyat yolundan söhbət açanda ilk dəfə Əskiparadan Ceyrançölə poçtalyon Musanın atının tərkində getdiyim günü xatırlayıram. Həmin gün, həmin yolda araba təkərlərinin izləri arasına düşmüşdük. Həmin gün yeniyetmə ağımla yolları suyu qurumuş çaylara bənzətdim. Həmin araba təkərlərinin izlərini də qurumuş çayın sahillərinə. Sonradan gördüm ki, həyat, içi bəndəsi qarışıq, nəyi varsa, məcrasına salıb sahilləndirir. İlk dəfə atın tərkində həyat yoluna çıxmaq istədiyim zaman həmin qurumuş çayın sahillərində gülləri, çiçəkləri, ağacları görmüş, quşların civiltisini eşitmişdim.

Əskiparaya riyaziyyat müəllimi kimi qayıdırdım. Həm də bu dəfə, məni - ağatlı qəhrəmanı seçmiş Təranə də tərkimdə. Yola xır tökmüşdülər. Araba təkərləri, - sahilləri çınqıllarla qərq eləmişdilər. Sal daşlara, qayalara bənzər arzularımızı parçalanmış sanırdım. Bu çınqılları da param-parça olmuş diləklərimizin qırıntıları hesab edirdim. Bu dəfə nədənsə gözüme elə hey yolboyunun qaratikan kolları sataşdı. Elə bilirdim ki, ilişir, əyin-başımı cırdırıram. Düşünürdüm ki, biz geri çəkilişik. Və bütün məğlublar həmin şəkildə qarşılanır. Təranənin mənimlə evlənməsi, Bakını buraxıb Əskiparaya daşınması ən çox bacısı Pərvanəni cin atına mindirirdi:

- Bəy kimi, xan kimi oğlanları qoyub, dərənin bir quru bəyinə ağılını oğurlatdı. Bir azdan peşmançılıqdan başını yolub, üzünü cirmasa, mən qonşumuz Məminin ov tulası kimi ulamasam, atamın qızı deyiləm...

Təranə kimi bir qızı qarşıma çıxartdığına görə Allahıma şükürlər edirdim. Ona, Əskiparada işləmək istədiyimi bildirəndə üz-gözünü turşudacağını düşünmüşdüm.

- Mənə görə aspiranturasından əl çəkən Əlipaşam üçün Əskipara nədir, lap dünyanın qurtaracağına gedərdim.

Təranənin Əskiparadan xoşu gəlirdi:

- Ceyrançölün belə mənzərəli kəndi olduğunu ağıma gətirməzdim. Adamları da gözü-könlü tox, istiqanlıdı.

... Günlərin bir günü Təranə utana-utana müjdəsini verdi:

- Ata olmağa hazırlaş...

- Əsas sənsən, sən analığı gözünün altına al...

Sonralar özünü pis hiss eləməyə başladı. Yolumuzu Ceyrançölə, həkimlərə salası olduq.

Tələ bizə dünyanın ucqarındakı ailə səadətini də, demə, çox görmək istəyirmiş. Bu məşum xəbərini bir qaraqabaq həkimin diliylə söylədi. Məni otağına çəkib çəkinə-çəkinə yol ayncında qoydu:

- Çətin hamiləlikdi. Ya uşağı, ya onu seçməlisən.

Məni tərki dünyalığımdan qurtaran, özümə və Əskiparama qaytaran Təranəmi seçdim. Axır, ona da vəziyyəti bildirməli oldular. Balasını, nəyin hesabına olursun, dünyaya gətirməyi qərarlaşdırdı. Təranə, beləcə məni bir yardan, bir xilaskardan, oğlumuzu bir anadan dünyanın ortasında yetim qoyub getdi.

Oğlumu ata-ana kimi böyütməyi, Təranənin ruhu qarşısında saf, təmiz qalmağı qərarlaşdırdım. Oğlum böyüdükcə anası gözümdə böyüməyə, dünyanın özü boyda olmağa başladı. Və mənim Təranə boyda dünyadan, onun ömür fəda etdiyi İslamdan başqa heç kimim qalmadı. Ceyrançölün prokuroru Ağamalı məni Hürməlek arvadın pal-paltar dükanına çağırırdı, həmin kəlmələri üç-dörd adam qarşısında deməsəydi, bəlkə də, başım həmin daşı tapmayacaqdı (Üç-dörd adam həm də üç-dörd ağız deməkdi. Riyaziyyatçı kimi bilirdim ki, oradakı söz-söhbət üç-dörd ağız vasitəsilə həndəsi silsiləylə böyüyüb, Ceyrançöllə bir olacaq).

- A Hürmələk, mənə verdiyin kostyumun o biri tayını müəllimə ver. Cütünnən geyinək, prokuroru da yetirən müəllimlər olur.

- Amma pulunu özüm vermək şərtiylə...

- Sən pulunla hələlik dəllək Hüseynqulunun qabağında oturub başının üstünü düzəlt...

Ətrafdakılar hırıldadı. Bir tək Hürmələk arvad kişmiş güldü. Bunlar da, necə deyərler, yağırma toxundu.

- Sonra nəyimi düzəldim?

- Sonra da gedək Comuşcuoğlunun restoranına, müəllim olanda nə olar, araqla başını düzəlt...

Həmin sözlər də hırıltılar və kişmiş gülüşlə qarşılandı.

- Ondan sonra, o sərxoş başla neyləyim?

- Ondan sonra başına gəlmiş ağılla hərəkət etlə... Bilmirəm, bir qız uşağının qiymətini kəsib, medaldan salmaqla əlindən nə gələcək. Götür kostyumunu qoltuğuna vur, a Hürmələk, bir direktora layiq panama ver, onu da başına qoysun...

Boxçanı qoltuğuma alası, panamanı başıma qoyası olmadım. Prokurorla araq vurub ağılımı başıma da gətirmək istəmədim. Tərs damarıma salıb, İslamımı fikirləşməyib, başım üçün ən ağır bir daş hazırladım. Həmin vaxta qədər cəmiyyətin özünün altından su yeridilən samanlıq olduğundan xəbərsiz idim. Bilmirdim ki, üz-də hər yanı bürümüş, qırmızı şüarlarla bəzənmiş gözəl qanunlar altda qanunsuzluqların əfi ilanları yatırmış. Ağamalılar da, quyruqları basılan kimi züylərini çalıb, onları torbalarından çıxarıb istedikləri adamın üstə sala bilir, çaldıra bilirmiş...

İslam Əlipaşaoğlu,- Gündəlik ömründən:

İslam Leninqrad Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsini bitirdi. Elmi Şuranın qərarıyla aspirantura təhsilini Moskvada almalı oldu (Rumi, Bektəşi fəlsəfəsi üzrə elmi iş yazmalı idim. Həmin sahənin mütəxəssisi Lomonosov universitetinin professoru "Fəlsəfə problemləri" jurnalının Baş redaktoru Lev İvanoviç Drujinin idi), İslamı jurnalın redaksiyasında səmimi qarşıladı və təəccüblənməyinə də imkan vermədi:

- İbrahimin əbası altdan çıxdığını bilirəm. Bu yaxınlarda Berlində dünya şərqşünaslarının konqresində görüşdük...

Sonra jurnalın nübar nömrələrindən birini İslamın qabağına qoydu:

- Məruzəsini əl vurmada çap eləmişəm...

İbrahim müəllimin "Dünya Şərqşünaslarının Berlin Konqresindən notlar" məqaləsi jurnalda xeyli yer tutmuşdu. Bakı üçün, İbrahim müəllimdən ötrü qərubsədi. Könlündən onunla bir restoranda olub, ayağının yerinə oynamaq keçdi. Hətta gözlərindən can qurtardığını sandığı Nəmini də xatırladı. Könüllü şəkildə onun da gözlərinin atəşinə düşmək istədi.

- Jurnalımıza Rumidən bir məqalə hazırla. İstəsən, beş-on günlüyə İstanbula da ezam edə bilərəm. Yolunu Bakıdan salıb gedər, müəlliminlə də görüşər, məsləhətləşərsən.

İslamın həmin səfər ürəyincə oldu. Təhsili müddətində üzünü o tərəflərə tutmağa cəsarət etməmişdi. Başda Ramiz olmaqla, dost-tanıslardan bəd xəbər eşitmək qorxusuyla hal-əhval tutmaq istəməmişdi.

İnsanlar doğma yerlərdən ayrılarda, bir də həmin məkanlara dönə bilməyəcəklərinə təlaşlanırlar. Tale Bakı yolları üzərində İslam üçün yaşıl işıq yandırır. Ora dönüb, o şəhərin sayrışan işıqlarına və ömürlərinə nəzər sala bilərdi.

Qatardan Bakının bir yağışlı gününə düşdü. Bağlamasını saxlama köşkünə verib pay-piyada dəniz kənarına üz tutdu. Könlündən yaxşıca islanmaq, unutduğu şəhər və bezi sakinləri qarşısında günahını yumaq istəyirdi. Sonra suyu süzülən şəkildə İbrahim müəllimin ən çox yolunu saldıqı restorana gəldi. Qapıdan içəri boylanmaq istədi.

- Əvvəl bir get tualetdə özünü qurula, sonra gəl, görək kimi axtarırsan.

- İbrahim müəllimi...
- Onda heç qurulanmağa dəyməz, bizlərdən inciyib-küsən hər arvadı qaytarmaq olar, amma İbrahim kimi kişini çətin. Göygöldə axtar...
- İbrahim müəllimi yeni məkanında da tapa bilmədi. Xəstələndiyini öyrəndi.
- O biri ayağını da şəkər çürütməyə başlayıb, kəndçi xəstəxanasındadı...
- İbrahim müəllimə dualarını sağlığına içməklə başladı. Yeddinci badədən sonra dayandırdı. Müəlliminin havasını sifariş etdi. Gözü qabağında olduğunu düşünüb bir az da coşdu. İçkinin yaratdığı İbrahim müəlliminə üzünü tutub danışmağa başladı:
- Qoyma o biri ayağını kəssinlər. Onda dünyayla oyununu bitirərsən, bizləri ikiqat oynatmağa da həvəsin qalmaz...
- İbrahim müəllimlə danışdığından bixəbər şəkildə sərxoşu sakitləşdirib yola saldılar. Arxasınca deyənələr də oldu:
- Gül kimi arağın adını belələri batırır...
- Xəstəxana ziyarəti üçün xeyli mərmər-meyvə, bir dənə də uşaq oyuncağı, - düdük - aldı. Kefli vaxtlarının birində İbrahim müəllim belə şeylər söyləmişdi:
- Ayağımı itirəndən sonra gələcəyimə göz yumub, səhərlərimə baxmaq istəməmişəm. Günlər, aylar, fəsillər mənim üçün eyniləşib. Mən də bu eynilik içində öz eyni hərəkətimi başlamışam. Xərçəngvari geri-geri gedib, arağın dumanıyla qayğısız günlərimin içinə düşmək istəmişəm...
- İbrahim müəllimi həmin an tər basmış, dəli zaman bir ağıllısını ancaq o cür ağılada bilmişdi.
- Mənim kimiləri zamanın meydanından qaçıb, təslimçiliyin ağ bayrağını qaldırır. Həmin bayraq da içi araqlı badə şəklində olur...
- Onsuz da qaraşın sifət, həmin sözlərə bəlkə də xəcaləti kimi çəkilir, bir az da qaralırdı...
- Bu içki zəhrimar bədənimi elə yandırır ki, necə deyim, külü sovrulan ocaq yerinə döndərib. Daha orda nə bir gül bitər, nə ot cücərə bilər...
- Bütün bunları gözlərini göstərmədən söyləmişdi. Sonra onları açmış, işığı sifətinə salmış, üzünü və sözünü işıqlandırmağa başlamışdı.
- Deyirlər ki, İsrail atını çapıb gələcək. Surunu qurşağından çıxarıb, özü boyda məzarlıq dünyanın torpaqları qulağına sehirli havasını çalacaq. Bax onda, mənim də ayağım Taqanroqdan qalxıb gələcək, öz yerində bitəcək... bədənəm də yangısını itirəcək. Canımdan bir xərçəng çıxarıb sulara yola salacağam. Növbəti toyların birinə nəmər göndərməyib, özüm gedəcəyəm. Heç kəsə aman verməyib, getmədiyim toylarınkı da əvəzi, doyunca oynayacağam...
- Demə, xəstəxanada İslamı həyatın bir gözlənilməz görüşü də gözləyirmiş. İbrahim müəllimin Nərmin adlı başqa ziyarətçisi də varmış (İbrahim müəllimin Nərminin elmi rəhbəri olduğunu da öyrəndi). İslam gəlişinin İbrahim müəllimi heyrləndirmədiyinə təəccübləndi.
- Desəm ki, bayaqdan gözüm qapıda idi - inanmazsan. Bu şəhərin sağsağanı da yoxdu ki, onların xəbər verdiyinə yozula. Gəlişindən hali olmuşdum.
- Meyvələri xəstənin dolabına Nərmin boşaltdı. Düdüyə duruxdu. İslama göstərəndə İbrahim müəllim də gördü. Sifəti işıqlanan kimi oldu. Sözləri İslama heyrət paltarı geydirdi:
- Deyirsən, səndən sonra bir atlı da gözləməliyəm?!
- İslam, müəlliminin həm yaddaşına, həm də anlayışına heyran kəsildi. Bir tək Nərmin otağın havasını yüngülləşdirən "düdük" rəmzindən bir şey anlamadı. İslam gəlişinin yolüstülüyündən söz açmışdı. Müəllimini nagüman qoymaq istəmədi:
- Siz xəstəxanadan çıxana kimi bir yana gedən deyiləm.
- İbrahim müəllim xəstəxanadan çıxmağına çıxdı, ruhuyla cisminin ayrılması hesabına. Məzarlıqdan Nərminlə bərabər döndüklərində qız İslamdan soruşdu:

- O, uşaq oynacağı nə mənə daşıyırdı?

- Bunun cavabını İbrahim müəllimvari tam sərxoş olduğumda bəlkə verə bilərəm...

Qız, İslamın onu yas bitməmiş restorana dəvət ediyini düşündü də, daşındı da:

- Cümə axşamı görüşənədək...

İslam həmin gün həmin şəhərdən uzaqlaşmağa çalışdı. Həmin axşam Nərminə zəng olundu. İçkidən dili topuq çalanın İslam olduğunu güc-bəlayla anladı. İslam müəlliminin təslimçilik əhvalatını danışdı.

- Ümidi İsrafilin zurunaydı. Mən də sualına cavab vermək istədim. Əlvida, İsrafilin suruna qədər...

Ən nüfuzlu elmi jurnalda çap olunan ilk məqaləsini İslam İbrahim müəlliminin xatirəsinə ithaf etdi. Namizədlik dissertasiyası müdafiəsi zamanı da ordaki filosoflarla yanaşı, İbrahim müəllimə də təşəkkürünü bildirdi (İslama Elmi Şuranın qərarıyla birbaşa fəlsəfə doktorluğu dərəcəsi verildi).

Moskva mətbuatı gənc filosofun uğurlarına xeyli yer verdi. Onun elmi işini Şərqə, onun müdrik fəlsəfəsinə uzanan körpüyə bənzətdi.

Adamlar barədə danışılarda qulaqları cingildəyir, deyiblər. Həmin günlər Ceyrançöldə ölkəşünaslıq muzeyinin bir tərəfində "Şərəf guşəsi" yaradırdılar. Ceyrançöl yetirmələri məşhurların şəkilləri ömürlərinin bir anından uçub ora qonurdu. İslamın şəklini Muxtar müəllim tapıb getirmişdi:

- Altda uşaq evinin yetirməsi yazmasanız, ayaq əşiyyə qoyan deyiləm...

İslamın şəklinə Saarifin göyərçinlərinin qurultusu eşidilməsə də, yetimliyi açıq-aydın görünürdü.

Sərxoşluğuna görə müəllimliyindən uzaqlaşdırılmış, muzeyin canlı eksponatlarının üçündən birinə çevrilmiş xalasının əri Şəmistan (təsərrüfat müdiri idi) əlindəki mismarları, çəkici göstərib deyirdi:

- Dətdoma qədər mənim çörəyimlə böyüyüb. Buralara gəlib çıxsa, əlimdən öpüb, arəgimi almasa, bu şəklən yerinə qulağından tutub özünü divara mıxlayacam.

...İbrahim müəllimdən sonra Nərmnin rəhbəri dəyişdirilmişdi. Atasının köməyiylə o da Moskvada müdafiəyə hazırlaşdı. Yeni rəhbəri əslən azərbaycanlı məşhur alim idi.

İslam atasının şeir dəftərini tənhalığının güc gəldiyi günlərdə vərəqləyir, onun aləminə addımıyır, həm də elə bilirdi ki, Arançada meşəbəyi Mayılın komasına girir. Həmin şeirlərdən birini həyat fəlsəfəsinin ən poetik tərənnümü sayırdı:

...Dedim bu küçədən keçim, keçməyim,

...Dedim bu bulaqdan içim, içməyim...

Həyatın insanları iradələrindən kənar, həmin bulaqlara aparıb Cəmilələrlə görüşdürdüyü, həmin küçələrdən keçirib yanlarını mazutladığı, onun zərurətdən doğan təsadüflərinin fəlsəfəsi sanırdı.

Həmin gün İslamı Moskvadakı tanış ellilərindən biri "Bakı" restoranına dəvət etmişdi. Atasının sözlərini gününə uyğunlaşdırıb təkrarlayırdı: "Bu gün restorana gedim, getməyim".

Amma getmək istəməyə-istəməyə, getdi...

Tale də öz istədiyini istədiyinə görə etdi...

Demə, həmin gün Nərmnlə elmi rəhbəri Rüstəm müəllim də restoranda imiş. İslam dostu ilə "Yeddi gözəl" zalında oturduğundan onları görmürdü. Elə bil həmin gün görünməz bir qüvvə İslamı iki adamlıq içirmək istəyirdi. O da ikinci bədəsinə İbrahim müəllimin əvəzinə hesab edib başına çəkirdi. Axır ki, içki onun yerinə qərar verməyə, dodaqlarıyla danışmağa başladı:

- Bir "Qaytağı" sifariş verə bilərikmi?

- Bütün gecəni istədiyimizi çaldırıraq.

İslam sevimli müəlliminin xatirəsinə oynamağa hazırlaşdı. Rəqsinə başlama-mışdan müğənninin səsgücləndiricisini alıb danışmağa başladı:

- Bizim bir müəllimimiz var idi. Gəncliyində həmin havanı ondan yaxşı oynayan yox imiş. Sonra bir ayağını itirib, oynamağından yetim qalır. Mən harda olsam, son nəfəsimə qədər İbrahim müəllimin yerinə oynayacağam.

Nərminlə Rüstəm tanışdıqları müddətdə, demə, əməlli-başlıca bir-birlərinə yaxınlaşa bilib, az qala evlənməyə qərar verməyə hazırlaşdılar. Həmin gün oğlan şəhərlərini xatırladan bir məkanda qıza niyyətini bildirmək istəyirmiş. Nərmin heç cür getmək istəmirmiş.

- Mənim xatirimə, orda həm də tale söhbəti olacaq.

İslamla Nərmin həmin gün istəmədikləri yerə gəlib çıxıb bilməmişdilər. Qız ona qulaq verdikcə əvvəl özünü, sonra da gözünü tuta bilmirdi. Oğlanla təbii şəkildə görüşmək istəyirdi. Belə bir görüşün talelərində təlatümə, zəlzələyə dönəcəyini hiss edirdi.

Təprəm baş verməyinə verdi, tamam başqa cür, sərxoşlardan biri mikrofonu İslamın əlindən almaq istədi:

- Bu nə ağlaşmadı, qurub çortumuzu pozursan, nə bilim, bir şikəst varmış... sən də başdan şikəstsən, belə çıxır.

Onun sözləri İslamın şüurunu sisdə-dumanda qərq elədi. Refleksin əcdadı ilk insana bəxş etdiyi silahı - əllərini işə saldı və restoranın altı üstünə çevrildi. Rüstəm müəllim Nərmini ordan çıxardı:

- Bizimkilər vəhşiliyini burda da göstərdi.

Milis işçiləri də İslamqarışıq davakarlara deyirdi:

- Siz, biz rslardan içməyi öyrənmisiniz, amma adam kimi içməyi yox.

...Vədələşdikləri kimi Nərmin elmi rəhbərinin görüşünə getmədi. İslamı milisdə axtarıb tapmaq istədi. Amma belə bir hadisə olmadığını söylədilər. Dəftərdə bu barədə qeydiyyat olmadığını göstərdilər. Həmin gündən Nərminin ürəyində, gözündə, həyatında əvvəl-əvvəl (bir az da ailəsi hesabına) meyl etdiyi Rüstəmin yeri soyumuşdu.

... İslama iş yerində kağıza bükülü hədiyyə verdilər.

- Gözəl bir qız gətirmişdi. Nə adını, nə telefonunu verdi. Özü kimliyimi biləcək, hər şeyi başa düşəcək - dedi.

İslam gələnin Nərminliyini və kiminsə nəyisə diriltmək istədiyini ucundan-qulağından anladı. İslama elə bil həmin oyuncaq düdüklə əsl toy-düyün bağışlamışdılar. Qızın yerini öyrənə bilməmişdi. Ora getməyə hazırlaşır, bunu bir az da təmtərlə etmək istəyirdi. Yenə də atasının tanış misrasını günə və ovqata uyğun səsləndirirdi:

Görən, bu maşını alım, almayım...

İş yoldaşları çoxdan onu bu şəkildə "atlanmağa" həvəsləndirirdi. İndi fürsət düşmüşdü. Onun görüşünə "ağ atlı" kimi gedib, tərkində dünyanı gəzdirə bilirdi.

Maşın aldı. Varlığını qorla dolduran bir görüşə atlanmağa hazırlaşdı. Amma səfəri başa çatıb bilmədi. Maşınıyla hamilə qadını vurmuşdu. Bir rus gəlinini öldürdüynə görə rus milis işçiləri onun boğazına araq töküüb, cəzasını ağırlaşdırmağa, intiqamlarını da həmin şəkildə almağa çalışırdılar. İslamı ağır cəza gözləyirdi. Onun ömrünün-gününün belə qırovlanması Rüstəmin yerini yenidən isitməyə başladı. Nərmin ona minnətçi düşdü. Bir prokuror qızının da elmi rəhbəri olduğundan xəbərdar idi. İslama kömək naminə hər şeyə razı olduğunu da anlatdı. Prokuror az müddətdə işlə tanış olub, xilas yolunu iki kəlməylə bildirdi:

- Psixatriki xəstəxana...

Üzü Əskiparadan bir nəslin ruhi xəstəliyi barədə arayışlar üzü Moskvaya qatarlaşdı: Ulu babası Dəli Hasan özünü tufənglə odlamışdı. Atası Dəli Alı qayadan atmışdı. Atası Əlipaşa dəlixanada özünü asmışdı.

Müstəntiq qarşısındakı cavan filosofa rəğbətini gizlədə bilmirdi.

- Bir az müalicə olub, çıxacaqsan. Buralarda qalma, Bakıya qayıt. Yoxsa özünü maşın altında salacaqlar. İndi bunu oxu, imzanı at...

İslam həkim rəyiylə tanış oldu. Sonra əlindəki kağızı büküb, uşaqlığın bir vər-dişini yadına salıb ondan quş düzəltdi. Dəlixanaya uçmamışdan əvvəl, müstəntiqin otağında dəliliyinin ilk quşunu uçutdu. Arxasınca da müstəntiqin başa düşmə-diyi kəlmələri qatarlaşdırdı:

- Əvvəl detdondakı yetim quşlara, sonra Saarifə, quşlarına salam yetirəcəyəm.

İslamı xəstəxanaya saldılar. Qərəzli müalicə aparıb, həqiqi dəli etməmələrini də tapşırdılar (öldürdüyü gəlinin qohum-əqrabası buna çalışırdı).

Rüstəmlə Nərmən görüşünə gəlmişdi (Nərmən nişanlısının izniylə üzüyünü çıxarmışdı). Üzünü ancaq Nərminə tutdu, sözünü ancaq ona söylədi:

- Kömək elə. Məni Maştağa dəlixanasına aparsınlar. Söz verirəm ki, ora yetişən kimi İbrahim müəllimin havasını dəli qardaşlarım üçün oynayacağam...

Qız göz yaşlarını zorla tutub, ürək-dirək verdi. Sözlərini qabaqcadan hazırladığı bilirdi:

- Söz ver ki, İbrahim müəllimin yerinə doğma universitetimizdə fəlsəfədən dərs deyəcəksən.

Əlipaşa - "Gündəlik" ömürdən (Həmin bəndi sonradan dəlixanada yazdığı bəlli olurdu):

**Yaşadan yaddaş yadsa da
Varı-yoxu fəryadsa da,
Güzgüdən baxan yadsa da -
Özümə özüm deyimmi?**

Başqa yerlərinkini deyə bilmərəm, Ceyrançöl dəlixanasının xəstələri işçilərdən ağıllı idi. Onların da ən sərrafı Arif Uluxanlı idi. Əslən Ceyrançöllü olan Arif Rusiyada yetimxanaların birində böyüyüb Leningrad Rəssamlıq Akademiyasını bitirmişdi. "Meşəbəyinin portreti" diplom işi gənc rəssamların əsərlərinin müsabiqəsində birincilik qazanıb, onu insan mənzərələri çəkməyə həvəsləndirmişdi. Sonralar bəyaz gecələriylə məşhur rus şəhərindən üzünü cənuba tutub, əvvəl-əvvəl vətəni, əsil-nəcəbətini qazanmaq, sonra da onların portretlərindən ələmini yaratmaq fikrinə düşmüşdü. Bakıda qapısını döydüyü tələbə yoldaşı əvvəl ona isti yatacaq, sonra da hərəkətli məsləhətini vermişdi:

- Bizimkilər özünə gəlmək üçün (Yəni, bir az pul-para qazanıb ev-eşik sahibi olmaq üçün) sərfəli emalatxana tapmalıyıq. Mənə birinin yaxasını tanıdıblar. Bərabər gedə bilərik (sərfəli emalatxana gənc rəssamların məşhurların yanında onlar üçün işləyib pul qazanması demək idi).

Arif Uluxanlı bir neçə il Mirhüseyn Əlicanlının saqqalının kölgəsində işləyib pul qazanmağa, işıqlı dünyasına çıxmağa çalışmışdı. Həmin rəssam fırçasının deyil, vəzifə sahibi qardaşının gücü ilə sərfəli sifarişlər götürüb, sərfəli məbləğlərə sahib olurdu. Az müddətdə Arif respublikanın, demək olar ki, hər guşəsinin qabaqcıllarının (mexanizatorlarının, pambıqçıların, üzümçülərinin) portretlərini işləyib, həmin məbləğin bir hissəsini dişləyə bilmişdi. Arifin bir qazancı da şerikli qəhrəmanlarının arxasınca həmin yerlərə səyahəti zamanı insanlarla qarşılaşması, onlardan bəzilərinin ifadələrini "oğurlayıb" eskiz şəkildə səyahət dəftərinə köçürməsi olmuşdu. Belə səfərlərinin birində Ceyrançöldə Nəcibə adlı qıza rast gəlib onun portretini işləmək fikrinə düşmüşdü. Günlərlə qızı marıtlayan oğlan, nəhayət, Ceyrançöllü pərəstişkarlarından birinin qəzəbinə gəlmişdi ki, qısa söz-söhbətləri əlbəyaxalıqları ilə nəticələnmişdi. Rayonun əziz-xələflərindən birinin balasına bənd olmayıb ağzı-bur-nu qanlı gənc rəssamı milis şöbəsinə gətirmişdilər. Hələ çək-çeviri başlamamış Arif vəziyyətdən çıxış yolu tapa bilmişdi. Milis növbətçisini pul-parayla şirnikdirib Bakıya, "sahibkarına" zəng eləməyi bacarmışdı. Həmin adam da az qala dünyanı Ceyrançöl məmurlarının başına uçurmuşdu. Az müddətdə Arifin yerinə həmin oğlanı yerləşdirib üzr istəməli olmuşdular. Cəsarətə gəlib xahişini də eləmişdi:

- Mən rəssamam, başqa məqsədim yox idi, o qızın portretini çəkmək istəyirdim.

- Dədəsinə sünnü Şəmil deyirlər. Qızını qabağında oturdub şəklini çəkdirməz. Bakı zəngindən sonra qonaq evinə yerləşdirilmiş Arifin ayağına minnətə anası ilə bərabər qızın özü də gəlmişdi:

- Şikayət ərizənizi, mümkünsə, geri götürün. Əmioğlum qeyrətimizi çəkmək istəyib.

- Bir şərtlə bir saatlığa önümdə durun. Portretinizi işləmək istəyirəm, adınız da yazılmayacaq.

Beləliklə, "Ceyrançöllü qız" portreti doğulmuş, gənc rəssam Arif Uluxanlı sənətində öz adına, bir növ, dilinin açılışına çevrilmişdi. Pul qazanmaq istedadı rəssamlığından üstün olan Mirhüseyn təbiətə insafli adam imiş (gənc rəssamların əlini çörəyə çatdırılmasında da, seyid övladı kimi bir günah görmürdü). Həmin əsərinə heyranlığını bildirdikdən sonra emalatxanasının qapılarını açıb Arifi azadlığına (yəni öz adına) buraxmağı qərarlaşdırmışdı:

- Öz yaradıcılıqla məşğul olmaq vaxtın çatdı. Gecəni gündüzə qatıb yarat, fərdi sərgini açmağa da kömək eləyəcəyəm...

Sözünün üstündə durmuş, Arifin fərdi sərgisinin lentini də seyid övladının özü kəsmişdi. Arifin sərgisi sənət həyatında əks-sədasını vermişdi. Bənzərsiz bir rəssamın sənətdə addım səsləri portretlərindən aydınca eşidib bilmişdi. Sənətsünaslar mətbuatdan gəncin başına sığalvari xoş sözlər də söyləmişdilər. Təəssüflər olsun ki, bir yetimin qiybətçiləri də tapılmış, acıqla bığlarını çeynəmişdi. Arifin "rəhbər içrə rəhbər" portreti (bir tək onu xeyirxahı Mirhüseyn deyil ki müəllimə göstərmədən son anda divardan asmışdı) onu fəlakətinə sürükləmişdi. İki rəhbərin oxşar cizgilərinin vəhdətindən ibarət həmin portretdəki gözlər Hitlerinkinə, bığlar Stalininkinə bənzədilib. Gənc rəssamın yolunu təhlükəsizliyin dörd divarının kvadratı çərçivəsinə salmışdı. Hələ sərgisi sonrası qonaqlığın sərməstliyindən ayılmamış cavanın gözləri barmaqlar arasından Mirmövsüm müəllimə dikilmişdi. Görünür, yalvarışlı baxışları şüalar kimi üzərinə düşdüyünü görüb, tədbirinə başlamışdı. Mötəbər adamların birinin məsləhəti ilə mötəbər bir həkim tapmalı olmuşlar ki, o da yetim uşaqda "miningit" keçirtdiyini eşələyib tapmış, təhlükəli böhran keçirtdiyini müəyyənləşdirmişdi.

Təcridxanadan xəstəxanaya Arifi ötürməyə Mirmövsüm müəllimin özü gəlmişdi:

- Bura gəlməmişdən adım qoyulan Mir Mövsüm Ağanı da ziyarət edib, cəddindən sənə kömək etməsini istədim. Yeganə yolun xəstəxanadı. Qorxma, tapşıracağıq, həkimlər sənə iynə vurub dəli azarına salmayacaqlar.

Arif yazıq-yazıq baxıb son xahişini eləmişdi:

- Mümkünsə, Ceyrançöldəki xəstəxanaya...

Həmin xahişi Mirmövsüm müəllimi də yüngülləşdirmişdi. "Ceyrançöllü gözəl" portreti ilə diqqəti çəkmiş oğlanın həmin gözəlin qonşuluğunda yaşaması, bir növ, rəssam kimi itib-batmamasına çevrilirdi.

Arifi özü Ceyrançölə gətirib, bir adamlıq palataya yerləşdirmişdi. Rəssamlığını davam elətdirmək üçün şərait yaradılmasını da tapşırıb vidalaşmışdı:

- Burda gözümün önündə olacaqsan. Həmişə üzərinde baxışlarımı hiss eləyib, onları fərəhləndirməyə çalış. Mualicən bitəndən, ara sakitləşəndən sonra özüm səni Bakıya aparacam...

...Məni şagirdlərimin müşayiətiylə bir zamanlar Şəkərin qalası olmuş dəlixanaya gətirdilər (uşaqlara ha təpinmişdilsə, arxadan hamısının ayaqlarını, bəzi qızların da göz yaşlarını kəsə bilməmişdilər).

Maarif müdirimiz, prokurorun qulağından iraq qayğıma qalmağa çalışmışdı. Bu da tənnük palatalara zır dəlilərin içinə düşməməyimdən ibarət olmuşdu.

Ceyrançölün üzdəki ziyalılarından sayılan baş həkim, bir kəsin qulağına çatmasın deyə, mənə astadan söylədi:

- Nə sənin, nə də palata yoldaşın olacaq Arifin xəstə olmadığını bilirik. O, əslən yerlimizdi, Rusiya yetimxanalarında böyüyüb, gözəl rəssamdı. Bakıdan böyük adamların gözləri üstündədi. Rəssamlığını davam elətdirməyə şərait yaratmışıq.

Xeyli vaxtdı, ona poza vermək üçün adam istəyir. Oturub şəklini çəkmək istəsə, razılaş. Ümidvaram ki, dil tapacaqsız.

Arif bir xeyli məni həm insan, həm də rəssam kimi süzməyə başladı. İnsan kimi dəyirmanın gözündən salamat çıxdığımı əlüstü bildirdi:

- Mənim kimi, dəli olmadığını söyləmişdilər. Özüm də baxıb, yaqın, elədim...

Rəssam müşahidəçinin nəticəsinə, bir növ, fəlcılığı da qarışmışdı. Alnıma çox baxdığından, qırıqları oxumaga çalışdığını düşündüm.

- Üsyankar adama oxşadıram. Dünyanın bu qəbildən olan adamlarının çoxunun ucalığı əsrlərcə dar ağacları olub. Sonralar onlardan çıxış yolu dəliханalar hesab edilib...

Arifin yanına düşdüyümə sevinməyə başlayırdım. Onun varlığı darlığımızm havasını yüngülləşdirirdi. Saatlarla qabağımda otura biləcək məcburiyyətimi düşünürdüm. Onu bilmək istəyirdim ki, həmin müddətdə söhbətləşə biləcəyikmi? Ürəyimi oxuya bilməsindən təəccübləndim:

- Mən portretini çəkdiqlərimi qabağımda müqəvvaya döndərənlərdən deyiləm. Əksinə, ağızlarına su almalarını istəmirəm. Onları danışdırıb, iç dünyalarına yol axtarıram. Portretlərdə, rəssam insanların içini üzünə çıxara bilməlidir.

Sonra hələlik iç dünyama cığır axtarmağa başladı. Özüm köməyinə çatmaq istədim:

- Riyaziyyatçıyam, bilmirəm, bundan sonra bacaracam mı - hər dənbir şeir də yazıram.

- Mütləq bir şeir oxumalıyıq, çünki onlar yaradıcılıq proseslərinin məhsullarıdır. Şairlər özləri oxuyanda ifalarında az qala bütün varlıqları iştirak edir. Hissiyatsız oxunuşlar əsərlərin istedadsızlığından xəbər verir.

Poeziya xiridarı olub-olmadığını bilmək üçün, adi oxuculara çatmaya bilən bir şeirimi oxudum. Xalçalar üstə bəzək kimi asılı tufənglərdən idi. Axıra yaxın onların üsyanına da işarə vardı. Bu dəfə də ürəyimi oxuya bildi.

- Ovçuluğunu tərgidəndən sonra Heminqueyin tufəngi də uzun müddət divardan asılı qalmışdı. Sonra onunmu, tufəngininmi üsyanının son atəşi eşidilmişdi. Bilirsən özünü vurmamışdan qoca ovçu nə demişdi?

Çiyinlərimi çəkdim, gözlərimi dodağına zillədim.

"Nəhayət, özümə layiq heyvanı ovlayıram".

Sonra, bəlkə də, qayğıma qalmaq üçün mətləbi dəyişdi.

- Bəs, bura dəftər-qələmsiz niyə, - yoxsa satıraya keçəcəyindən çəkinib, qadağan ediblər.

Özünün rəssamlıq avadanlıqlarına doğru getdi. Bir albom, bir də flomaster gətirdi:

- Ovqatına görə rəngli qələmlərdən istifadə edərsən. Qanının qaralığında qara və s... İstəsən, şeirlərinə uyğun rəsmlər də çəkərim.

Arifin qarşısında saatlarla oturdub portretimi çəkəcəyini gözləyirdim. Hələlik fırçasının yerini gözlərinə, rənglərin yerini sözlərinə vermişdi. Hiss edirdim ki, məni necə var elə görməyə çalışır.

- Hər şeyi ürəyinə salan, gecələrdə beynini oyaq qoyub yatan adamlardansan. Belələri əriyə-əriyə axırda özlərinin skeletinə dönür. Bilmək olarmı niyə gözü pəncərədə, ürəyi də baxdıqları yerdə aşızüzənə dönməkdəsen.

- Oğlumu dünyanın ortasında tək qoyub gəlmişəm. Məni kimi atanı Dəli Alı uçan qayanın hündüründən dığırılmaq lazımdı. Dəli azarına salıb bir rəssamın böyründə bəsləməkdənsə...

- Əlipaşa gerek bundan sonra ikiqat güclənməyə çalışa, çıxanda iki insan ömrü yaşaya: Əlipaşa - İslam.

İnşallah burdan çıxanda oğlunu da götürüb Bakıya yığışarsan. İxtisasın üzrə iş tapmağına Mirmövsum müəllim kömək eləyər. Mənim mənzilim var, açarını verəcəyəm. Hələlik orada yaşayarsınız. Bizim əslimiz də Ceyrançölün kəndindəndi. Eşələsək, qohum çıxı bilərik.

Atasının axır günlərində Odun dağında işlədiyini, vəsiyyətinə görə oralarda dəfn olunduğunu dedi.

- Burdan çıxan kimi məzarını tapacağam. Yerini bircə Çopur Yusif bilir. Deyilənə görə, anam Coğazda axıb, tapılmayıandan sonar, o da görünün yerinin bilinməməsini istəmişdi. Özünü bir palıd ağacı altında dəfn elətdirmişdi. İstəmişdi ki, baş daşı elə həmin ağac olsun. Rəhmətliyə meşəbəyi dostları da ağacı dəyişməsini məsləhət görməmişdi.

- Palıdın nəyi pisdi ki...

- Sən də, mən də belə bir məzar arzulasaq, gerek palıd altını seçməyə. Çünki palıd ildırımı çəkir, orda da adamı rahat yatmağa qoymur. Bu bir yana, ildırımlara dözmək olar, onlar buludların cücələridi. Onların yumurtasından çıxıb ən qısa ömrünü yaşayır. Camaatın ağzından çıxanlar, çaxan ildırımdan betər olur. Dəlinin başında palıd ağacı bitib, - deyirlər.

Sonra mənə təxirəsalınmaz məsləhətlərindən bir-ikisini vermişdi:

- İsmaric göndər, oğlunla görüş. Burdan çıxıb Bakıya daşınacağını söylə. Açarı da göstər. Uşaq qoy ürəkli böyüsün. Bu dünyanın ən çətin ömrü yetim böyüməkdə. Üstəlik də uşaq yaşından...

Sonrakı məsləhəti mənə aid idi. Kaş, o, nə söyləyə, mən də eşidib əməl etməyəydim.

- Buralarda güzgüyə baxmamağa çalış. Belə yerlərdə adam günü-gündən dəyişir. Bir də göz açıb görəcəksən ki, güzgüdən baxan sən deyilsən.

Həmin məsləhət sonrası gizlicə əlüzuyandakı güzgüyə baxmaqlarım, sifətimdə gedən dəyişiklikləri görməyim başladı. Ürəyimə qorxu düşdü və onu ölümün hazırlığı hesab elədim: Mən qəbildən adamlar əvvəl sifətini qeyb edir, sonra ağılı. Ölüm qorxusu da başlarının üstünü alıb, onu əirtməyə, Arifin dediyi kim, quru sür-sümükdən ibarət etməyə başlayır.

Arif ayda bir dəfə özünün təqvimdə olmayan bayramlarından birini yaşayırdı. Bu da Bakıdan Mirmövsüm müəllimin zəng eləməsi, Baba həkimin otağında Arif üçün oksigen balısına dönməsindən ibarət idi. Xilas üçün bir sifariş də almışdı:

- Stalinin bir portretini işlə. Eləsin ki, indikilərin hamısından seçilsin. Bir sifətə günəşin nurunu yerləşdir, bir cüt gözə bəşər üçün çəkilən qayğını. Baxanlar qarşılarında el atasını görsünlər.

Rəhbərin belə portreti Arifin xilaskar mələyinə çevrilib onu qanadlarında yarımçıq yolunun üstə çıxara bilərdi.

- Stalinə oxşar bir adam lazımdı, həm də zalımlıqdan uzaq. Üzünə, gözünə tamaşa eləyib, ora deyilənləri yerləşdirməyə çalışım.

Sözlərində sual gizləndiyini anlayıb. Ceyrançöllüləri gözümdən keçirirdim.

- Rəhmətlik Bıqlı Kabı alma parası kimi oxşayırdı. Salamatlardan Vəkiloğlular bir az ona bənzəyir. Onlar da qulluq atlarını hərəsi bir dərəcə səyirdir...

Birdən Arifin öz yadına düşdü. Həm də dəlixananın divarları üstə şüşə qırıntıları pərçimlənmiş hasarlarından da kənara çıxmaq istəmirdi.

- Var-gəllərimiz zamanı zibillik tərəfə çəkilib, elə hey tüpürən Əsədağanın qardaşı oğlunu görmüsənmi?

Həmin adamı bığlarına görə yadıma sala bildim. Qolu bəyin (xəstəxananın ən qolu güclüsünə bu adı qoymuşdular. İpə-sapa yatmayanları mal kimi döyüb, gözünün odunu almaqda ayrı can idi) ona dediklərini də eşitmişdi:

-Ayə, a Bəymuraz, buralarda xan, bəy yeməklərindən qormutun kəsildiyindən bığların irəli, özün geri gedirsən.

Bəymurazın bığları uyğunluğuna görə Kremlin ulduzu bərabərinə yüksələ bilərdi.

- Onun gözlərini görməmişəm. Elə bilərəm acığından qan çanağına dönüb onlar...

- Bir dəfə tibb bacılarının birinə gizlicə baxıb gülümsədiyini görmüşdüm. Həmin gün özü yox, üzü bir insanın yaratdığı bayram paltarını geyə bilmişdi.

- İnanmıram o gəlib qabağında əyləşə, bığlarını eşə-eşə şəklini çəkdiyə...

- Gələr, köməkləşib söhbətə tutarıq. İsnışəndən sonra fikrimizi təpməz. Mən portreti çəkəsi olsam, sən də baxa-baxa rəhbərə şeir yaz. Xançalımızın qaşı ha düşməyəcək. Canımızı qurtara bilərik.

Sonrakı fikri daha qərribə göründü. Hərdən Arifin belə kəlmələrinin fırçasından qaçan rənglərə bulandığını hiss edirdim. Buralardan heç kəsin salamat qurtarmadığını eşitmişdim. Bəlkə də ağılımızın beləcə xaşılı çıxır.

- İkimiz də Stalininkinə bənzəyən bığ saxlayaq. Bəlkə, həmin bığların mənim portreti çəkməyimə, sənin şeiri yazmağına köməyi ola.

Arif özünün dupduru gözünün, baş həkimin içində məqsəd gizlənməmiş sözünün köməyiylə dəlixananın ən bığlı adamının ayağını otağına açdıra bildi. Onun indiyə kimi tüpürcək götürməmiş üzü, eşitdiklərinə münasibətini bildirə bilən gözü bizləri rahatladı. Bu oğlanı bəy nəslindən olduğuna görə universitetdən çıxarmışdılar. Ceyrançöldə yaşamağına güc-bəlayla icazə vermişdilər.

- Rəssamlığını eşitmişəm. Bizim evin divarlarında yaxşı rəsmlər vardı. Lələm Tiflisdən rəssam gətirmişdi. Heyif ki, bəy mülkü deyib, daşını daş üstə qoymadılar. Üzünə tüpürəsən, o keçəl kimi bu hökumətin adını batıranların.

- Olmuya sən də zibillik tərəfdə...

- Elədi ki var, o pis adamları gözümün qabağına gətirib sifətlərinə tüpürürəm. Üzlərində yer qalmayanda ürəyim soyuyur. Lələm, tək bizim yetim-yesirə yox, erməninin də acına-yalavacına əppək verirdi. Kolxoza ilk yazılanlardan, malını, damazlığını verənlərdən olmuşdu. Əvvəl-əvvəl dəymədilər. Sonradan keçəl kim araqızışdıranlar tapıldı, cinləri tutdu. Məni kimiləri ya Sibirə azdırıb dustaq, ya da dəlixanaya basdırıb cinli elədilər...

Ariflə siyasi oyunumuz baş tutmadı. Onu pozan Stalinin dustaq və ya cinli elədiyi bəy oğlu oldu. Arifin qarşısında günlərlə əyləşəndən sonra şəklinə baxmaq istədi. Nəzər salmağı ilə də cin atına minməyi bir oldu. Arifin boğazından yapışdı.

- Boğazını sərchə boğazı kimi üzəcəyəm...

Arifin xırıltılı səsinə yalvarış qarışmışdı:

- Nəyə görə, günahım nədi?

- Ayə, meymun yosunlu, məni qabağında qırtadan əyləşdirib nəslimizin axırına çıxan Stalinimi çəkirsən?

Sonra əllərini onun boğazından çəkdi:

- Onsuz da sən də, böyründəki o bürüşük müəllimin də mafası hazırı. Mənim əlimi bulaşdırmağım artıqdı. Hər gün yeməyinizə zəhrimar qatırlar.

Şəkili parça-parça eləyib, hirsli soyuyana qədər təpiklədi. Mənə elə gəldi ki, Stalinə yazdığım şeiri də tapa bildi. Sözlərini bir başqa şəkildə mənə də dedi. Onu da param-parça edib təpiklədi.

O birisi günlər gəzintilərimiz zamanı hər bizi görəndə tüpürcəklərinin ağzını açırdı. Bu dəfə nəzərində sifətimizin olduğunu bilirdim. Geri dönmə kimi əl-üzümüzü yuyur, "tüpürcəkləri" silməyə çalışırdı.

Arif Stalinin başını buraxıb portretimi işləməyə başladı. Həm də çarpayımla üzübüz divarda:

- Necə varsan elə siman qalsın. Bir azdan onu itirə bilərsən. Heç olmasa divarda əsl özünə güzgülənərsən.

- Bəlkə, işini başa çatdırasan. Stalinin portreti səni burdan çəkib çıxara bilər.

- Elə adamların hissiyatı güclü olur. Bəlkə də, Stalinin də axırı çatıb. Mən portreti bitirəndə zaman üstündən qara xətt çəkə bilər.

Bəyoğlu Stalin baharının həqiqətən param-parça olacağı müjdəsini vermiş qara qaranquş imiş. Bir il sonra qırmızı şüarlarla bəzənmiş bir ölkənin üzərindən zəhmi, dəhşəti, vəhşəti qaldırıldı.

Arif, xilaskarı Mirmöhsum müəllimin yolunu gözlədi. Axırncı zəngində gəlib onu aparacağına söz vermişdi.

- Mən də səni dartıb çıxaracağam. Bakıya yığışacağıq. Mən evlənənə kimi bərabər qalacağıq...

- Elə bir namizəd varmı?

- "Ceyrançöl gözəli"nin əvvəl portretini evimə gəlin kimi köçürmüşəm. İndi özünü aparmağa çalışacağam.

Bacanağım Şəmistanın İslamı kəmərin altına salıb dağını çıxardığını eşitdim. Birtəhər qaça bildim. Onu Çopurun aşxanasında yaxalaya bildim. Qarşısındakı turşu xiyara hələ əlini uzada bilməmişdən turşu xiyar yedizdirə bildim. Özümü ondan betər elədilər. Arif dəlixana "yezidlərinin" əlindən canımı güclə qurtardı. Üz-gözümün, can-cəsədimin salamat yeri qalmamışdı. Hamısından səmaya üzü Allah-taalaya ağrılarım fışqırırdı. Altı qançırlaşmış gözlərim ona dikilmişdi. Əgər varsa, haqqı, nahaqqı yerinə qoymasını istəyirdim. Həmin an ağrıların insan şəklində fəvvarəsinə dönmüşdüm. Ağrıların gücüylə ağır kəlmələr söyləyirdim.

- İndi bərk dur, Ağamalı, sənin axırına çıxmasam, Dəli Hasan törəməsi, Dəli Ali oğlu deyiləm.

Demə, ağrı züyümün sədası ətrafımdakı xain dodaqların üfürüyü ilə prokurora əlüstü çatırmış. Onun nəzəri özümün gerçək ölüm hökmünü hazırlayırmış. Artıq heç özümə də oxşamırdım. Elə ona görə də ağırlı-acılı bədənimdən çıxıb (onu içinə düşdüyüm ağırlı-acılı dünyada qoyub) ruh kimi sonsuzluğuma uçmaq istəyirdim...

İslam Əlipaşa oğlu: Gündəlik həyatından:

İslamı Nəriminin atası həkimlərə əməlli-başlı tapşıra bilibmiş. Onu xəstəxananın ən urvatlı sayılan palatasında yerləşdirdilər (İslama qədər tək qalan, keçmiş nazir müavinin yanına). Düzdü, onun razılığını almaq üçün xeyli hüquqyönlü danışıq apardılar.

- Özünüz bilin, əməli-saleh olmasa dalının təpiyi hazırdı. Bilirsiniz ki, istintaqımı aparıram. O dəfə yanıma saldığınıza danışdıran kimi beş maddə verdim. İyirmi il iş düşürdü ona...

- Bu cavan alimdi, filosofdu...

- Özüm, özüm verəcəyəm, həm hökmü, həm fərmanı.

Güc nazirliklərinin birində müavinliyə qədər yüksələ bilmiş Cəfər Əkbəroviç (Əkbəroğlu deməyə heç kəsə icazə vermirdi) əslində, həmin uğuru planlı evliliyi hesabına qazanmışdı. Bu ucaboy, yaraşıqlı adam həmin sahənin dəllallarına puldan-paradan basıb, nüfuzlu birinin kürəkəni yerini tutmaq istəmişdi. Fit çalmaqdan başqa əlindən bir şey gəlməyən idman müəlliminə ən ciddi nazirlərdən birinin cadularla bəxti "bağlanan" bacısını tapmışdılar ki, həmin izdivacla əvvəl qızın bəxti, sonra da oğlanın vəzifə yolu açılmışdı. Uzun illər həm cinayətkarları, həm də arvadının ayaqlarını yığışdırmaqla məşğul olan həmin adam ikincisini bacara bilməmiş, vəzifəsinin zirvəsindən, gəldiyi yerlərdən də aşağığığırlanmalı olmuşdu. Arvadını tabeçiləri vasitəsilə izlədən adam nəhayət, onu oynası ilə yorğan-döşəkdə tutmuş, belə bir təsir də əks təsirlə nəticələnmiş, yeni özü tutulmuşdu. Şərqiyyə xanımın əvəzinə Şərqiyyə adında bir başqa qadınla Cəfər Əkbəroviç bir başqa yataqda yaxalanmış, məişət pozğunu kimi həm vəzifəsindən, həm də orqanlardan uzaqlaşdırılmışdı.

Dinc durmayıb şikayətlərinin ağzını açandasa döyülmüş, söyülmüş, yeni mənliliyində və bədənində yaralar açılmışdı. Həmin yaralar da öz təsirini kişinin psixikasında göstərmiş, onu dəlixanalıq eləmişdi.

İslamı palataya, yolunu gözləyən "müstəntiqin" hüzuruna gətirdilər.

-Siz gedə bilərsiniz...

"Müttəhim" həmin adamın qarşısına çıxana kimi "vəkil" məsləhəti almışdı: gözlərinə baxmaqdan çəkinmə, amma yazıq-yazıq dur. Suallarına qısaca cavab verməyə çalış...

Əvvəl-əvvəl Cəfər Əkbəroviç qarşısındakı quzunu - İslamı gözləriylə yeməyə başladı. Həmin əməliyyatını başa çatdırdıqdan sonra var-gəllərini işə saldı.

- Əslən haralısan?

- Ceyrançölün Əskipara kəndindən.

- Bir az mənzilini keçə bildin, mən də Ermənistanın Çayqarışanındanam. Tərcümeyi-halını qısaca...

İslam beş-altı kəlməylə ömründən qax qurutdu.

Kişi pəzi görkəmi aldı.

- Qapıya kimi gəlib çıxı biddin. Dünya filosoflarının çoxu bu hasansoxdu cəmiyyətdə başını itirib dəlixanaya düşür axır...

Üçüncü sualı İslamı çaş-baş saldı:

- Məni hansı sənət sahibinə oxşadırsan?

Bir xeyli fikirləşməli oldu. Mənsəb sahiblərinin tərifi xoslandığını ən məntiqli saydı:

- Respublika prokuroruna...

Kişinin əli çiyində şappıldaıy İslamı səksəndirdi.

- Qapını aç biddin, indi xos gəlmisən, keç çarpayına. Mənə Cəfər Əkbəroviç deyə müraciət edəcəksən. Gəvəzələrdən xoslanmıram. Ancaq ehtiyac olduqda kəlmə kəsəcəyik.

Özünü çarpayıya verib, İslam pəncərədən hasarlar arxasındakı dünyaya tamaşa elədi. Kürəklərinə baxışlar dikildiyini hiss edirdi.

Sonrakı sualları istintaqına bənzətmək olmazdı. Cəfər Əkbəroviç onları otağına qəbul etdiyi, mərhəm sandığı adama verirdi:

- Evlisənmi?

- Hələlik yox...

- Evlənəsi olsan (ikicə kəlməni xüsusi vurğuyla söyləyirdi - yəni vurulası olsan - demək istəyirdi. Evlilik üreyincə olmaması da həmin ahəngdən hiss olunurdu) nəbadə izdivaca məqsədlə qədəm qoyasan. Vurulası olsan, sevgi bütün yollarını kəsə, bir tək o zaman azadlığının ağ bayrağını qaldır, başa düşdün...

Cavablarıma artıq söz israf etməyib, başımla təsdiqləməliydim.

- Şəhərdə ev-eşiyin varmı?

- Hələlik yox...

- Alası olsan, çoxmərtəbəli binaların mənzillərinə quş kimi qonmağa çalışma. Əvvəl belə mənzildə yaşamışdım. Bu cəhənnəm, evində qonaq olanda tualetdə də rahatlıq bilmirsən.

Canımın dərdindən radio qoymuşdum. İşə salırdım ki, gurultuları qonaqlar eşitməsin.

Bu zəhmli adamın musiqili subaşıları gözümdə canlandı. Sözüün arxası da, bir növ, həmin çeşid musiqinin davamına çevrildi.

- Həyət evi alarsan. Lap şəhərin kənarında da olsa. Kişinin ki, öz həyəti olmadı, şəhər-şəhər bu fəni dünyanın acığına sinəsini qabağa verib gərnəşmədi, gecənin atxodlarını canından çıxarmaq üçün gücənib yaxşı-yaxşı əldən qoymadı, o nə kişidi...

Cəfər Əkbəroviçi bir həyətdə gecə paltarında görə, şəhərinin yaylım atəşini eşidə bildim. Yazıq sanitarlar, demə, qulaqlarını şəkəyib palatamız ətrafında dolaşır, arxama təpik vurulub, eşiyə çıxarılmayımdan narahatlıq keçirmişlər. İllərcə mühafizə idarəsində işləmiş adam nəyi bilməsə də, belə işlərdən baş çıxarırdı. Qapını açıb onların növbətçisinin üstə çəmkirməsindən mətləbi anladım:

- Daha pişik kimi marıtdamağınızı kəsin, İslamı qəbul elədim...

Gələcək təleyimdə iştirak etməsini də anlatmağa başladım:

- İndiki zəmanədə bir xos kəlmə üçün də az qala dil kərəsi istəyirlər. Əvvəl böyük-böyük idarələrə ən balaca adamlar da gedib çıxı bilirdi. İndi aşağıdan milis, yuxarıdan köməkçi, katibəylə qıfılları müdirlər, nazirlər. Şəhərdə əmin, dayın varmı?

- Yox (kişi artıq kəlmədən xoslanmadığından heç uşaq evindən, quşların qonşuluğundan böyük dünyaya uçurulduğundan da söz açmadım).

- Harda işləmək istəyirsən buralardan canını qurtaranda? Sənətin-zadın...

Görünür, filosofluğumun bir işə yaramayacağını düşünürdü. Əlimdən başqa iş gəlmədiyinə təəssüfləndi.

- Mühafizə idarələrində saqqal hesabı sözümüzün kəsəri qalır, qaraulçuluğun möhürü elə bil ki, alınmadı.

Beləliklə iş təminatım da sığortalandı. Sonra yerli şərait barədə məlumatlandırmağa başladı:

- Bunları bilməyin lazımdı ki, indidən özünü hazırlayasan. Həkimlər kənarı buraların özünün də ələyi, xəlbiri var. Onlardan keçməli olacaqsan. Birinci dəyirmanın boğazından keçib, elə hesab elə ki, diri çıxmısan. Ona gözümlü özüm ağardacağam...

Birinci "dəyirmançı" oğru aləminin avtoriteti Ağaqlu imiş ki, Cəfər Əkbəroviçlə rastlaşanda papağını çıxarıb salamlamış (onun "Piri" ləqəbli agent olduğunu Cəfər Əkbəroviçin bildiyinə görə...).

- Palataların birində beş alim qalır. Onlara görə oraya Elmlər Akademiyası deyirlər. Həmin adamlar filosofluğundan xəbər tutublar. Səni dişlərinə vurmaq istəyirlər. Özünü bircə Köçəridən gözlə, bir tək o sənin ixtisasındandı. Dünyanın ilk filosofundan sonuncusuna kimi arxasınca daş atmadığı qalmayıb. Bir tək İbrahim Sultanoğluyla işi olmayıb. Həmin daşdan xilas olmuş İbrahimin adını fürsət düşsə çəkərsən...

İbrahim müəllimin adının buralara kimi günəşin ən uzun şəfəqlərindən biri kimi düşdüynə İslam sevindi və elə bildi ki, həmin an varlığı zərə çəkildi:

- Uçuncüsü, Seyid Ağadı, Allahın əməli-saleh və ya günahkar bəndəsi olduğunu o təyin edib, qərarını verəcək. Yolundan sapıbsansa, azdığı yerə, dini ayələrlə qaytarmağa çalışacaq. Əslində, gerek o da akademiya da yaşayaydı. Çünki alim kimi bir şeydi...

Demə buranın səhəri Seyid Ağanın azanı ilə açılmış. O başdan həyətə gəzintiye çıxanlar arasında bir tək Ağaqlun hər səhər "idmanını" ona ağız burmağı, təpik vurmağıyla başlayırdı.

- Bu dəyirman xoruzu yenə banlayacaq. Elə bil Şestoyda mənimlə yatan Ağa deyil.

Azanı bitirdikdən sonra Seyid Ağa hikmət boxçasının ağzını açdı. Hər gün eşitdiyi kəlmələr Ağaqludan savayı heç kəsi daraltmayır, bunu da dolablar üstəki dərmanlar kimi içirdilər.

- Əzizlərim, dünya yarandığından bu günə kimi cəmi 120 min ağıllısı olub ki, onlar da 120 min peyğəmbərimizdən ibarətdi...

İslam həmin kəlmələri dinləyib, elmi mübahisələri düşünürdü: Görünür həmin adamlar dünyanı yaradanların ora ezam etdikləri ali varlıqlar olub. İnsanlığa yaşamaları üçün dəndən toyuğa kimi pay verənlər. Dünya bəndələrinin sarı tükünü tökdürənlər.

- Bu dünyamızın özü, özü boyda bir dəlixanadı. Əgər bütün bəndələri daxilində şüurla heyvanlığın oldu-qaldı döyüşü gedirsə, ən ağıllısı da günlərin bir günü qatıl ola bilər.

İslam Freydi xatırlayırdı: Əgər Seyid Ağanın dediklərinin qədim şərq mənbələrində kökü varsa, Freyd ancaq və ancaq ordan cücərə bilərdi.

- Ona görə özünüzü xəstə sanmayın. Dəlixana içində dəlixana olması mümkün deyil. Çoxumuz kiminsə xoşuna gəlməyib təcrid olunmuş, ən ağıllı adamlarıq.

Köçəri seyid Ağaya yaxınlaşıb nəse dedi. Cəfər Əkbəroviç həmin "nəse"nin söz partlayışı öncəsi İslamı məlumatlandırmağı lazım bildi.

- Bir tək Köçəriylə hesablaşır, onu yaxınına buraxır. O da hər dəqiqə yaxınlaşan deyil.

Seyid Ağanın saqqalından bu dəfə zarafatının müjdəsinə bənzər nur süzülürdü:

- Köçəri qardaş ailəmizə yeni bir filosofun qatıldığını söylədi. Mənim də bu məkanda sizinlə bərabərliyimin səbəbini onun da bilməsini istədi: Eşitsin və agah olsun. Belə bir fikir söyləmişəm, yenə də üstündə dururam. Bu dünya yaranandan

icma, qəbilə başçısı kimi keçiyə, sonradan bəyə, xana, xaqana, krala dönüb icmanı, tayfanı, xalqı arxasınca aparanlara aiddir. Çünki rəhbər özünə rəva bilmədiyini tayfasına, toplumuna, xalqına rəva görməməlidir.

... Alimlərin otağında açıq qapıdan Köçəri müəllimin ziyarətçisi ilə söhbətinin qulaq şahidi oldu. Gənc alim (cəmiyyətin yaltaqlıqları hesabı yetişdirdiyi, alim elədiyi bir ağıllı) bir dəlidən kömək istəyirdi.

- Demək, Elmlər Akademiyasından universitetlərin birinə keçmək istəyirsən.
- Evliyəm, külfət sahibiyəm, orda da quru maaşdı.

İslam bu yerdə Köçəri müəllimlə xəbəri olmadan tanışlığına imkan yarandığını anladı. Elə bildi ki, bu cəzalandırılmış bəndə, oğlanın ünvanı səhv saldığını deyib, nəsihətlərinin ağzını açıb onu məlum üsullarla cəzalandıracaq. Demə Köçəri müəllim olduqca ibrətamiz yumor (buna öldürücü satira da demək olar) sahibi imiş və həmin gün bir müəllim kimi bir tələbəyə dünyanın görünməmiş bir dərslərini keçdi.

- Demək, külfətin üçün sənə kömək lazımdı.

Əvvəl-əvvəl bir papaq məsələsi ortaya atıb oğlanı çaşbaş saldı, az qala qarşısındakını başının xarablığına inandırdı...

- Deyəsən, papaqsız gəlibsən?
- Havalər xoş keçir (demədi ki, heç qışda da qoymuram).
- Başına yayda da papaq qoy, axı, şüa əsrində yaşayırıq. Hər gün dünyaya stronsium 90 yağır, radiasiyalı yağışlar. Həm də dedə-babalarımızın yayda da papaqlarını çıxarmadığını eşitmisən. Papaq bir növ həm də qeyrət keşikçisi rolunu oynayır...

- Evdə papağım var.

Onda keçək kömək məsələsinə. Baxaq görək, haradan başlayacağıq...

Qara dəftərini çıxarıb, qarşısındakının ağ gününü üçün vərəqləməyə başladı.

- Deyirəm, Səlim Cəfəriyə zəng eləyim. Onun bir sözünü iki eləyən tapılmayıb.
- Səlim müəllim rəhmətə nə vaxtdı gedib...

- Hə, onda qoy, adını qara çərçivəyə alım. Günü bu gün Seyid Ağaya bizim imamımıza, ona yasin oxutduraram. Dayan, dayan, Oruc Qoşqarlı, həm də ovçuluğu var. Onun həm zəhmindən, həm də tufəngindən qorxurlar. Bu dəqiqə...

- Zəhmət çəkməyin o da (oğlan bunları Köçəri müəllimin bayırda qoyduğu dünyadan xəbərsizliyə tərəfə yozub, axır diri bir havadar tapacağını gözləyirdi)...

- Onda bu yazıq da həm qara haşiyəlik, həm də yasinlik olsun...

Dəftər bir neçə dəfə vərəqləndi və sonrakılar əvvəl Əzrayılın, sonra da Seyid Ağanın müştərisinə çevrildi. Köçəri müəllim dəftərini örtüb qarşısındakına sözünü və gözünü varlığının sonuncu silahına çevirdi:

- Görürəm, mənim sizin dünyanızla bütün əlaqələrim kəsilib. Tanıdıklarımın hamısı o dünyalıq olub. Elminiz nə qədər inkişaf eləsə də, hələ də axirətlə əlaqə yarada bilməyib. Yoxsa əziz gənc canın, o heykəl başın üçün, onlardan birini ya cəhənnəm, ya cənnətdə tapıb səni hökmən tapşırırdım.

Cavanın Köçəri müəllimin başının xarablığına şübhəsi qalmadı. Öz heykəl başını oralardan xilas eləməyə çalışdı. Ayağa duranda ümidverici kəlmələr eşitdi.

- Bir yol göstərə bilərəm. Deyirdin evdə papağım var, vurarsan həmin papağı qoltuğuna, gedərsən Təzəpirin qabağına, yaxşı-yaxşı bardaş qurarsan...

Oğlan kəlmə gülləbaranından qurtarmaq üçün otaqdan güllə kimi çıxdı. Sonrakı qırımlarının onun yanına səpələnib, səpəlmədiyini Köçəri müəllim bilə bilmədi:

- Belə alimlikdən Təzəpirin qabağı şərəflidi. Dilənçilik heç olmasa orda pərdələnir.

...İslam ordan uzaqlaşdı. Köçəri müəllimin böyük insan portretini gözünə, könlünə çəkmiş şəkildə. Axır ki, alimlərin qarşısına çıxdı. Onları tanımağa, özünü tanıtmağa az-maz fərsətləri oldu.

Həmin adamların gözləri mənəvi aləmlərinin elmlərin nailiyyətləri ilə mükəmməlləşmiş pəncərələrinə bənzəyirdi. İslam onlardan qaçılmalı, gizlədilməli

bir şeyin mümkün olmadığını anladı. Atasının gündəliyindən bəzi sətirləri xatırladı: Nazim Hikmətin xilaskarı Stalin sayılsa da, onu cəllad kimi görməyi, vəsf etməyi bacarmışdı:

***Odalarımızda gözləri önündəydik,
Şorbarımızdan çıxırdı bıyıqları ...***

Odur ki, əl-qolunu yanına salıb sualları cavablandırmağa başladı. Tarixçi Mədət Qaraxanlı onu Əskiparalı olduğunu biləndə söhbətinə İslamın, dünyanın ucqarı, - hesab elədiyi yerdən başladı:

- Şura üç-dörd mal-qarası olana da, bəy-qolçomaq damğası vuran zamanlar bu oğlanın babaları, adlarını da deyim, Çopur Usuf, Sarımsələrin Hasanı, kəndi neçə qışdan yazı çıxarmış Mikayıl ağanı gülləyə gətirdi...

İslamın ayaqları altından yer qaçdı. Dünyanın balacılığından sıxılmağa başladı. Nəhayət, meydan Köçəri müəllimə verildi. O, sağ əlini ağzına tərəf aparıb (bir növ mikrofonu bənzədib danışığına hazırlaşdı. Həmin vərdişindən kürsülərə çox sinə gərdiyi anlaşıldı):

- İslam balamız fəlsəfənin hansı sahəsi ilə məşğul olub. Mövzu dəryasından salnaməsini saman çöpü, ya salla xilas eləyib?

İlk baxışdan rəğbət bəslədikləri cavanı Köçərinin istehza girdabına salmaq istədiyini düşünüb, xilasına çalışdılar:

- Sən də elə danış ki, "Tarixi-Nadir"-i yarıyacaq oxuyanlar da sözlərindən hali ola bilsinlər.

- Orta əsr Şərq fəlsəfəsini Bektəşi Rumi yaradıcılığı əsasında işləmişəm. Elmi işimi Moskvada müdafiə eləyəsi olsam da, İbrahim müəllimimə həsr olunmuşdu. Rəhbərim. Akademik...

- Namizədiyi neçənci ildə ...

- Birbaşa doktorluq dərəcəsi verildi. İ.S.Aloğlu imzasıyla ona yaxın monoqrafiyam nəşr edilib. "Fəlsəfə problemləri" jurnalı redaksiya heyəti üzvlərindən olmuşam. Başım la yox, məşinimlə qəza etmişəm. Adam vurub dəlixanalıq olmuşam.

Alimlər oğlanın belə görüşlərdən sıxıldığını anladılar. Bəlkə də, Saarıfın quşları qonşuluğundakı bir qəfəsdən pərvazlandığını da gördülər. Oğlanın canını qurtarmaq üçün atüstü söylədikləri də hamını heyretləndirdi. Yad bir yerdə ad-san sahibi olmuş gənc gözlərində Qasıqar dağının zirvələrinə qədər yüksələ bildi. Köçəri müəllimsə İslama müjdəsinə bərabər sözlər söylədi. Həm də oğlanın bu gün verdiyi dərstdən xəbərdar olduğunu bilməyə-bilməyə:

- Gələcəkdə sən üçün bu dünyadakı tanışlarıma zəng etləyib, işə düzəlməyinə kömək üçün mən hazır...

İslamı Köçəri müəllim Seyid Ağanın "müayinəsindən" xilas eləmişdi. Özü könüllü gedib iki saata qədər söhbət eləyəsi oldu. Seyidin oğlana son sözü sırğaya döndü:

- Özün olmağa çalış. Gördüklərinin çoxu, əksəri özü deyil, kimlərinse üzünü, sözünü geyib ortaya çıxıblar...

... Cəfər Əkbəroviç otaq yoldaşının sınaqlardan üzəgə çıxdığına sevinirdi. Yeri gəldikcə də məsləhətləriylə gəncin gələcək donunun gen biçilməsinə çalışırdı:

- İcazə verirəm, lap mənim də eybimi görsən, sillə kimi üzümə yapışdır. Yalanla üzə qara olmaqdansa doğruyla üzə ağ olmaq daha şəfalıdır. Bəzi şimilərdən ən acı dərmanların yaxşılığı kimi. Dərman acılığının sonrakı şirinliyi halını sən də bilirsən...

Atamın gündəliyindəki bəzi sözləri zaman mənim üçün də təkrarlayır, təkrar biliyin anasıdır, atasıdır demək istəyirdi, bəlkə də.

- Güzgüyə çalış ancaq üzünü qırılan zamanlar bax. Belə yerlər istər-istəməz adamları dəyişir. Günlərin bir günü baxıb özünü tanımaya bilərsən.

Burdan özü kimi qurtarmaq istəyənlərin hərəsinin bir arzusu var idi. Seyidağa kəndlərinə qayıdıb çobanlıq eləmək istəyirdi: qoyun-quzu rəhbəri olmaq ən

salamat işdi. Rəhbərləri onların canavarlara yem olmasını rəva görmür heç olmazsa.

Cəfər Əkbəroviç gizli saxlanıcı ilə şəhər kənarında həyətli xudmani ev alıb təqaüdlə ömrünü başa vurmağa hazılaşdı (malı-mülkü onu verənə, yeni arvadına qalmışdı).

İslam onu həyətdə arxasını dünyaya tutub əldən qoyduğu şəkildə görə bilirdi.

Köçəri müəllimin arzusu qərribə görünürdü:

- Dədə-baba evimizin divarında xalidan bir sazı asılı qoyub gəlmişdim. İllərlə arxa çevirməli olduğum o yerlərə dönəcəyəm. Qaragül dərisindən başıma bir papaq qoyub, Əslim kimi həmin sazla qol-boyun olacağam. Doyunca çalıb-çağıracağam.

İslamın könlündən də təhsilini yarımçıq qoyub getdiyi universitet keçdi. Ora yolunu salmaqla həm də İbrahim müəllimlə görüşəcəyini düşündü. Qərribədir ki, ömrünün növbəti yazı ürəyində arzu cüçərdə bilmişdi. Birinci dəfə ayağını Cəfər Əkbəroviçin ətrafına çəkdiyi dairədən kənara qoydu, - üzünü qırxmadan güzgüyə baxdı. Bu dəfə ordan İbrahim müəllimə bənzər varlıq gülümsəyirdi. Sifəti təbəssümündən sonra işıqlanır, amma bu dəfə nuru yaşıla çalırdı.

Əlipaşa: - "Gündəlik" ömürdən:

(Bu dəfə bir ömrün qax qurusu kimi sətirlərin sapına düzülmüş hissənin əvvəlini şeirinin növbəti bəndi başqasıyla əvəz olunmuşdu. Stalinə yazdığı şeir Arifin portretvari parçalandıqdan sonra həmin bəndin üzərinə sinəsindəki bir tək özünün görə bildiyi riyazi məchulun (X-in) əksi düşmüşdü. Stalin epoxasında sinəsinə dağ çəkilmiş Əlipaşa onun əksini şeirinin həmin bəndi üzərinə də qondurmuşdu:

**Bələndikcə qurum yaşa,
Cüçəvari doldum yaşa,
"Yaşa, yaşa, rəhbər, yaşa" -
Sözümə sözüm deyimmə?**

Həmin bəndin yerinə yenisi əlavə olunmuşdu:

**Əzilmədə qurdu, quşu,
Kəsilmədə qurd uluşu
İnsana ruh qurtuluşu -
Çözümə çözüm deyimmə?**

Elə bil ki, yaxınlarda Ariflə vidalaşacağımız ürəyimə damcılamağına başlayır və damırdı. Odur ki, çoxdan vermək istədiyim sualı səsləndirdim:

- Niyə mənim portretimi divarda çəkmisən, həm də misdən bəlyəfə bənzətmisən...

Səsi metal cingiltisinə bənzədi:

- Zaman adamların bəzilərini sıxışdırıb, sıxışdırıb divara dirəyir. Onlardan gözümle gördüyüm ən qəddarca sıxışdırılanı sənsən. Bakıya, palitrmanın arxasına qayıdan kimi birinci həmin əsərimi işləyəcəyəm. İcazə versən, adından da "istifadə edərem": "Divara dirənmiş Əlipaşa".

Arifin sözləriylə də çəkə bildiyi Əlipaşa müəllimi özüm də görə bildim. Ceyrançöl dəlihanasının divarına dirənmiş şəkildə ömrümü davam etdirməyə başladım. Görünür, Arif ümidlərimi portretimlə bərabər divara mismarladığını zənn eləmişdi. Sözləriylə mismarları yapışqanla əvəzləməyə çalışırdı.

- Bu müvəqqəti vəziyyətinin əksi olacaq. Orda gözlərinin odu, alovu, mübarizliyi qalacaq. Çünki həmin gözlər atası və anası olduğun İslam oğluna dikilmişdi. Həmin gözlər yumulmamalıdı. Yumulsa, bir yeniyetmə dünyası qaralar. O gözlər nəmlənməməli. Bircə damlasında İslam qərq ola bilər. O gözlər gülməli, oğlunu sevindirməli...

Bəlkə də, bunları Arif heç söyləməirdi, mən də qulaqlarımı açıb eşitmirdim. Bəlkə, həmin hissələr damcılarını gül toxumuna döndərmək istəyən, həmin an yaz buluduna dönmüş Arifin ürəyindən keçirdi. Mən də həmin dalğaları tutub həmin sözləri eşidirdim.

- Sən o divardan hökmən qopmalısən. Yarımçıq yolunun üzərinə qayıtmalı, oğlunun əlindən tutub böyük arzulara, böyük şəhərlərə addımlarını atmalısən.

Divarımdan dünyaya boylanıb düşünürdüm: Bu ömürlər, tükənib bitməz sonsuzluq axarında insanlara möhlət kimi verilir. Həmin möhlət zamanı onlar kimliyini, nəyə qadirliyini göstərə bilməli idi. Görünür sonsuzluq dəryasında arzu, ideal səfərinə uğurla başa vurmaq müşküllər müşkülüdü. Hər bəndə birdən-birə dünya xaininə, namərdinə çevrilir. Böyük arzularını qərq etdikdən sonra intiqam qurbanına çevrilir. Dünya divarlarına adını həmin möhləti uğurla keçə bilənlər yazdırır: Ərəstunlar, Homerlər, Ömər Xəyyamlar. Mənə də zarafatla axırıncının adını qoymuşdular. Amma mənim qayığım həm riyaziyyatçını, həm şairi qəzaya uğrayıb da qərq etdi. Ömər Xəyyamın adı ancaq şair olsaydı belə, bu dünyanın kəsr xəttinin surətində ömrünü başa vursaydı, məxrəcdə mütələq yeri olacaqdı.

Mənim əksim ancaq və ancaq özüm kimi bir bədbəxtin tablosunda divara düşə bilər...

Arıfdən xahişə hazırlaşdım. Portretinin adında bir balaca dəyişiklik etməsini istədim: "Dünya divarlarında Əlipaşa" ...

Bizim otaqda Stalinin şəklini param-parça eləmiş Bəyoğlu bu dəfə əlini dinc saxlamayıb rəhbərin xəstəxana önündəki şəklinin üzünü mazutlamışdı. Xəstəxana qolucanlıları onu əlləri və ayaqlarıyla o ki var əzişdirib, dünya səhnəsində həm insan və həm də heyvan rolunu eyni zamanda oynaya bilmişdilər. Salamat yeri qalmayan Bəyoğlu yeni zərbələrdən qorunmaq üçün ilan kimi dil çıxarırdı. Həmin ləhləyən adam mənə kəndimizdəki bir mənzərəni xatırlatdı. Əskipara sürüsünə həmin il canavar dadanmışdı. Ovçular idarəsi dərilərinə xeyli pul qoymuşdu. Ovçulardan Ceyran Əli bir canavar vurub şenliyə gətirmişdi. Hələ canını tapşırmamış canavar ləhləyir, dil çıxarırdı. Kimsə zarafatla ovçuya demişdi:

- A Ceyran Əli, bu yazığın pul-parası ha yoxdu gedib qəssab Şemildən ət ala, niyə bu azara salmışsən?

- Bu batmış əmizadəsi tülkü kimi ziyankardı. Biri hinə girəndə toyuqların, o biri sürüyə özünü vuranda qoyunların hamısını boğur. Birini kirmişcə götürüb aparsalar, bəlkə də, dərilərinə bu qədər pul qoyub, bizi də şirnikləşdirməzdilər.

O zaman mən də ovçuyla zarafat eləmişdim:

- Yəqin, həm də qorxursan ki, adının qabağındakı ceyranı da yeyə...

Ceyran Əli də zarafatından qalmamışdı:

- Dediym kimi, tutduqları iş bekaradı. Əlipaşa müəllimgil də onların tərbiyəsiylə məşğul olmur.

... Bəyoğlu Arıfə mənə də baxdı. Elə bildim, həm mazutladığı adam tərəfə, həm də bizlərə tüpürmək istəyir. Amma gözlərindən tamam başqa mənə oxudum: insan ömrü it əziyyətidir. Burdan, bu dəli meydanından ruh ömrümə uçmaq istəyirəm. O dünya deyilən son ümid, axirət yoxsa, qoy heç olmasın, əcdadların torpağına qarışacağam, ellikcə dərdin bir ovucuna çevriləcəyəm. Varsa, əsrlərlə sonsuzluğuna axıb, böyük bir cəmiyyətə qovuşacağam.

Arıfə təcili tapşırıq verildi: səhərə kimi yatmamaqdısa, rəhbərin yeni şəklini çəksin.

- Portreti hazırla, Mirmövsüm müəllim bu dəfə gələndə buraxacağıq səni də özüylə aparsın.

Arıfə pis vəziyyətdə qoymuşdular. Qarşısındakı kətana əlini uzada bilmirdi. Azadlığı naminə portreti çəkməyinə, çəkdi. Həm də çətinlik çəkmədən. Çünki saatlarca qarşısında qınqıtmış Bəyoğlu ona öz köməyini göstərmişdi. Həm də örnəyi ilə bərabər.

Arıfə portret arxasında görəndə matım qurudu. İşə başlamamış öz uzünə qara rəng çəkmişdi. Bəraəti belə oldu:

- O biri portretin mazutunu ancaq bu cür, üz qarasıyla təmizləyə bilərəm.

Portretini təhvil verənə kimi Coğaz çayı sahilində qaynarlar zamanı çimdirdiyimi yada sala-sala körpə uşaq kimi Arıfın üzünü yudum. Yalandan ürək-dirək verə-verə:

- Sən mazut gölməçəsindən batmış ayaqlarını çıxarırsan. Qaramatından sabahına çıxırsan. Ürəyinə salıb eləmə. Bacarsan əlini uzadıb bizlərin də mazutunu təmizləyərsən....

Beləcə, riyaziyyat müəllimi kimi gələcək həyat dərsim üçün özümə gündəlik tutdum: buralardan (qardaşım Arifinki kimi üz qarası hesabına olsa da) birtəhər canımı qurtarıb oğluma qovuşmaq, onun əlindən tutub sabahlara doğru az getmək, üz getmək istədim. Onu həyat yolu üzərinə qoya bildikdən, bundan əminlikdən sonra rahatca öz ruh uçuşuma başlaya bilərdim.

İslam Əlipaşa oğlu: - Gündəlik həyatdan:

Dənizkənarı şəhərin cəmiyyəti özü də başqa bir dərəcəyə həyatı yaşayırmış. O da öz qanunları ilə işləyir, ona uyğun olmayanları sahilinə çıxarırmış. Maştağa xəstəxanasını sahilə atılanların canlı muzeyi hesab etmək olardı. Burdakılar həm güc toplamaqla, həm "qayıqlarını" təmir etməklə məşğul olub, həmin dərəcəyə bir də baş vurmağa çalışırlar.

Onlardan biri və ən birincisi Cəfər Əkbəroviç idi ki, nəhayət, keçmiş arvadından bağışlanma məktubu almışdı: Bir şərtlə qapının qırılının, əlinin qandalının açılmasına razılıq verirəm, ayağında yun corab, şəhərə gəldiyin çayqoşana qayıdacaqsan. Orda həyəti evin də artıq hazırdı. Birinci gündən səni mehtərə oxşatmışdım. Məni kəndinizə aparıb (yaxşı at çapmağınla öyünüb) at sürmək öyrədəcəyini söyləmişdin. Sənə bir ferma da bağışlayıram, içinin madyanı, ayqırı ilə bərabər. Həyatdakı ən böyük arzularına çatmış olacaqsan. Yəni, tezdən oyanıb, öz həyətinə çıxıb, özünü yüngülləşdirəcəksən. Sonra da atlarla baş-baş verib doyunca kişnəyəcəksən. Eşidib bilsəm ki, ayağını yenidən bu şəhərə qoymusan, özündən küsməli olacaqsan. Qolu qarpızlı yaşaya bilmədiyinə görə qoltuq ağaclarıyla qayıdacaqsan...

Cəfər Əkbəroviç həmin həyatla nəinki razılaşmış, sevincindən şaha qalxıb, at kimi kişnəmişdi də.

Amma tale ucqar kənddə belə ikinci dəfə atlanmağının qarşısını almışdı.

Xəstəxananın bir tək bəndəsi həyatın, taleyin amnistiyasına düşüb, bütün dərdlərindən, əzablarından azad ola bilmişdi. Bir qəza nəticəsində hafizəsini itirmiş həmin adam hər gün güzgü qabağında eyni suallarını verib, eyni vərdişini təkrarlayırdı.

- Mən kiməm, mən kiməm, köpəyoğlu, dillənsənə, desənə, mən kiməm?

Sonra da onun kimliyini söyləməyən güzgüdəki özünün sifətinə tüpürürdü.

Cəfər Əkbəroviçin fəlakəti tamahından qaynaqlandı. Çünki güzgüdə hər gün özünün yaxasından yapışan, öz sifətinə tüpürən həmin adamı da keçmiş çekist yaxşı tanıyırdı. "Piri"nin göstərişilə onun müalicəsi tərsinə aparılmış, hafizəsi tamamilə baltalanmışdı. Pirləkdən canını qurtarmaq üçün yalançı nüfuz sahibi bütün günahlarını onun üzərinə yıxmağa hazırlayırdı. Xəstəxanadan çıxmağa hazırlaşarkən Cəfər müəllim sərvət qazanmaq fikrinə də düşdü. "Piri" ilə təklikdə görüşdü:

- Necəsən, Piri bəy, görürəm yaxşısan, məşallah...

- Axı, şərtləşmişdik. Nə müddətdi qulluğundayam.

- Bu gün-sabah çıxıb, məzuniyyətimə gedirəm. Haqqımı sənə verməyini istəyirəm.

- Bu hardan çıxdı, haqqın çoxdan, özü də artıqlaması ilə ödəyib...

- Yerinə hazırladığın Piridən də xəbərim var. Cavan Buzovnalı balasının bütün günahları onun üstünə yıxacaq, braslet haqq-hesabında onun əli olduğunu sübut edəcəksən. Razborkanın hələ davam etdiyindən xəbərim var...

- Yol xərcini söylə, nə qədər?

Söylədiyi məbləğ Pirini təpik atdırmalı olmuşdu. Qaranoylarına göstəriş vermişdi:

- Ölümünə vurun!

Cəfər Əkbəroviçi xəstəxana həyətidə ölümünə əzişdirmişdilər. İslam ona baxıb, atasının gündəliyindəki canavarı görürdü. Cəfər Əkbəroviç şəklindəki ləhləyən canavarın dodaqlarından qırıq sədalar qopurdu:

- Pi-pi-pi-ri, pi-pi-pi-ri...

Bu yalquzaq adam vəzifə başındaykən daraşdığı sürünün sonuncu başını boğmaq istərkən özü "gülləyə" tuş gəlmişdi.

"Piri" hay-küy salıb, özünü cırırdı:

- Harda qaldı bu həkimlər, yazıq əldən gedir...

Cəfər Əkbəroviçin əzik-üzük bir bədəndən ruhunu uçurmaq istədiyini bir tək İslam fıkirləşirdi.

Bu şəkildə artıq onun həyətlə bir evə qayıdacağı müşküllər müşkül idi. O, həyətinə çıxıb, dünyaya özünəvarı etirazlarını guruldada bilməyəcəkdi.

İslam daha buralarda qala bilməyəcəyini anladı. Nəminin sözünü xatırlayıb, ən çətin anında qızın atasına zəng eləyəsi oldu. O da oğlanın hökmən ağlının başına qaytarılacağına söz verdi.

Qəribədir, İslam təyyarə limanına enməmişdən qulaqları cingildəmişdi. Elə bil ki, uşaq səsi eşitmişdi:

***İslam, İslam, ay İslam,
Qayıt doğma ocağına,
Alış lam-lam,
Yan, lam-lam...***

Nəminin atasının hökmü əlüstü özünü göstərdi. Növbəti həkim komissiyasında müayinədən keçəcək xəstələrin siyahısına onun da adı düşmüşdü (bu günün nəyin bahasına başa gəldiyini bilənlər təəccüblənirdi).

İslamın üzünə azadlığının əlaqəpıllarının açılmasına az qalmış Köçəri müəllim onunla baş həkimin otağında görüşdü:

- Söz vermişdim sənə üçün bu dünyadakı vəzifə sahiblərinə zəng eləməyə. Vaxt çatıb...

İslam cəmiyyətin sahilinə atdığı akademiklərin taleyindən, qonşuluqlarında qaldıqları müddətdə xəbər tuta bilmişdi. Onlardan tək birinin tarixçi alimin (Mikayıl ağalarının qatillərinin adını çəkən) cinayət üstündə yaxalanmış (arvadının oynaşını öldürmüşdü), xidmətlərini nəzərə alıb, dostluğundan dəliliyinə üstünlük vermişdilər (Seyid Ağ, əgər yeri gələndə akademik də əlini qana batıra bilirsə, - deyəndə, - 120 min peyğəmbərdən savayı ağıllı olmadığını söyləyəndə, bəlkə də onu nəzərdə tuturdu).

Məşhur seleksiyaçı akademik Moskvada yaxasını ələ vermişdi. SSRİ Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının mötəbər üzvü kimi dövrün rəhbərinin "qarğıdalı" kəşfinə görə akademik olmasının əleyhinə çıxmışdı. Köçəri müəllim inkişaf etmiş sosializm mərhələsinin qondarma olduğunu, vaxt qazanmaq üçün düşünüldüyünü şərh etmiş, cəsarətinin çoxluğundan ağlını "azaltmışdı". Həmin alimlərin yanına məsləhətə gələnlər çox olurdu. Dərya kənarına atılmış olsalar da, elmlərinin, şəxsiyyətlərinin kəsərini itirməmişdilər.

- Fərhad, sən sən? Nə olacaq, ağılınmaqla məşğuluq bizlər də. Gözləyirik hava dəyişsin, ağıllılığımız görünə bilsin, şlyapamızı başımıza qoyub gələk. Hə, bir nəfəri müsabiqəndə iştiraka göndərirəm. Heç bir elmi güzəştə ehtiyacı yoxdu. Yox, yox, siyasətlə də işi olmayıb, maşını ilə adam vurub... Hə, İslam Əlipaşa oğlu...

İslam Köçəri müəllimin universitet rektoru ilə danışdığını öyrənəndə qürurlandı. Şəhər kənarından böyük dünyaya gedən yola boylandı.

- Müsabiqədən keçə bilməyinə şübhəm yoxdu. Başını sallayıb, elminlə məşğul olarsan, siyasətə, intriqalara qarışmazsan. Qisası, nüsxə kimi gözünə İbrahimi gətirərsən. Çünki yalançı patriotluğun, buludlara dəyən emosiyaların xeyri yoxdu. Xalqı onların ancaq ziyanlı yağışları isladır. Bir şey qana keçdi, xilas çətinləşir. Artıq zərərli vərdişlərin çoxu millətimizin qanına keçib. İndi bir yox, iki yox, Koroğlu dəlisi sayı yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi ağ atlı da gəlsə, bu milləti yaltaqlığın,

saxtakarlığın mazutlu bataqlığından çıxara bilməz. Getməmişdən hökmən görüşək. Başına əlini çəkmək istəyirəm.

İslam da, istər-istəməz, onun başına baxdı. Kəndlərinin üstəki Qazançı dağına xatırladı. Ürəyindən bu adama qaragül dərisindən papaq hədiyyə etmək keçdi. Elə bil ürəyindən keçəni qarşısındakı oxudu:

- Burdan çıxanda birinci işim papaqçıya getmək olacaq. Çəmbərəkənddəki məşhur papaqçını tanıyıram. Sağsa, özünə, ölübsə, - oğluna qaragül dərisindən sifarişimi verəcəyəm. Bunun özünün ayrı ləzzəti var. Başını ölçdürürsən, geyinirsən, orasını-burasını düzəltdirirsən. Elə bil başın üçün bir qala inşa elətdirirsən.

İslam birinci dəfə idi ki, papaq barədə müdrik sözlər eşidirdi. Köçəri müəllimin, bir növ, xeyir-duaya bənzəyən son sözləri də papaq barədə oldu:

- Sənə uğurlar, çalış, bu elin başı papaqlılardan ol!

Əlipaşa: - "Gündəlik" həyatda (Həmin bənd qara çərçivə arasına alındığından nekroloqa bənzəyir):

Hər alında qara yazı,

Ömür qışda qara yazı,

Varsa ruhun qar, ayazı, -

Özümə özüm deyimmi?

Bəyoğlunun meyitinə yiyə çıxanlar tapıldı. Həmin adam Ceyrançölün vurub-tutanlarından sayılan Əliqulu idi. Sözlərini eşidəndə kövrəldim. Arifə, qəhrəman kimi onun rəsmini çəkməsini tövsiyyə elədim:

- Məni assalar da, kəssələr də Ceyrançölün əsilli bir nəslinin bir balasını ortalıqda qoymayacağam. Aparıb Canallıda, dedə-babasının torpağında basdıracağam. Onun yezidi olanlar da eşitsin, bizim öz məhkəməmiz də var. Onların cəzasını lazımınca verəcəyik.

Həmin adamla Kommunal Təsərrüfat Şöbəsinin müdiri Ocaqqulu kişi də gəlmişdi. İcazə kağız-kuğuzunu sinəsini qabağa verib düzəltirdi. Dəfnə biz də qatılmaq istədik. Ocaqqulu kişi icazəmizi alıb, gətirdiyi yük maşınının üstünə çıxartdı.

Ocaqqulu kişi geri döndüyümüzə fürsət tapıb məni yuxudan ayılmağa çalışdı:

- O, rəssam dostuna de, Əliqulunun şəklini çəkib eləməsin. Onunku icazəli bir şəşəllənmək idi. Ağamalının himiylə ortalığa atılmışdı. Bu qoçuların özünü də keçə kimi bəsləyib saxlayan özləridi...

Üzümə yox, ayağıma baxdı. Sözlərindən sonra ayaqlarım altından yerin qaçıb-qaçmadığını yoxladığını zənn etdim.

- Belə bəyzadələrin siyahısı var, hamısını bir-bir dığırırlar. Çənədən möhkəmliyinə görə bunları söyləyirəm. Özündən muğayat ol, köhlən kimi ayaqalarınla yeri döyəcəyib döz, şaha qalxıb kişnəmə, kişnəyib söylədiklərin bərbəzəyiylə lazımlı yerlərə gedib çatır...

O gedəndən sonra bir xeyli səməyə göz dikdim. Ruh yolunu görmək ümidiylə. Bu yolları çarpaşlıq, mətləbləri qarmaqarışlıq, adamlarının çoxu riyakar, azı özü kimi dünyadan əlim-ayağım üzülməyə başlamışdı. Ümid bircə ruh yol ilə sonsuzluğa səyahətə qalırdı...

Yalnız yaşılı rəngli ümidimiz sonsuzluğa uzanan ruh yolçumuz ola bilər. Əgər varsa bəşər yaranandan sonsuzluğu uçub, oranın əbədi bəzəyinə dönmüş ruh atəşfəşanlığıdır. Əgər yoxdursa, onda dünya içində iki hədd arası hər əzaba dözülmüzdə dözümlü və nəhayət, özümüzlə özüm deməyimiz ömrümüz kimi puç bir şey imiş...

İslam Əlipaşa oğlu: - Gündəlik həyatdan:

İslam həkim heyətinin imzalı, möhürlü qərarını gözləyirdi. Divarlar daralıb canını sıxmağa başlayırdı. Cəfər Əkbəroviçin meyidinin ölünənada qalması da ona əzab verir, insanlığa qarşı bədgümanlıq oyadırdı.

Harda dəfn olunacağı barədə keçmiş arvadının qərarı gözlənilirdi (Hətta özünün təşrifı barədə də söz-söhbət gəzirdi). Amma qərarını bir az pul-parayla bərabər göndərdi: şəhəratrafi qəbiristanlıqların birində basdırın, üstünü də götürdün. Daşına "Cəfər Mehtəroğlu" yazın.

Cəfər Əkbəroviç ölümünü gözünün altına alıbmiş. "Piri" ilə söhbəti ərəfəsi altında imzası olan rəsmi bir sənədi Seyidağaya vermişdi: Başıma bir iş gəlsə, bil ki, o yalançı avtoritetin əməlidir. Uzun illər "Piri" ləqəbiylə şəxsən mənim agentim olub. Hafizəsini itirmiş buzovnalı balasının üstünə yıxmaq istəyir axırncı işverənliyini. Kimə çatdırılacağını bilirsən. Bu, ala-bula boz keçə öz ayağından asılmalıdı.

Demə, Seyidağa da Seyidağa imiş. Cəfər Əkbəroviç torpağa tapşırılanda kimi rəsmi ksvanı lazımlı adama çatdırımiş, "Piri yoxa çıxmışdı".

İslam, Seyidağayla Köçəri müəllim arasındakı söhbətə qulaq şahidi olsa da, bir şey anlaya bilməmişdi.

- Bu qədəş gözə dəymir, döşünə döyüb, dəfni təşkil edəcəyini, Təzəpirdən şeyxi gətirəcəyini söyləyirdi.

- Başını burax, indi yəqin ki, şeyxsiz özünün vayına oturlar.

- Xeyir ola, Buzovnalı balası üçün xeyriyyəçiliyə başlamısan.

- Xərc-xəracatla başa gələ bilsə, yaddaşını qaytardıracağam.

İslam xəstəxanadan ayrılarkən Seyidağa ilə də vidalaşmış, fursətdən istifadə edib sinəsini deşən sualı vermişdi:

- Siz, elə bil, rəhmətlik Cəfər Əkbəroviçin qatilindən xəbərdar idiniz...

- Ağzı bütövlüyünə, həm də buralardan ayrıldığına görə, ad çəkmədən bildirəcəyəm. Həmin adam Cəfər torpağa tapşırılmadan yox qələminə çəkildi. Başqa, bəlkə də daha mötəbər məhkəmə qərarıyla.

Qatil İslamın gözündə canlandı, mərhum Cəfər Əkbəroviçin sözləri qulaqlarında səsləndi: həyatın imtahanı arakəsməsiz davam edir. Onun da ağlaması, qaralaması var. Qaranlıq tərəfm qanunları daha sərttdi. Orda işverənlərin cəzası ölümdü. Yoxa çıxan "İotumuzun" işverənliyini Cəfər bilirdi. Çox vaxt çox şey bilənlər göylərin yox, yerlərin qəzalarında ölür.

İslam onun nəsihətlərini də ayrıldığı matəm yerinin şərbəti kimi içmişdi.

Sükutu qulaq batıran qala qonşuluğundakı restorandan züyy səsi ucalırdı. Bir xeyli əvvəl şimaldan cənuba uçan bir təyyarənin üç səmtində oturub fikirlərinin uyğunluğu ilə üçbucaq təşkil edən üç bəndə həmin səsi varlığına hopdururdu (hər üçü dünyaya yeni bir bəndə gətirib, oda-alova salmağın əleyhinə idi. Çünki içinə düşdükləri dünyadan sonsuzluğa - ağ kəhkəşana bənzər ruh yolunun olduğuna gümanlarıyla inanmır, ümidləriylə inanmaq istəyirdilər).

Bu dağ başına, qara zuyun iki addımlığına yetişənə, burda da bir qara üçbucaq yaradana kimi həyatdakı son borclarını yerinə yetirməyə çalışmışdılar. Hər üçünün əlindən həyatlarının görünən və görünməz qandalları açılmışdı.

... Alhüseyn Kərəm oğlunun uzun illər əl-ayağını çidarlayan arvadının xəstəliyi olmuşdu. Onun gözlərinin yumulmasını, əzablarından qurtarmasını gözləmişdi. Kəsəmə qəbiristanlığında özü və Sonaxanı üçün ortağ başdaşı da hazırlatmışdı. Üstə də həmin kəlmələri yazdırmışdı: Ata-anasına bəlasını çəkdiqləri balaları Sonsonadan...

Bütün dünya günahkarları kimi, həmin əməliyyatı üçün gecəni seçməli olmuşdu (Kəsəmə qarılarının ağlaşma qurmasına, dil deyib ağlamasına davam gətirməyəcəyindən qorxmışdu).

Elə səhəri Kəsəmə camaatı həmin dəfndən xəbər tutmuşdu (Alhüseyni də ölmüş bilmişdilər). Kəsəmə qarıları məzarlığa qara yürüşlər etmişdi. Həyatdan yarımamış, qocalıb qarımamış bədbəxtlər üçün beş-on qat artıq yanğı ilə dil deyib ağlamışdılar.

Alhüseyn, borcunu yerinə yetirəndən sonra həyatla vidalaşmaq qərarı almışdı (Özünü Kəsəmə qəbiristanlığına layiq bilmediyindən, Kürdə axıb getmək istəyirdi).

Kəsəmənin, dedə-baba yurdunun cazibəsindən qurtarmaq bu, saçına üzü Sibirdən Şah dağı, Qazançı ətəklərinə qədər dünyanın qarı yağmış adama çətin başa gəlmişdi. Qarayazı meşəsinin xəlvət guşəsinə çəkilib, bir xeyli gözünü əvvəl şənliyə, sonra da səmaya dikməli olmuşdu. Şənlikdən qulağına ağlaşma səsi gəlmişdi: Sonaxanım sonam, vay, Alhüseyn balam, vay. Səmada bir cüt göyərçin görə bilmişdi - Sonsonasıyla Dayandurdan xəbər vermək istəyən quşlar. Sonra yolunu dağ başına salmışdı. Züü üstə dünya ilə vidalaşmaq istəmişdi. Züü səsinin açdığı yol ilə ruhunun sonsuzluğa doğru pərvazlana biləcəyinə inanmaq istəməmişdi.

...Alışan əsl qandalları açılandan sonra həyatdakı özünün və nəslinin yarımçıq işlərinin başını bağlamağa başlamışdı. Ancaq bunları bitirəndən sonra ürəyini və Moskva yolunu açma biləcəyini bilirdi.

Əvvəlcə yolu Daşsalahlıya düşmüşdü. Ulu babasının uzun illər üzərində başqa ad daşdığı qəbrini tapmış, öz adını qaytarmışdı.

Sonra yolunu Qarayazıya salmışdı. İllərcə başqa millətin oğlu kimi, öləndən sonra da gizlənməli olan bir insana "bağışlanma" mərasimi keçirilmişdi. Babası öz adı, soyadıyla əbədiyyət yuxusunu davam etdirməyə başlamışdı.

O da, Alhüseyn kimi əməliyyatlarından birini, ürəyindən tikan çıxaranını gecəyə saxlamışdı. Ağköynək qəbiristanlığının bir guşəsində qara mərmər sütunları üzərində bədbəxt bir nəslin övladlarının insan mənzərələrindən ibarət sərgi açılmışdı. Şahniyarın, Şahüseynin, Məmmədyarın, Əsmərin, Ceyranın nakam gözləri qara ocaqlarından doğma Ağköynəyə boylanmağa başlamışdı. Tək kənd əhli deyil, Ceyrançöl camaatı da həmin yerə ayaq açıb, həmin əməlin sahibinə minnət, o birilərinə rəhmət borclarını yerinə yetirmişlər. Əlinin qandalları sonrası, ürəyinin düynüləri də açıldıqdan sonra o da kənddən xeyli aralıdakı nəhəng dağdağanın altına gəlib çıxmışdı. Uzanıb rahat-rahət kəndə və üzərindəki səmaya boylanmağa başlamışdı. Nəhayət, dağdağanla da gileyli bir şəkildə vidalaşmışdı: Ağköynəyin cümlə dam-daşlarındakı yaman gözlərdən, bəd nəzərlərdən qorumağa sən də gücün çatmayıb. Bala Məmmədyar kimi bir çalib-çağıranını niyə qütbətlərin pəncərəsinə saldın. Orda ömrü boyu üzün bu yerlərə yaşadı. Qəbrinin də üzünü qibləyə yox, yurduna çevirtirdi. Son nəfəsində də dirseklənib, sazına sarılıb, bu sözlərini son qəhəri, göz yaşıyla yoğurdu:

***Qürbət qəlbə dağ köynəyim,
Həm qara, həm ağ köynəyim.
Ceyrançölüm, Ağköynəyim, -
Düşüb tələ, tor bağına,
Düşəmmədim torpağına...***

Atasının son sözləri də hafizəsinə yazılmışdı. Kədərinin iynələri sancılan kimi val tək çalınır, qırılmış sazın paramparça olmuş fəryadlarına bənzəyirdi: Bir də Ceyrançöllə görüşə biləydim, o bala çayxananın içinə düşə biləydim, sazımı bala tək qoxlaya biləydim, son havacatımı orda oxuya biləydim...

Həmin çayxananı axtarıb tapmağı, atasının yerinə qədəm basmağı, atası əvəzi, içindən həmin fəryadı keçirməyi qərarlaşdırdı. Əvvəlcə çörəxananın yerini öyrəndi. Sonra yaşlı bir kişidən balaca çayxananı soruşdu və cavabdan qəhərlənməli oldu. Demə, bu Ceyrançöl kimi yerlər də öz adamlarını hələm-hələm unutmurmuş. Öz gidi adamlarıyla zaman-zaman öz gidi salnaməsini yazır, yaddaşlara həkk edirmiş.

- O çayxananı təzə raykom bir çalağan maşının dimdiyində apardırdı. Vəkilöglü bir az aralıda bir təzəsinə tikdirib, adını da "Dağlar" qoydurdu. Amma sən "Bala Məmmədyar çayxanası", -soruş...

Çayxanada bir aşiq məclisini qurmuşdu. Demə, sözünün, söhbətinin canı Ağköynəkli Məmmədyar, şagirdi Bala Məmmədyar olurmuş...

Üzünü dağ başına tutanda qulaqlarında saz havalarının ən nikbin, Koroğluları atlandıran "Cəngi"si səslənirdi. Həmin havacat üstə ürəyindən keçirirdi: bir nəslin

adını dəyişdirməyə, silməyə bir-iki gədə-güdənin gücü çatmaz. Tarix boyu belə itlər böyükdən çıxıb hürər, nəsilərin karvanı da yürər. Rahat yatın Şahniyar, Şahhüseyn babam, Bala Məmmədyar atam. Adınız elin yaddaşında naxışlanıb qalıb...

Sonra yolunu içi züycülü restorana salmışdı.

... İslamın buxovu bu dəfə başından açılış olmuşdu. Həkim heyəti onun başının xarab olmadığı (müalicə sonrası ağlının yerinə gəldiyini) barədə möhürlü, imzalı sənəd verib, şəhərin daş qəfəslərinin birindən azadlığına buraxmışdı.

Əvvəlcə şəhərdə işlərini sahmana salmağa başlamışdı (Köçəri müəllim zəng etdiyi adam yolunu gözləyirdi).

Rektor oğlanın sənədlərinə baxanda heyretini gizlədə bilməmişdi:

- Demək, həmin filosof yerimiz sən imişsən, mən də çoxları kimi, Dağıstanlı bilirdim.

Son kitabını (həbsə düşəndə satışı qadağan olunmuşdu) İbrahim müəllimə həsr eləmişdi. On müəllif nüsxəsindən birinin üstünü yazıb rektora verdi:

- Axırncı kitabımı İbrahim müəllimə ithaf etmişəm.

Rektorun kitab hədiyyəsindən çox, başqa bir səbəbdən eyni açılan kimi oldu:

- Dayan, dayan, belə çıxır ki, İbrahim müəllimin varisi sən ola bilərsən...İbrahim evini, kitabxanasını, nəyi varsa, İslam Əlipaşa oğluna vəsiyyət edib. Sənədlərlə hökmən mərkəzi notariata get, müdirə zəng edəcəyəm, get-gələ salmasın. Keçmiş tələbəmizdi.

İslam özünü saxlaya bilmədi. Göz yaşlarını, özünü boğub qarşısındakından gizlənmək də istəmədi.

Rektor da öz növbəsində ürəyindən keçirdi: Bəlkə də bu, ikicə büllur damla İbrahimin ərmağanlarına dəyə bilər...

Nəminin atasını axtarıb, razılığını bildirmək, Ramizi tapıb hal-əhval tutmaq istədi. Vəzifə, mənsəb sahibi olana kimi həyat dəhnəsindən, sonrasa insanların qurduğu sınaq dəyirmanının boğazından keçmiş bu adam indi özü bir növ həmin sahənin münisflər heyətinin üzvünə çevrilmişdi. Yəni qarşılarına gözünlün süzgəcindən əlüstü keçirib, dişinə vurub, nə yuvanın quşu olduğunu təyin edə bilirdi.

Qızının havadarlıq etdiyi oğlanı, ömrü boyu şəhərdə yaşayıb sarı tükünü tökə bilməyən əyalət adamlarından hesab edir, elminə görə rəğbət bəslədiyini düşünürdü. İslamın təşəkkür üçün gəlmək istədiyinə də təəccüblənmişdi. Çünki həmin qəbildən adamlardan bunu gözləməirdi. Amma oğlan birçə anda təsəvvüründə dəyişikliyi başlada bildi. İnanmaq istədi ki, insanlar da şəhərə, kəndə bir növ tələyin təyinatı ilə düşür. Qarşısındakı indiyə kimi gördüyü ən mükəmməl insanlardan idi ki, hətta onu dünya vətəndaşı hesab etmək olardı. Ürəyindən, sərraf gözlüklə Nəmin balasını özünə oxşatdı. Həmin yetimin o vaxtkı görkəmində, libasında indisini görə bilməyini qiymətləndirdi. Onu da başa düşdü ki, qızı Rüstəmlə evlənməklə, bəlkə də, qarşısındakı oğlan üçün ən böyük fədakarlığını etmişdi (Öz məhəbbətini qurban verməyi də bunun içində ola bilərdi).

- Yəqin ki, siz də otuzu yenicə haqlayırsınız. Nəminlə yaşıd olmağınız lazımdı.

Qızının adıyla oğlanın qızardığı nəzərindən qaçmadı. Oğlanın həmin fədakarlıqdan xəbərdarlığını anladı. Qızartını borcun ödənişinin əvvəli hesab etdi.

- Demək, elmlər doktorusunuz, yəqin, Moskvaya qayıdacaqsınız. Oralara öyrəşmişləri buralarda saxlamaq çətin olur.

- Yox, sənədlərimi universitetə vermişəm. Bakıya lövbərimi salmaq istəyirəm.

- Moskvada mənziliniz varsa, dəyişməyə...

- Onu maşınla vurduğum qadının ailəsinə bağışladım.

- Bizim şəhərin, bilirsən, ev məsələsi həmişə problem olub.

- Rəhmətlik İbrahim müəllim ölməmişdən mənə evinin açarlarını vəsiyyət edib...

Qarşısındakına rəğbəti bir az da artdı. Belə yetimlərə münasibəti də dəyişən kimi oldu. Onların çoxunun arxasında dağların durduğunu düşündü. Elə bil İslamın üzündə yenidən qızartı görmək istədi.

- Hər yay Nərməgil istirahətə Buzovnadakı bağımıza gəlirlər. Bundan sonra bir-birimizdən xəbərimiz olsun...

Üzünün qızartısı, sözünün hərarətiylə İslam qarşısındakına sanki insanlıq bərbəzəyi vurdu:

- Bu şəhərdə bir tək dayım var, o da sizsiniz...

... Ramizin həyat sərgüzəştləri qanını qaraltdı. Universitetini qurtarhaqurtarda bu dəfə də cavan müəllimlərindən birini bıçaqlamışdı. Həbsdən çıxandan sonra Ceyrançölə daşınmış, yeməxana işletməyə başlamışdı (Onsuz da üzü Ceyrançölə olan İslam, elə bil, dostunun həsrətini də harayı kimi eşidə bildi. Bu da üreyini bir az da atlandırırdı).

Səfəri öncəsi İbrahim müəllimlə ilk dəfə əyləşdiyi kafeyə gəldi. Badənin prizmasından (içkinin dumanından) dünənə, bu gününə, sabahına boylanmaq istədi. Qarşısında bir dünya yetiminin ən böyük mərhələsi dururdu. Nəhayət, yurd salmaq, ocaq sahibi olub, ona isinişmək problemi. Ömər Xəyyam məkanına (qəribədir ki, bunu, belə yerlər üçün həm atasından, həm də İbrahim müəllimdən eşitmişdi)gələndə kimi qarşısına bir dəstə səyyah çıxmışdı. Bələdçi, şəhər barədə üstü bəzək məlumatlar verir, onlar da gözlərinə təpirdi. Düşdükleri yerlərin şəkillərini gözləriylə, aparatlarıyla çəkib, üç-dörd gündə tanımağa çalışan səyyahlar aranın təsiriylə İslamın özünü də bir səyahətə apardı: Gözü önündə, içində özünün də olduğu, ilk insanlar canlandı. Onların içində düşdükleri dünya ilə tanışlıqları başlayırdı. Bələdçiləri, qarşılarındakı başı lələkli başçıları idi. Bu adamlar, yalın daşla silahlanmış bu cırtdanlar, doğrudan özlərini bu daşlı-kəsəkli dünyaya sahib ola biliblər, ya bələdçilərinin (bu yerdə Seyid Ağanın söylədiyi, dünyanın ən ağıllı varlığı 120 min peyğəmbəri də düşünürdü) onlara sakinləşmədə, isinişmədə beyinlərini əllərinə, ayaqlarına çevirmişdi? Onları arpa, buğda, toyuq, cücə, qoyun, davar və nəhayət, dünya sahibi və sakini edib...

İslam, əvvəlcə taleyin nəslindən dərbəder saldıqlarını nizamlamalı, sonra da bu günün üstünə qayıdıb, şəhərinə və dünyasına isinişməli idi.

...İllər sonrası Ceyrançölə qayıdırdı. Dünyanın özü boyda dərdinin, kədərinin yanına. Yetimlərin ağırları Saarifin göyərçinlərinin qurultularıyla səslənən yerə...

Yetimxanani yerində tapa bilmədi. Binaın böyür-başına tikililər əlavə edib, məktəbə çevirmişdilər. Uşaqların səsi dünyanı başına götürmüşdü. Həmin avazlardan Saarifin göyərçinlərinin qurultusunu batırmağa ehtiyac qalmamışdı. Saarifi də qəsəbənin kənarına köçürmüşdülər ki, xeyli müddət əvvəl ruhu balaca bədənindən canını qurtara bilmişdi.

Ocaqqulu kişini axtarmalı oldu. Atasının qəbrinin yerini o göstərə bilərdi. Onun da ömrünün külü qalmışdı.

- Oğlu Oqtay da şəhərdədi. Olmuya Urusetdəki qohumlarındansız? Bir çay içək, ağız-ağıza verək, bəlkə köməyimiz dəydi.

Atasının qəbrini nömresiylə tapa bildi. Ömrü balaca gündəliyə sığışa bilmiş adam, burda da balaca bir daşın altında uyumağında idi. Onu mütləq doğma Əskiparasına, bir ağac altına yetirməli idi. Həmin an İslam üçün dünya bir köhnə qramofon valı kimi fırlanır, atasının gündəliyində ömrünə bələdçilik etmiş şeiri səslənirdi. Həm də elə bil görüşünə gəlmiş oğluna sual verirdi: Belə bir dözümə dözümlü deyimmi? Bu şəkildə özümə özüm deyimmi?

Ata məzarını Əskiparaya köçürməyi dünyanın ən ağır yükü hesab etdi. Onu qaldırmağa təkbaşına gücü yetməzdi. Qulpundan yapışmağa yaxın və simsar adam lazımdı. Bu, ancaq və ancaq qardaşlığı Ramiz ola bilərdi.

...Ramizin çay kənarındakı kafesinə demə, Ceyrançölün ancaq əlləm-qəlləm adamları yolunu salırmış. Şəhərli qiyafəsindəki adamın belə, çox da urvatlı olmayan yerə təşrifı kafenin bir tək işçisinin çox da üreyindən olmadı.

- Bir az anırdı "Turist" kafesi var, ora qulturnu olar sizin üçün. Onsuz da Ramiz hələ ayın-oyun alıb gətirməyib.

- Bir az pendir-çörək, bir balaca şüşə də araq...

Yeganə işçi onu nəzarətçiyə oxşadıb ürəyindən keçirdi: Bu, o bürüşük Nazimin işidi. Bıçağından qorxmayıb, Ramizi qurdalayır.

Abırlı bildiyi masanın birini təmizlədi:

- Onda, bəri, burda əyləş...

İslam isinişməyə Ceyrançöldən başlamaqda səhv etməmişdi. Ona elə gəlirdi ki, ən təbii ömrünü yaşayır. Saxta bər-bəzəkdən uzaq belə yerlər, belə danışqlar şəhərə uçuş meydanı ola bilər.

Ramiz gələnə kimi pendir-çörək və araqla köhnə-köşkül sandığı yerdə canını isidə və köhnə-köşkül kafeyə isinişə bildi. Qabağına yüyürən işçisindən Ramiz him ilə içəridəkinin kimliyini soruşdu.

- Pendirlə iki yüz əlli mıxladı...

- Yeri gör, desin görək nə istəyir?

İslamın sözləri işçinin ayaqlarından yer qaçırdı. Dava düşəcəyini, qan su yerinə axacağını gözlədi.

- Ramizə də, gəlib mənim üçün "Mələmə, ceyran, mələmə" mahnısını oxusun.

İslam sözünü hündürdən deyib, kimliyini bilmək istəyəndə də eşitdirmişdi. Ramizi elə bil yerinə çıdarladılar. Kövrəlməyə, gözündən yaş gəlməyə başladı. Ramizi ilk dəfə həmin vəziyyətdə görə işçi (qorxduğunu fikirləşirdi) içəridəkini onun düşməni bilib, tapançadan atəşini gözləyirdi. Ramizə bu sifariş bir tək adam verə bilərdi. İllər sonrası o da gəlib çıxa bilmişdi. Ayaqlarını çıdarından qurtardı. İçəri girib, qonağın qənşərində oturub oxumağa başladı:

***Uyma yalan əl iyinə,
Ovçuların əli iynə
Yetişərsən əliyinə,
Mələmə, ceyran, mələmə.***

Səsinə bir səs də qoşuldu. Ağız-ağıza verib, onlar yeganə dinləyicilərinin matını-qutunu qurutdular.

Bu, canına insan daraşmış, bu sonsuzluq kürəsində əsrlər boyu tamaşaçısız oxunmuş ən gözəl ifa idi...

Mahnını bitirib qucaqlaşdılar. Üzlərinin, gözlərinin seli-suyu bir-birinə qarışdı.

Dünyanın bir küncündə, köhnə-köşkül bir kafedə iki köhnə dostun, qardaşın həmin gün əsl bayramı yaşandı.

İslam bu dəfə Ceyrançölə dünyasının dərdləriylə, bərbəzəkli əntiq dünyasına bir səyyah kimi gəlmişdi. Taleyi nəhayət, həmin məkanda üzünə güldüyündən əsl bələdçisini tapa bilmişdi.

Ramiz İslamın atasının məzarını Əskiparada bir ağac altında dəfn etmək fikrini bəyəndi və kədərlandı:

- Mənim başım batsın, belə oğul olmaqdan, Validəyə bacı doğulaydım. Elə ananı dərde, azara salıb başını vaxtsız batırdım. Umbakıda basdırdıq. Səndən sonra mən də gedib gətirəcəyəm...

- Xeyli sənəd düzəltməliyəm icazə üçün...

- Heç nə lazım deyil. Goreşənə deyəcəyik (Ceyrançölün qəbir qazanı Qara Vəlinin əsl adının qəbrini qazıb, basdırıb, Goreşən qoyublarmış) gecəyən işini görüb qurtaracaq. Özünü bərabər Əskiparayaya gedəcəyik. Orda bir yaxşı ovçu dostum da var, yasdən da çıxardar bizi, bulaqların üstə...

Atasını Coğaz çayının üst yanındakı tək dağdağanın altında bu dəfə həmişəlik torpağa tapşırdılar. İslama elə gəldi ki, üstündən Qazançı dağı götürüldü.

Ramizə, bir-iki gün doğma yerlərdə qalmaq istədiyini bildirdi. O da ovçu dostuna təhvil verib arxayınca getdi - Əlipaşanın son ünvanını dostu Ramizlə bir tək o bildi. Goreşən haqqını alıb getdi. Bunu Ramizlə, onun bir tayı bildiyi dostunun hansısa cinayətlərinin izini itirməkləri tərəfə yozdu. Axtarıqları ovçusa keyfə gəldiklərini fikirləşdi. Şəhərli bildiyi İslama Əskiparadan, meşəsindən, bulağından ağız dolusu danışa-danışa nemətlərdən ağız dolusu yedirtməyə, içirtməyə çalışdı.

- Sənə Cüyür bulağı üstə cüyür kababı yedirtməsəm, əl çəkən deyiləm. Osa gedirəm, sən də gəzməyində, dolaşmağında ol.

İslam doğma Əskiparasına baxıb elə bil bu həndəvərin kəndlərinin birinin qocalığını görürdü. Uşaqlıqda at belində gördükləri kişiləri də zaman köhlənlərindən salmışdı. Çoxunun üzərinə məzarını yəhər kimi qoymuş, çoxunu da güməşdirib, üzü xatirələrinə - öz görünməz divarına dirəmişdi.

Sarı İslərin Hasanı heyətdə hər gün üzü at çapdığı çöllərə tərəf oturub Məsəlmin yolunu gözləyirdi. O gələnə kimi dinc durmayıb böyrü-başı ilə söhbətini başlayırdı.

İslam, zamanın atdan saldığı, hələ məzarla yəhərləmədiyi ağsaqqala baxıb dünyanın özünün üzü sonsuzluğa qocalığını görürdü. Gördükcə də insanının da, özünün də sonsuzluq ömrü olmasa, yaşamında bir məna görmürdü. Akasiya kölgəsində oturmuş Hasan elə bil həmin ağacın da gözünü onunku ilə bir yerə dikildiyini görür, yarpaqların xışiltısından həsrətini eşidirdi.

- Sən rus ağacı (bu və ətrafındakı şenliklərdə akasiyalara rus ağacı deyirdilər), biz tərəflərə hardan gəlib çıxdın, kökünü atıb qaldın. Ordakı vələsdən, palıddan, göyrüşdən biri olub, meşəyə də ayaq açma bilmədin.

Hasanın çənəsinin altıdan yolunu salan Məsəlmin də başı üstə dövrə vurub qarılacaq qarğalara söylənirdi:

Siz ki, həmişə Coğazın o tayındakı şum yerində qurd-quş eşələyirdiniz. Bu tərəfə baş yeməyəmi gəlmisiz, a qara batmışlar. Məni qaralamağınız hələ tezdi. Özünüz üç yüz il qarıldayıb, yüzü niyə bizə adam kimi yaşamağı çox görürsünüz? Hələlik gedib soxulcanlarınızı dənləyin, bir-iki ilə gəlib başımın üstünü kəsdirərsiz.

Qocalar tapışib ağacdən, quşdan mətləblərini yığışdırıb xatirələrə keçəndə, İslam kənddə qala bilməyəcəyini başa düşdü (ölülü-dirili bütün doğmalarla, bir yad kimi olsa da kənardan kənara görüşə bilmişdi).

...Yenidən Ceyrançöldə, bələdçisinin qarşısında əyləşdi:

- Xalam dururmu?

- Şəmistan ona gün verirdimi? Qızı gəlib şəhərə aparmasaydı, bəlkə, Goreşən onun da qəbrini çoxdan qazmışdı. Arifəyə, bəlkə də, anasına görə Allahın yazığı gəldi. Əri Bakıda milis rəisidi, öz Ceyrançöllümüzdü. Bir mərifətli, qanacaq oğlandı. Orda biz tərəfdən olanlara hörməti çox keçir.

- Şəmistan neynəyir?

- Muzeydə qarovulçudu. Bayquş kimi oturub, yüz alan gözləyir. Hərdən bura da gəlib çıxır...

- Dəli Zaman necə?

- Ceyrançölün o tərəfindəki girəcəyinə bir ceyran heykəli yaraşdırıblar. Bu tərəfinin canlı yaraşığı bəs Dəli Zaman deyilmi. Hərbi hissənin komandiri hər il ona təzə bir şinəl göndərir.

- Oxumağa gedənlər yenə xeyir-duasını alırmı?

- Bə nədi, həmənlə sözləri nə artır, nə də əksildib. Gedin, oxuyun, adam olun, eşşək olmayın.

İslam doğma yerlərdə həmin yaşına kimi canında qalmış yetimlik üşütməsinin uçmağa başlamasını hiss edirdi. Çünki, dünyanın meydanda tək qaldığı guşəsində canı yavaş-yavaş qızmağa və ona isinişməyə başlayırdı. Ramizin bir xəbəri gözlənilməz oldu.

- Onu deyirəm, axı, Şəmistan arxanla gileylənirdi. İşlədiyi muzeydə Ceyrançöldən çıxan oxumuşların şəkilləri də var. Səninkini də vurublar. Şəmistan da döşünə döyüb, deyib ki, neçə il mən baxmışam. Yolu düşəndə qulağından tutub bir yeşik araq alıdacağam...

... Gizlicə yolunu həmin muzeyə saldı. Qoyub getdiyi İslamla görüşmək istədi. Şəklindən yetimlik yağmağına yağırı, amma gözlərindəki işıq neçə ildən sonra özünü də mat qoydu. Bir yetimin gözlərində sabahına böyük inamı yuva sala bilibmiş.

İslam Ceyrançöldə ikən Ramiz anasının məzarını köçürmək üçün Goreşəni yanına alıb yolunu Bakıya, İslam da həmin gün qürub çağı onun rənginə çəkilə-çəkilə güzərini dağ başındakı restorana, qara zuyun yanına saldı.

... Dağ başındakı restorandan züý səsi yüksəlməyində, sonsuzluğu doğru yolunu almağında idi...

Ona qulaq kəsilən üç müştəri dünənlərinə boylanıb sabahlarına yolunu müəyyənləşdirməyində idi (içinə düşdükleri dünyanı öz ömürlərinin arşını ilə ölçüb, bir əzab mənəşəsi, bir ölüm kamerası hesab eyləyən, dünyaya yeni əzabkeş gətirmək fikrindən daşınmış həmin adamlar öz elegiyalarının züylə çalınmasını istəyirdi. Bu dağ başını bir növ talelərinin rəsədxanası seçmişdilər. Bu gün dağ başındakı həmin ucalıqdan gözlərini dünya rəsədxanalarındakından da böyük linzalara döndərəcək, ayaqları altıdakı dünyaya və başları üzərindəki sonsuzluğa diqqətlə nəzər salıb qərarlarını verəcəkdilər).

Öküzə oxşayan bufetçi gözləri ilə onları yeyib, çeynəy-çeynəy həmin sözləri ürəyindən keçirirdi: bu hacıqaralar hardan gəlib qınqıdıb, nə ciblərindən, nə də canlarından bir qəpik çıxmır...

Elə bil Alhüseyni gözün və sözün gicitkanı daladı. Züycüyə nəmərinə və sifarişini verdi: "Kərəmi". Oturub züycünün ağzından yaşıl alov çıxacağını, ona uzanıb yandıracağını gözlədi. Bir azdan Alhüseyn deyilən bəndə bir tək özünün görə, hiss eləyə bildiyi özü boyda ərintiyə döndü. Həmin ərinti axışı üçün yol axtarırdı. Həmin ərinti həm də özü boyda bir insan düşüncəsi idi. Alhüseyn: Yəni insan ömrü quru bir sə, bir nəfəsdən ibarətdirmi? Yəni, bütün mövcud elmlərin dəqiqliyi, məntiqi ilə qurulmuş bir dünyanın bəndəsi üçün belə bir məntiqsiz nəticəsi ola bilərmi? Yəni, bu dünya dünən sonuncusunu Kəsəmə qəbiristanlığında torpağa tapşırtdığım nəslimin son gəlini Sonaxanı və nəhayət, mənim üçün əbədi mənsizlikmi olacaq?..

Belə bir mənsizliyə mən yoxam. Bir zərrəcik kimi üsyanımı zərrəciklərin ən böyük silahına çevrilmiş atoma döndərmək, bu yer kürəsini partlatmaq istəyirəm. İstəyirəm həmin mənsizliyə yeni insan əzabkeşi, bəndə qurbanı düşməsin. Dağılsın yer üz, tarmar olsun! Belə bir mənsizlik onun yuvası olan bu yer kürəsinin özünə də aid ola bilər. Özü başını Poylu kimi qoyanda ona dil deyib ağlayan Kəsəmə kimi kəndi də tapılmaz. Amma bu gün bu dağ başında bu qara zuy mənim üçün üzə sonsuzluğa yaşıl bir ümid cığırı açdı. İnanmağa başladım ki, nə vaxtsa, kimlər tərəfdənsə dağ başlarına qondurulmuş bu ömürlərin dağ başlarından da sonsuzluqlarına uçuşları var. Dünya içində dünyalar yerləşdirən sonsuzluq ola bilər. İndiyə qədərki, bundan sonrakı insan nəsillərinin ruhu üçün həmin sonsuzluğun yeri və yurdu sonsuzdur.

Bufetçi gözünü və sözünü o birilərinə tuşladı: qocaları gec də olsa qeyrətə gəldi. Görək bu, özünü qurudanlar heç əllərini ciblərinə aparacaqmı. Tüpcükləriylə onluq yaşlayacaqlarmı?

Alışan sifarişini kağıza yazmışdı. İki kağızıyla züycüyə yaxınlaşdı. Sifariş yazılanını (qiymətsizini) bir əlinə, bufetçinin gözünə işıq verənin (əllilik məbləğindəki qiymətlini) o birisinə basıb yerinə qayıtdı. Bufetçinin mırıltısı kəsilən kimi oldu: bu lal batmış ahıdan da erkək çıxdı. Bir erkəyin pulunu tulladı.

Züycü yeni sifariş - "Apardı sellər Saranı" qiymətini hiss eləmə-ələmə çalmağa başladı.

Qara züydən qara sulu bulaqlar axmağa, birləşməyə, çaya dönməyə başladı. Nəhayət, ağzı adamyeyən nəhəng bir nəhrə çevrildi. Və cavan oğlanın əzizləri həmin çayda növbə ilə axmağa başladı.

Həmin çay sonra dünyanın başında dövrəsini vurmağa, içindəki insanların cümləsini aparmağa başladı. Bir nəfər, əlində səsgücləndirici, ömrü çaya düşməkdən təşvişə düşənlərə bağırırdı (bu, Əlipaşanın özü idi, bu dəfə səsinə çıxarmaqdan, ucaltmaqdan qorxmurdu, çəkinmirdi): mən Əlipaşa Məmmədyar oğluyam. Sizdən qabaq belə bir çayda nəslimi-nəcəbətimi axıtmışam. Özümün

də sizin kimi qorxduğum olub. Sonra demişəm, Əlipaşa, əgər bu dünya fanidirsə, ömrün axırı əbədi sənsizliyindir, niyə canına qorxunun qorunu doldurursan? Son-əbədi puçluqdusa, əzabdan qurtarmaq özün qurtuluşdu. Amanın bir günüdür, dünyaya yeni əzabkeş gətirməyin, əvvəlcə onu oda, sonra da suya salmayın. Mən məcburən dilimi danıb, lallığıma məhkum olmuşam. Qərib şəhərdə neçə ildə lallar arasında yaşayıram. Lal tanışlarımdan biri səsinə eşitməyib məşin altı qalmışdı. Həmin əzik-üzük adam əlləriylə mənə son kərə belə dedi: Mən dünyaya lal-kar gəldiyimə görə ömrümü həm cahana, həm də onu yaradana üsyanımla yaşadım. Dilimə çevrilmiş əlimi həm danışığım, həm də etirazım, hədələrim (yəni, barmaq silkəyişlərim) hesab edə bilərsiniz. İndi ölürəm, həm də həmin nifrətimi azaltmadan çıxıb gedirəm. Əgər o dünya varsa, ilk qədəmimdə əllərimi oynadıb yarıdanıma təşəkkürümü bildirəcəyəm.

Bu dağ başına ömrümü burdan atıb əzizlərimin cərgəsinə qoşulmağa, onlarla baş-başə yatmağa gəlmişəm. Bu gün bu zuy səsi mənə bir az səbr eləməyimi, nəfəs dərməyimi deyir? Mən də həmin lal tanışım kimi həm əlim həm də var səsimlə deyirəm: Bəlkə bir az səbr eləyək! Bəlkə doğrudan belə bir amansız qanunlarıyla işləyən cahan olmaz. Ondan sonsuzluğa çıxış, bir ruh yolu var. Əzizlərim, o çay böyrümüzdə axmağındadır. O çayın məcrası hələlik əbədi puçluğumuza axınının yoludur. Bir baxaq, bir görək qurtuluşumuzun da yolu varmı, - sonsuzluğa ruhumuzun yolu...

Bufetçi heç gözünü və sözünü işə salmamış İslamın özü durdu. Qabağındakı boş nimçəyə bir yüzlük qoyub zuyçunun hüzuruna gəldi. Ən bahalı "xərəyi" qabağına qoyub sifarişini verdi. Həm də özü elan elədi: mələmə, ceyran, mələmə.

Bufetçi içdən mələdi: bu lap ceyranı oğlanmış. Ovçu Ələkbərə elə bil ceyran pulu verdi...

Restorandakıları heyvətə salan oğlanın özünün oxumaq istəməsi oldu:

- Bu mahnını dostum, qardaşım Ramiz üçün oxuyacam. Anası Faizənin qəbrini Umbakıdan Ceyrançölə köçürməyə gedib. Yəni ki, ordan buraya içində mələyə-mələyə gələcək, mələyə-mələyə anasından həmişəlik ayrılacaq.

Danışığı xeyli dinləyici topladı. Bir-iki adam özünü içəri təkdi. Aşpazların da pəncərədən başı göründü:

***Bir ömürlük bitim yeri
Nəyi varsa bitim yeri,
Dünya ölüm-itim yeri, -
Mələmə, ceyran, mələmə...***

İslam oxuduqca gözü önündə meşələrdə ağaclar, kəndlərdə, şəhərdə adamlar cücərir və bitirdi. Sonra yığılır, torpağa qarışır, beləcə tükənib bitirdi. Və görürdü ki, həyatın gərdişi bununla əbədən sonlanarsa, bu ömür əbədi onsuzluqdu. Onun üçün uşaq evinin qəfəsindən çıxıb filosof olmağa dəyməzmiş. Amma Ömər Xəyyam çağırılan atasını yada salır, onun misralarını ürəyindən keçirirdi:

***Əbədi deyilsə olum dünyada,
Ölüm bu dünyanın axırı deyil...***

Və düşünürdü: insan insan kimi mifraqdı, əzilir, parçalanır, dərisi soyulur. O ancaq və ancaq ruhu ilə güclü ola bilər. Ruhu əzməyə, parçalamağa heç bir güc çatmaz. Bəlkə də, ona görə aqillər dünyanı duracaq yer hesab eləməyiblər. Qurtuluşu ruh uçuşunda, onun əbədi yuva salacağı sonsuzluq vəhdətində görmüşlər...

Sonra qonaqların üçü də zuyçunu növbəylə eşiyə çağıraraq son sifarişini verdi.

Alhüseyn: Əvvəl-əvvəl gül camalına yaxşı-yaxşı bax. Günü sabah züyyünü da götürüb, Kəsəmə qəbiristanlığına gedəcəksən. Orda qara mərmərin üstəki bu camalı tapıb, sifariş verdiyim havanı çalacaqsan.

Əlipaşa: Ağköynək qəbiristanlığındakı ceyrançöllülərin vida yerinə çevrilmiş qəbirlərə, qürub sakinlərinə salam yetirib deyəcəksən: Əzizlərinizdən biri Sizlərə belə bir mahnı payı göndərib...

İslam: Əskiparada ovçu Bəxtiyarı tapacaqsan. O, səni tək dağdağana aparacaq. Orda bardaşını qurub Əlipaşa Alı oğlu üçün bu havanı çalacaqsan...

...Dağ başından sonsuzluğa doğru uzanan yaşıl cığırı görə və rahatlıq bilmiş üç bəndə bu dəfə, deyəsən, xəbərsiz düzəldikləri qara üçbucaqdan ayrılıb, onu parçalamışdı. Onlar başqa gerçək bir cığırla dünyalarına qayıtmağa hazırlaşmışdı.

Alhüseyn: Bura gəlib Kürle ömrümü axıtmaq istəmişdim. Ömür nə qədər it əzabı kimi bir şey olsa da, canın şirinliyi onu üstələyir. Mən əsl qəhrəman, ölkəsinin qəhrəmanlıq nişanlarını, başqalarını qırıb - tökdüklərinə görə döşünə taxanları deyil, canına qəsd edənləri sayardım. Bunun necə çətin olduğunu özüm də gördüm, o kişiliyi tapmayanda. Bakıdakı evimi satıb Moskvaya gedəcəyəm. Aleksin yanına (Onun təyyarəçi yoldaşı idi. Səhhətinə görə işdən çıxarılandıqdan sonra ailə həyatı qurmamış həmin adam sərxoşluğa başlamışdı. Axırncı dəfə Alhüseyn onu zorla tanıyıb, Moskva ətrafındakı taxta evinə aparmışdı. Aleks Moskvadakı evini satıb, anasının taxta yuvasına daşınmış, ölümünə dumanlı yürüşünü başlatmışdı). Ona qoşulub, baş-başa verib mən də başıma çəkməyimə başlayacağam, harda qırıqlar, qırıqlar. Bu dəfə qara torpağı əbədi qucaacağam. Ya dağ başından gördüyüm cığırla sonsuzluğuma uçaacağam. Ya da...

Alışan: Daha səsimi batırmayacağam. "Müalicə" olunub, dilimi açdıracağam. Lalları darda qoymayacağam. Onlarla əlimlə, o birilərlə dilimlə danışacağam. Nəslimin öz adıyla yaşaması üçün hələlik Ağköynək qəbiristanlığında bir qara körpü saldım. Həmin körpü kəndin özünə, bütün Ceyrançölə uzanacaq. Onların hamısı ilə sonsuzluqda görüşmək ümidiylə yaşayacağam...

İslam: Ramizin anasının bu dəfəki dəfnində mütləq iştirak edəcəyəm. Bundan sonra var gücüm ilə çalışıb qardaşlığımı mələməyə qoymayacağam. İbrahim müəllimin əməlini davam elətdirib, ruhunu yaşadacağam. Ta, İsrəfil surunu çalana kimi. Nəmin oğluna adımlı qoyub. Yaz vaxtı ona bənövşə dəstəsi bağışlayıb demək istədim: ilk məhəbbətlərin hamısından ayrılıq ətri gəlir. Heç nəyə təəssüf eləməsin. İlk məhəbbətlərin ömürləri az olsa da, belə tərəvətli qalmaları məsləhətdi. Arifəni hökmən tapacağam. Məktəb həyatında mənə güvənib uşaqlardan qorxmurdu. Onu böyük qardaşının varlığıyla muştuluqlayacağam. Həyatda doğma bir havadının olduğunu göstərəcəyəm.

Və, nəhayət, atamın şeir kitabını nəşr etdirəcəyəm (Üz qabığında da, içərisində də, arxa qapağında da nakam rəssam Arifin rəsmlərini verəcəyəm. Kitabın adını, Əlipaşa atamı rəsmlərində ikinci dəfə dünyaya gətirmiş Arif, əvvəl dəlixana divarında, sonra da kətanda doğularkən qoyub: "Divara dirənmiş Əlipaşa").

Atamın dəlixanadakı gündəliyinə Arif bir quş şəkli də çəkmişdi. Onlar budaqlarından artıq uçublar, bizimki qalıb. Yəqin ki, bulaqlar qovuşduğu kimi, ruhlar da sonsuzluq ünvanında birləşəcəkdilər. Ümid axırda ölür, deyiblər.

Dünya bizim üçün sənsizlik, mənətsizlik, onsuzluqdursa, ən axırda o ölə bilər.

Yox, vəhdətə bir ruh axınıdısa, - sonsuzluq, sonsuzluq, sonsuzluqdursa, o, həmişə yaşardı.

Züyük kimi qaraşın adam sifarişləri yerinə yetirməyə başladı. Əvvəlcə yolunu Kəsəmən qəbiristanlığına saldı. Sifarişçisinin gül camalını qara mərmerdə tapdı. Züyünü dodağına dirəməmiş ürəyindən keçirdi də: Dünənə kimi "Göyüzəndə" ara q hortdadırdın. Nə tez gəlib bura girə bildin (Həmin an Alhüseyn yolüstü bir yeməkxanaya girib, ara q hortdatmağa hazırlaşmışdı).

Sonra canına güc verib zuyunu çalmağa başladı. Qəmli yerin təsirindən yağısı qəbiristanlıq qarovulçusunun da canına qor kimi dola bildi:

- Köpəyoğlu züyün ustasıdır. Pis çalsaydı, bu çomağın altına salardım. Elə bil Dəli Zamanın şinelinin altından çıxıb gəlib...

... O biri ifası Ağköynək qəbiristanlığında baş tutdu. Qəbir üstəkilər ifanın yanıqlılığına görə həmin dəliyosunlu saydıqları adamın hirsələrindən başına od yağdırmadılar:

- Ölənlərin ruhuna layiqli çalır. Amma Dəli Zaman bunu görsəydi, zuyundan axan seliyinə baxıb, - ağı qar suyuna dönüb, - deyərdi.

Ən axırda Tək Dağdağanın üstə lövbərini saldı. Təbiətin yaşılına çəkilib dincini aldı. Sonra meşədən kimisə haylayırmış kimi səsinə ucaldı:

- Gəlib çıxmışam, ay Əlipaşa Alı oğlu, eşidirsənmi, hey... çalıram al gəldi...

Ovçu Ələkbər kənardan həmin adamı gözləriylə müşqullamışdı. Əvvəl, havasını bitirəndən sonra havaya bir güllə atıb səksəndirmək istəmişdi, sonra yanıqlı çaldığına görə fikrindən daşınmışdı. Gülləsini birinci dəfə ovuna ağzıyla atmışdı:

- Bu haranın azmış, bezmişdi, gəlib tək dağdağanın altında oturub zuy çalır. Bir suyu da Dəli Zamana oxşayır batmışın.

... Uşaqlar mal meydanında eşşəkbeli oynayırdı. Özlərindən xəbərsiz Ceyrançölün qərib övladlarını buralara haraylayırdılar...

İnstitutdan kəsilən cavanlar bellərini yük altı verirdi... çoxları yolunu qürbətlərə salırdı...

Dağ başında hüznə keyf Digeban və "Göyəzən" şəklində qonşuluqda yaşamağı davam etdirirdi...

... Dəli Zaman təzə şinelində, köhnə yerində dayanıb, növbəti təltiflərini və Carçı Murtuzun yolunu gözləyirdi. Camaatın güzəranı pisləşdikcə, acıqlarını, həyatdan təltiflərini Zamanın döşünə taxmaqla çıxırdı. Zaman da, öz növbəsində, üzünü Digeban şəhidlərinə tutub deyirdi: Şinelimin yaxası dolan kimi yenə sizlərə yetirəcəyəm...

Carçı təzə vəzifə sahiblərinə təzə məzhəkələrinə hazırlaşırı. Və belə tamaşalar dünyanın hər yerində baş tuturdu. Güclülər gücsüzləri barmağına dolayırdı.

Görünür, yer kürəsinin özü də kiminsə barmağında fırlanırdı...

* * *

Həmin gün bir dağ başından züy səsi sonsuzluğa cığır açıb bütün avazları üstələyirdi...

Və sənsizlik, mənsizlik, onsuzluq üstə aşağıdakı kəlmələrdən bir türkü bəstələyirdi:

Ömər Xəyyam: Demə hər şey bərabərmiş
heçə, bilmədim, bilmədik;

Cəlaləddin Rumi Mövlanə:
Üç ruhun tək libasını
biçə bilmədim, bilmədik;

Nazim Hikmət: Ölümdən bir yeni qütbə
qaça bilmədim, bilmədik;

İbrahim Topçubaşı: Dünya hara olduğunu
seçə bilmədim, bilmədik;

Məmməd Araz: Arazı yanğım əlacı
içə bilmədim, bilmədik;

Arif Abdullazadə: Bu məzar daşı səddini
keçə bilmədim, bilmədik;

Vaqif Səmədoğlu: Yer kürəsindən kənara
köçə bilmədim, bilmədik;

Şaiq Rəsul: Doğmalara son ünvanı
açı bilmədim, bilmədik;

Sabir Cümşüd: Ölümə elm atəşini
saça bilmədim, bilmədik...

S.C (Söz gəlişi)

("Sənsizlik, mənsizlik, onsuzluq", - üç əhvalat romanının, üç zamansız, məkansız müsahibə iştirakçılarından yeganə özünün onsuzluğuna qovuşmayanının sonsuzluğundakılara Sabir Cümşüdün fikirləri)

Ömər Xəyyam:

Kimə bəlli deyil həyatın tamı,
Bir mavi çadırın altdadır hamı.
Əvvəl daş silahla, sonra atomla
Uçurdur insanı bu yumru damı

Deyilənə görə, Ömər Xəyyam uzun illər riyazi yollarla İsraili zərurətdən sonra dirçəlişin metafizik əsaslarını tapmağa çalışıb. Mənsub olduğu insanlığın ağır tutumundan bunun kənar olduğunu, dərkolunmazlığını biləndən sonra başını dincə qoymaq fikrinə düşüb. Şərab içə-içə riyazi əsərlərinin kənarlarını rübailərlə bəzəməyə başlayıb.

Cəlaləddin Rumi Mövlanəyə:

Bələdçi eylədim ömrə düzümü,
Ağ-qara günlərdir həyat düzümü.
Bilmədim, bu həyat həyat əksimi
Bəndəsi qarışıq, yoxsa, özümü.

Dərvişanə səyahətlərinin birində Rumi, rəhmətlik, bir leysandan can qurtara bilməyibmiş. Sonra da qurutmağa çalışdığı əmmaməsini, əbasını qəfil qalxan külək aparır. Özünü bir dükana yetirib çılpalıq almaq istəyir. Yolu boyu təmtəraqlı geyinənlərdən bir-ikisi onu ələ salmaq istəyir. O da müdrik kəlamlarına bürünmək istəyir:

Çox insanlar gördüm, əynində libası yox,
Çox libaslar gördüm içində insanı yox.

Nazim Hikmətə:

Əgər doğmanıztək baxsanız mənə,
Nazim Hikmətiniz dönər vətənə...

Ukraynanın məşhur şairlərindən Pavlo Movçan Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunun son kursunda oxuyarkən Nazim Hikmətlə ilk görüşünü belə xatırlayırdı: Nazim Hikmət institutun rektorluğundan bir neçə tələbəni yanına göndərməyi xahiş etmişdi. Mən də utana-utana onun mənzilinə gedəsi oldum. Yazı otağının divarları kiçik poçt şəkilləri ilə bəzədilmişdi.

Onu görərkən qarşımda bir dünya əzabkeşinin, iyirminci əsrin mavi gözlü şairinin dayandığını gördüm. Şəkillərə görə çəkdiyi əzabların sinirlərini pozduğunu düşündüm. Özümü, sözümü saxlaya bilmədim.

- Niyə dörd həndəvərinizi açıqçalarla bəzəmişiniz.

Cavabından onun həbsxana əzabını görə bildim:

- Cəza evində illərlə qaldığımdan çılpaq divarlardan xoşlanmıram. Onların arasında özümü həbsxanada hiss edirəm.

Elə bilirəm, yenidən dünyanın dörd qütbünə yollarım bağlanır.....

İbrahim Topçubaşlıya:

Qurtarsan özünü əsarətindən

Əməlin görünər cəsarətindən

Sovetlər dövründə məşhur cərrahımızı İstanbul səfərində çətinə salmaq istəyiblər.

- İndiyə kimi yüzdən çox cərrahiyyə əməliyyatı keçirdiyinizi eşitmişik. Bunların sübutu üçün bizim şəfəxanaların birində də əməliyyat keçirə bilərsinizmi.

Türkiyə qanunlarından xəbərsiz İbrahim loğman cərrahiyyə otağına keçmək istəyəndə ona imza atdırdılar. Demə Türkiyədə əlindən xəta çıxan cərrahlar bir müddət cəza evində dincəlməli olmuş. Geri dönməyi ömrü boyu ar bilən cərrah imzasını atır, cəsarətinin bərpası üçünsə, sevdiyi bir xalq mahnısını zümzümə etməyə başlayır. Mahnının və məharətinin hesabına sınaqdan xalata rəngində üzü ağ çıxır. Həmin səfər sonrası onun bəstəçiliyi və musiqiyə müalicə üsulu başlayır.

Məmməd Araz:

İstəmədi saxta şöhrəti, şanı,

Şeirləri oldu ellərə şanı.

Namərd xəstəlik cavanlığından Məmməd Arazı yaxalamışdı. Elə bil bu gözəl insanı, söz sərafi, şeir zərgərini gözə gətirmişdilər. Onu xəstəhal görən dostlarından biri tüstülənə-tüstülənə söyləyirmiş. Məmməd Araz öz məhşur şeirini yazmamış bütün varlığı ilə ona çevrilmişdi. Həmin şeir və mahnı əvvəl onun varlığından, sonra dünyasının tar-marlığından səsləndi:

Dünya mənim,

Dünya sənin,

Dünya heç kimin.

Arif Abdullazadəyə:

Hər yoldan keçənə deyir sözünü,

Daha heç kəs görməz onun üzünü.

Son nəfəsdə, dəniz kənarındakı mənzilinin pəncərəsindən dünyaya boylanıb. Ürəyindən keçirib: "Şəkidəki qayğısızlıq uşaqlığıma, gözəl tələbəlik illərimə, macəralı səyahətlərimə rəğmən, əlvida balaca mənzilim, nakam ömrüm, xudmani şəhərim, limanlı Xəzərim, amansız dünyam. Həmişəlik əlvida!

Tövbə bu dünyaya gəlməyə, dünya".

Vaqif Səmədoğluya:

Dünyaya gözünü açıb baxandan

Zəlitək yapışır ölüm yaxandan

O, atasının əsl övladı kimi, ona layiq ömür sürməyi bacardı. 1939-cu ildə anadan olub 1937-ci ildə xalqımızın mədəniyyətini yaşadanlarla birgə həbs olundu.

Bir siqaretlik o yana, bir siqaretlik bu yana, balaca bir küçədə uşaqlığını, gəncliyini keçirdi. İçindən qara xəbər axıb gələn ən ağır qanteli qaldırdı.

"Eşidirsənmi" dedi.

Amma ilk məhəbbəti onu eşitmədi. Çünki Qobustan qayasının bür-bür böyürən öküzləri səsinə batırdı. Bir də yenə dumanlı, çiskinli bir yağış:

Axırda bütün varlığı bar-bar bağırdı,

Saxlayın yer kürəsini,

Düşmək istəyirəm mən...

Yer kürəsindən onun bir məzarlığına düşdü. Məzarı üstə bir cüt ayaqqabı qoydular. Yəqin ki, bir ayaqyalın geyib getdi...

Şaiq Rəsula:

Doğma insan kimi Şaiqə baxın,

Sizlər də həm uzaq,

Həm də ki, yaxın...

Bir Gəncəli balası. Gənc şair kimi xeyli müddət adi ömrünü yaşadı. Sonra günlərin bir günü itkin düşüb Hadi ömrünü yaşadı. Qohumları, dostları üçün üzüntüsünü və oxucu ünvanına çatmayacaq üzüntülü şerlərini qoyub getdi. Yəqin ki, belələri üçün təbiət də kövrələr. Yəqin ki, Şaiq üçün də yağışlı günlərdə dünya ağlayar...

Son

♦ P o e z i y a

NARINGÜL

ADAMLAR

Daha mənə qayıtmayın,
Atdınız oda, adamlar.
Gəlib mənə oyatmayın,
Qalım yuxuda, adamlar.

Zirvələrin qaşı idim,
Dağın idim, daşın idim,
Yenilməyən qoşun idim,
Verdiniz bada, adamlar.

Üstümdə yarpaq yerisin,
Mən qalım, torpaq yerisin.
Kimsə ona xəbər versin,
Söyləsin vida, adamlar.

Məndən uzağa düşdünüz,
Getdiniz yada, adamlar.
Balıqlara salam deyın,
Dənizdə ada, adamlar.

YOLUN XƏTRİNƏ

Könlüm bar verməyən torpaq kimidir,
Ağacı quruyub, çiçəyi bitməz.
Uçur başım üstdən payız əllərin,
Qəlbimdən köçənlər geriye dönməz.

Məndən neçə adam o tərəfdəsən,
Neçə adam girib, de, aramıza?
Ulduzlar od tutub göyün üzündə,
Bir ovuc kül gətir səp yaramıza.
Səmti bilinməyən Ay işığısan,
Səndən üz çevirmək gəlməz əlimdən.
Bu eşqin daşını uzağa atma,
Gətir bu daşı da as ürəyimdən.
Gecəylə gündüzün nə fərqi var ki,
Qaranlıq köçübdür gecə bətninə.
Yenə yolu kəsir divar sevgilər,
Yenə ayrılıq var yolun xətrinə.

BƏLKƏ DƏ...

Bəlkə də, çoxdan ölmüşəm,
Bəlkə də, sağam, bilmirəm.
Bəlkə, Tanrının evində
Yersiz qonağam, bilmirəm.
Bilmirəm, hansı vədədir,
Bilmirəm, saat neçədir?
İlahi, yaxşı bilirsən,
Özündə azmaq necədir.
Könlüm qürbət havasıdır,
Nə gələn var, nə bir gedən.
Ordan mənə bir yol göndər,
Qayıdıb gəlim özümdən.
Orda havalar necədir,
Qaranquşlar köçürmü?
Burda yollar bağlanıbdır,
Ordan qatarlar keçirmi?
Sən məni məğlub olduğum
Döyüslərə bağışla.
Payıza sər saçlarımı,
Çıxıb gedim yağışla.

ALDATDILAR

Mənim aldanışım bənövşə idi,
Açıldı, sevindi, tez aldatdılar.
Bəlkə də, iş idi, bir peşə idi,
Çevirə bilmədim üz, aldatdılar.
Ayağım dəyməyən yerlə gedirdim,
Əlimdə çiçəklə, güllə gedirdim,
Olmayan fəsillə, illə gedirdim,
Geridə qalmadı iz, aldatdılar.
Bilmədim, dünyanın harası idi,
Əcəb xoşbəxtliyin sırası idi!
Ürəyim bir dastan qurası idi
Atdılar bir kəlmə söz, aldatdılar.

Gizləndim içimdə kimsə görməyə,
Atdım örpəyimi göyə sərməyə,
Gedirdim ovcumda od gətirməyə,
Gördüm ürəklərdə buz, aldatdılar.
Tükənib gedirdim, bitib gedirdim,
Özüm öz gözümdən itib gedirdim,
Dünyanın yükünü çəkib gedirdim,
Nə bilim, bəlkə də, düz aldatdılar...

ÇIXIB GEDİM

Əllərim yolayrıcı,
Həyat sonsuz oyundur.
Bu uzanan yolların
Hansı mənim yolumdur?
Gedirəm izdihamla.
Adamlar dörd yanımda.
Adamlar mələk kimi,
Adamlar qurd donunda...
Ürəyim daş əvəzi,
Ağ daşlar var oyunda.
Mən də uduzdum daha,
Çıxıb gedim, əlvida.
Bütün arzularımı
Dəfn elədim gizlicə.
Gedim göyə baxmağa,
Ay doğacaq bu gecə...

DARIXMAQ

Həyat oyun meydanıdır,
Ortasında tor qurular.
Darıxmağı top əvəzi,
Vurarsan geri qayıdar.

Baxarsan hər tərəf adam,
Darıxarsan adam deyə.
Ömür nədir - beş addım yol,
Darıxarsan yerdən - göyə.

Göyün üzü boş görünər,
Ulduz-ulduz ümid verər.
Ümidi ölmüş adamlar
Tanrını qorxudan sevər...

Bir gözəl ölüm istərsən,
Adamlardan uzaq, adam.
Öz içində gizlənərsən,
Olarsan yalquzaq, adam.

Canını yerdə dincə qoy.
Ömrü ikiyə böl, adam.
Onsuz da bütöv deyilsən,
Yarı yer, yarı göy adam.

TORPAQ QALAR

Şaxta, sazaq ayrılığı
Basdırarlıq aramızda.
Bomboz, uzaq ayrılığı
Susdurarlıq aramızda.

Basdırıb sığal çəkərik,
Ovcumuzda izi qalar.
Bundan sonra qalanların
Bir adı da səbir olar.

Göy üzü libas gətirər,
Yağış tutar, qar bürüyər.
Aramıza gül əkərik,
Boy atıb qamış böyüyər.

Ayrılarlıq ayrılıqdan,
Ürəyimiz çılpaq qalar.
Zəmi kimi biçilərlik,
Bizdən sonra torpaq qalar.

GECƏNİN ŞEİRİ

Mələk donlu gecənin
Qanadı üstümdədir.
Yenə uzanır zaman,
Əqrəblər qəsdimdədir.
Gecə bağlı boxçada
Bir yığın qəm gətirir.
Ulduz düşür ovcuna,
Yolda salıb itirir.
Bir qərib ağacdələn
Ruhumu döyəcləyir.
Şirin ümidlərimi
Göyərçinlər dənləyir.
İncəlmiş barmaqlarım
Sarı simə toxunur.
Uzaqlarda it hürür,
Hardasa quş oxuyur.
Sevgi ağacım vardı
Kim qurutdu, kim kəsdi?
Məni xoşbəxt etməyə
İkicə kəlmə bəsdı.
Bu qədər qəm çəkməyə

Məndə ürək nə gəzir.
Səpirəm dən əvəzi,
Gecə dərdi cücərdir.

QALMADI

Can verdim candan gedənə,
Onuntək uzaq yox mənə.
Getdi bir uzaq sürgünə,
Tərk etdi köçü, qalmadı.
Qəlbimdə kef edəcəkdı,
Getdi, özün naza çəkdi.
Beş gün ömür sürəcəkdı,
Beşindən üçü qalmadı.
Sevinc gəzərdi bu adam,
Yaman gözəldi bu adam,
Dərdə dözərdi bu adam
Qırdılar, gücü qalmadı.
Gizləndi itib - batmağa,
Getdi başını qatmağa,
Bir də geri qayıtmağa
Bir iynə ucu qalmadı.

ELƏ SOYUQSAN Kİ...

Küləksən, yağışsan, qar havasısan,
Bir ovuc qar gətir, ürəyim yanır.
Saat əqrəbisən, zamansan, aysan,
Bütün fəsillərim səndə dayanır.

Hər nə çəkirsənsə, həsrət deyil ki,
Ahımdır, dağlarda yatıb dincəlir.
Qəlbim açılmayan poçt qutusudur,
Özümdən-özümə məktublar gəlir.

Göz ilə oxunmaz vərəq alnımız,
Bunu da yazarıq aldanış kimi.
Yuyub qurudarıq yaddaşımızı,
Qayıdarıq heç nə olmamış kimi...

SƏN ÖZÜNDƏ BÖYÜKSƏN

Yenə uduzmaq var gecələrə,
Yenə uduzmaq var gündüzlərə,
özünə, hamıya,
hamıya uduzmaq.
Sonra öz içində haray salmaq,
mən hardayam - deyə
hər səhər yataqda özünü axtarmaq.
dünyanı aldatmaq.

Aldanışı duymaq,
Yenə də aldanmaq.
Hər gün adamlarda özünü tapmaq,
O Adamlar qədər
çoxalmaq.
Hər gün bir qədər də köhnəlmək.
Sevmək sözünü sevinməklə dəyişmək,
Dəyişmək var, dostum, qismətində,
bir də ki, qorxmaq var.
Dərd çəkmək elə dərd çəkməkdir,
fərqi yox, harda çəksən,
küçədə ya evdə.
Darıxsan, elə hər yerdə təksən.
Bir də ki, unutma,
Sən özündən böyüksən!

SONUNCU ÜMİD

Sonuncu ümidimi
Əllərimdə tutmuşam.
Əlləri xınalıdı.
Əllərinin toyudu.

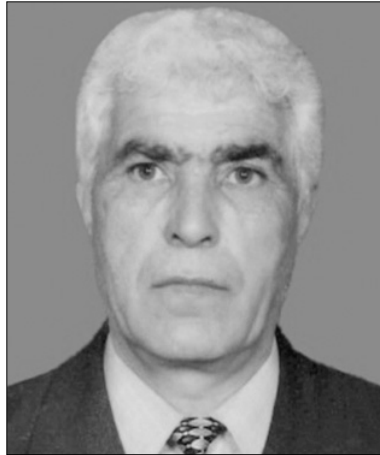
Sonuncu ümidimi
Qaldırmışam göylərə.
Uzandıqca uzanır-
Boyu çinar boyudu.

Sonuncu ümidimi
Qovmuşam küçələrə,
Küləklərə qarışıb.
Çiynində heybəsi var,
Yolu dərviş yoludu.

Sonuncu ümidimi
Atmışam ürəyimdən.
Ürəyimdə yer yoxdur,
Ürəyim köç yeridi,
Arzularla doludu.

Sonuncu ümidimi
Görsəniz qarşınızda,
Durun, balta çalmayın!
Yamyaşıl ağacımın
Budağıdı, qoludu.

İsmayıl İMANZADƏ

QAPI ARXASINDA DAYANAN UŞAQ

Qapı arxasında dayanma belə,
Öyrəşmə indidən bu "get-gəllərə".
Bəlkə, ağlın kəsmir, uşaqsan hələ,
Bəxtini tapşırma özgə əllərə.

Görünən o yollar üzünə açıq,
Səndən uzaqdadır hələ ehtiyac.
Qısılma səbrinə, dur ortaya çıx,
Bağlı qapıları öz əlinlə aç.

Üzdən tanımırsan nisgili-qəmi,
Qayğılar çiyində ağır yük deyil.
Atdığı xırdaca addımlar kimi
Hələ istəyin də çox böyük deyil.

İndidən qürurun qalmasın qında,
Ətəkdən tutmağa çalışma, uşaq.
Bir meşin sifətli qapı dalında
Boynunu bükməyə alışma, uşaq.

Yoxuşu qalxmağı gəl sanma asan,
Yorulsan, qolundan tutan tapılar.
Ağılla-kamalla əgər ucalsan,
Açılar üzünə bağlı qapılar.

Getdiyin yollarda batmasın səsin,
Mayası yoxdursa, göyərərmi dən?
Çalış ki, üstünə kölgə düşməsin,
Özünə arxalan, özünə güvən...

Qapı arxasında dayanma, uşaq,
Yüyürüb qoşulma əsən yellərə.
Deyilən hər sözə inanma, uşaq,
Vermə taleyini özgə əllərə.

GEDƏK SÖZ DİRİLƏN YERƏ

Hardan gəldin bu qapısı,
Bacası hörülən yerə?
Bir də düşməz haqq işığı
Məhəbbəti uralanıb,
Sevgisi dərilən yerə.

Burda sütunlar yıxılıb,
Halallıq küncə sıxılıb.
Bir bölük şeytan yığılıb
Tanrı öldürülən yerə.

Gördüyün daş-divar da yad,
Ot bitməyən yerdə nə dad?!
Yaxın düşərmə bir də od,-
Ocaq söndürülən yerə.

Yetişmədin diləklərə,
Səsin çatmır mələklərə.
Gəl qoşulub küləklərə,
Gedək söz dirilən yerə...

TƏBİƏTİN TÖHFƏSİ

Sevgi də, nifrət də yerli-yerində,
Hər acı kəlmənin kökü dərinədə.
Yaxşı adamların əməllərində,-
Əzəldən saflığın var işartısı.

Dünyadan köç edir əyri də, düz də,
Bir ömrün sorağı naxışda, izdə.
Adətdir,- nədənsə olmur hər üzdə,-
Həya közərtisi, ar işartısı.

Əsən meh çəmənin nəfəsidirmi,
Şəlalə dağların həvəsidirmi?
Ana təbiətin töhfəsidirmi,-
Çəsmə duruluğu, qar işartısı?..

SÖZ OĞRULARI

Hələ kəsmək olmur axan qanları,
Kim başa çıxardı bu yamanları?

Nə xoş üzləri var, nə amanları,-
Heç vədə görmədim düz oğruları.

Yol var ki, ömürdən, gündən uzundu,
Sandım hər ilahi kəlmə azandı.
Özgənin odunu qapıb qızındı,-
Ocaq oğruları, köz oğruları.

Hərdən sevincləri dönsə də yasa,
Çoxları aldandı kor ehtirasa.
Gah zərə uydular, gah da libasa,-
Namus dəllalları, qız oğruları.

Şöhrət düşkünləri uydular vara,
Saflıq da, düzlük də çəkildi dara.
Həmişə üz tutur əyri yollara,-
Cığır oğruları, iz oğruları.

Qarışıq düşəndə səslər, hənirlər
Tarıma çəkilir simtək sinirlər.
Şairəm deyibən qürrələnirlər,
Təbləri ərəmik söz oğruları.

BAX E...

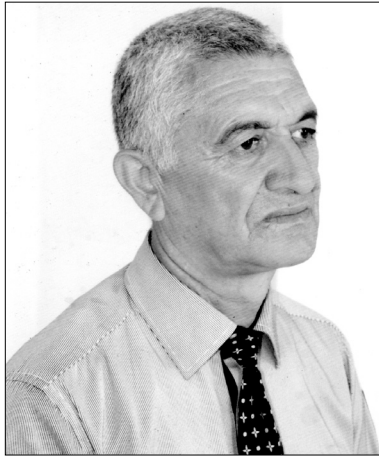
Ayaq dartışır başınan,
Quru yol gedir yaşınan.
Yan-yanadır yaz qışınan,
Çiçəyə bax, gülə bax e...

Naz eləyir yüzə əlli,
Həyat eşqi bir təsəlli.
Dünyanın sifəti bəlli,
Bir cürədir hərə, bax e...

Neçə kasıb, kalan getdi,
Bəxtindən kam alan getdi.
Qurdla əlbir olan getdi,
Boşaldı yan-yörə, bax e...

Bu nə sirdi, bu nə səsdı,
Üstümdən qara yel əsdi.
Həyat qaranlıq məhbəsdı,
Mənə qalan yerə bax e...

Hüseyn HATƏMİ

VƏTƏN HƏSRƏTİ

*Ağsaçlı bir azərbaycanlı mühacir
həmvətənlərini görüb təyyarə
limanında "Vətən-Vətən" deyib göz
yaşı axıdırdı...*

Elə bir ah çəkdin,
Elə göynədin,
Ağarmış saçların ağladı sənin.
Vətən həsrətiylə ağı, dil dedin,
Titrəyən qıçların ağladı sənin.

Açdın qollarını Vətənə sarı,
Əllərin yaralı quşdu elə bil.
Vətən torpağı tap, yaranı sarı,
Ümid yaylığınla göz yaşını sil.

Bilmirəm, nə qədər günahınız var,
Amma acıyıram dərdlərinizə.
Nədir günahınız? Tale yazanlar -
Qürbətə düşməyi yazıbdı sizə.

Vətən-Vətən, deyib hər axşam, səhər,
Nisgilli qəlbiylə yer qucaqlayır.
Eşidin bu səsi ellər, ay ellər,
Qürbətdə bir qarış Vətən ağlayır.

ŞƏHİDLƏR QƏBRİSTANINDA

Şəkillər boylanır məzarlar boyu,
Sanki daşların da baxışları var.
Səssiz, lal fəryadlar ürəyi oyur,
Burda sükutun da göz yaşları var.

Açılıb qolları kədərin, yasın,
Neçə cavan ömrün çırağı sönüb.
Çəkib qeyrətini el-obamızın,
Neçə yurd qeyrətim torpağa dönüb.

Ayrılıq yoluymuş qəbristan yolu,
Bura gələnləri həsrət sıxacaq.
Keçsən də bu yerdən gözü yumulu -
Yenə ürəyinə kədər yağacaq.

BU YOLLAR...

Körpələrlə göz açaraq həyata,
Qocalarla sona yetər bu yollar,
Həm başlanğıc, həm də sondu dünyada,
Həm axşamdı, həm də səhər bu yollar.

Birisini murazına yetirər,
Birisini son mənzilə ötürər,
Gah toy-bayram, gah da hüzn gətirər,
Həm sevinədi, həm də kədər bu yollar.

Gah köksünə buz bulaqlar iz salar,
Sağ-solunda min bir bəsat qurular.
Gah ömürtək yarı yolda qırılar,
Gah uzanar, gözdən itər bu yollar.

Gah böyüyər, cığır-cığır çoxalar,
Gah köhnələr, yaddan çıxar, yox olar,
Gah dərənin zülmətinə burular,
Gah da gedər zirvələrə bu yollar.

AŞIQ QARDAŞ

Aşıq Ədalətə

Aşıq qardaş, barmaqların dil açsın,
Yana-yana, uca səslə zildə çal.
Qoy səsinlə xoş havalar gül açsın,
Mizrab vurub hər xanada, teldə çal.

Arzularım al günəşlə oyansın,
Ümidlərim şəfəqlərə boyansın,
Göz önündə xatirələr dayansın,
Cövlan etsin qoy telli saz əldə, çal.

Dünənimdən, sabahımdan söz danış,
Barmaqları pərdələrə düz, danış.
Saz döşündə, toy-mağarda süz, danış,
Qanad açsın hər bir havan dildə, çal.

Yurdumuza, mərd ellərə nəğmə qoş,
Zəhmət çəkən tunc əllərə nəğmə qoş,
Nəğmələnen gözəllərə nəğmə qoş,
Dağ döşündə, yaşıl düzdə, çöldə çal.

Araz üstə körpu salsın həvəsin,
Yolda-izdə təngiməsin nəfəsin,
Təbrizimdə eşidilsin gur səsin,
Bu arzuyla, bu torpaqda, əldə çal,
Aşıq qardaş, bu havanı zildə çal.

60 BAHARIMA, 60 QIŞIMA...

Yolunu bu qədər tez gözləməirdim,
Boyunu oxşayıb əzizləməirdim.
Adını çəkmirdim heç, gözləməirdim,
Ötüşən baharım, yetişən qışım,
Hardan gəlib çıxdın, ay 60 yaşım?!

Elə bil, yatmışam, yuxulardayam,
Şirin, nağılvari duyğulardayam,
Ürəyim hardadır, özüm hardayam,
Az qala, başımdan çıxacaq huşum,
Hardan gəlib çıxdın, ay 60 yaşım?!

Atamın kəlamı qulağımdadır,
Anamın lay-layı şəkər, bal dadır,
Gözlərim yol çəkir, xoş xəyaldadır,
Hələ də sönməyib eşqim, atəşim,
Hardan gəlib çıxdın, ay 60 yaşım?!

Sanırdım, bahartək təzəyəm-tərəm,
Arzusu günəşəm, eşqi səhərəm,
Cavanam, xoşbəxtəm, ən bəxtəvərəm,
Yer-göymü titrədi, silkindi başım,
Hardan gəlib çıxdın, ay 60 yaşım?!

Ömür-gün bölünüb qaraya, ağa,
Gah dərəyə düşür, gah çıxır dağa,

Vaxt ötür, gedirəm şeir yazmağa,
Xalqıma sevgimdi duam, alqışım,
Yoluna davam et, ay 60 yaşım!

NAĞIL ÖMÜRLÜ NƏNƏM

Ay nənə, dünyadan köç etdiyin gün,
"Ağ atlı oğlan"ın gözü yumuldu.
Dediyin nağıltək bitəndə ömrün,
Nağıllı nəvələr nağılsız oldu.

Dəli həsrətimin tutub əlindən,
Səni axtarıram, nənə, hardasan?!
Bəlkə də, hər nağıl söylədikcə sən,
Ömrün nağıllaşib, nağıllardasan?!

SEÇMƏK İSTƏRƏM

Baxışlar sevgidə bir kəmənd olar,
Baxışlar görüşər, ürək bənd olar.
Könül sevən qızın sözü qənd olar,
Sevib bu şərbətdən içmək istərəm.

Məhəbbət dünyası baharlı-qışlı,
Məhəbbət yolları eniş-yoxuşlu,
Qalsa da bu yolda gözlərim yaşlı,
Yenə bu yollardan keçmək istərəm.

Ünvanım bir qızın tale ulduzu,
Yetişib ömrümün sevdalı yazı.
Ürəyim istəyən o gözəl qızı,
Gözəllər içindən seçmək istərəm.

Gəncə

◆ Y e n i t ə r c ü m ə l ə r

Ales BADAĞ 1966-cı ildə Belarusun Brest vilayətinin Lyaxoviç rayonu Türklər kəndində anadan olub. Belarus Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirib. Belarus Yazıçılar İttifaqında, "Byarozka", "Polimya", "Molodost", "Neman" kimi ədəbi jurnallarda işləyib. Hazırda Minskdə "Mastaçkaya Literatura" nəşriyyatının direktorudur. Ales Badak bir neçə bədii kitabın müəllifidir, onun "Adi gün", "Kədərli günəş kölgəsinin arxasında", "Sürətli əsa" nəsr kitabları Belarusda populyardır. O, həm də uşaqlar üçün şeir və nəsr kitabları yazır və 2014-cü ildə çapdan çıxan "8-ci sinfin tənha şagirdi tanış olmaq istəyir" povesti böyük maraqla qarşılanmışdır. Ales Badak Belarus Respublikasının "Qızıl kupidon" ədəbi mükafatının, Rusiyanın Konstantin Simonov mükafatının, habelə Dövlətlərarası "MDB Ulduzları" mükafatının laureatıdır.

Ales BADAĞ
Belarus

İDEAL OXUCU

hekayə

Müəllim ideal şagird arzulaya bilməz, çünki ideal şagird həmişə müəllimdən yaxşı olur; buna görə də müəllim qəlbinin ən dərin qatlarında öz natamamlığını hiss edir. Eləcə də cərrah. O da ideal xəstə arzulamaz; axı, ideal xəstə o adamdı ki, sağalmaz xəstəliyə düşər olub - hansı cərrah bu işdə öz peşəkarlığının acizliyini etiraf edə?

Lakin, dünyada bir çox peşələr var ki, onların sahibləri öz istedadlarına ideal ehtiyac duyanları arzulaya bilərlər. Mən Aşqabadda beynəlxalq kitab yarmarkasının iştirakçısı kimi düz bir həftə qaldığım "Qrand Turkman Hotel"də işləyən bir aşpazı xatırlayıram. Axşam plovu çox xoşuma gəldi və Atamurad adlı o aşpaza dedim ki, istərdim bu dadı arvadım da bilsin və buna görə də xahiş elədim ki, plovu hazırlamağın reseptini mənə söyləsin. Lakin Atamurad başını bulayıb dedi:

-Bu aqurcalı aşıdır. Onun hazırlanmasının bütün sirlərini bilmək üçün gerek təpədən dirnağa türkmən olasan. Bu aşın əsl tamını hiss etmək üçün isə gerek Sumbara çayının Atrekə tökülən vadisində doğulub boya-başa çatasan.

-Nə üçün məhz orada? - soruşdum.

-Çünki mənə zəfəran və ajqonu ordan gətirirlər, bunları da aqurcalı aşına qatırsan. Çünki aqurcalı aşının eti orda otarılan qoyunun etidir. Çünki mən orda doğulmuşam. Hər dəfə aqurcalı aşı hazırlayanda böyük sevgi və ehtiram hissiylə doğma yerlərimi xatırlayıram; bax bu sevgi, ehtiram, zərif duyğular da bişirdiyim aş hopur, ona xüsusi dad verir; bunu yalnız o adam duya bilər ki, mənim kimi orda, Sumbaranın Atrekə töküldüyü yerdə doğulub boya-başa çatsın.

Atamurad "Qrand Turkman Hotel"-in restoranına ideal müştəri arzulayırdı - gəlib onun plovunun dadındakı sevgini, zərifliyi duya bilsin. Mən isə öz ideal oxucumun sorağındayam.

Adətən, mən gələcək kitabımın bir neçə səhifəsini yazıb qurtaran kimi evdən çıxmağı xoşlayıram; şəhərin park və xiyabanlarını, küçə və prospektlərini dolanmağı, mağazalarda, kafelərdə, avtobuslarda və metroda adamları müşahidə etməyi sevirəm; çalışıram ki, adamların üz-gözlərindən öyrənim - bu kitab onlardan hansı birisi üçün yazılır? O adamlardan hansı birisi mənim hansı səhifədə çabaladığımı, hansı səhifədə əziyyət çəkdiyimi, ya da harda dayanıb fasilə verdiyimi, şəhərə çıxdığımı dəqiq bilə bilər?..

İdeal oxucu yalnız orijinalı tanıyır, tərcüməni yox. Tərcümə mənim axtarışlarıma məkanını əhəmiyyətli dərəcədə daraldır və deməli, ideal oxucunu tapmaq imkanlarımı da artırır. Digər tərəfdən, bu məkan çox dardır, orda ideal oxucunun mütləq peyda ola biləcəyi çətin məsələdir və ilbəl daha çox daralır.

Bəli, mənim yazdığım dildə çox adam poeziya və nəsr əsərlərini oxumur. Atamuradın bu yerdə nə deyəcəyini də bilirəm: "Əllərində hotdoq olan adamları çox tez-tez görəncə, istəyirəm daha dadlı aş hazırlayım".

Bir dəfə Atamuradla şair Qaracaoğlanın heykəli yanında skamyada oturmuşduq. Ondan soruşdum:

-Doğrudan düşünürsən ki, öz yerini, yeni Sumbaranın Atrekə tökülən vadisində boya-başa çatan həmyerlini bu restoranda görəcəksən? Axı, bu restorana gələnlərin əksəriyyəti başqa ölkələrdəndir?!

Atamurad mənə belə cavab verdi:

-Kim ki gözləyir, onun dörd gözü var, eyni vaxtda dünyanın dörd tərəfinə baxır. Kim ki gözləmir, onun heç iki gözü də yoxdu. Mən restorana gələnlərlə çox nadir hallarda danışırım, buna görə də, yəqin ki, onların arasında mənim həmyerlilərimin, ya da Atrek vadisində doğulan adamın olub-olmadığını bilə bilmərəm. Ola bilsin ki, dünən olub, lakin çox ac olub, əhvalı da yaxşı olmayıb. Ac adamlar da ovqatsız adamlar kimi oturlar yeməyə, onlar xörəyin əsl dadını hiss etmirlər. Yaxud, bəlkə, elə o adam indi restoranda oturub, ya da sabah gələcək. Buna görə də hər dəfə mən aş keçmiş üçün, gələcək üçün və bu gün üçün hazırlayıram... Nəyisə gözləmək adama formasını saxlamaqda kömək edir. İşimi itirməkdən ona görə qorxmuram ki, əlimdən başqa iş gəlmir. Ona görə qorxuram ki, gözləməkdən usanim, gözləməyi dayandırım...

Atamurad susdu, sanki yaddaşında qalan bir həyat epizodunu ən xırda təfərrüatlarıyla qurdalayır; daha sonra, onun dediyinə görə, məşhur bir belarus pianisti Valentinlə necə tanış olmağını xatırladı, dedi ki, amma o pianist böyük səhnədə əsl şöhrətini tapa bilmədi, heyif oldu.

-Valentin Aşqabada Sovet İttifaqının dağılması ərəfəsində bizdə zabit kimi xidmət etmiş qardaşı Andrey ilə birlikdə gəlmişdi; o vaxt Andreyin Marina adlı qızı burda qaldı və türkmənə ərə getdi. Biz Marinayla qapı qonşuyduq, daha doğrusu, mənzillərimiz yanbayandı, hətta günəş şüaları yarpaqların arasından necə keçirsə, qonşuların səsini də divarın bu tayından eləcə aydın eşidirdin. Buna görə də divarın o tayında yetmiş yaşlı Vaziqanın (onun haqqında deyirdilər ki, bu qadın boş pul kisəsinə bir qəpik qoydusa, ordan mütləq bir rubl çıxaracaq) Marinanın qızına piano çalmağı öyrədəndə bu istedad Atamuradın oğluna da keçmişdi...

Atamurad özü də musiqini o qədər sevirdi ki, opera teatrında bir premyeranı belə buraxmayıb; not savadı yoxdu, amma hesab edir ki, insanın gerek bir şeyə istedadı olsun. Bu, o fəaliyyət sahəsidir ki, sən o barədə daim düşünürsən, hətta yuxuda da öz sevimli məşğuliyyətin barədə fikirləşirsən, çünki bir qazanda eyni vaxtda ıstıkmayla aş bişirmək olmaz. Yəni, bir əldə iki qarpış gerek tutmayasan.

Bir dəfə axşamçağı Atamurad divarın bu tayından eşidir ki, Marinagilin mənzilində kimsə piano çalır. Bu, qonşu qızının çalmağı deyildi, heç yetmiş yaşlı Vaziqanın da çalğısına bənzəmirdi. Pianonu peşəkar çalırdı, özü də elə çalırdı ki, deyirdin, bəs, bu adam kimdisə, böyük sənətkardı. Özü də onun ifasında Ravelin sol əl üçün fortepiano konsertindən parçaydı səslənən. Sonuncu hal Atamuradın bərk marağına səbəb olur. Axı, bir əl üçün yazılan musiqini iki əli və on barmağı olan bir adam necə çalır? Çox pis əlamətdi - elə bil iki ayağı olan sağlam bir adam qoltuq ağaclarıyla gəzir.

Atamurad yerindən qalxıb qonşuya keçir və Valentini görür. Onlar tanış olanda Atamurad gözünü Valentindən çəkmir, amma əl verəndə görür ki, Valentinin sağ əlində adsız barmağı yoxdu.

-Valentin əsl istedad sahibiydi və musiqini canıyla, qanı ilə duyurdu, hər şeyə də musiqiçi gözüylə baxırdı. Minskə yola düşməmişdən bir gün qabaq Valentin böyük bir tort bişirmişdi və Marinadan xahiş etmişdi ki, mənə də axşam yeməyinə dəvət eləsin. Tort pianonun dillərinə bənzəyirdi, spiralvarı 52 ağ, 36 qara dil kimi hazırlanmışdı, qırmızı rəngdəydi. Beşinci oktavanın axırıncı "do" notunun üstündən şokoladdan hazırlanmış skripka açarı ucalmışdı. Valentin deyirdi ki, bu tortda hər bir "dilin" öz dadı var; necə ki, pianoda hər bir dilin öz səsi var, bax eləcə. Tortun əsl dadını hiss etmək üçün gərək ardıcılıqla "dillər"dən qaşıqla azca götürəsən, elə bil müəyyən bir melodiyanı pianoda bir əlinlə çalırsan. Müxtəlif səslər torta xüsusi dad verir. Valentin bunları süfrə başında danışanda qonaqlar susmuşdular. Bundan əlavə, Valentindən və Marinanın qızından başqa orda iştirak edənlərin heç birinin not savadı yox idi, buna görə də heç kim cürət edib ilk olaraq qaşıqla torta toxunmaq istəmirdi.

Birdən Marina ayağa qalxdı və səssiz "dilləri" bıçaqla kəsdi. Mən Valentinin sağ əlinin titrədiyini gördüm.

-Təklif edirəm ki...- deyərək Marina ucadan dilləndi və sözünü bitirməmiş susdu: qızı cəld yerindən durub qapıya sarı cumdu.

-Noolub?- Marina uşağın dalınca səsləndi. - Valentin əmi zarafat etdi! Nə not, nə musiqi?!

Mən Atamuraddan soruşdum ki, indi Valentin hardadı, nə işlə məşğul olur.

-Təəssüf ki, onun xoşbəxt yaşadığına əmin deyiləm və buna görə də Marinadan soruşmağa ürəyim gəlir,- Atamurad əlavə etdi.- Doğmalarının vəziyyəti yaxşı olanda insanlar özləri onlardan söz açır, pis olanda isə çalışırlar ki, bu mövzudan yan keçsinlər. Valentin özünü keçmiş bu gündən daha çox olan musiqiçi adlandırır, buna görə də indi bilmirəm o, hardadı və nə iş görür. Lakin əgər məndən soruşsalar ki, belaruslu Valentin kimdir, düşünmədən cavab verərəm: ilk növbədə, məşhur pianist, qalanlarının isə bir o qədər əhəmiyyəti yoxdu.

Mən Atamuradın əllərinə baxdım - iyirmi yaşlı gəncin əllərini xatırladardı.

-Bəlkə, elə o, yaxşı aşpaz olub?

-Onun tortunda həddən artıq çox melodiya vardı,- deyərək Atamurad gülümsəyərək başını buladı. - Yəni, bu, o deməkdir ki, sən aqurcalı aşına çox istiot vurmusan...

Yazıçıların əksəriyyəti oxucularının sayının çox olmasını arzulayır, yalnız az bir qismi ideal oxucu barədə düşünür və yaxşı başa düşür ki, ideal oxucu (yəni, istedadlı oxucu!) istedadlı yazıçıdan çoxdur, lap çoxdur. Təəssüf ki, çox vaxt bir adamı axtarıb tapmaq min nəfəri tapmaqdan çətin olur. Bilmirəm, 1925-ci ildə Kupalanın bu sətirlərini oxuyan oxucu hiss edibmi ki, şairi vaxtsız ölüm gözləyir? (müəllif bu şeiri yazanda özü bunu hiss etmişdi!):

***Dünyadı büsbütün mənim vətənim,
Çevirdim üzümü doğmalarımdan.***

***Bütün bələlərim hələ bitməyib-
Belarus əl çəkmir yuxularımdan.***

İdeal oxu əsl sevgini xatırladır: bu zaman baxışlar sözləri sığallayır, elə bil insan bədəninə baxırsan; gözəl zövq almaqdan ötrü mətnin dərinliyini anlamamışdan öncə, baxışlar, ilk növbədə, ifadələrin düzümündən, sətir və absazların necə bölünməsindən ləzzət alır. Burdan asanlıqla təyin etmək olar ki, ideal oxu da sevgi kimi dərhal üzə çıxmır, yaxud baş vermir, yəni mətnlə ilk tanışlıqdan dərhal sonra yaranmır; ideal oxucu isə vaxt ötdükcə sevimli müəllifindən soyuya bilər, başqa birisinin vurğunu ola bilər.

Nəhayət, daha nə çox önəmlidir: ideal oxucu əldə etmək üçün mütləq deyil dahi yazıçı olasan. Çünki konkret bir müəllifin yaradıcılığına bağlılıq bəzən sevgi kimi anlaşılmaz və gözlənilməz olur. Doğrudur, etiraf edək ki, bir çoxları əllərinə təzə kitab alanda, əvvəl onun qəşəng üz qabığına və tərtibatına baxır, tez bir zamanda unudacaqları müəllifinə fikir vermir, çünki onlar üçün oxu - lüzumsuz dəqiqələrdən xilas olmaq imkanındır, sanki pul kisəni ağırlaşdıran xırda pullardan canını qurtarırsan və o pulları yalnız gereksiz şeylərə sərf edirsən. Belə ki, hansısa ehtirasını boğa bilməyən gənc oğlan, ilk növbədə, qızın bədən formasına diqqət yetirir, qızın adı ona yalnız bir gecəlik lazım olur, sonra elə tezliklə o qızı unuda bilər.

Şəhərdə gəzərkən çox vaxt sözləri beynimdə saf-çürük edirəm, elə bil mozaikaya xırda bəzək daşları düzürsən: mən onları sonradan qəhrəmanlarımdan dilindəki ifadələrə gətirmək üçün seçirəm. Hərdən sözlər həddən artıq çox olur, hərdən əksinə, çatmır, tapa bilmirsən. Lakin hər iki halda ifadə və cümlə qurmaq h eç də həmişə alınmır, sonradan görürsən ki, sözlər səpələnib gedir, ayrı-ayrı söz yığını əmələ gətirir.

Bir dəfə, Aşqabad səfərimdən üç il sonra belə bir gəzinti zamanı hiss etdim ki, içimdə sözlər yox, musiqi səslənir, mənim qəhrəmanlarımdan dili üçün seçdiyim ifadələr notlara çevrilir. Mən bir melodiya xatırladım: bu, Ravelin sol əl üçün yazdığı re major konsertiydi. O, bu melodiyanı öz musiqisini tanımaq qabiliyyətini itirməmişdən bir neçə il qabaq yazmışdı. Bu konsertin lent yazısı məndə var - onu Paul Vitqenşteyn və Konsertqebayın Kral orkestri ifa edir, lakin indiki halda mənim içimdən təkcə royalın səsi gəlirdi. Və mənə elə gəldi ki, bu melodiyanı Valentin çalır, heç vaxt görmədiyim Valentin! Yalnız indi başa düşdüm - son üç ildə mən Valentinə nəinki unutmamışam, hətta onunla instinktiv olaraq görüşmək istəmişəm. Bəs, nə üçün məhz indi bunu dərk etmişəm? Görünür, ona görə ki, Aşqabad səfərindən sonra bu illər ərzində mən eynilə Atamurad kimi düşünmüşəm: insanın içindəki arzunu öldürərkən onun qəlbini də öldürmüş olursan! Və o zaman anlaya bilərsən ki, Valentin nədən qorxurmuş.

Musiqi tarixində Avstriya pianoçusu Paul Vitqenşteynin adı məşhurdur. Paula paxıllıq edənlər deyirmişlər: onun barmaqlarında elə bir enerji var ki, fortepianonu çalarkən o barmaqlar klavişlərə toxunmur və onun virtuoz çalğısının sirri də bundadır, lakin burda şeytanın da köməyini danmaq olmaz. Arqument kimi onlar bu faktı irəli sürürdülər ki, Birinci dünya müharibəsindən sonra Vitqenşteyn bir qolunu itirmişdi, lakin o, sol əllə hətta o biri qolunu itirməmişdən qabaqki dövrlərdə iki əllə çaldığından da yaxşı çalır. Məlumdur ki, sol əl təmiz əl hesab olunmur, buna görə də onlar hesab edirdilər ki, o ki sol əllə belə məhərdlə çalır, deməli, bu, şeytanın işidir.

Vitqenşteyn, şübhəsiz, tarixdə bir əllə çalan tanınmış pianistlərin ən yaxşısıydı, lakin birincisi deyildi, çünki birinci macar qrafı Geza Zici olub; o, 1863-cü ildə yeniyyətə olarkən ovda sağ əlini itirmişdi. Buna baxmayaraq, məşhur pianoçu olmaq üçün istək və arzularını itirmədi, demək olar ki, beş il

Ferens Listin şagirdi oldu, sonra onunla birgə çıxış elədi, Listin "Rakosimarş"ını üç əllə ifa elədi. List öz şagirdindən ən birinci nəyi tələb edirdi: gərək royalı yox, öz qəlbinə dinləyərsən, səsləri royal yox, pianistin qəlbi doğmalıdır. Listin müasirlərinin dediyinə görə, doğrudan da, səhnədə iki royal qoyulmuşdu, birinin arxasında List, o birininkində isə Ziçi oturmuşdu, adama elə gəlirdi ki, bütöv bir orkestr çalır.

Lakin Ziçi Vitqenşteynin bacardığını eləyə bilməmişdi və buna görə də macar dünyanın ən yaxşı təkəlli pianisti ola bilmədi. Macar çalanda tamaşaçılar hər zaman heyran qalırdılar ki, o, bir əli ilə necə gözəl çalır. Vitqenşteyn çalanda isə tamaşaçılar dinləyiciyə dönürdülər və unudurdular ki, pianonu çalmanın bir qolu yoxdur. Şəhərdə gəzərkən baxışlarım qeyri-ixtiyari ötüb-keçən adamların əvvəlcə əllərində, sonra isə üzlərində gəzirdi və bir dəfə düşündüm ki, görünür, Valentin də bütün bunları bilirmiş və qorxurmuş; qorxurmuş ki, onun itirilmiş qolu barədə söz-söhbətlər bizim pragmatik və həyasız əsrimizdə hər zaman çalğısından öndə gedəcək, ona olan mərhəmət hissi hər zaman heyranlıq hissini üstələyəcək.

Bəs, nə üçün o, bu illər ərzində, özü də bizim həyatımızda çox şeylərin dəyişdirildiyi bir zamanda bizneslə məşğul ola bilməyib? Hə, noolsun, hər şeydən daha çox pul qazanmaq bacarığını qiymətləndirən bu günkü dünyada o, kim olacaqdı ki? Deməli, mənim onunla görüşmək ehtimalım, bax, indi şəhərin işıq dirəyi üstündə oturan o sərcənin yayda dimdiyi ilə yağış damcısı udmaq ehtimalına bənzəyir. Bu, bir an sonra da baş verə bilər, ya da heç vaxt baş verməz.

Evə gələndə çatırımı açdım ki, tez qurusun və yenə fikirləşməyə başladım: axı, hansısa Valentin mənim nəyimə lazımdı? Ümumiyyətlə, mən heç onun üzünü belə görməmişəm, onun çalğısını heç vaxt eşitməmişəm, bilmirəm ki, özü və çalğısı mənim xoşuma gələcək, ya yox... Kitab şkafıma sarı gedib Milorad Paviçin yan-yanı düzülmüş dörd kitabına baxdım. Mənə bu yazıçı barədə tanış bir jurnalist, hökumət qəzetində təzə çıxan kitablar barədə xırda icmallar yazan bir xanım (deməliyəm ki, o, öz işini çox peşəkarcasına görür, hərçənd mən onun kitabların dəyəri barədəki fikirlərinə şərik olmağa məcbur deyiləm) ağız dolusu heyranlıqla danışmışdı. Əlbəttə, Paviçin ünvanına onun ağzından tərifli sözlər eşidəndən sonra dərhal yaxındakı kitab mağazasına cummadım, sadəcə mənalı-mənalı gülümsədim. Bu adı mən ondan qabaq da eşitmişdim, bilirdim ki, Paviç yeni ədəbiyyatda əsas mifaryadanlardan hesab olunur; bilirdim ki, Paviç ədəbiyyatda yeni bir istiqamət düşünüb: nizamsız nəsr. Lakin mən müxtəlif postmodernist şeylərə-filana çox ehtiyatla yanaşıram və reklamın gücünü də çox yaxşı bilirəm. Buna görə də bic-bic gülümsəyib tanışımdan xahiş elədim:

-O Paviçin hansısa bir ifadəsi yadında qalıbmı?

Jurnalist gözünü yumdu, sanki bununla istəmirdi ki, həmin ifadəni mən ondan qabaq kitabdan oxuyum, bir anlıq susdu və sonra dedi: "Vaxt nanə yarpağı kimidir, onu əkmək olar və o, cücərəcək".

Elə həmin gün Paviçin dörd kitabını aldım, açıb oxumadan rəfə düzdüm onları, öz-özümə də elə hey donquldanırdım: "Vaxt nanə yarpağı kimidir, onu əkmək olar və o, cücərəcək". Yaxşı kitabı oxumaq üçün gərək münasib vaxt seçərsən, qəlbin kitab oxumaq ovqatında olsun. Mən də bilirdim ki, bu an hələ gəlməyib. Bununla belə, tanış ədəbiyyatçılar arasında olanda əminliklə deyirdim: "Paviç, sözsüz, iyirmi birinci əsrin ən parlaq nasirlərindən biridir". Və onun ifadəsini də, yeni nə vaxtsa hökumət qəzetində çalışan jurnalistin ağzından eşitdiyim cümləni də xatırladırdım. İfade tez-tez mənim yaddaşımda oyanırdı, hər dəfə də o mənə əvvəlki kimi görünmürdü, çünki hər dəfə elə həmin ifadəylə yeni bir süjet qurmaq olardı. Düşünürdüm ki, mən yavaş-

yavaş Milorad Paviçin ideal oxucusuna çevrilirəm, özü də onun heç bir kitabını oxumadan. Özümü bu ləzzətdən təcrid etmişdim ki, bu kitablar üçün əməlli-başlı aclıq hiss edirəm. Lakin günlərin bir günü anladım ki, bu kitabları əlimə almağa qorxuram. Qorxuram ki, məyus olam, çünki mənim təsəvvürümdə yuva quran həmin Paviç həqiqətdə başqa cür ola bilərdi, yəni mənim yazıçım olmaya bilərdi. Lap özüyün üçqat istedad sahibi olsa da... Bəlkə elə Valentin üçün də beləcə qorxurdum? Qorxurdum ki, onu da görəndə kimi məyus olam...

Bir dəfə bürkülü iyul gecəsində (sanki yastıq da adamın üzünü yandırır!) məni yuxudan mobil telefonum oyatdı:

-Salam! Danışa bilirsən?

Danışmaq? Mənə elə gəldi ki, bir dəqiqə bundan qabaq yuxuya getmişəm, buna görə də mənim cavabımı gözləyən adama ürəyimdəkini demək istəmədim. Lakin əksər hallarda, özü də qadına, gerek onun səndən eşitmək istədiyi sözləri deyəsən.

-İşdəsən?

Məzuniyyətimin ilk günüdür, mənim işdə nə azarım var?

- Oy, bağışla! Mən bu gün səni günorta birbaşa efirə dəvət etmək istəyirəm.

Aydındı. Birbaşa radio efirə bir il qabaqdan razılaşırıqlar, heç olmasa bir neçə gün qabaq gerek bunu biləsən. Deməli, kimsə söz verib, gəlib çıxmayıb. Mən özüm 14 il radioda işləmişəm, bilirəm ki, belə vəziyyətlərdə proqramın müəllifi necə hisslər keçirir. Buna görə də dərhal cavab verirəm ki, saat neçədə evdən çıxım. Deyir, saat yarım tez çıx ki, gecikməyəsən. Lakin mən iki saat qabaq çıxıram evdən. "Yakub Kolas" metro stansiyasından qalxıram ki, Müstəqillik prospektindən radio Evinə kimi piyada gedim. Özümü radiomü sahibəyə kökləməliyəm.

Üzü günəşə, prospektlə addımlayıram. Mənə tanış olmayan simalara baxıram, bir anlıq onları yaddaşımda saxlayıram və öz dinləyicilərim kimi təsəvvür edirəm. Onlara nə deyəcəyim barədə düşünürəm. Çox illər bundan qabaq BDU-nun filologiya fakültəsində oxuyanda dostum və kurs yoldaşım Miroslav mənə ədəbiyyatdan necə imtahan verməyi məsləhət görmüşdü: əgər bəxtinə pis bilet düşsə, çalış nəyi yaxşı bilirsənsə onu danış və müəllimi də dialoqa cəlb elə.

İmtahanda mənə klassik rus ədəbiyyatından Dostoyevski düşdü. Düzü, mən onun yaradıcılığını pis də bilmirdim, amma o, məndən imtahan götürən müəllimin ən sevimli yazıçısıydı. Sevimli adama münasibətdə insan çox vaxt qısqanclıq nümayiş elətdirir, bu da mənim qiymətimə təsir göstərə bilərdi; axı, qısqanc adamları razı salmaq çox çətindir. Buna görə də riskə getmədim, əvvəlcə Fyodor Mixayloviçin romanlarına heyran qaldığımı bildirdim, qeyd elədim ki, bizim ona münasibətimiz hər şeydən əvvəl mənəvi məsələdir, estetik xarakter daşıyır. Və ümumiyyətlə, dedim, hesab elədim ki, Dostoyevskidən uzaqlaşmağımın ən yaxşı anıdır, biz ədəbi əsərləri oxumaqdan aldığımız zənginliyi biliklərimiz vasitəsilə əldə etmirik, daha çox inamımızla buna nail oluruq. Bədii sözdə ən güclü şey ruhi başlanğıcdır, buna görə də o, bizi hər şeydən öncə inamla doldurur, biliklə yox. İnəm isə, elə ədəbiyyatşünaslıq elminin özündən fərqli olaraq, əhatə dairəsinə görə müxtəlif nəhəngləri yaxınlaşdırır, onların fərqi elə bir müstəvidə göstərir ki, elm bunları göstərmək iqtidarında deyil. Buna görə də mənəvi qavrayış baxımından yanaşsaq, biz onlar arasında fərqi göstərib deyə bilərik: Puşkin- hamı üçündür, Lermontov isə hər kəs üçün.

Elə hey mənim biletimdəki suallara baxan müəllim (o, sanki mənim danışdıqlarımın biletin suallarına uyğun gəlib-gəlməməsini yoxlayırdı) mənim

bu sözlərimdən sonra qəflətən başını qaldırdı, bizim baxışlarımız toqquşdu. Və bu anlarda mən onun gözlərindən oxudum ki, o, mənə "beş" yazacaq və elə də oldu.

Sonralar dostum Miroslavin məsləhətindən dəfələrlə müxtəlif vəziyyətlərdə istifadə elədim; misal üçün, indiki halda: bilmirəm, radio dinləyiciləri məndən nə soruşacaqlar, lakin əminəm ki, onlara hökmən Valentinin tarixçəsini danışacam.

Radio Evinin ikinci mərtəbəsinə qalxıram, hələ efirə 40 dəqiqə var. Ürəyim rahatdır, sanki içimdə ürək əvəzinə hava şarı var. Bilirəm səbəbini: bu verilişdə dinləyicilər arasında Valentini tanıyan kimsə ola bilər, buna şans yaranıb. Bəlkə, elə özü də hay verdi? (çətin!).

Üstündə "Ədəbi-musiqili layihələrin rəhbəri Tatyana Yakuşeviç" sözləri yazılmış qapının ağzında dayanıram. Onun kabinetində sağ tərəfdə divarın yanında "Belarus" pianosu var; hələ nə kompüterin, nə internetin olmadığı zamanlardan bəri bu musiqi aləti burda durur; bəstəkarlar radioya nə CD ilə, nə də fləşkartla gələrdilər, əllərində not vərəqləri olardı, piano arxasında oturub musiqi redaktoruna təzə yazdıqları mahnını çalardılar. Pianonun qapağı açıq idi; mənə elə gəlir ki, kabinetin havasına lap yaxınlarda bu alətdə çalınan mahnının son səsləri hopub, onları tutmaq olar.

-Tanya, de görüm klavişlərə bənzəyən tort bişirmək olarmı? - deyə pianonun dillərini göstərüb Tatyana xahiş edirəm. Tatyana çox təəccüblə, həm də mənə elə gəlir ki, şübhəli-şübhəli gözlərini mənə dikir. Düşünürəm ki, o, məzuniyyət müddətində məcburən bura gəlməyimdən mənim narazı olduğumdan qorxur - axı, efirdə ağzıma nə gəldi danışa bilərəm! Sonra mən ona Valentin barədə danışiram. Tatyana diqqət kəsilir, eyni zamanda nə barədəsə düşünür; deyəsən, öz ələminə qapılır, baxışları ayrı səmtə yönəlir. Mənə elə gəlir ki, o, düşünür ki, mən bu tarixçəni radioya gələndə yolda uydurmuşam. Belə olsa, efirdə Valentin barədə danışmayacam...

Nəhayət, bizim baxışlarımız toqquşur, Tatyana deyir:

-Bilirsən, Valentin mənim qardaşımdır...

Mən təxminən dördün altıya ölçüsündə olan kiçik bir otaqda oturmuşdum; burda hər şeydə musiqi yaşayırdı. Heç nə əbədi yox olmur, eləcə də royal sussa da, burda musiqi heç də birdəfəlik yox olmamışdı. Burda hər şey ayrı hal almışdı, onu qulaq eşidə bilməzdi. Otaqda musiqinin varlığı daha çox fiziki cəhətdən hiss olunurdu - stola toxundunsa, not vərəqlərinə əlini vurdunsa onu hiss edə bilərdin. Musiqi birdəfəlik yox olmamışdı - illər boyu burda hər şey bir-birinin üstünə yığılıb qalaqlanmışdı, otaqdakı hər hansı bir səs də sənə musiqi kimi gəlirdi.

Pəncərə qarşısındakı iri dəri kreslodə oturmuşdum və Valentin mənə tərəf baxanda sifəti gah qaralır, gah da açılırdı; o, royala əyləndə və sol əlinin barmaqlarını çox asanca dillərdə gəzdirəndə sifəti daha çox işıq saçırdı. Bu royal təmiz səsləriylə məşhur olan alman markalı kabinet alətiydi - August Furster. Valentine bizim görüşümüzdən qabaqkı tarixçələri danışmaq lazım olmadı, bunları mənim əvəzimə bir neçə gün əvvəl Tatyana ona danışmışdı. Doğrudur, Tatyananın ona söylədiklərinin təhrif olub-olmadığını bilmirəm; bəzən müxtəlif insanlar tərəfindən ifadə edilən eyni sözlər müxtəlif informasiyalar verir...

-Elə insanlar var ki, özünəinam hissi onların qarşısında yeni-yeni zirvələr açır. Elələri də var ki, bu hiss onların qarşısına sədd çəkir, onları dalana aparıb çıxarır. Məncə, mən öz yolumun qarşısındakı dalanı vaxtında gördüm. Mən o dalanı görməsəydim digər səddi aşma bilməzdim,- deyə Valentin royalın böyründəki hündür ayaqları olan Casio sintezatoruna tərəf boylanır.- Mən aranjemançı oldum, çörəyim çıxır, dolanıram. Məsələ heç də bunda deyil...

O, sol qolunu klavişlərdən çəkib dərhal sağ qolunu onların üstünə qoydu və bu zaman "Iya" notunun həzin səsi çıxdı, sonra yavaşca əlavə etdi:

- Sadəcə mən təbiətən görkəmli pianist deyiləm.

-Sən, axı, ən yaxşı belarus pianisti ola bilərdin, amma ən yaxşı aranjemançı oldun...

Tatyana mənə bir fincan kofe gətirdi, kreslonun böyründəki balaca qara şüşəli stolun üstünə qoydu və, görünür, ona görə otaqdan yenə çıxıb getdi ki, bizim söhbətimizə mane olmasın.

-Atamurad çox gözəl dinləyicidir,- Valentin davam elədi,- Onun çox yaxşı musiqi duyumu var! O, qonşusu Vaziqenin hesabına musiqi nəzəriyyəsini də yaxşı öyrənmişdi. Lakin o, musiqiyə beyniylə yox, ürəyi ilə qulaq asırdı və mənim çalğımın bir sirrini də bilmirdi.

Valentin bu sözləri təbəssümlə dedi, sanki zarafat edirdi. Amma mən əmin idim ki, bax elə bu dəqiqə özümün nəse vacib bir şey eşidəcəyəm.

-Mən solaxayam. Solaxaylar sol əl üçün yazılmış konserti çox asan çalırlar. Vəssalam.

Valentinin bu etirafı mənim üçün tamam gözlənilməz oldu.

-Bilirsiz, -dedim,- solaxaylar üçün vizual düşüncə xarakterikdir, sağlar isə nizamlı-ardıcıl düşüncə sahibidirlər. Misal üçün: sağlar əlinə roman götürüb ilk cümləni oxuyur, onu təhlil edir, sonra növbəti cümləyə keçirlər, təhlil edirlər, sonra o birini oxuyurlar, yenə təhlil edirlər... Cümlələr muncuq dənələri kimi növbəylə süjetin ipinə düzülür... Sağlar romanı bitirməmiş hər etapda həmin o xırda parçaları, yeni diqqət yönəldikləri hissəni yaddaşlarında tutub saxlayırlar. Kim ki muncuq düzəldir daha çox işə diqqət yetirir - yalnız muncuq dənələrinin ipə düzülməsinə fikir verir. Solaxay isə romanı həm oxuyur, həm də eyni zamanda təhlil edir. Solaxay üçün roman muncuq deyil, ... belə deyək də... təzə il yolkasıdır, gerek onu bəzəyəsən, təbii ki, cümlələrlə-muncuqlarla. Solaxay bütün bunları hər etapda görür və qiymətləndirir, onun düşüncələri, fikirləri romandakı hadisələrin inkişafını izləməklə məşğul olmur. Bu düşüncələr gah geri qayıdır - əvvəlki səhifələrə, gah da sonrakı hadisələrin necə cərəyan edəcəyini proqnozlaşdırmağa yönəlir. Məncə, ideal oxucu da mütləq solaxay olmalıdır.

Bir qədər susub fasilə verdim ki, sözlərimin ev sahibində istehza oyatmadığına əmin olum. İstəyirdim ki, Valentin mənimlə ya mübahisə etsin, ya da razılaşsın; lakin o, sakitcə oturub döşəməyə baxırdı, üzündə azacıq təbəssüm sezilirdi, ahənglə başını tərpətdirdi. Elə bil içində səslənən bir melodiyanın ritmini tutmuşdu.

-Əlbəttə, solaxay pianistlə sağ əllə çalan pianistin texniki cəhətdən ən çətin əsərin - məsələn, Listin transkripsiyalarının- öhdəsindən məharətlə gəlməsini siz məndən də yaxşı bilirsiniz. Bu halda hər iki pianistin yaxşı hazırlığı da olmalıdır,- deyər hər ehtimala qarşı dəqiqləşdirdim. - Lakin çalğı zamanı sağlar yalnız barmaqların hərəkətlərini öz düşüncələri ilə təkrar edirlər, necə deyərlər, onları ardıcılıqla təkrarlayırlar, özü də bunu klavirin tələb etdiyi ardıcılıqla yerinə yetirirlər. Buna görə də onlar royalın dillərinin həmin anda çıxartdığı səsləri eşidirlər, başqa bir şey eşitmirlər. Solaxay isə bütövlükdə əsəri eşidir - dərhal üç zaman kəsiyində: keçmişdə, indiki zamanda və gələcəkdə. Və bu da çalğını daha orijinal, daha virtuoza edir. Hər dəfə onun ifasındakı çalğı müxtəlif cür səslənir. Sizə gəlincə, burda çox maraqlı və nadir hal var ki, bu da çalğınıza, sizin istedadınıza bənzərsizlik gətirir, başa düşürsünüzmü? Biz opera müğənnisinə "onun istedadlı səsi var" demirik ki! Deyirik "istedadlı opera müğənnisi", çünki istedad onun səsinə deyil. Yaradıcı istedad onun qəlbindədir və biz isə mövcud olduğumuz bu milyon illər ərzində bu barədə heç nə bilmirik. Yalnız bunu deyə bilərik ki, o, bizim bütün vücudumuzu doldurur, damarlarımızı

qanla doldurur və bədənimizin bütün problemlərinə kəskin reaksiya verir. Buna görə də Van Qoq qulağının mərcəyini kəsməmişdən qabaq ayrı adam idi, sonra isə ayrı Van Qoq oldu - onlar müəyyən mənada ikisi də ayrı-ayrı rəssamlardır. Eləcə də iki Bethoven var - biri normal eşitmə qabiliyyətlidir, o biri isə eşitmə qabiliyyətini itirib. Özü də ikinci Bethoven birincidən fərqli olaraq daha məşhur əsərlər yaradıb. Eləcə də Van Qoq. Lakin mən bura sizin gözəl çalğınızı eşitməyə də gəlməmişəm. Çalğınıza mənim zərrə qədər də şübhəm yoxdu. Bəlkə, belə demək daha düzgün olardı: ondan ötrü gəlmişəm ki, daha o musiqi səslərini eşitməyim. Atamurad mənə sizin barənizdə danışandan sonra o musiqi mənim xəyallarımda, təsəvvürümdə tez-tez səslənir: Ravel, Brams, Prokofyev! O əsərlərdir ki, bunları həmin bəstəkarlar sol əl üçün yazıblar. Özü də bu musiqi səslərini mən ən namünasib vaxtda eşidirəm: oturub yeni kitabımın üzərində işlədiyim zaman. Bu səslər mənə mane olmağa başlayıb, mənim düşüncələrimi qovur; və mən yalnız bu yaxınlarda anladım ki, həmin musiqi səslərini bir daha eşitməmək üçün sizinlə tanış olmalıyam...

Kreslodan qalxıb onunla sağollaşanda artıq gec idi. Bilmirəm, həmin anda nədənsə mənə elə gəldi ki, Valentinlə bu görüşümüz birinci və axırıncıdır. Və ən başlıcası isə nədənsə bunu mən özüm istədim. O, mənim qarşımda dayanıb başını azca aşağı sallamışdı, lakin adi halda durmuşdu; dodaqları azca qaçmışdı. O, mənim təsəvvür etdiyim kimi deyildi - bəstəboy adam idi, yalın ayaqlarında boz şap-şap vardı. Mən onun dünəndən bəri qırılmamış üzünə baxdım, əyri-üyrü qırmızı tükələri çıxmışdı; düşündüm: mən tamam ayrı bir Valentin görürəm, Atamuradın xatırladığı Valentini yox! Bu Valentinin keçmişindən yalnız qurumuş qırıntılar qalıb və o, istəyirdi ki, onları yaddaşından silib atsın. Valentindən öyrənmək istədiyim sonuncu bir şey qalmışdı.

-Deyin görüm, necə ağılınıza gəlib ki, royalın dillərinə oxşayan tort bişirəsiniz?

Elə bil sual onun ürəyincə oldu.

-Bu, mənim ideyam deyil. Dünyada məşhur bir italyan aşpazı var - Antonio Korluççi. Onun "Pasta və opera" kitabı əlimə keçmişdi. Korluççi o kitabda on yeddi xörəyin reseptini yazıb və kitaba da on yeddi məşhur İtaliya operasının disklərini əlavə edib. Müəllif konkret xörək hazırlamağı təklif edir və onların hər birini də konkret opera musiqisinin sədaları altında yeməyi məsləhət görür. Deyir ki, yalnız bu zaman yeməklər qeyri-adi dad verir.

Tatyana məni avtobus dayanacağına qədər ötürdü.

-Necə oldu?- soruşdu.

-Qardaşınla məni tanış etdiyinə görə təşəkkür edirəm. O, doğurdanmı çox aranjirovka edir?

-Hə. Hətta ona son vaxtlar Moskvadan da sifarişlər gəlir.

-Belə de....böyük pullar gəlir ki!

Eşitmişdim ki, bizim çoxsaylı cavan musiqiçimiz "Moskva üçün" işləməyə can atır. Lakin yerli şou-biznesdə hər şey alınıb və təsir dairələrinə bölünüb, buna görə də ora kənar adamın girə bilməsi, demək olar ki, mümkün deyil.

-Yeri gəlmişkən, Valentin "Azad quş"u da aranjeman edib,-Tatyana bildirdi.

Mən müasir populyar musiqini o qədər də sevmirəm, amma Tatyana ilə sağollaşıb ayrıldıqdan sonra yol boyu bu mahnı mənim başımdan çıxmadı. Məsələ bundadır ki, son vaxtlar Belarusun, demək olar ki, bütün FM stansiyalarında hər gün səslənən "Azad quş" mahnısının sözləri mənimkidir.

Tərcümə etdi:
Kamran NƏZİRLİ

♦ P o e z i y a

Xasay MEHDİZADƏ

KÖLGƏ

Yeriyir mənimlə üz tutsam hara,
Hərdən tək görünür, hərdən bir dəstə.
Gecə də, gündüz də qarabaqara
Bir kölgə dolaşır başımın üstə.
Yanımdan sivişib keçə bilmirəm,
Seçə bilmirəm
Ağac kölgəsidir, ya daş kölgəsi,
Beynimə həkk olmuş yaddaş kölgəsi,
Yoxsa bir yaşanmış xatirədir o?
Axı, nədir o?!

Bir səssiz-səmirsiz harayımı, ünmü,
Əksi çox mətləbə yetir, nədisə.
Üzünə baxıram, üzü görünmür,
Qarası üstümü örtür nədirsə.
Çətin duyulası, çətin duyası,
Ahı-naləsidir kiminsə, bəlkə,
Ya, bəlkə, kiminsə xeyir-duası?!

Elə ha harasa çəkir bir əli,
Yoxsa gələn günün bəlgəsidir o?
Görən kimdən qaldım gözü kölgəli,
Bəlkə də, gözümün kölgəsidir o.
Kimdir yanlış görən,
Kimdir düz görən,
Eh, həyat deyilən bu yaşayışda
Varmı bircə gözü kölgəsiz görən?..

Açacaq ovcunu, bəlkə, bir axşam,
Vurnuxur elə bil nə isə yenə.
Başda baş görkəmi,
Ayaqda ayaq,
Bəlkə, bu sayaq
Görür ki, kölgəsiz adam olmuşam,
Kölgəlik eləmək istəyir mənə?!
Ha çoxdur günümün kəsiri-kəmi,
Ancaq ki, o yolu tutmamışam mən.
İncimə, qadası, bu vaxta kimi
Qaya kölgəsində yatmamışam mən...

Yoxsa bir görküdür bu da qədərin,
Eləsə, qədərim, hökmünü göstər.
Ya, bəlkə, qəfildən səbri tükənib,
Hardansa enib
Nə vaxtsa yaşaya bilmədiklərim
Təzədən mənimlə yaşamaq istər?!

Arabir dikəlib dinləyir məni,
Cavabsız sualdır başdan-ayağa.
Hərdən düşünürəm:
Seçimi görüb,
Artıq yol üstədir, köçümü görüb
O gəlib məni...
Yola salmağa?!

Ta ki pörşələndi söz üstə dilim,
Haqqın töhfəsidir, nədirsə haqdır.
Məni bu sirr kölgə,
Bu çətir kölgə
Təkcə günəşdən yox, bəlkə, nə bilim,
Qardan, yağışdan da qoruyacaqdır?!

VƏTƏN DEMƏK İSTƏDİM

Mən də ağa olardım,
Qara quldan utandım.
Nahaq bu yola vardım,
Bu yol zor gəldi mənə,
Mən bu yoldan utandım.

Girdim bağa gül dərim,
Dərdim, kimə göndərim?!
Bomboş yelləncək kimi
Gəldi, getdi günlərim,
Aydan-ildən utandım.

Çayma Xan deyildi,
 Çayım axan deyildi,
 Bəlkə, çoxdan ölmüşdüm,
 Canım bir can deyildi,
 Əzrayıldan utandım.

Həsrətimi gizlədim,
 Gizli-gizli izlədim.
 Qəfil sinəm göynədi
 Vətən demək istədim,
 Cəbrayıldan utandım...

DEYƏSƏN, TƏZƏDƏN UŞAQ OLMUŞAM

Çəkilir tarıma, çəkir tarıma,
 Ha yalvar, ha yaxar, sözümə baxmır.
 Duranda bir yolun ucuna belə,
 Qalıram uçuna - uçuna belə,
 Daha gücüm çatmır ayaqlarıma,
 Döndərib üzünü üzümə baxmır.
 Hardasan, ay ana, gəl tut əlimdən,
 Ustufca ora çək, bura çək, öyrət,
 Gəl mənə təzdən yerimək öyrət,
 Bu yaşda, deyəsən, uşaq olmuşam.

Vururdum, çıxırdım, bölə bilirdim,
 Hər şey qədərincə, nə artıq, nə kəm..
 Olanlar - olmuşlar xəyaldı daha,
 Başma gəlməmiş nə qaldı daha, -
 Hər şeyi bilirəm elə bilirdim,
 İndi baxıram ki, heç nə bilmirəm.
 Yoxsa mən gərək,
 Təzədən əlifba öyrənəm gərək?!...

Heç nədən hazırkı gözümdə nəm ha,
 Bir də görərsən ki, dolmuşam nəşə.
 Qəfil küsərim ha, inciyərim ha,
 Yaman dəyməduşər olmuşam nəşə.
 Özüm də bilmirəm bu nə işdi ki!
 Məni yetmişində kim dəyişdi ki,
 Nə dəyişdi ki?!...

Yatmır qulağıma çox söz düyünü,
 Yoxsa söz yad olur, yoxsa mən kürəm?
 Adam var danışır, nə dediyini
 Eşidə bilsəm də, başa düşmürəm.
 Lüzumlu-lüzumsuz sözlər yaranır,
 Kəlmələr çeynənir, sözlər yalanır,
 Di gəl mənə çatmır,
 Dilimə yatmır...

.....
...Vədə o vədədir,
Vaxt o vaxt deyil,
Gördünmü, di buyur, hesabını seç.
O qələm, o kağız oyuncaq deyil,
Oynadın bir belə, bəs olmadımı?
Ay uşaq - ay lələ, bəs olmadımı?
Çayın da soyudu,
Dur, çayını iç...

DEYƏSƏN AĞ ELƏDİM

Ta mən əlləri göydə,
Sən deyənlər düz oldu.
Ha neyləsəm, hədərmiş,
Hər şey bura qədərmiş.
Daha dənim torpaqsız,
Torpağım dənsiz oldu.

Nə axtarır bu bəndə?
Nə səndədir, nə məndə.
Sıxılmışıq bir yola,
Kim yeriyyə, kim qala.
Özüm burda, vətəndə,
Ruhum vətənsiz oldu.

Dərəni dağ elədim,
Deyəsən, ağ elədim,
Kəsib pöhrə ömrümü,
Sözə calaq elədim,
Sözüm də özüm kimi
Yöndəmsiz-yönsüz oldu.

BİLMİRSƏN

Bilmirsən xeyirsən, ya şərsən hələ,
Çox belə şiş üstə bişərsən hələ,
Tələsib təndirə düşərsən hələ,
Səbr elə, o səbir boydadı dünya.

Ovçudu, ovlaqdı, ovdu, bərədi,
Bax ki baxacaqsan,
Nə mənzərədi!...
Səndən irəliddə dağdı, dərədi,
Geridə bir ləpir boydadı dünya.

Gələnin, gedənin hərəməz biri,
Dəlisi, dolusu, həlimi, kürü...

Kiməsə olandan on dəfə iri,
Mənə bax bu sətir boydadı dünya.

Çəkin bu, yükün bu, yoluna təksən,
Sürüşər ayağın əlini çəksən,
Şair yaxşı deyib: ələnəcəksən,
Hardasa bir xəlbir boydadı dünya.

Yaranmışam, yaşamışam, köçmüşəm,
Aramışam, axtarmışam, seçmişəm,
Eninə-boyuna qamış ölçmüşəm,
Uzağı bir qəbir boydadı dünya...

BU DAĞ UCALIĞI

Çox bələd əllərdə çıraq olmuşam,
Çox naşı dillərdə soraq olmuşam,
Dağdan ayrı düşüb dağ-dağ olmuşam,
Qoy məni bu dağın başında, qayıt.

Olsa belə son mənzilim, azdımı?
Gör adımı bir küncünə yazdımı?
Qış - qarıyam, payız - barı, yaz - tumu,
Qoy məni bu dağın başında, qayıt.

O cığırın bir başı da mən olum,
Gələn gəlsin, yoldaşı da mən olum.
Bir qayası, bir daşı da mən olum,
Qoy məni bu dağın başında, qayıt.

Yağış olub bulud-bulud süzülləm,
Çəmən olub çiçək-çiçək üzülləm,
Yerdən göyə pillə-pillə düzülləm,
Qoy məni bu dağın başında, qayıt.

Ömür dediyimiz bir arx, bir axın,
Axına arx üstdən, kənardan baxın,
Bu dağ ucalığı Allaha yaxın,
Qoy məni bu dağın başında, qayıt.

Bərdə

Fikrət ƏSƏD

çəkmədiyim rəsm

rəsm çəkmədiyim uzun zaman oldu
uzun zaman addımlarım
keçdiyim yolların cizgilərini çəkdi

keçdiyim zamanın rəngini xatırlayamıdım sonralar
gördüyüm insanları
bir də vağzalların
bir-birinə oxşar soyuq nəmli havasını xatırladım

sən, gah o yolun bir başında - tənha
gah da
Bakı-Moskva qatarında idin ...
sığındığın taxta oturacağın üstündə -
bu yollar
içimizin göynəyini yaşatmaz - deyirdin-
yad nəfəslərin iyrənc qoxusu içində ...

mən nə vaxtsa -
dostlarımla xəyanətinə dözməm -
dediyimdə yanılmışdım ...
onda gedişin bir başlanğıcdı...
dönüşünü duymadığımdan
qatarın uzaqlaşan səsiylə xatirəmdə qaldın ...

bir para yaşantılarımla rəsmi olmadı
rəsmi olanların görüntüsü ...
hər görüntünün rəngi olsa da
xəyanətin rəngini çözmə bilmədim ...

sən bütün rəsmlərimdə
getdiyin yolun qaranlıq üzündə qaldın ...
yaşadığım şəhərin qaranlıq üzünün
aydınlıq zamanını görmədim ...

sabah -
ağlınızın bir köşəsində mücərrəd bir məfhum ...
bu şəhərin sakinləri də sən kimi
yolun qaranlıq üzündə -
və hər kəsin ağlının bir küncündə sabah var ...

mən indi
gördüklərimin içində -
hər yana dağılmış bir kölgə kimi
bu şəhərin sakiniyəm -
içimdə dostlarımla xəyanəti....

hər şey - həqiqət belə -
indi mənim üçün abstraktdır ...
və hər kəsin ağlının köşəsindəki sabah
bəlkə də getdiyin yolun başqa üzündə
sən bundan xəbərsizdin
mənim kimi ...

dünya boylanmaq üçündür

pəncərələr küləkləri dayandırmaz
önündə dayanar -
bəlkə də
arxasından durub baxmaq üçündür...

divarlar daldalanmaq
qısılib dibində uyumaq
ya da hönkür - hönkür ağlamaq üçün...

dünya boylanmaq üçündür, dostum,
boylana - boylana yaşadınsa
bəsidir...

pəncərələr açılıb - bağlanar
çiliklənilib tökülər bir gün

divarlar uçular
rüzgarlar gəlib də gedər
fəqət zaman aldığı qaytarmaz ...

bir pəncərə önündən
rüzgarları seyr edirmiş kimi -
sevinclərini qəh - qəhəylə
məzarlıqlarıysa
içinə qapılaraq sükütlə keçər kimidir dünya -
boylanmaq üçündür...

hönkürməyin gəlirsə ağlamağın gərək
həyat belədir -
hər kəs göz yaşında boğulur bir gün ...

yaşamaq -
bəlkə, zamanın ardından qaçmaqdır
bilməm ...
bəlkə də, pəncərələrin o üzündə
divarların dibində
rüzgarların özüylə apardığı göz yaşlarında
uçub gedən ...
bəlkə də ...

həyatın bozaran üzü

əlindəki əski fotoqraflar -
indi olmayan insanların xatirələri kimi
solub getmiş...
özündən başqa kimsəyə güvənməz zaman
bilirsən -
keçərək hər kəsi...

bu
kimsəsi olmayan bir yoldur
burda doğru-düzgün bildiyimiz nə isə yox -
inanaraq getdiyin o qapının arxasında
səni üzəcək şeylər kimi ...
və orda sevgi dediyin varsa - bir oyun
ya da fani dünyanın fitnəsi ...

bəzən vətən, millət
ya da hansısa məqsəd uğruna uydurulmuş
bir oyundu sevgi ...
bax, dili pərgarların qumar oyunu
qorxaqların nağıl, lətifə ...
fəqət nadanların
anlamadan getdiyi qaranlıq ...
yalnız
biçarələrin sonunda qurtuluş adlandırdıqları
ölüm yolu...

bəzən göz yaşları da yalan danışa bilir ...
bütün canlıların ən qəbahətlisiyik bəlkə ...
bu üstü açıq dünyada
günün ən səmimi anı -
sübh azanının sədası altında açılan anı ...
amma ən böyük yalan -
özü ...

bura bir cəzirədir
yolların bir yerə çıxdığı yox...
bər-bəzəkli vitrinlərin göz qamaşdıran işartısı -
əcnəbi dilində çalınan melodiyların eyforiyasında
görünən hər şey -
sənə doğru yüyürən
səni bu cəzirədə boğmağa gələn kabus...

burda kimsənin anlamadığını anlayan yaşar ...
yaranişdan
çözülməyən bilməcədir zaman -
hər kəsin axarında olduğu bir seldir

hamımız yarım diriyyik -
ölülər bizdən şanslı ...
bu qatarın növbəti stansiyasını bilən yox
gələndə boş
gedəndə sənli olacaq ...

bəzən ağlayanların göz yaşlarında
həyatın bozaran üzü boylanır -
dəyişən rəngi
və sonsuzluq qədər boş olan gözlərinin içi...

◆ Portret cizgiləri

Şahmatın dramaturgiyası

Və ya şair-tərcüməçini düşünərkən

Qərribə xarakteri var, hər gün Yazıçılar Birliyinə hamıdan tez gəlir, hərdən də hamıdan gec gedir. Əslində, heç Yazıçılar Birliyində işləmir. Əvvəlcə, otaqları gəzir; şahmat oynamağa adam axtarır. Baxır ki, heç kəs yoxdu. Sonra öz otağına gedir... Şahmat taxtası artıq hazırdı. Fiqurlar düzülüb. Şahmat taxtasının yanında hazır yeməklər, pivə, çaxır, kolbasa, perəşki, növ-növ qəlyanaltılar öz sahibini gözləyir. İndi canını almağa yaxşı bir rəqib lazımdı. Rəqibləri isə hələ işə gəlməyib, Səyavuş müəllim ələcsiz qalıb mənə deyir:

-Pivə içmək istəmirsən?

-Yox, - deyirəm.

Sonra o biri otaqlardan səsi gəlir:

-Pivə içmək istəmirsən?

Özünün ştatda olan yaxşı rəqibləri var, indi onlar gecikir, amma o vaxta qədər kimisə tapmalıdı. Tapır da. Alıcı quş kimi aparır otağına. Oyun başlanır.

Şahmatı çox sevir, səhərdən axşama kimi oynayır. Ən sevimli rəqibi Məmməd Orucdur. Birdən olur ki, Məmməd Orucun yazı işi olur. Səyavuş qapını astaca açır, başını ehtiyatla içəri salır:

-Məmməd, pivə içmək istəmirsən? -Yəni, bu, o deməkdir ki, gəl şahmat oynayaq. Məmməd Oruc da şad-xürrəm deyir:

-Bir azdan...

Bu sözü eşitmək Səyavuş müəllimin məğlubiyyətidir. Ancaq Məmməd buna qıymır, həm də marağı güc gəlir, Səyavuşun dalınca gedir. Oyun başlanır...

Şəhərdə - harda şair-həkim Ramiz Mövsümü, əlində çantası, görsəniz, bilin ki, Səyavuşun yanına tələsir. Ramiz Səyavuşun çox qiymətli rəqiblərindəndir. Bir dəfə gördüm Ramiz "28 may" metrosundan çıxıb üzəşəyi sürətini artırdı. Dəqiq bilirdim ki, o, Səyavuşun yanına gedir. Yanılmamışdım. Bir azdan gəlib gördüm ki, artıq rəqib kürsüsündə şəstlə oturub. Hüseyn Hatəmi ilə Məmməd Oruc da növbədədi.

Bu gün Səyavuş Məmmədzadə fuqurları şahmat taxtası üzərinə düzənə kimi soruşdum:

- Belə çox şahmat oynamağınızın səbəbi nədir?
- Həyatı öyrənirəm, - dedi.
- Maraqlı fikirdir.
- Şahmatda dramaturgiya var, çətinlikdə qalmaq var, iradə var, dözümlülük var, bunu öyrənirəm.
- Deməli, siz iradəlisiz?
- Əlbəttə, çox səbrliyəm.
- Yaxşını pisdən seçə bilərsiniz?
- O dəqiqə seçirəm, elə şahmatın özü seçimdi. Həyatdakı seçimi mən şahmatdan öyrənmişəm.
- Rəqibləriniz necədi?
- Pis deyillər, yavaş-yavaş öyrənirlər, çox vaxt xətlərinə dəymirəm. Hərdən sevinc bəxş eləyirəm onlara. Həm də xarakterlərini öyrənirəm.
- Məsələn, Məmməd Orucun xarakteri necədi?
- İpək kimi.
- Səyavuş Məmmədzadənin səksən bir yaşı var. Tək yaşayır. Bir oğlu vardı. Dünyasını dəyişib. Bir neçə il əvvəl həyat yoldaşını itirdi. Bir nəvəsi var; Moskvada yaşayır, adı da Sergey.
- Bu gün Sergeyin ad günüdür, səhər- tezədən təbrik elədim, - deyir.
- Yetmiş beş illik yubileyi yadıma düşür. Zalda adam çox az idi, halbuki, Səyavuşun tərcümə elədiyi adamları bura yığsaydın, yeddi yüz nəfərlik saray lazım olardı. Amma gəlməmişdilər. Onların yerinə sanki gələnlər xəcalət çəkirdilər.
- Mənim şeirlərimi bir neçə şair rus dilinə çevirib. Sonradan elə oldu ki, rus dilini gözəl bilən və Səyavuşun ən yaxın dostu olan bir tərcüməçi ilə tanış oldum. Şeirlərimin tərcüməsini, demək olar ki, bəyənmedi. Başilovlu qaçdım Səyavuşun yanına... Həmişəki kimi qalibiyyət postunda idi. Kəfi yaxşı idi. Məmməd Orucu dərin fikirlərə qərq eləmişdi.
- Çatan kimi dedim:
- Sizin təriflədiyiniz mənim şeirlərimin tərcüməsini bəyənmedi.
- Dedi: - Kimin elədiyini bəyənmedi?
- Dedim: - Nicat Məmmədovun.
- Dedi - Düz eləyir.
- Dedim: - Mansur Vəkilovun da elədiyini bəyənmedi.
- Dedi: - Onu da düz eləyir.
- Dedim: - Qiya Paçxataşvilinin elədiyini heç bəyənmedi.
- Dedi:- Onu lap düz eləyir.
- Axırda dedim: - Hətta sizin elədiyinizi də bəyənmedi.
- Dedi:- Onu qələt eləyir, - astaca fiqurun yerini dəyisib, "şah" - dedi.
- Əlbəttə, bu "şah" sözündənmi və ya nədənmi, rəqib köksünü ötürür. Səyavuşun kəfi lap kökəlir. Məmməd Oruc çıxış yolunu tapana qədər Səyavuşdan soruşuram:
- Bir gözəl tərcüməçimiz vardı: - Vladimir Qafarov.
- Hə, o, yaxşı tərcüməçi idi. Şifahi xalq ədəbiyyatımızı, xüsusən, "Koroğlu" dastanını rus dilinə çevirmişdi, bayatılarımızı, nağıllarımızı da böyük məhəbbətlə rus oxucularına o çatdırmışdı. Arada yaxşı vururduq onuynan.
- Səyavuş müəllim yenə arada "şah" dedi. Arxaya söykəlib rahat nəfəs alaraq söhbətə davam elədi:
- Vladimir Qafarovun atası Əbdüləzim kişi gəmiçi idi. Kür çayı boyu o başa - bu başa gedib-gəlirdi. Bacısı Salyanda yaşayırdı. Salyan ərazisindən keçəndə üç dəfə signal verərdi. Bacısı Nisə səsi tanıyıb o saat çıxardı, Əbdüləzimlə görüşərdi. Vladimir Qafarovun anası rus idi - Nadejda.

Bu zaman Səyavuş müəllim lap taxtaya tərəf əyilir. Gediş elədikdən sonra arxaya söykənib siqaret yandırır.

"Şah" - deyir və yenə arxaya söykənir.

-Mansur Vəkilovu tanıyırdın, Qəşəm?

-Hə, bir neçə şeirimi tərcümə eləyib.

-Yaxşı tərcüməçi idi. Allah rəhmət eləsin. Rus dili Mansurun ana dili, Azərbaycan dili ata dili idi. Onunla küpün dibinə girirdik, yaxşı vururduq. Hansı il idi, yadımda deyil, ayı yadımdadı - 7 fevral. Moskvaya getməli idim. Mansur dedi ki, gedək vuraq. Getdik. O zaman ayıldım ki, qatarın getmək vaxtıdır. Tələsik evə gəlib kostyumu dəyişdim. Mindim qatara. Yalamada vaqon bələdçisi biletdən istəyəndə baxıb gördüm ki, biletdən yoxdu, qalıb dəyişdiyim kostyumun cibində. Təzədən qayıtdım evə, arvad o ki var danladı məni. Sonra təyyarə ilə getdim. Mansur düz iki ay qorxusundan bizə gəlmədi.

Bu dəfə əyilib yenə fiqurun birini itələyir. Ancaq "şah" demir.

-Mən M.Füzulinin "Leyli və Məcnun" əsərini rus dilinə çevirmişəm. Məncə, maraqlı alınıb.

-Səyavuş müəllim, bəs, ruslar Leyli Məcnuna gülməyəcəklər?

-Yox, mən yaxşı eləmişəm, formanı saxlamışam.

-Sufi düşüncəni onlar başa düşəcəklərmi?

-Bəli, ağıllı rus oxucuları Şərq poeziyasını yaxşı bilirlər.

Səyavuş müəllim yenə taxtanın üstə əyilib bir fiquru götürüb qoyur: "Şah"

Arxaya elə arxayın söykənir ki, sanki Məmməd Oruc düz bir saat özünə gələ bilməyəcək.

-"Leyli və Məcnun"u hansı vəzndə tərcümə eləmişiniz?

-Rus şeirinin "yamb" vəznində eləmişəm. Çox maraqlı vəznə, ləngərlidir.

-Səyavuş müəllim, sizin üçün tərcümə nədir?

-Tərcümə başqalaşmaq deməkdir. Tərcümə bir əsərin başqa dildə versiyasıdır. Tərcüməçidə "artistizm" olmalıdır. Bu söz Cəfər Cabbarlının sözüdür. Düz deyib, Allah rəhmət eləsin.

Bu dəfə Məmməd Oruc "şah" deyir. Səyavuş müəllim daha arxaya söykənir. İpək dediyi bir adam gör neylədi? Səyavuşun arxaya söykənməsindən bilirəm ki, vəziyyət gərgindir. Sual-zad vermirəm. Guya şahmatı bilən adam kimi, mən də gərginlik keçirirəm. Hər iki tərəfdə fiqurlar irəli-geri otürülür, bəziləri götürülüb kənara qoyulur. Səyavuş müəllim bu dəfə arxaya söykənmədən danışır:

-Gərək tərcümə elədiyən şair sənə yaxın ola. Məsələn, Lermontovun "Üç qovaq" şeirini əvvəl Abbas Səhhət, sonra Firudin bəy Köçərli, sonra isə Məmməd Rahim tərcümə eləyib. Ən yaxşısı Məmməd Rahimin tərcüməsidir.

Səyavuş Məmmədzadə fiqurlardan birini əlinə götürüb xeyli havada saxlayır.

-Mən ədəbiyyata şeirlə gəlmişəm, orijinal şeir yazırdım, 1964-cü ildə şeir kitabım da çıxıb. Sonra tərcüməçi oldum.

Elə bu zaman əlində saxladığı fiquru ehmalca taxtaya qoyur. Bir az da bərkdən deyir:

"Şah".

Məmməd Oruc dinmir, mənim üzümə baxır. Məncə, bu, o deməkdir ki, niyə qoymursan işimizi görək?!

Qəşəm NƏCƏFZADƏ

♦ Ə d ə b i g ə n c l i k

Sərvər KAMRANLI

İNDİ...

Yerdə görən nə görüb,
Hara qaçır adamlar...
Ta bilmir çəkilməyə,
dara qaçır adamlar.

İndi kimsə kimsəni
vurmağa qar düzəltmir.
Vuranlar elə vurur,
Yüz yerdən sar, düzəlmir!

Köhnə damlar altından
nağıl səsləri gəlmir...
Nəvələrin bildiyin
Nənələr indi bilmir.

Eşqlə alışan qəlblər
Soyuyub buza dönüb...
Neçə qəlbə neçə qız
Daha "qarqız"a dönüb.

QOL AÇIB GÖYLƏRLƏ QUCAQLAŞASAN

Göz yumub dünyanın halına bir gün,
Özündən ayrılıb, uzaqlaşasan.
İnciyib, gedəsən bu yer üzündən,
Qol açıb göylərlə qucaqlaşasan.

Sevməyə ürəyin kimi, kimsəni,
Axtarıb tapmaya ta heç kim səni...
Qocalıq səpdikcə saçına dəni,
Sənsə yavaş-yavaş uşaqlaşasan.

Hardasa bir yetim uşağı görsən,
Boynunu bükülmüş, aşağı görsən...
Soyuqdan titrəyən ayağın görsən,
Girəsən qəlbinə, ocaq olasan.

RAHAT OLASAN

Durasan ayağa...özün-özünə,
Bir əlac qılasan, rahat olasan.
Fələyin əlindən qanı qaralmış
Qələmin alasan, rahat olasan.

Artırıb sevincin, dəmin sayını,
Verəsən kədərin, qəmin payını.
Tapasan dərdlərin şah sarayını,
Taxtından salasan, rahat olasan.

Əzab qan ağlaya, gözlərin sıxa...
Ömürdən getməyə yaman dərxi...
Kədər qız cildində qarşına çıxsa,
Saçını yolasan, rahat olasan.

Yerdə gün atılır ömürdən hələ...
Göylərin adama yazığı gələ...
Asa yaxasından, yağmasan belə
Buludtək dolasan, rahat olasan.

ASILIB QALMIŞAM DƏRD YAXASINDAN...

Soyuqluğu necə yaman üşüdür,
Ağladır ruhumu, ağladır, Allah!
Atıb ev-eşiyin o qız gedəndən,
Bağlıdır qapısı, bağlıdır, Allah!
Asılıb qalmışam dərd yaxasından,
Özümdə özümə qənim olmuşam.
Hardadı bəxt yazan... tapıb soruşun,
Görün bu taleyi ondan almışam?
İçimdə oxunmur eşqin nəğməsi,
Yox olub könlümdən sevgili çağlar.
Gəl, qayıt evinə, ay ev yiyəsi!
Nə qədər evinin divarı ağlar...

GEDİRƏM KƏNDİMƏ UŞAQLAŞMAĞA

Yenə də yolları geyib əynimə,
Gözüm işlədikcə uzaq gedirəm.
Hələlik dostlarla sağollaşmışam,
Özümdən özümə qonaq gedirəm!

Ora Vətənimin uca zirvəsi,
Orda ulduzlar da yaxındır yerə...
Orda bir qız ola səni sevəsi,
Hələ gəldiyini yuxuda görə.

...Özümü unudub, bənzəyib yada,
Xəyalım yol alıb, dərəyə, dağa.
Çəkdiyim qaygını qoyub Bakıda,
Gedirəm kəndimə uşaqlaşmağa.

Şahənə MÜŞFİQ

MƏNİM SƏNSİZLİYİM YAMAN PAXILDI

Gözümdən dünyanı elə salmışan,
Daha heç gözümə ala bilmirəm.
Ömürdə günlərim qarışmış yaman,
Əl atıb sahmana sala bilmirəm.

Həsrətin əynimə elə yaraşmış,
Özgə bər-bəzəyi, düzü, götürmür.
Mənim sənsizliyim yaman paxıldı,
Sənli günlərimi gözü götürmür.

Yığıb-yığışdırdım qalan günləri,
Eləcə ölümü gözləmək üçün.
Bir ovuc sən olan xatirələri
Sənsiz həyatımdan gizləmək üçün...

EVƏ GEDİRƏM...

Yoruldu bu səs - küydən,
Daha evə gedirəm.
Saxta gülüşdən,
Yalançı vəddən,
Çoxluq içərisindəki yalqızlıqdan
təngə gəlib gedirəm,
Evə gedirəm.
Məni mənə unutduran problemlər
yordu məni,
Sözümü dilimdə yandıranlar
usandırdı məni,
Gedirəm.
Danışmaq üçün,
Susmaq üçün,
Savaşmaq üçün,
Təkliliyi tək yaşamaq üçün gedirəm,
Evə gedirəm.
Məni təmənnasız sevnələrə gedirəm,
Haqqımla, nahaqqımla,
Səhvimlə, günahımla gedirəm.
Evə gedirəm.
Göylərdən yağış əvəzi göz yaşının töküldüyü
küçələrdən keçirəm,
İnsan əvəzi ağzınacan dərd dolmuş
avtobusla gedirəm
Hər dayanacaqda dərddən keçmiş xoşbəxtliyi endirir,
Hər dayanacaqda yeni dərdi götürür özüylə.
Cavan dərdlər qoca dərdlərə yer verir
oturmaq üçün...
Qocalmış dərdlər hüznə baxır cavanlara,
Axı, avtobus bir dayanacaqdan
digərinə çatana qədər onlar da qocalacaq,
yaşlanacaq.
Onlara yer verən tapılacaqmı?
Bilmirəm.
Budağından kədər sallanan ağacların arasıyla
gedirəm,
Evə gedirəm.
Ayağım altda əzilən yarpaqların xışıltısını
dinləyirəm,
Başımdakı dumanları qova - qova gedirəm,
Evə gedirəm.

Ora - bura qaçısan,
Yoluma çıxan,
Önümü kəsən,
Sözümü kəsən
İnsanlardan keçirəm,
Evə gedirəm.
Bu dünyadan pillə - pillə qalxıram,
Bu dünyanı arxamda qoyub gedirəm,
Bu dünyadan gedirəm,
Evə gedirəm.

BAŞ ALIB GEDİRƏM ÖZÜMƏ SARI

Baş alıb gedirəm özümə sarı,
Hər addım atdıqca o uzaqlaşır.
Görəsən, hayana tələsir belə,
Görəsən, hayana ürəyi daşır.

Çata bilmirəm ki, özüm-özümə,
Məni də bu yerdən aparsın deyim.
Əllərim ovcunda it-bata düşsün,
Qalmasın özümdə daha heç nəyim.

Baş alıb gedirəm özümə sarı,
Necə də çatmıram, çatmıram əcəb,
Deyəsən, bir məktub sözlər dilimdə,
Sevgim ürəyimdə yoxa dönəcəm.

İT HÜRƏN TƏRƏF

Daha günümüzün sabahı açmır,
Daha ürəyimiz gözlərə yüküdür.
İşıq gələn tərəf aldatdı bizi,
İt hürən tərəfə getmək gərəkdir.

Bir az da can atdıq göylərə doğru,
Bu göy başqa göyün yeri deməkmiş.
Həyatı asmışıq gözlərimizdən,
Bir qırıpım hər şeyin sonu deməkmiş.

Nə bilim, çırağı yandıran kimdi,
Bəlkə də, bir divin tələsi deyil.
Hələ gəzdiyimiz işıqlı günlər,
Bəlkə, yuxumuza gələsi deyil?

İltimas SƏMİMİ

O KƏND

Tanrım,
mən də sənin bəndənəm.
Göy üzünün yamacında
görünən
o qarşı kənddənəm.

Tanrım,
mələklər ətəyini çırpır,
soyuq-soyuq, bəyaz-bəyaz,
tənhalıq tökülür
o kəndin üstünə.

Mələklər bulud-bulud
kirpiyini qırpır,
ağca-ağca sular
yarpaqlayır
o kəndin üstündə.

Tanrım,
sənin səbrinin ətəyi yellənir,
Ağaclar, otlar baş götürüb
qaçmaq istəyir o kənddən.

Hər gün bir parça torpaq,
o torpağın yaxasına
sancılan bir daş,
o daşın altına yazılan
bir ad təklənir o kənddə.

Tanrım,
qəribə səslənir
o kəndin həyətlərində bitən
eyni otun, ağacın adı.

Sənə tanış gəlirmi,
Tanrım,
o kəndin adı - Duniyadı...

KƏNDİMİZİN YAZ AXŞAMLARI

Bənövşə rəngli yaylıqdır
yaz axşamları,
Düşüb kəndimizin çiyninə.

Bir az qurbağaların
aramsız səsiylə,
Bir az quşların
naxış-naxış nəğməsiylə,
bir az da mürgülü çiçəklərin
şəhli nəfəsiylə
toxunub bu yaylıq.
(Körpələrin ana bətnində
gördüyü yuxumu bu yaylıq?)

Ulduzların sərxoş işığı
bu yaylığa dağılıb.

Bu yaylığın bir çiçək ömrü qalıb.

Öləndə, kəfən istəmirəm,
Məni bu yaylığa bükün.
Ya da bu yaylıqdan
bir əlçim kəsib yandırın,
külünü qəbrimə tökün...

* * *

Dünyaya
gələn gün
cəsarətimizi boğdular,
heyranımızı öldürdülər.

Qeyrət adlı
bir miras qaldı bizə.
İndi onun da
köynəyi
dar gəlir əynimizə...

YADDAŞ XƏRİTƏSİ

Göy üzündə
bir durna qatarının
açdığı cığır əridi.
Bir durna harayı
payız buludlarının
qolları arasına sərildi.

Əridi mənim də dərd içimdə
durna qatarı arxasınca
qaçan
bir uşağın xatirəsi.
Qarışıq yuxular kimidir
yaddaşımın xəritəsi...

Mayisə ƏSƏDULLAQIZI

BİR ATƏŞ YANĞISIYAM

Mən bir atəş yanğısıyam, əzizim,
Göylər coşa, ürəyimi soyutmaz.
Bu ürəkdə duyğular da sərt olub,
Min təsəlli bir ürəyi ovutmaz.

Qürub çağı günəş olur sapsarı,
Elə bil ki, kimsə onu saraldır.
Bədxahlara bel bağlama dünyada,
Onlar səbrin kasasını daraldır.

Hər gözəldən yar olmursa, eybi yox,
Bir gözəllə könül gülür yenə də.

Səadətə qapı açan ürəkdi,
Təki, ürək ağrıməsın sinədə!

BAXIŞLAR UZANAR...

Hardayam, necəyəm, nəyinə gərək?
Tez-tez yum gözünü, yuxun qarışar.
Ötən günlər üçün üzülmə çox da,
Qaydadır: sevənlər küsər, barışar.

Nisgildən çat salıb könül qapımız,
Allaha tutmaqdan əlimiz yorğun.
Məftildən çəkilməş hasardı qürur,
Danışa bilmirik, dilimiz yorğun.

Hicran gözlərimi günaha büküb,
Çoşqun bulaq kimi çağlayır kədər.
Axı, nə vaxtacan qovacaqsan, de,
Sən məni özümdən özümə qədər?!

Baxışlar uzanar könül dalınca,
Ürək döyünmürsə, sevgi əbədi.
Hardayam, necəyəm, nəyinə gərək?
Həyat ruhumuza soyuq məhbəsdi.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2016-cı il üçün

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

Rəşad MAHMUDOĞLU

Qismətdən məhəbbətə

◆ *Hekayə*

Qızıllı Xəlil kəndin yiyəsi sayılırdı. Xəlili deyirəm ey, Xəlili! Zoddu-zoddu addım atıb yeriyəndə, elə bilərdin ayağının altında yer titrəyir. Nəydi ki, onun əlində gözünün ağı-qarası bircə, madar oğluna elçi gedib, qız almaq?

Di gəl ki, kotan daşa ilişdi. Kəndin ayağından başına qədər bütün dükanlarında tutulan borclu dəftərlərini adı dolduran Məhəmməd kişi onun sözünü yerə saldı, “yox!” deyib durdu. Daş atıb, başını tutdu.

Hələ onun yetimçəsi Nuranəni demirsən!.. Qızıllı Xəlilin matı-mutı qurudu. Əli ətəyindən uzun qayıtdı. Donquldandı ki, it qursağı yağ götürmür. Bir də dönüb qanlı-qanlı oğlu Nuşirəvana çəpəki bir nəzər saldı. Yəni, “məndən olub mənə oxşamayan köpəy oğlu!”. Nuşirəvan da cavabını gecikdirmədi. Xəlvətə salıb burnuna çəkdiyi “zəhrimarin” zodundan qızarıb-şişmiş domba gözlerini maşın farası kimi fırladıb ciyildədi: “Neynim, ey?”.

Qızıllı Xəlil əlini zənən xeylağı kimi qoşalayıb onun arxasınca “aley” çalmaqdan zorla saxladı özünü.

Nuranəninse gözü “şaxta” Məhərrəmin nəvəsi, Nurcahan nənənin kipriylə od götürə-götürə böyütdüyü Muradda idi. Yazıq Nurcahan nənə!

Atası faşistlərə əsir düşmüşdü. Qayıdıb gələncən ehsanını da vermişdilər, ağlaşmasını da etmişdilər.

Nurcahan nənənin atasını əsirlikdə kömür şaxtasında işlətməmişdilər. Ağır əmək onun özünü də sərtləşdirmişdi. Ona görə də camaatın dilində dönüb olmuşdu “şaxta” Məhəmməd.

Deyirlər, əvvəllər, yeniyetmə olanda Nurcahan nənə atasına qoşulan bu ayamadan çox utanarmış. Get-gedə isnişib bu ada. Bu isnişməyin bir nişanəsi o idi ki, Nurcahan nənə ayda-ildə bir dəfə lap bərk qeyzlənəndə iri yaylığının ucundan yapışib boynundan geri tullaya-tullaya - mənə də “şaxta” Məhəmmədin qızı Nurcahan deyərlər, - deyə aləmə meydan oxuyardı...

Erməni diğaları arxalı köpək kimi qurd basmağa başlayan ilin lap ilk günündə Murad halallıq istədi Nurcahan nənədən. “Qadan alım, mən bu müharibə şoğəribin əlindən az çəkməmişəm ki, indi də təzədən sən ürəyimin yağını əridəsən” - deyə etiraz etdi. “Dilim-ağzım qurusun, başına bir iş gəlib eləyər, ürəyim partlayır, dünyam qaralar - dedi, - baban Məhəmməd nemis müharibəsinə getdi, yazıq anam vərəmləyib öldü. Qaldım onun-bunun ümidinə. Yenə də Allaha min şükür ki, ocağımız qaralmadı. İndi də bu it uşağı bu yandan qalxıblar. Bir az səbirli ol, görək axırı nə olur” - söyləyib köksünü ötürdü.

- Camaatdan, el-obadan ayıbdı, ay nənə, - deyib Murad nənəsinin sümükləri çıxmış çiyinini qucaqladı. Az qala qonşular, el-oba yerinə çaşıb “qonşumuzun qızı Nuranədən ayıbdı” söyləyəcəkdi.

Demədi. Dilini hərleyib saxladı. Ancaq sözündən də dönmədi. Getdi. Döyüş bölgəsindən ilk məktubunu yazdı: “Nigaran olub-eləmə, ay nənə!.. Bir sən deyilsən ki, gözləri yolda qalan!”.

İstəmişdi Nuranənin də adını əlavə eləsin. Eləməmişdi. Düşünmüşdü ki, birdən düşməni deyən olar, namərd gülləsinə tuş gələrəm, niyə dilə-ağıza salım gül kimi qızı...

O namərd düşməni gülləsi isə öz namərdliyini çox da gec göstərmədi. Quduz it kimi sağ qıçını qapıb apardı.

* * *

Qapılarındakı tut ağacının kölgətutanındakı kətildə oturub öz əllərilə yonub-düzəltdiyi qoltuq ağacını da söykəyərdi bir tərəfə. Buradan qarşı tərəfin axar-baxarı, bulaq başı apaydın görünərdi.

Hərdən o bulaq başında uzaqdan-uzağa Nuranə də görünərdi. Murad o gül kimi qızı görə-görməz ürəyinin lap alt qatında Allahına şükür edərdi ki, nə yaxşı təntiyib ürəyini açmamışdı ona. Yoxsa indi bu şikəst qıçla əzab çəkəcəkdə, utanacaqdı Nuranənin qarşısında. Dərd eləyəcəkdə ki, qıçıma görə bəyənmədi məni Nuranə...

Bunları düşünə-düşünə rahatlıq tapırdı, Allaha min şükür edirdi Murad.

Beləcə, öyrəşdi qoltuq ağacına. "Bu gündən belə mənim Nuranəm bu qoltuq ağacıdır" - deyər barışdı taleyi ilə.

Get-gedə camaat arasına da çıxdı, xeyirdə-şərdə də oldu. Arada yolunun səmtini bulaq başından da saldı. Kirmişcə dayanıb ayna bulağın gözündə əks olunan şəklinə baxardı. Bilirdi ki, bir az əvvəl Nuranənin əksi düşmüşdü bu ayna bulağa. Əyilib öpmək istəyirdi o aynanı. Ancaq məhz o əylmək məqamında özüylə yanbayan o qoltuq ağacının da əksini o aynaya düşən görərdi. Diksinərdi. Utanmış halda yan-yörəsinə boylanardı: "Görüb-eləyən olmadı ki?!..."

Günlərin bir günündə isə Murad növbəti dəfə diksinib yan-yörəsinə baxanda bir dəstə qız-gəlinin bulaq başına endiyini gördü. Cəld uzaqlaşmaq istədi. Ancaq tale bu səfər də öz rişxəndindən qalmadı. Elə bil məzələnməsi tutdu. Hər necə oldusa çaylaq daşı Muradın qoltuq ağacının altından diyirləndi. Müvazinətini saxlaya bilməyən Murad səntirləyib göy otluğa sərilirdi.

Qoltuq ağacı bir az kənara diyirlənmişdi. Bir ucu bulağın bayaq şəklinin düşdüyü ayna gözündə görünməz olmuşdu.

Qolundan elə bil istilik cərəyanı keçdi. Kimsə qoluna girib usdub bir hərəkətlə Muradı yuxarıya dartdı. Eyni zamanda zərif bir şırıltı qulaqlarına, oradan da qəlbinə, beyninə, düşüncəsinə axdı: "Daşa dönüm, daşa dönüm!"

Gözlərini çevirib baxdı. Əvvəl elə bildi yuxu görür. Ancaq o qollar ki, Muradın qoluna girib yuxarı dartırdı, o əllər ki, onun nimdaş qoltuq ağacını götürüb Murada uzadırdı, o dil ki, zərif bir şırıltıyla "daşa dönüm, daşa dönüm" sözlərini söyləyirdi - bu, yuxu ola bilməzdi.

Bir azdan, lap bir azdan Murad dumanlı şəkildə xatırlayırdı ki, Nuranə sonuncu dikdiri aşmamış dönüb ona tərəf gülümsündü və tələsik əl edib qızların arasında yox oldu.

* * *

Məhəmməd kişi Nurcahan nənənin sözlərini göydə tutdu. Zarafat deyildi, kəndin yiyəsi sayılan Qızıllı Xəlili əli ətəyindən uzun qaytarmışdı qapısından. Qız verməmişdi. Ancaq indi söhbət Muraddan gedirdi. Odur ki, atı çox daşlığa sürmədi. Düşündü ki, qoca arvaddı, birdən xəyal edər ki, Muradın şikəst olmasına görə "nəm-nüm" edir. Odur ki, arvadın işarəsinə cavabını ləngitmədi:

- Oğurluq-zad üstündə vurub o kökə salmayıblar ha! Hamı bilir ki, vətən uğrunda, yurd uğrunda itirib qıçını. O qızı sənə gəlin, Murada qoltuq ağacı kimi verirəm, xoşbəxt olsunlar.

Məhəmməd kişi sözünü kəsə, bir az da sərt şəkildə dedi. Başa düşdü ki, ayrı cür desə kövrələcək, qəhər boğacaq onu.

Nurcahan nənə bircə kəlmə "Allah səndən razı olsun!" - dedi.

* * *

"Vağzalı"nın səsi kəndi başına götürmüşdü. Camaat qoşa dayanmış bəylə-gəlinin tamaşasına durmuşdu. Gəlinlik paltarı Nuranəni ağ qu quşuna bənzədirdi. Qırçınlanıb yerəcən düşmüş donunun ətəyi Muradı da yarıyacan bürmələyib altına almışdı. Nimdaş qoltuq ağacı gəlinin donunun altında itib-batmışdı. Muradın qolu Nuranənin qoluna bərk-bərk sıxılmışdı. Torpağın tək ayağı altında möhkəm dayanmasını aydınca hiss edirdi Murad.

Qızıllı Xəlil imkan tapıb camaatın arasından oğluna sarı diş qıcatdı. Oğlunun ciyiltisini qulağı almasa da, dediyi aydın idi: "Neynim, ey!.."

Halallıq

◆ Hekayə

Qulu kişinin ailəsində hamı bilirdi ki, evin sonbeşiyi Qulamin gözaltısı Pəriöglü Nadirin qızı Gülzarədi.

Pəpə yeyəndən kökə deyənə qədər hamı bilirdi ki, Qulam Gülzarənin xəyalı ilə yatıb-durur.

Burası hamı üçün gün işığı kimi aydın məsələydi. Ancaq işin bir əmması vardı ki, Gülzarənin atası Pəriöglü Nadirin xasiyyətini də hamı yaxşı bilirdi. Allah eləməmiş, elə ki, ağzını açıb bircə dəfə "yox!" dedi, şiniyib durdu, ta qurtardı getdi. Deməli, o sözün kitabı bağlandı, fatihəsi verildi.

Bunu Qulu kişinin ailəsi də yaxşı bilirdi, evin sonbeşiyi Qulam da! Qulu kişinin ailəsinin də, evin sonbeşiyi Qulamin da çoxdan bildiyi bu qəzavü-qədəri Pəriöglü Nadirin qızı Gülzarə lap cikinə-bikinə qədər bilirdi. Odur ki, hər kəs bu istəyi öz gizli hücrəsində çəkirdi. Qulu kişinin ailəsi adəti üzrə öz binəgüzarlığı ilə məşğul olurdu. Qulam özünü vermişdi yaylaqda bəslənən sürülərin yanına. Arada könlü qübarlananda qarğı tütəyini çıxarıb yönü Qaranlıq dərəsi boyunca yanıqlı bir "Çobanbayatısı" püfüləyərdi; dərini istəyini dağa, daşa, bulağa, lap elə qurdbasar Alabaşa danışardı.

Qulamin bəxti bir onda gətirmişdi ki, Gülzarənin atası Nadir kişi çox qəliz, tündməzac olmasa da halallıq bir adam idi. Gülzarə də bu evdə halallıq südəmib, halallıq çörək yemişdi.

Məsələ qalmışdı bir bu halallığın üstündə, Nadir kişinin ömür-gün yoldaşı Pərzadın da gümanı elə bu halallıq söhbətinin kələfini usdof-usdof açmağa gəlirdi. Necə olsa, qız anasıydı. Ucundan-qulağından bilirdi ki, ərinin xasiyyətindən çəkinən oğul sahibləri bu qapını açmağa hələm-hələm ürək eləmirlər.

Odur ki, imkan düşən kimi söhbəti elə bu incə məqamdan başlayırdı:

- Deyirəm, ey, ay Nadir, özündəstiri, bu Qulu kişi də əli-ayağı təmiz adamdı. O günü yoldaşı Qəmzə ilə kəhriz başında bir az hal-əhvallaşdıq.

Deyir, qaynanamdan qalma nişan üzüyümü neçə ildi dustaq eləmişəm sandığın küncündə.

- Nooluf ki, nişan üzüyünə? - Nadir kişi sərt-sərt soruşdu.

Pərzad arvad ani olaraq özünü itirdi. Suç üstündə tutulmuş adam kimi yerində qurcuxdu. Ancaq daha gec idi. Ox yayından çıxmışdı. Birtəhər sözü yozmağa çalışdı:

- Deyir, oğlum Muradın adına qoymuşam. İndiki qızıl-mızıla inanmır. Deyir qəlpdi hamısı. Halal döyül.

Və həmin anda Pərzad arvadın gözləmədiyi bir möcüzə baş verdi. Belə ki, Nadir kişi əvvəlcə kirmiş dayanıb baxdı arvadının üzünə. Sonra da çiyinlərini ata-ata gülüb özündən getdi:

- Zənən ki zənən!

Pərzad uzun illər idi Nadir kişiylə bir damın altında yaşayırdı, ancaq yatsa yuxusuna da girməzdi ki, günlərin bir günü o, çiyinini ata-ata beləcə qəşş eləyib özündən gedə bilər.

Odur ki, bir azca qırıqığı açılan kimi oldu. Ağzını doldurdu ki, desin... Ancaq bir göz qırpımında dönüb qarşısında elə əvvəlki Nadiri gördü. Yenə də həmin cod baxışlar, boz sifət... Özünü yığışdırdı, Nadir də çox gözlətmədi:

- Sözüünün canını de!

- Əşi, nə sözüm olacaq taa? - istədi sözü yozutsun!

- Sənə dedim uzatma, sözünün Məmmədalisini de! Neçə vaxtdı vələzallı oxuyursan mənə.

Nadirin qırımını görəndə Pərzad başa düşdü ki, dalana dirənib. Özünü topladı, səsinə qılıq qatdı:

- Belə, qadan alım, Nadir, sözümün canı odur ki, Qəmzənin deməyindən belə başa düşdüm ki, bizim qıza elçi gəlmək istəyirlər... Murad üçün. Amma...

- Nə amma? - Nadirin sərt baxışları iynə olub sanki Pərzadın yeddi arxa dönənindən keçdi.

- Amması odur ki, düzü, səndən ehtiyat edirlər, qorxurlar əliboş yola salasan... Çəkinirlər səndən...

Nadirin üzü əməlli-başlı mis rəngi aldı.

- Nədi, adam-zad yeyənəm mən?

Daha nə alt-nə üst bir kəlmə olmadı.

* * *

Ortaliğa nişan üzüyü gələndə Pərzadın ogünkü söhbəti gəlib yenidən düşdü Nadir kişinin yadına: "Deyir, oğlum Muradın adına qoymuşam üzüyü. İndiki qızıl-mızıla inanmır arvad. Deyir indikilər qəlpdi, halal döyül..."

Üzünü yana çevirdi ki, gülümsədiyini arvadı Pərzad görüb-eləməsin.

Amma Pərzad da Pərzad idi. Gördü ki, kişinin içindən lap ogünkü gülüş oynayıb keçdi.

Qəbələ

UİLYAM BREDFORD

Amerika ədəbiyyatının milli özəlliklərilə fərqlənən bir ədəbi hadisə kimi özünü təsdiqləməsi XIX əsrin birinci yarısına təsadüf edir. Onun formalaşmasında Yeni İngiltərə adı ilə daha çox məlum olan Şimal ştatlarının müstəsna rolu olmuşdur. Bu da hazırkı ABŞ ərazisində ilk koloniyaların salınmasından başlayaraq, həmin bölgənin özünəməxsus yol keçməsilə bağlıdır. Belə ki, XVII-XVIII əsrlərdə bu bölgənin koloniyalaşdırılması əsas etibarilə puritançılıq şüarı altında aparılmışdı. Burada formalaşan sosial və mədəni birliyin əsasında məhz puritan ideologiyası və etikası dururdu. Bu birliyin formalaşması koloniyalarda çoxsaylı ədəbi əsərlərin yaranmasına rəvac verdi. Ötən əsrin əvvəllərində U.P.Trent və B.U.Uells yazırdılar ki, Yeni İngiltərə onların inkişafı üçün “sosial birlik üstünlüklərinə” malik idi. Təsadüfi deyil ki, D.Burstin puritan Yeni İngiltərəsini “tətbiqi ilahiyyatda nəcib eksperiment” adlandırıb. Protestant ideyalarının praktikada həyata keçirilməsi dünyəvi qeydlər və xronikalarda da öz əksini tapıb. Dini əsərlərdən fərqli olaraq, onlarda “piliqrimlərin” - Yeni Dünyaya birinci köç etmiş puritanların - yalnız Allahla deyil, həm də ətraf aləmlə münasibətlərinə aydınlıq gətirilir. Bu yönümdə yazılmış Uilyam Bredfordun “Plimutda yaşayış məskəninin tarixi” əsəri kolonistlərin həyatı haqqında əsas tarixi sənəd hesab olunur. 1630-cu ildən başlayaraq, 20 il ərzində yazılmış əsər yalnız 1656-cı ildə çap olunsa da, əlyazma halında müəllifin müasirlərinə yaxşı məlum idi və öz dövrünün ədəbiyyatına xeyli təsir etmişdi. İyirmi il ərzində koloniyanın qubernatoru olmuş Bredfordun memuarları 1608-1646-cı illəri əhatə edir. Müəllif həmfikirələrinin İngiltərə və Hollandiyadakı əzab-əziyyətlərindən başlayaraq Yeni Dünyaya köç etmələrinə qədər baş verənləri təsvir edir.

Bredford öz dövrünün övlədidir. O da bəzi müasirləri kimi Amerikanın erkən tarixini mifləşdirir, amma bunu tamamilə başqa zəmində edir. Onun üçün tarixi və dini təfəkkür ayrılmazdır. Dini təfəkkürə görə puritan cəmiyyətinin və onun hər bir üzvünün taleyi QƏDƏR tərəfindən müəyyənləşib və Müqəddəs kitabda yazılıb. Xronika yazanın qarşısında duran əsas məsələ faktları, hadisələri İlahinin iradəsinin təzahürü kimi qeyd etmək, onların mənasını düzgün qurulmuş səbəb-məqsəd ardıcılığı hesabına və sadə dillə açmaqdır. Bir halda ki, Bibliyaya görə, tarix əzəl nöqtədən labüd sonluğa doğru məqsədyönlü şəkildə inkişaf edir, Bredfordun hekayəti də XVI əsrdə protestantların təqib edilməsindən başlayır və ildən ilə, hadisədən hadisəyə irəliləyir. Kitabın preambulasında deyilir: “Hər şeydən əvvəl bu kitab tarixi düzgün çatdırmağa sövq edən səbəblər

haqqındadır. Mən də onu sadə dillə və zəif əqlimin dərk etməyə imkan verdiyi dərəcədə həqiqətə riayət etməklə çatdırmağa çalışacağam". Bəşər tarixi yalnız iradənin deyil, həm də onu mübarizə meydanı qismində seçmiş axirət qüvvələrinin, Allah və İblisin əbədi müharibəsinin realizəsidir. Kafir imperatorlar, katolik kilisə xadimləri kimi, İblis də real siyasi intriqalar iştirakçısıdır. Protestantlara münasibətdə onun əməlləri "qanlı qətlər və amansız işgəncələr", "dustaq etmə, sürgün və təqiblər"dir. Xeyir və Şərin dünyada təkbətək mübarizəsi Bredfordun yazılarında tarixi faktların qütbləşməsində əks olunaraq, onların bəyan edilmiş zahiri obyektivliyini pozur, birtərəfli qiymətləndirmə verir. İngiltərənin dini parçalanması dixotomatik sıra yaradır: Allah - İblis, xristianlar - kafirlər, protestantlar - papaçılar. Müvafiq olaraq, qütbün birində "müqəddəslər", "allah adamları", digərində isə "cahillik, imansızlıq, bidət", "günahlar", "kələk və fırlıdaq" - bir sözlə, xas olan dinsizlər durur.

Dünyəvi hadisə hər şeyi ehtiva edən mənəvi qanunlarla ölçülür. "Yepiskopların bütün məhkəmələri, qanunları və ayinləri ilə birlikdə yığılması haqqında" hekayətə o, Müqəddəs kitabdan bir neçə müvafiq sitat seçir. Məsələn, "Mənim səma atamın əkmədiyi hər bitkinin kökü kəsiləcək". (Matfeydən, 15, 13). "Mən sənin üçün tor qurmuşam, sən, Babil (yəni yepiskoplar), tora düşməsən, ilahiyyə ağ olduğuna görə tapılarsan və tutulmuşsan" (İyerem., 50, 24). Mətnə birbaşa müqayisə verilir: "Babil - yepiskoplar". Yer həyatının göylər tərəfindən idarə edilməsinin dini və tarixi baxımdan əlaqələndirilməsi dərin etik mənə daşıyır. Puritan şüurunda öz tarixinin Bibliya metaforasına transformasiyası tarixi prosesin bir istiqamətli, eyni zamanda bəşəriyyətin artıq keçdiyi mərhələni təkrarlayan silsilə halında ziddiyyətli konsepsiyasını yaradır. Puritanların həyat tərzini, xarakterini təhlil edən L.Ziff yazır ki, onlarda "analogiya xronologiyani üstələyir, tayfa mənsubluğu hissi tarixi dəyişikliklərin detallarıdır". Onun fikrincə, puritanlar özlərinin dünyaya deyil, Allaha mənsubluğunu hiss edir və buna görə də özlərini Avropa tarixindən ayırırdılar. Puritan təfəkkürünün bu xüsusiyyətini digər tədqiqatçı C.Rozenmeyer də fərqləndirərək, U.Bredfordu belə səciyyələndirir: "O düşünürdü ki, tarix nəşə onun və separatçı qardaşlarının başına gələnlər deyil, onlardan törəyən və mövcud olandır". "Piliqrim atalar" özlərini "seçilmiş xalq", Misirdən (İngiltərədən) qovulmuş və səhradan keçərək "Dağda Şəhər" salmaq üçün Xaanana (Kənan - A.S.) yön alan "İsrail oğulları" hesab edirdilər. S.Berkoviçin dediyi kimi, nəticədə həmin tarixi prosesin dərkisi formalaşdı: "Koloniyaçılar izah edirdilər ki, başqa xalqlar öz torpaqlarını taleyin hökmü ilə, vəd verildiyinə görə alıblar. Digərləri öz milli köklərini dünyəvi qeydlərdə və xronikalarda axtarmalıdılar; Amerikanın tarixi Müqəddəs kitaba yazılıb, onun keçmişi və gələcəyi peyğəmbərlik dövründə verilib". Yeni Plimutda məskunlaşanlar üçün Amerikanın fəthi yalnız praktik deyil, birinci növbədə, mənəvi əməl idi, onların "vəd olunmuş torpağa" yolu isə hər bir sektanın ruhunun xilas yolu idi. Bütün dünyanın, seçilmiş tayfanın və ayrıca insanın tarixi Amerika sosial mifologiyası və milli xarakterinin spesifikasiyasını xeyli dərəcədə müəyyənləşdirmiş puritan təfəkküründən ayrılmazdır. Amerikanın xüsusi missiyasına inamın və şəxsi taleyi millətin tarixi vəzifələrindən ayırmayan spesifik fərdiyyətçiliyin köklərini məhz separatçıların təlimlərində axtarmaq lazımdır. Bu baxımdan Bredfordun seçdiyi təhkiyə forması xüsusilə maraqlıdır. O gah birinci şəxsin adından yazır, gah da özünü toplum "biz" və ya "onlar"a aid edərək bütün icmanın adından çıxış edir. Müəllif həm hadisələrin iştirakçısı, həm də öz üzərinə şərhçi və öyüdçü missiyalarını götürən salnaməçidir.

Bredford bütün diqqətini öz şəxsi əməllərinin deyil, kolonistlərin ümumi işlərinin vəsfi üzərində cəmləyir. Onun kitabında ayrı-ayrı tələlər, əzab-əziyyətlər, hisslər, duyğular tarixin dolğun faktları kimi təzahür edir. Bundan başqa, "maddi" hadisələr yalnız insan düşüncəsindən keçib, mənəvi, metaforik

məna kəsb edəndə İlahinin ümumi əməllərinin bir hissəsinə çevrilir. Bu kimi "adidən" "aliyə" keçid mətnin, demək olar ki, məzmunca bütün bitkin hissələrində yer alır və təhkiyənin üslubunun müəyyən dərəcədə dəyişilməsilə müşayiət olunur. Dəniz macəralarının, məsələn, Amerikaya köç edən puritanlara əsgərlərin hücumunun təsvirində ifadələrin lakonikliyi, bədii ifadələrin kasadlığı diqqəti çəkir, bir sıra hallarda məişət sözlərindən istifadə olunur. "Qayıq onların bir qismini gəmiyə çatdırıb, qalanlarını gətirməyə hazırlaşanda kapitan alebard, tüfəng və başqa silahlarla yaraqlanmış piyada və atlı əsgərləri gördü, çünki artıq onları təqib etməyə dəstə göndərmişdilər. Bu yerdə hollandiyalı öz dilində söyüş söydü: "Sacramento" və səmt küləyi olduğundan lövbəri qaldırıb, yola düşdü". İnsanlar öz adi qaygılarının - sahilə qalmış ailələrinin, ərzaq və pul yoxluğunun fikrini çəkirdilər. Amma İlahi onlara yeni ağır sınaqlar - tufan və qəfil xilas göndərərək öz qüdrətini, puritanlara həvalə edilmiş böyük missiyanı xatırladır. "Bu yerdə nəinki gəmi batmadı, həm də tezliklə fırtına yatdı. İlahi əzabkeş qəlblərə təsəlli göndərdi. Bunu hər kəs anlamağa qabil deyil. Sonra arzu edilən limana gətirdi ki, burada insanlar möcüzəli xilasa heyran oldular..." Deyimin ritmi daha təntənəli olur, "əzabkeş qəlblər", "mücüzəli xilas", metaforik məna kəsb edən "arzu olunan liman" kimi obrazlar yaranır.

Bredfordun kitabında çoxlu Bibliya simvol və metaforalarına müraciət olunur. Real aləm, əsasən isə okean və ayaqdəyməmiş torpaqlar obrazlar vasitəsilə çatdırılır. Puritanlar "okeanı keçəndə, bundan əvvəl isə yola hazırlaşanda hədsiz çətinlikləri dəf etdilər..." Okeanı keçmək göndərilən sınaqların öhdəsindən gəlməklə müqayisə edilir. Belə ki, Amerikanın sərt iqlimi, Kənana yolu davam etdirmək üçün keçilməsi gerekən olan Bibliyadakı səhradır. "Heyvanlar və vəhşi insanlar dolu dəhşət saçan qızmar səhradan başqa biz nə gördük ki?.. Yay artıq sovuşmuşdu və hər şey gözümüz önündə çılpaq idi, hər yer vəhşi və rəhmsiz görünürdü". Və daha sonra: "Məgər övladlarımızın haqqı yoxdurmu desinlər: Atalarımız ingilis olmuş, ucsuz-bucaqsız okeanı keçmiş və səhrada sərgərdan gəzməşlər..."

Lakin hadisələrin real gedişinin praktik və rəşional yanaşma tələb edən amansız məntiqi varlığın uydurma modelini dağıdır, yer və sakral əməllər arasında əlaqəni zəiflədirdi. Onlar arasındakı sərhəd bəzən çox bariz görünür. "Plimutun məskunlaşdırılması tarixində" epizodların birində onların qarşılaşdırılması komik şəkil alır. "Hərçənd deyirsiniz, sizi buraya İlahi gətirib, əvvəllər də dediyimiz kimi cavab veririk ki, biz başqa fikirdəyik: siz özünüdə deyil, qonşularınıza mənsub olana paxıllıqla nəzər saldınız; Qəddərdən sizə belə göstəriş ola bilməzdi. Odur ki, Allahın iradəsini boş yerə dilə gətirməyin". Mistisizmdən rəşionalizmə keçid daha çox təbiət hadisələrinin şərhində özünə yer alır. Təbiətin tüğyan etməsi İlahinin cəzası, mənəvi dərş kimi şərh oluna bilir, lakin müəllif eyni zamanda dalğaların gücü və hündürlüyü, küləyin istiqaməti, ay tutulmasının müddəti haqqında da məlumat verir. Zəlzələ separatçılar arasında başıpozuqluğun olmasından İlahinin narazılığı ilə izah olunur. "İlahi qadir əliylə qurunu və suları titrədir..." Qeyd olunur ki, zəlzələdən sonra bir neçə il yay soyuq olmuşdu. "Amma səbəb bu idimi, bunu qoy təbiətşunaslar desinlər".

Bredfordun əsərində baş verənlər yalnız tarixi və mənəvi sahələri əhatə etmir, həm də siyasi və məişət məsələlərinə işıq salır. Təhkiyənin daxili bitkinliyini saxlamağa çalışan müəllif dünyəvi hadisələrdən mənəvi məqamların şərhində istifadə edir. Bəzi ibrətamiz hadisələr aşkar lətifə xarakterli olub, cəzalandırılmış canilər və günahını etiraf etmiş günahkarlardan bəhs edir. Müəllif fəsillərin birində yazır: "Və bu yerdə mən Allahın iradəsinin bariz təzahür etdiyi bir hadisəni mütləq yada salmalıyam. Dənizçilər arasında bir nəfər yekəxana, bədəcə möhkəm, azğın bir gənc var idi; o, zavallı xəstələrə həqarətlə baxır, onları söyür və səfər zamanı çoxunu dənizə atacağı və nələr

varsa, alacağıyla hədələyirdi; onu sakitləşdirmək istədikdə isə daha da qızışırdı. Amma gəmi heç yolun yarısını getməmiş İlahi ona elə bir azar göndərdi ki, o, dəhşətli əzablar içində öldü və bununla da dənizə birinci tullanılan özü oldu. Beləliklə, onun lənətləri özünü tutdu. Bu isə, məhkəmənin adilliyini gören yoldaşlarını heyrətə gətirdi". Məşhur əclaf Oldom tamamilə başqa cür hərəkət etdi. Tufan qopanda bu ali qeyzə səbəbin özü olduğuna inandı. "O, Allahdan özü üçün rəhm diləyir və əhd edirdi ki, xilas olsa, tamam başqa adam olacaq... Bundan sonra Oldom özünü köç edənlərlə layiqli aparırdı, etiraf edirdi ki, Allahın nəzəri onların üstündədir və onlara hörmətlə yanaşırdı...". Kitabda qissə janrında yazılmış tərcümeyi-hallar da var. Məsələn, 1643-cü ildə vəfat etmiş qoca Uilyam Bryuster haqqındakı xatirə belələrindəndir. O, möminlərə xas ən gözəlxüsusiyyətlərə malikdir: savadlıdır, ağıllıdır, dindardır, əməksevərdir, lovğalıqdan uzaqdır, kasıblara canı yanır. O, Tanrı şövqünə layiq görülmüş, din yolunda təqiblərə məruz qalmış, əvəzində isə uzun ömür və sakit ölümle mükafatlandırılmışdır.

İnsanı İlahiyə aparən yol çətindir. İlahi aləmdə onu Yaradanın əli, dünyəvi aləmdə isə insanın günahlı təbiəti irəli aparır. Bredfordun hekayətində bu yalnız fədakar əmək və ilahinin iradəsinin yerinə yetirilməsinin deyil, həm də aldatma, satqınlıq, intriqalar, acgözlük, kələkbazlıq, icma üzvləriylə, London şirkətiylə, qonşu koloniyacılarla, hindularla dalaş və çekişmələrin xronikasıdır. Müəllif yazır: "İlahinin qadir ruhundan başqa heç nə ilə dəf edilə və cilovlana bilməyən insan təbiətinin korlanmasını gördükdə heyrtlənmək və lərzəyə gəlmək gərəkdir". Koloniyanın işlərində olduqca vacib olan düzlük və əməksevərlik kimi ənənəvi puritan məziyyətlərini yüksək tutan Bredford dünya varına aludəliklə qəti barışmır. Kapitan Beykeri "əyyaş heyvan" adlandırır və deyir ki, o, "yeyir, içir, vaxtı və ərzağı israf edir". O, yanıtmaz duzçıxaran haqqında ikrahla danışır, çalışqan gəmi dülğərini tərifləyir.

Bredfordun insanın qüsurlu olması haqqındakı fikirləri hinduların təsvirində xüsusilə aydın görünür. Onun fikrincə, hindular hakimiyyətsevər, məkrli və qəddardırlar. Kitabda vəhşilərə qarşı xristian rəhmdilliyi və ədalət ideyaları olsa da, dinsizlərin Bibliyadan gələn "od və qılıncla" cəzalandırılması motivləri də səslənir. "Diri-diri yananların və odu söndürən qan selinin görünüşü üfunətli və dəhşətli idi, amma qələbə şirindi; qaliblər yekəxana və təkəbbürlü düşməni onlara təslim edən Tanrıya dualar oxudular". Oxucu təsvir olunan qanlı səhnələrdən lərzəyə gəlir, lakin nəzərə almaq lazımdır ki, o, bu qantökməni ədalətli intiqam kimi qəbul etməyə artıq hazırlanıb. Axı, bir qədər əvvəl müəllif yazırdı ki, hindular "qeyzli olanda qorxunc, qalib gələndə isə rəhmsizdirlər; düşməni öldürməklə kifayətlənmir, ona qanlı işgəncələr verirlər. Belə ki, dərisini iti balıqqulağı ilə soyur, əl-ayaqlarını hissə-hissə kəsir, közdə qızardır və hələ diri olan qurbanın gözləri qarşısında yeyirlər..." Əhdi-ətiqin mifogemlərinin puritanların şüurunda Amerika tarixinə proyeksiya edilməsi aborijenlərin yad aləminin "natəmiz" məkan, iblis dünyası, günah və xaos aləmi kimi qavranışına və burada əsl dinin yayılmasının və qanun-qayda yaradılmasının vacibliyinin dərkinə xidmət edir. Gəlmələrin yerli kafir tayfaları qırması və əvəzində İlahidən mükafat kimi onların torpaqlarına yiyələnməsi hindulara qarşı münasibətlərinin göylər tərəfindən təqdiri kimi dəyərləndirilir.

Hinduların öz ata-baba torpaqlarından sıxışdırılmasına onların günahkar olmasıyla bəraət qazandıran, koloniyacıların bəla və uğursuzluqlarını eyni səbəbdən izah edən Bredford insan haqqında İlahinin tövsiyələri, mükafatı və cəzalarına ehtiyacı olan kəslər kimi dini təsəvvürlər çərçivəsində mülahizə yürüdür. Bəzi mülahizələrində və qiymətləndirmələrində insan təbiətindən asılı olmayan obyektiv ictimai qanunların mövcudluğunu qəbul edən filosof və siyasətçi mövqeyindən çıxış edir. Erkən xristian icmaları kimi yaradılmış puritan kommunasının tarixi real praktika baxımından qiymətləndirilir. Sahələrdə birgə

işləyib, məhsulu bərabər bölməyə cəhd edən koloniyacılar az qala acından öldürdülər. Torpaq ailələrə paylandıqdan və hər kəs özünün əldə etdiyi məhsuldan istifadə etməyə başladıqdan sonra vəziyyət kökündən dəyişdi. Ailələr - qadınlar və uşaqlar da daxil olmaqla sübhədən gecəyə qədər işləyirdilər, halbuki "onları buna məcbur etsəydilər, zülm və istismar adlandırırdılar". "Bu yolla əldə olunmuş, uzun illər ərzində, özü də mömin və ağıllı adamların təmsalında sınılanmış təcrübə Platon və digər antik mütəfəkkirlərin sonralar da bəziləri tərəfindən dəstəklənən, guya ki, insanları mülkiyyətdən məhrum edib bütün əmlakları ümumiləşdirməklə onları xoşbəxtliyə və möminliyə qovuşdurmağın mümkünlüyünü təkzib edir, guya onlar yaradandan daha müdrik imişlər". Daha sonra fikrini davam etdirərək bildirir: "Qoy deməsinlər burada səbəb ideyanın özünün deyil, insanın qüsurdur. Mən cavab verirəm ki, əgər bu qüsür insanların hamısına xasdırsa, onda İlahi öz müdrikliyi ilə onlara başqa, daha yararlı yol göstərərdi". Bu kimi mülahizələrin məntiqində, çox güman, amerikalıların idealla gerçəklik arasındakı fərq problemi artıq özünü göstərir. Həyat uğrunda ekstremal mübarizə şəraitində gerçəkliyi zorlayan ideyalar ortaya atılır, ideologiya təcrübəyə uyğunlaşdırılır. Amma bununla belə milli şüur lap əzəldən sabit mifologemlərin yaradılmasına meyilli idi. Bu ziddiyyət Bredfordun hekayətinin strukturunu müəyyənləşdirir. Hekayətdə dünyəvi, dini məqamlar, fakt və ideya növbələşir, bir-birinə nüfuz edir və toqquşur.

Bredford dəqiq və obyektiv olmağa çalışır, lakin o həm də "təbliğət" məsələlərini də yerinə yetirməlidir. Bundan başqa, əsərini gələcək nəsillərə nümunə kimi nəzərdə tutur, onlar bilməlidirlər ki, "işə başlayanda onların ataları hansı çətinliklərdən keçiblər və günahlarına baxmayaraq, Allah onları məqsədlərinə necə çatdırıb". Buna görə də bir yandan sənədlər üzrə faktları dəqiq verir, digər tərəfdən isə onları sərbəst şərh edir. Faktların seçilməndə müəllif xeyli dərəcədə nəsihət amillərindən istifadə edir, kitabın ümumi ideyasının açılmasında onların yerini nəzərə alır. Müəllif yalnız koloniyada baş verən iri və xırda hadisələrin sadalanması ilə kifayətlənmir, həm də onların köməyi ilə İlahinin iradəsinin müdrikliyini məntiq və sübut etməyə çalışır. Bunun üçün xronologiyayı pozaraq ayrı-ayrı vaxtlarda baş vermiş oxşar faktları bir araya gətirir. O, koloniyanın salnaməsini geniş tarixi və mədəni kontekstə daxil edir, mətnə Bibliyadan və qədim müəlliflərdən çoxsaylı sitatlar gətirir, elmi məntiqdən məharətlə yararlanır, eyni zamanda ayrı-ayrı epizodları kiçik ibrətamiz novellaya çevirə bilir. Təhkiyənin dinamikasının və oxunaqlığının saxlanılması məqsədilə əhəmiyyətsiz hadisələr atılır, göstərilən faktlar ixtisarla verilir. Müəllif tam qərəzsizliyini bəyan edir və yeganə hakimin adil hökmdarı - Tanrı olduğunu bildirir və dolayısıyla öz mövqeyini göstərmək üçün müxtəlif üsullara müraciət edir. Rəqiblərin ifşası lazım gəldikdə o, öz həmfikirələrinin - koloniyacıların məktublarına müraciət edir və ittihamı onların dilindən verir.

Bredfordun əsəri göstərir ki, puritan baxışlar sistemi salnamə janrının bədiiləşməsinə rəvac vermişdir. Sonradan bu əsərdə Amerika həyat tərzinin, psixologiyasının əsasını təşkil edəcək ideologiyanın necə formalaşmasını görmək olar. Bunlar ictimai birlik və fərdiyyətçilik, yeni cəmiyyətdə hamının eyni imkanlara malik olması, amerikalıların məqsədinin müstəsnalıqı və İlahi tərəfindən təqdir edilməsidir. Bredfordun kitabı Amerika ədəbiyyatına müstəsna təsir göstərmişdir.

Aynur SABİTOVA

◆ “ İ s t i - i s t i ”

ƏDƏBİ HADİSƏ

Son illər Azərbaycan oxucusu roman sarıdan heç bir korluq çəkmir; istər kitab halında, istərsə də ədəbi dərgilərdə xeyli roman çap olunur və, deyək ki, 90-cı illərin roman aclığından sonra bu canlanma həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından əhəmiyyətli dərəcədə hiss edilir. Məktəblidən tutmuş ən qocaman, yaşlı sənətkarlarımıza qədər hamının qələmindən irili-xırdalı romanlar çıxır. Amma bu yazılan, çap olunan romanların müəyyən qismi yalnız kəmiyyət balansına daxildir. Ortada ROMAN adına çox az əsərlə qarşılaşıq. Roman yazmaq ciddi, məsuliyyətli bir işdir və bu canlanma, olsun ki, XXI əsrin ədəbiyyata gətirdiyi xüsusi bir haldır, yazıçılarımız dünya ədəbiyyatında baş verən yeni meyillərə, xüsusilə, yeni roman axtarışlarına biganə deyillər. Eynən XX əsrin əvvəllərindəki roman yazmaq ehtirası bu əsrin əvvəllərində də hiss olunur. Bir də ki, roman janrının «çiçəklənməsi» üçün çox münbit bir zəmin yaranıb. Sabir demişkən: «qarışıqdır hələlik millətin istedadı, Ələnirsə, safı bir yan, tozu bir yanlıq olur». Roman da bu mənada cəmiyyətdə baş verən müxtəlif hadisələri, tarixdə bizim üçün qaranlıq qalan mətləbləri, müasir dövrümüzün son dərəcə dramatik, mürəkkəb və təzadlı olaylarını, bir sistemdən digər sistemə keçidin paradigmalarını canlandırmağa ən münasib bir janr missiyasını həyata keçirir.

Vaxtilə, XIX əsrdə V.Q.Belinski yazırdı ki, roman və povest bizim zamanəmizdə ədəbiyyatın bütün digər növlərini sıxışdırıb arxa plana keçirmiş və ədəbiyyatda hakim mövqeyə keçmişdir. Ancaq Belinski o dövrdə yazılan romanlardan söz açanda bu «hakim mövqeyi» hiss etmədik, dahi tənqidçi yalnız bir neçə romanın adını çəkir, təhlil hədəfinə çevirirdi. Bəli, etiraf edək ki, bizdə də «roman kəmiyyəti» «roman keyfiyyətini» üstələyir. Bu, başqa bir söhbətin mövzudur, ancaq sevinməyə dəyər ki, bu gün «kəmiyyət» romanları ilə yanaşı, sözün həqiqi mənasında ideyaca dəyərli, bədii-sənətkarlıq baxımından yüksək səviyyəli romanlar da yazılır. Bir il öncə Xalq yazıçısı Anarın «Göz muncuğu» romanı ədəbi prosesdə bir canlanma yaratdı. «Göz muncuğu» romanının müəllifi sübut elədi ki, yaxşı roman yazmaq üçün müasir cəmiyyəti, eləcə də tarixi həqiqətləri dərinlən öyrənmək lazımdır; bu həqiqətləri bədii həqiqətlərə çevirməlisən, müasir roman texnologiyasına belə olmalısən, təsvir etdiyin hadisələr və obrazlar, istər mistik olsun, istər real, XXI əsr insanının düşüncəsini, dünya, həyat, mənəviyyat kredosunu əks etdirməlidir. Artıq «kolxoz», «istehsalat», şablon sevgi romanlarının vaxtı keçib, ƏSRİN İNSANI görünməlidir. Mürəkkəb taleyi ilə.

Xalq yazıçısı Elçinin «Baş» romanı «Azərbaycan» jurnalının xüsusi buraxılışı ilə oxuculara təqdim olunub və mən bu romanı oxuyanda da eyni hissi keçirdim. Bu əsəri də ƏDƏBİ HADİSƏ kimi qiymətləndirirəm və olsun ki, mənim bu fikrim kiməsə subyektiv təsir bağışlasın, ancaq mən öz fikrimdə israrlıyam.

ƏDƏBİ HADİSƏ anlayışı ümumən ədəbiyyatın özünün daxili təkamül prosesindən yaranır, yəni, elə əsər (janrından asılı olmayaraq!) meydana çıxır ki, o əsəri təbliğ edib-etməməyindən asılı olmayaraq, şüurlara hakim kəsilir, o əsər bir ayın, bir ilin hadisəsi olmur, illər keçdikcə yenidən həmin əsərə qayıdırsan, dönə-dönə oxuyursan və hər oxunuşda bu əsər öz müasirliyini, sözün bədii qüdrətini sənə hiss etdirir. Zənnimcə, «Baş» romanı da belə bir

əsərdir və biz illər keçəndən sonra bu əsərə dönə-dönə qayıdacağıq və hər dəfə «Baş»da yeni mənalər, düşündürücü məqamlar tapacağıq.

ƏDƏBİ HADİSƏ anlayışı, ilk növbədə, yenilik anlayışı ilə sıx bağlıdır və o əsər ki, bədii-estetik meyarlar baxımından yeni deyilsə, bədii inikası yeni çalarlarını aşkara çıxarmırsa, o əsərdə «müasirliyin ölməz himni» çalınmırsa, onu heç vaxtla ədəbi hadisə sferasına daxil etmək olmaz. Bu məsələni «Baş»da araşdıraq. Görək, nə dərəcədə ədəbi hadisədir?

Elçin romana yazdığı ön sözə belə başlayır: **«Bu romanın qəhrəmanlarının bir qismi tarixi şəxsiyyətlərdir, ancaq onlarla bağlı hər bir epizodda və ümumiyyətlə, romanın hər səhifəsində tarixi dəqiqlik axtarmaq lazım deyil, həmin tarixi şəxsiyyətlər bu romanda artıq «müəllifin qəhrəmanlarıdır» - müəllifin gördüyü, onun qiymətləndirdiyi knyaz Pavel Dimitriyeviç Sisiyanov, yaxud da gənc şahzadə və vəliəhd Abbas Mirzə Qacardır.**

Bu əsərdəki tarixi kolorit - tarixi faktlarla tanış olduqca, müəllifin hiss etdiklərinin, onun düşüncələrinin ifadəsidir və buradakı tarixi qəhrəmanlar da müəllif üçün qeyri-tarixi qəhrəmanlar səviyyəsində «özününküdür»...Romanda, olsun ki, tarix ilə üst-üstə düşməyən detal və ştrixlərə də fikir verməsinlər və bu baxımdan müəllifin təskinliyi ondadır ki, burada tarixlə üst-üstə düşən və müəllifin fikrincə, tarixilik baxımından əhəmiyyətli olan məqamlar da, güman ki, az deyil».

«Baş» tarixi mövzudur və, bizim fikrimizcə, müəllifin tarixi hadisələrə nə dərəcədə riayət edib-etməməsindən asılı olmayaraq, bu əsər tarixi romandır, hətta dəqiq janrını müəyyən etmək də çətin deyil - tarixi-psixoloji roman da adlandırmaq olar onu. Çünki «Baş»da təsvir olunan hadisələrin birer-birər hamısı ayrı-ayrı başların (təkcə Sisianovun kəsilmiş başının deyil) psixoloji durumlarını, halət və vəziyyətlərini özündə əks etdirir.

Ədəbiyyatşünaslıqda tarixi romanın inikası ilə bağlı fərqli mülahizələr söylənilib. Bir sıra müəlliflər tarixi hadisələri olduğu kimi əks etdirməyi, tarixi mənzərəyə heç bir xələl gətirməməyi vacib sanmışlar, onların fikrincə, yazıçı bədii təxəyyülə arxalana bilər, lakin əsas hadisələri və məlum şəxsiyyətləri əks etdirərkən heç bir uydurmaya yol verməməlidir. Yəni, tarixə böhtan atmaq olmaz! Digər müəlliflər isə tarixi hadisələrə münasibətdə sərbəst yanaşma tərzini mühüm hesab etmişlər. Onların fikrincə: «Tarixlə (elm kimi) sənət şərtləri bir-birindən fərqlənir. Roman sənət əsəri olduğundan tarixi həqiqət burada məqsəd yox, həmişə təbə, müəyyən mənada təsvir vasitəsidir. Digər tərəfdən, tarix elə dolğun, canlı mənzərə vermir ki, onu, sadəcə olaraq, əsərə gətirəsən. Ona görə də romançının vəzifəsi bu boşluğu doldurmaq, ölümləri canlandırmaq, onların hərəkətini izah etmək, simasını bizə göstərməkdir» (V. İ. Krashevski - Polşa ədəbi, tarixi romanlar müəllifi).

Azərbaycan bədii nəsrinin tarixi roman təcrübəsi hər iki müddəanı özündə əks etdirən nümunələrlə diqqəti cəlb edir. Ancaq bizim fikrimizcə, tarixi əks etdirmədə üçüncü bir prinsip də var- bu da ikinci prinsipdən yararlanaraq (lakin eynən onu təkrar etməyərək!) yeni bir tarixi mətn yaratmaqdır və Elçin bu prinsipi «Baş» romanında reallaşdırıb bilmişdir. Diqqət yetirsəniz, romanda baş verən tarixi hadisələr, təsvir olunan tarixi şəxsiyyətlər bizə yaxşı tanışdır, Sisianovun Bakının Qoşa Qala qapısı yaxınlığında qətlə Mirzə Camal Cavanşirin «Qarabağ tarixi» (1847) və digər «Qarabağnamə»lər də öz əksini tapmışdır. Mirzə Camal bu hadisəni belə təsvir etmişdi: «Bu zaman xəbər çatdı ki, Hüseynqulu xan və onun adamlarından alçaq və pis hərəkətlərin baş verə biləcəyini güman etməyən böyük sərdar, Bakı vilayətində iki nəfər bəyzadə ilə birlikdə (xanla) söhbət etməyə getmiş və bu zaman pusquda durmuş İbrahim bəy və iki nəfər başqa adam onu və yoldaşlarını güllə ilə yaralayıb öldürmüş və bununla da özlərini padşahın əsgərlərinə müxalif və düşmən olduqlarını

bildirmişlər». Tarixi «Qarabağnamə»lər də Sisianovun, eləcə də Ağa Məhəmməd Şah Qacarın, Fətəli şahın, Abbas Mirzənin, Valerian Zubovun Azərbaycana hərbi yürüşləri, ayrı-ayrı xanlıqlara qarşı müharibələri haqqında məlumatlar az deyil və tarix elmi də əsasən mövcud «Qarabağnamə»lərdə əks olunan bu məlumatlara da istinad edir. «Baş» romanında da bəzi tarixi hadisələr qətiyyənlə təhrif olunmayıb. Ancaq roman tarixə baxışın və münasibətin tamam fərqli bir çalarını əks etdirir. Bir var tarixi hadisələrə sədaqət ruhu - bu cəhəti bizim əksər tarixi romanlarda hiss edirik- bir də var tarixi mənbələrin əsiri olmadan tarixdə baş verən hadisələri müasir düşüncənin, bədii təfəkkürün işığında əks etdirmək prinsipi. Elçin əsasən qısa bir zaman kəsiyində (1804-1806) baş vermiş məlum hadisələri təsvir edir, amma bu, heç də qısa zaman təəssüratı yaratmır. Bu qısa zaman, əslində, çox geniş bir ZAMANdır, məkan da genişdir, Bakının Qoşa Qala Qapısı ağzında baş vermiş o qətl hadisəsinin əks-sədasi Azərbaycandan Peterburq saraylarına yayılır, İrana gedib çıxır. Bir başın kəsilməyi fonunda nəinki Azərbaycanın, bütün Qafqazın, Rusiyanın və İranın tarixi BAŞLARININ (çarların, çariçaların, şahların, şahzadələrin, sərkərdələrin, dövlət və din xadimlərinin) taleləri, onların bizə bu vaxta kimi məlum olmayan həyat tarixçələri, gizlinləri canlanır. Döyüşlər, vuruşlar, hərbi yürüşlər arxasında təkcə dövlətlərin deyil, bir-birilə amansız mücadilədə olan şəxsiyyətlərin mübarizəsi gözümüzün önündən çəkilmir. «Baş» bu mənada həm müharibələr, istilalar tarixi, həm də mənəviyyatlar toqquşması kimi çox gərgin, qəddar və amansız döyüşlərin bədii salnaməsidir.

Romanın qəhrəmanı bütün Qafqazın baş komandanı - knyaz Sisianovdur. İlk tarixi romanımızdır ki, mənfi qəhrəman, bütün Qafqazın, xüsusilə, Azərbaycan xanlıqlarının bir-bir ələ keçirilməsində, böyük Derjavanın - Rusiya imperiyasının tərkibinə qatılmasında «misilsiz şücaətlər» göstərən, həm diplomatik, həm də hərbi yolla istəyinə çatən, bu yolda həm məğlubiyyət acısını dadan, həm də «şanlı qələbələrə» zəfərlər qazanan Sisianov. «O zaman -Bakıya ilk dəfə gəldiyi həmin 1796-cı ildə o, sadəcə, bu şəhərin komendantı, 41 yaşlı general-mayor idi, indi isə Bakıya Minsk quberniyasında iki minə qədər təhkimli kəndlisi olan 51-52 hələ tamam olmamışdı - yaşlı infanteriya generalı. Baş komandan idi və artıq Gürcüstanın Kaxetiya və İmeretiya çarlıqları, Minqreliya, Quriya knyazlıqları, Arazdan bu tərəfə, demək olar ki, bütün Şimali Azərbaycan-Qarabağ, Gəncə, Şəki, Şirvan xanlıqları, Car-Balakən camaatlığı ana Rusiyanın tərkibində idi və bu tarixi gün - 1906-cı il fevral ayının 8-i - Bakı xanlığı da Rusiya imperiyasının ərazisinə çevrilirdi. Çox çəkməyəcəkdi ki, bütün bu ayrı-ayrı cırdan çarlıqlar, xanlıqlar - hamısı Derjavanın quberniyaları olacaqdı və o zaman, bəlkə də, bu tarixi günlər yalnız tarixçilərin yazılarında qeyd ediləcəkdi, ancaq knyaz Sisianovun bu gümanı onun üçün bu günün əhəmiyyətini və sevincini, bu günün fərəhini və təntənəsini heç vəchlə azaltmırdı».

Başdan-ayağa Şər və mənfilik mücəssiməsi olmasına baxmayaraq, Sisianov olduqca qüvvətli xarakterdir və onun bu tərzdə təsvirini Elçinin bədii uğuru sayırıq. Qüvvətli xarakterdir, ona görə ki, qətl anına qədər də o öz ideyalarından dönmür. Bu gürcü mənşəli general öz əslinə, kökünə qətiyyənlə bağlı deyil və Arçil babanın ona aşılamaq istədiyi «Xmertı» (gürcü dilində «Yaradan») kəlməsinə tamamilə biganədir. Onu Derjavanın - Rus imperiyasının maraqları düşündürür və Sisianov o zamankı əsil-nəcabəti şübhəli rus çarlarından daha artıq Rusdur, daha artıq imperiya təcəssümüdür, daha artıq rus hərbiçisidir. (Knyaz Sisianov rus zabiti idi və rus zabitinin şərəfi müqabilində şəxsi həyatının da, milli köklərinin də onun üçün heç bir əhəmiyyəti yox idi»)

Elçin bu ruslaşmış imperiya mücəssiməsinin içindəki qarşısızalmaz ehtirasları (məqsəd və arzuları, tam reallaşdırma bilmədiyi, amma sonralar reallaşan niyyətləri) belə ifadə edir: «Qoy Zaqafqaziyada və bütün Qafqazda

insanlar dinc yaşasın, ancaq bu məsələyə biz son dərəcə diqqət və ehtiyatla yanaşmalıyıq, çünki onların mehriban yaşamağı gələcək birlikləri deməkdir, bu isə bizim xeyrimizə deyil. Biz Derjavamızın maraqlarına uyğun olaraq, lazım gəldikdə onların bir-birilə ədavətindən, düşmənçiliyindən istifadə etməyi bacarmalıyıq...Başa düşürəm ki, mənim bu mülahizələrim humanizm dediyimiz dəyərlərdən çox uzaqdır, ancaq burada, bu Cənubi Qafqazda və ümumiyyətlə Qafqazda humanizm dəyərləri ilə nəşə əldə etmək fikri bəsit utopiyadan başqa bir şey deyil».

Doğrudanmı Sisianov - bu gürcü əsilli rus generalı... bütün ömrü boyu Rusiyaya xidmət edib və bundan həmişə daxili bir qürur duyub; əlindəki qılıncı Rusiya imperiyası naminə evlənməyə də, ailə qurmağa da macalı olmayan bir insan...hətta Avropanı da rus qılıncından keçirmək xəyalı ilə yaşayan qəddar bir müstəbid... bizim romandan yox, tarixdən tanıdığımız Sisianovdur? Fikrimizcə, Elçinin bu təqdimatında heç bir uydurma, hiperbola nəzərə çarpmır və hətta Sisianov haqqında heç bir məlumatımız olmasa belə, Elçinin yaratdığı Sisianovun tarixdə məhz bu qədər real, bu qədər inandırıcı olduğuna qətiyyənlə şəkk eləmirik. Lakin Sisianov obrazına (həm tarixi, həm də bədii rakursdan yanaşdıqda) təkçə fərdi planda yanaşmır Elçin. Sisianov qayət istilaçı, işğalçı rus imperiyasının təcəssümüdür - Puşkinin, Lermontovun, Çernişevskinin də lənət oxuduğu çar Rusiyasının.

Fərdi planda da Sisianov mürəkkəb və ziddiyyətlidir. 1804-cü ildə Gəncəni işğal edib Cavad xanı və onun igidlərini qılıncdan keçirən Sisianov xanın əyalını bacısıgilə, Şəkiyə göndərir. Ayrı-ayrı xanlıqları rus imperiyasına qatmaq üçün öncə diplomatik üsullardan istifadə edir, məktublar yazır, xahiş edir, amma sonra qanı su yerinə axıdır. Rus əsgəri Suxaryovu isə onun əmrini müzakirə etdiyinə görə təhqir edir, otuz ilin hərbiçisinə «donuz» deyir. Suxaryovla baş verən əhvalat oradaca bitə bilərdi, amma müəllif əsil-nəcabəti qatışıq olmayan Suxaryovun düşüncələrinə də etinasız qalmır, tamam fərqli bir düşüncə tərzini ortaya qoyur: **«Aleksandr Avropanı yox-qoy, onlar orda bir-birlərini qırsın - Rusiyanı azad etməlidir. Rusiyanı qohumbazlıqdan, tanışbazlıqdan, dvoryanların harınlığından, məmurların rüşvətindən, mülkədarların müjlikləri aldatmasından azad etməlidir, kəndliləri köləlikdən, ana Rusiyanı baronlardan, markizlərdən, pederas qraflardan azad etməlidir. ...Qoy Rusiyada Fransadakı kimi inqilab olsun, eybi yox, qoy qan tökülsün, ancaq Rusiyanın da öz Bonapartı meydana çıxsın, o, Yemelka Puqaçov kimi savadsız və avam olmasın, Rusiyanı qorumaq onun üçün yalnız borc yox, həmin borcla bərabər, Rusiyaya sonsuz məhəbbətin ifadəsi olsun, Rusiya onun üçün sözdə yox, ürəkdə ana Rusiya olsun...Rus soldatını hərbi tribunaya vermək olar, onu güllələmək olar, ancaq onu təhqir etmək olmaz və əsl rus generalı heç vaxt rus soldatını təhqir eləməz...Əgər bir general beləcə bir soyuqqanlıqla Suxaryov kimi bir rus zabiti bu cür təhqir edərsə, «Donuz!»-deyib onu alçaldırsa, o generalda rus ruhu yoxdur»**. Bu, əsl rus soldatın, Rusiyanı sevmə bir insanın ürək sözləridir və, təbii ki, o da istilaçıdır, Qafqazın işğalında iştirak edib, amma Sisianovdan fərqi ondadır ki, onun xəyallarındakı Rusiya «ana Rusiya»dır - əsl ruslar yaşayan, qatışıq olmayan, ecnəbilərə qucaq açmayan «azad» Rusiya.

«Baş» romanında kəsilmiş başın yollar, məsafələr qət edərək Fətəli şahı çatdırılması da tarixi həqiqətlə səsleşir və romandakı bu «səfər»in marşrutu Şərqi koloritini gücləndirir. Hüseynqulu xanın məşvərət məclisində, vəliəhd Abbas Mirzə və Fətəli şahın sarayında XIX əsr Şərqi (Azərbaycan-İran) despotizmi, hakimiyyət ierarxiyası, dini-ruhani mühafizəkarlıq, ənənəvi işğalçılıq siyasəti ...bütün bunlar bizə tanışdır. Hüseynqulu xanın sarayındakı məsləhətləşmələr Axundovun «Aldanmış kəvakib» əsərindəki səhnəni xatırladır. Hüseynqulu

xan neçə il öncə Bakını ruslara təslim etmişdi, Sisianov o zaman Bakının komendantı idi, sonra rus qoşunları çəkilib getdilər və indi rus ordusunun Bakıya yaxınlaşdığını hiss edincə «əməlli-başlı üşüyürdü və sükunət içində üşüyə-üşüyə də fikirləşirdi ki, əslində onu üşüdən, sızıldaya-sızıldaya beləcə sümüklerini ağrıdan xanlığın düşdüyü bu çıxılmaz vəziyyət idi və sərdar Sisianov onu elə boğazlamışdı ki, heç bir it qurdu elə boğazlaya bilməzdi».

Hüseynqulu xan qorxaqdır, qətiyyətli deyil, lakin dərk edir ki, Bakının açarlarını sərdar Sisianova təslim etməkdən ayrı bir çıxış yolu da yoxdur. Ruslara nə qədər nifrət bəsləsə də, mövcud vəziyyəti anlayır, ancaq Mahmud bəyin və onun yanında dayanmış o iki nəfərin qəfil hərəkəti xanın vəziyyətini daha da ağırlaşdırır. Beləliklə, qorxulu bir situasiya yaranır. O zamankı Azərbaycan xanlıqlarının (o cümlədən Bakı xanlığının) taleyi həm də İranla bağlı idi və birləşə bilməyən, hər birinin iddiası isə yerə-göyə sığmayan xanlar təkcə Rusiyanın deyil, İranın da qorxusunu hiss edirdilər. Elçin bu tarixi həqiqətləri: Azərbaycan xanlıqları - Rusiya-İran münasibətlərini təfərrüatı ilə, özü də əslində olduğu kimi təsvir edir. Onun təsvirlərində məlumat və informasiya bolluğuna heyrət edirsən, lakin bütün bunlar romanın bədii mətninə xələl gətirmir, sadəcə izahedici funksiya daşıyır.

Başın «yol səyahəti» öncə İran şahının vəliəhdi Abbas Mirzə sarayında yan alır. İran tarixindəki bu vəliəhd (sonralar şah) haqqında da tarixçilərin «Qarabağname»lərin məlumatları bizə tanışdır. Azərbaycan uğrunda Rusiya ilə iki dəfə cəng-cidala çıxan Abbas Mirzə... Amma məğlub olan, məqsədinə yetə bilməyən Abbas Mirzə... Elçin bir anlığa onu Başla təkbətək qoyur. İki istilaçı, iki qan hərəsi. Biri ölmüş, biri sağ. Romanın ideyası, Elçinin bütün roman boyu öz sevimli oxucusuna təlqin etmək istədiyi fikir bu təkbətək söhbətdə reallaşır: «...indi o Başla təkbətək dayanmış Vəliəhd üçün dünyanın ən əbləh bir vəqəsi kimi görünürdü. Sonra nə olacaq? Əvvəl-axır ölüb, gedəcəksən. Səndən heç nə qalmayacaq. Nə qalacaq? Səltənət? Dünya bina olandan bu tərəfə nə qədər səltənətlər qurulub, sonra da yox olub, gedib...»

Nəhayət, Baş gəlir Fətəli şahın sarayına... Bu da ayrı bir despot. İran şahları həmişə Azərbaycan üstündə Rusiya ilə münaqişədə olublar və Fətəli şahı da narahat edən «yağlı tikənin» - Azərbaycanın əldən getməsidir. Ələlxüsus Sisianovun Qafqazda at oynatması onun yuxusunu ərşə çəkib və Fətəli şah kimi böyük bir məmləkətini sahibi «bir fırldaqçı cadugər səviyyəsinə enib» ondan kömək umması, qətlini sifariş verməyi xalis Şərq padşahlarına məxsus düşüncə tərzidir.

Romanda Ağabəyim Ağanın (Fətəli şahın baş hərəmi) obrazı da böyük məhəbbətlə yaradılıb və onun həyatı, sarayda keçirdiyi günlər, atasıyla və Qarabağla bağlı xatirələri, şairliyi o qədər səmimi təsir bağışlayır ki, qarşında Ağabəyim Ağanı lap canlı, «qumaş parçadan tikilmiş əlbəbəsinin xalis qızıldan olan düymələrinin şamın işığında par-par parıldadığını» belə görürsən. Ağabəyim Ağanın ülyahəzrət Yelizavetaya təvəqqe məktubu yazıb Həsən xanı əsirlikdən azad etməsi yaxud Andre de Foksla görüşü olsun ki, tarixi həqiqət deyil, amma belə bir ağıllı xanımın həyatının Tehran dövrü hələ də bizim üçün gizlin qalmışdı; Elçin bu qaranlıq pərdəni aradan götürdü. Və sonda Ağabəyim Ağanın Sisianovun kəsilmiş başına lənətlər yağdırması məntiqi bir reallıq kimi nəzərə çarpır. «Ya Allah,-deyərək barmağını Başa tuşladı,- Bu, heç!.. Bu, buyruq quluydu!.. ...Mən ömrümün axırına kimi gecə-cümdüz Sənə yalvaracağam ki, Rusiya hökmdarı da öz övladları ilə, xanımı ilə birlikdə, bir-birinin gözü qabağında gülləbaran edilsin!».

Elçinin «Baş» romanı onun bundan əvvəl qələmə aldığı əsərlərindəki fərdi üslubunu bir daha nümayiş etdirir və bu nümayiş bir qədər də yeni naxış və cizgilərlə müşayiət olunur. «Mahmud və Məryəm»dəki, «Ölüm hökmün»dəki

bədii sənətkarlıq, yüksək dil mədəniyyəti, təsvir etdiyi obrazların daxili, psixoloji aləmini incəliyinə qədər əks etdirmək məharəti «Baş»da bütün parlaqlığı ilə üzə çıxır. «Baş»da epizodik surətlər çoxdur, amma onların heç birini epizodik adlandırıb üstündən keçmək mümkün deyil. Bu- Hüseynqulu xan sarayındakı «türkçü» Mahmud. Hələ türkçülük ideyasının yaranmadığı bir dövəmdə bu adamın bütün türk xalqlarını birləşdirmək arzusu heç də külünc səslənmir. Hər hansı bir ideyanın kortəbii, bətn dövrü olur.

Babua Arçil. Öz kökünü, millətini, gürcülüyünü, hətta ləhcəsini unutmayan, Rusiyada yaşasa da Rus ola bilməyən bu obraz son dərəcə xəlqi bir obrazdır.

Lal Qafaroğlu, qəssab Balarza, Qurd Kərim, Molla Müzəffər Ağa..Xalis Bakı əhli, koloritli, təbbii obrazlar. Xüsusilə Molla Müzəffər Ağa.Əsl din xadimi: «Ağa bütün qəlbi ilə müvəhhid idi, eyni zamanda, bütün ömrünü ibadətlə keçirən bu adam canı-qanı ilə ata-babalarının vücudu qarışmış Abşeron torpağına bağlı idi...Bu ağır zamanədə Bakı camaatının əmin-amanlığı Molla Müzəffər Ağa üçün vacib bir məsələ olmuşdu və onun elə bir namazı olmazdı ki, bu əmin-amanlığı Allah-Təaladan təvəqqe etməsin». Xarakteristika dəqiqdir, və ona görə dəqiqdir ki, Molla Müzəffər Abanın əməllərində də özünü göstərir.

Məsələ burasındadır ki, Elçin epizodik adlandırdığımız o surətlərin heç birinin taleyini yarımçıq təsvir etmir, sonadək izləyir.

Elçin nəsrinə həm də təsirli səhnələr, lirik, dramatik, tragik vəziyyətlər, situasiyalar nəsridir. «Baş»da da belə səhnələr (ən çox da faciəvi) az deyil. Ancaq bir səhnə olduqca təsirlidir, hətta dəhşətlidir,deyə bilərik. «Qarabağname»lərdə mayor Lisaneviçin İbrahim xanı və onun ailəsini qətlə yetirməsi ilə bağlı sadəcə quru informasiyalar var. Elçin isə bu səhnəni - bu amansız qətlə belə təsvir edir: **«...Görünən o məkanda gecənin yarısı idi...Hər əlində bir tapança tutmuş mayor Lisaneviç Ay işığında qaça-qaça İbrahim Xəlil xanın yay iqamətgahının həyətinə girdi və qəfillikdən özlərini itirmiş qarovulçulara, nökərlərə, qulluqçulara atəş aç-aça: «Vurun onları!..» Doğrayın!..- qışqırdı.- Bu xainlərə aman yoxdu!.. Doğrayın onları!**

Mayor Lisaneviçin ardınca həyətdə doluşan soldatlar onun qışqırığından elə bil vəcdə gəlirdilər və yuxudan oyanıb dəhşət içində həyətdə, iqamətgahın dəhlizində, pilləkənlərdə ora-bura qaçısan, imdad istəyən kişiləri, qadınları, uşaqları güllə ilə vurur, süngüdən keçirirdilər!

O, uşaqların çığırısını, qadınların qışqırığını eşitmək istəmirdi, ancaq bu ONDAN asılı deyildi. Mayor Lisaneviç sürətlə pilləkənləri qalxıb, ikinci mərtəbənin arakəsməsinə sıçradı.

Gecə paltarında yataq otağından çıxan İbrahim Xəlil xan mayor Lisaneviçlə üz-üzə gəldi.

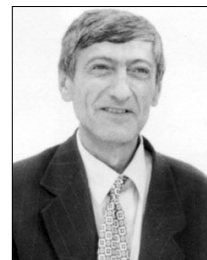
...Və mayor Lisaneviç dəhşətdən gözləri böyümüş xana ağzını açmağa macal vermədən atəş açaraq, İbrahim Xəlil xanı yerə sərdi, ağzından qan axan və xırıldaya-xırıldaya ona baxan xana: «Hə, necədi?»-dedi.- Bizim təzə peyda olmuş general-leytenantımız, necəsən? General-leytenantımıza baxın! ..və mayor Dimitri Tixonoviç Lisaneviç ikinci tapançadan İbrahim Xəlil xanın düz ürəyinə atəş açdı»

Mübaligə olmasın, lap Varfolomey gecəsiymiş bu səhnə...

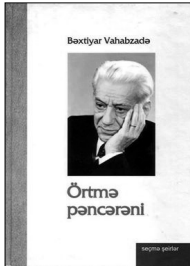
Və bu dəhşətli səhnə bizdə belə bir fikir oyatdı ki, Sisianovun başı da kəsilməliymiş.Müstəbidliyin amansız vəhşətin qisası alınmalıdır.

Və sonda: Elçin bugünkü «roman axını»na sözün əsl mənasında meydan oxudu. «Baş» doğrudan da milli roman sənətimizin gözəl bir nümunəsidir, ƏDƏBİ HADİSƏdir və onu tezliklə başqa dillərə çevirmək lazımdır.

Vaqif YUSİFLİ

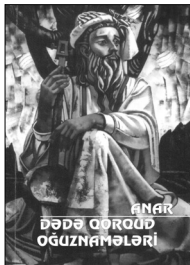
♦ K i t a b r ə f i

**BƏXTİYAR VAHABZADƏ
ÖRTMƏ PƏNCƏRƏNİ
BAKİ, "RENESSANS-A", 2015**

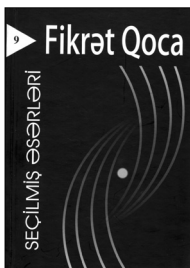
Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndəsi, türk dünyasının qüdrətli söz ustası, Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin anadan olmasının 90 illiyi münasibətilə işıq üzü görən bu kitabda onun yaradıcılığından seçmə nümunələrlə qarşılaşa bilərsiniz. Kitabdakı şeirlər "Türkün oğuzlar vətəni", "Qara saçlar, ağ saçlar", "Örtmə pəncərəni", "Fikirli dünya", "Yağma, yağış" rubrikaları ilə təqdim edilir.

Kitaba millət vəkili, fəlsəfə doktoru Cavanşir Feyziyev "Ön söz" yazıb.

**ANAR
DƏDƏ QORQUD OĞUZNAMƏLƏRİ
BAKİ, "YAZIÇI" NƏŞRİYYATI, 2015**

Xalq yazıçısı Anarın "Dədə Qorqud oğuznamələri" kitabı onun xalqımızın bu qədim yazılı abidəsinin geniş oxucu kütlələrinə müasir ədəbi dilimiz vasitəsilə çatdırılmasında ilk təşəbbüsdür. Müəllif dastana yeni elmi-bədii aspektdən yanaşmış, oxucuları Dədə Qorqud dünyasının igidlik, pəhrəmanlıq aləminə çəkib aparmışdır. On iki bölümdən ibarət olan bu əsər dastanın mövcud boylarına uyğundur.

**FİKRƏT QOCA
SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ
BAKİ, "UNİPRİNT", 2015**

Xalq şairi Fikrət Qocanın seçilmiş əsərlərinin doqquz cildliyinin nəşri başa çatmışdır. Cildlərdə Fikrət Qocanın altmış illik yaradıcılığından seçmə nümunələr toplanmışdır. I-VII cildlər barədə biz kitab rəfində məlumat vermişdik. VIII və IX cildlərə gəlincə isə, bu cildlərdə şairin nəsr əsərləri təqdim edilir. Şübhə etmirik ki, bu əsərlər: "Hələlik, qiyamətəcən", "Dayanacaqda görüş", "Qarğa səsi", "Dəniz altındakı xatirələr", "Mədət, toyun mübarək", "Taleyn ağır taleyi", "Ölüm ayrılıq deyil" kimi roman, povest və hekayələr oxucuların marağına səbəb olacaq.

Buraxılışa məsul filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Gülxani Pənah, redaktoru Arifə Arifqızıdır.

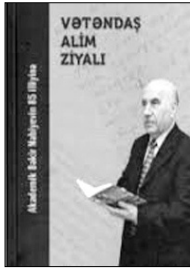

**GÜLŞƏN ƏLİYeva - KƏNGƏRLİ
FÜZULİ POETİKASI
BAKİ, "YAZIÇI" NƏŞRİYYATI, 2015**

"Çağdaş poeziya və klassik irs", "Füzuli sehri", "Azərbaycan füzulışünaslığı", "Füzulinin ərəz kanonları üzrə tədris təcrübəsi", "Bədii düşüncə: tarixi gerçəklik və estetik ideal", "Sufizm" kimi monoqrafiya və kitabların müəllifi, füzulışünas alim, professor Gülşən Əliyeva - Kəngərlinin "Füzuli poetikası" kitabına dahi şairin zəngin poetik sistemi ilə bağlı yazıları daxildir. O, Füzuli

poeziyasına məcazlar, müəmmalar, poetik fiqurlar, mübaligə və təşbehlərin bədii-fəlsəfi sistemi kimi yanaşır. O orta əsrlər Şərq poetikası və estetikasına, xüsusilə də Füzulinin nəzəri konsepsiyasına istinad edən müəllif Füzulidə **söz, hüsn, eşq, qəm** anlayışlarının, sufizmin zahidlikdən-arifliyə poetik təkamülün poetik-mistik mahiyyətini açmağa çalışır. Kitab ali məktəb tələbələri, habelə ədəbiyyatşünaslar, filosoflar, klassik poeziya xiridarları üçün nəzərdə tutulub.

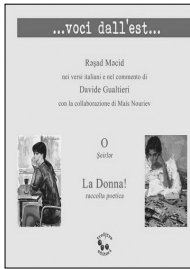
Kitabın redaktoru akademik İsa Həbibbəylidir.

VƏTƏNDAŞ. ALİM. ZİYALI
BAKI, 2015

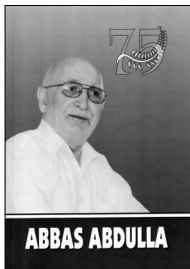
Kitab "Bəkir Nəbiyevin xatirəsinin əbədləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin sərəncamı" ilə açılır. Akademik Bəkir Nəbiyevin xatirəsinə həsr edilmiş bu topluda görkəmli alimin elmi irsi (müəllifi olduğu, tərtib, redaktə etdiyi kitablar, rəy verdiyi və elmi məsləhətçisi olduğu əsərlər, məqalə və resenziyaları, tərcümələri...) biblioqrafik səpkidə sıralanır. Kitabda "Müasirləri B.Nəbiyev haqqında" adlı ayrıca bölmə də var. "Ömrün səhifələri" adlı bölməyə gəlincə isə, burada B.Nəbiyevin həyat yolu haqqında özünün "Tərcümeyi-halım" yazısı təqdim edilir.

Kitabın elmi redaktoru akademik İsa Həbibbəylidir.

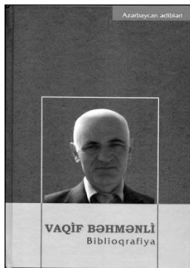
RƏŞAD MƏCİD
O (İTALYAN DİLİNDƏ)
İTALIYA, MILAN, 2015

Tanınmış şair Rəşad Məcidi'nin italyan dilində nəşr edilmiş bu kitabında onun müxtəlif illərdə yazdığı şeirləri toplanıb. Şeirləri Azərbaycanın dostu, şair, bəstəkar, Milan Konservatoriyasının professoru Davide Qualtieri və Mais Nuriyev italyan dilinə çeviriblər. Çox nəfis şəkildə, gözəl tərtibatla çıxmış kitabda şeirlərin mövzusunə uyğun olaraq görkəmli Azərbaycan rəssamlarının əsərləri də yer alıb.

ABBAS ABDULLA - 75
BAKI, "AZATAM", 2015

Bu kitab, adından göründüyü kimi, şair-tərcüməçi-publisist Abbas Abdullanın 75 illiyinə həsr edilib. Topluda Abbas Abdullanın yaradıcılığı haqqında müxtəlif illərdə yazılmış məqalələr toplanıb. Hüseyn Arif, Nizami Cəfərov, Hüseyn Tuncər, Mövlud Süleymanlı, Sabir Rüstəmxanlı, Xeyrulla Məmmədov, Abbas Hacıyev, Vaqif Yusifli, Allahverdi Eminov və b. müəlliflərin yazılarında A.Abdullanın keçdiyi ömür və sənət yolundan bəhs olunur.

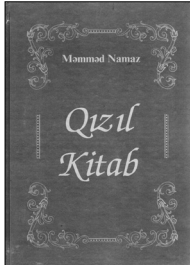

VAQIF BƏHMƏNLİ
BİBLİOQRAFIYA
BAKI, AZƏRBAYCAN MİLLİ KİTABXANASI, 2015

Azərbaycan Milli Kitabxanasının tərtib etdiyi bu biblioqrafik vəsaitdə müasir Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndəsi Vaqif Bəhmənlinin əsərləri, həyat və yaradıcılığı, ictimai fəaliyyəti haqqında məlumatlar təqdim edilir. Vəsaitdə

şairin həyat və fəaliyyətinin əsas tarixləri, qələm dostlarının onun haqqında fikirləri də öz əksini tapmışdır.

Kitabın tərtibçiləri Rəna Orucəliyeva və Cəlalə Məmmədova, redaktoru Gülbəniz Səfərəliyevadır.

MƏMMƏD NAMAZ
QIZIL KİTAB
BAKİ, "ŞUR" NƏŞRİYYATI, 2015

Məmməd Namaz ədəbiyyata keçən əsrin 70-ci illərində gəlib. O, əsasən uşaq şairi kimi tanınır. Amma yaradıcılığı bununla məhdudlaşmır. Yeni kitabında M.Namazın müasir gəncliyin həyatından söz açan "Mənə sevməyi öyrət" povesti, doğma Azərbaycana həsr etdiyi silsilə şeirləri, həmçinin xokkuları, hekayələri toplanmışdır.

Şair Musa Ələkbərli kitabə ön söz yazmışdır.

ƏBÜLFƏZ ÜLVİ
BU SABAH DAĞLARI KƏDƏRLİ GÖRDÜM
BAKİ, "ELM VƏ TƏHSİL", 2015

Əbülfəz Ülvü Naxçıvanda yaşayır. O, 1990-cı illərdən həm şeir, həm də nəsr əsərləri yazır. Bu vaxta kimi 10-a yaxın kitabı çap olunub. "Bu sabah dağları kədərli gördüm" kitabında onun son illərdəki şeirləri toplanıb. Vətənpərvərlik, doğulduğu torpağın tərənnümü, sevgi, müasir həyatla bağlı düşüncələr onların əsas mövzusudur. Kitabə müəllifin təmsilləri, mahnı mətnləri və uşaqlar üçün yazdığı şeirləri də daxil edilib.

Toplunun redaktoru şair Balayar Sadiqdir.

ƏTRAF SƏRRAF
ŞEİRLƏR HAQQINDA ŞEİRLƏR
BAKİ, "AN-POLİQRAF", 2015

Ətraf Sərraf son illər imzası dövrü mətbuatda tez-tez görünən şairlərdəndir. İndiyə qədər onun "Ömür bir ünvandır", "Mənim yaddaşımın ağırları var", "Mən anamın sevinciyəm", "Ayrılığın o üzü", "Əminin nağılları", "Bu yol ömür yoludur", "Yerinə utandığım adamlar" adlı şeir kitabları çap olunub. Bu kitabında onun əsasən şeir-sənətlə bağlı düşüncələri əksini tapıb.

XEYRƏDDİN QOCANIN GÜLÜŞÜ
BAKİ, "YAZIÇI" NƏŞRİYYATI, 2015

Xeyrəddin Qocanın bu kitabına onun müxtəlif illərdə qələmə aldığı yumoristik miniatürləri toplanıb. Onlarda əsasən müəllifin öz başına gələn əhvalatlar nəql olunur. Yazılarda cəmiyyətdəki naqis hallar tənqid atəşinə tutulur.

“AZƏRBAYCAN” - 2015

2015-ci İLDƏ “AZƏRBAYCAN” JURNALINDA DƏRC OLUNMUŞ MATERIALLAR

20 YANVAR... 25 İL

ŞƏHİDLİK... QƏHRƏMANLIQ, № 1

İNCİLƏR...

"BİZİMLƏ BİZİM DİLDƏ...", № 11

KİTABİ-DƏDƏ QORQUD (Dirsə xan oğlu Buğacın boyu), № 11

NƏSR

ROMAN VƏ POVESTLƏR

MƏMMƏD ORUC - Qısa qapanma (roman), № 1-2

SEYRAN SƏXAVƏT - Qaçacaq (roman-memuar), № 3-5

MÜBARİZ CƏFƏRLİ - Halə (povest), № 3

SƏHƏR ƏHMƏD - Yeddinci palata (povest), № 5

MUSTAFA ÇƏMƏNLİ - Üç yaşlı əsir (povest), № 7

NURƏDDİN ƏDİLOĞLU - Adəm və Həvva (povest), № 7

GÜLŞƏN LƏTİFXAN - Kəbus (povest-pitə), № 8

ƏLİ ŞİRİN ŞÜKÜRLÜ - Su pərisi (povest), № 8

VÜSAL NURU - Dərantağ (roman), № 9

ƏLİ ƏMİRLİ - Ağdamda nəyim qaldı? (avtobiografik roman), № 10

VAQİF NƏSİB - Sənsizlik, mənsizlik, onsuzluq (üç hekayət romanı), № 10-12

HEKAYƏLƏR

ELŞƏN ƏZİM - Yaddaş buzlağı (povest), № 11

AYDIN TAĞIYEV - Oğullar kişi olacaq, Adı əhvalat, Varislər (hekayələr), № 2

ƏZİZƏĞA ELSEVƏR - Çinar ağacı (hekayə), № 2

KAMİL ƏFSƏROĞLU - İştah, Kuklalar güləndə (iki hekayə), № 4

ƏLÖVSƏT BƏŞİRLİ - Etiraf (hekayə), № 4

MƏMMƏD NAMAZ - Qərrib axşamlar (mənsur hekayə), № 4

ZƏMFİRA MƏHƏRRƏMLİ - Beş saniyənin hökmü (hekayə), № 4

TAHİR MÖHLƏT - Uşaq qəlbi (hekayə), № 4

MƏNSURƏ ELDARQIZI - Qanlı kəmə, Ad gününün sevinci (iki hekayə), № 4

YUSUF HƏSƏNBƏY - Təlqin (hekayə), № 7
 HƏDİYYƏ ŞƏFAQƏT - İt hürüşü (hekayə), № 7
 QƏRİB MEHDİ - Evin kişisi (hekayə), № 8
 İNTİQAM MEHDİZADƏ - Qaçqın qarları (hekayə), № 8
 MÜBARİZ CƏFƏRLİ - Tor (hekayə), № 9
 ŞAHMAR QƏRİBLİ - Darıxan adam (hekayə), № 9
 AFAQ ŞIXLI - Hardasa bir kənd vardı (hekayə), № 9
 XURAMAN - Dağılan dünya (hekayə), № 10
 MƏTİ OSMANOĞLU - İlk qazanc (hekayə), № 11
 QORXMAZ ŞIXALIOĞLU - Qış (hekayə), № 12

DRAMATURGIYA

MEHMAN MUSABƏYLİ - Yük vaqonu (iki hissə və dörd pərdəli dram), № 1
 HÜSEYNBALA MİRƏLƏMOV - Axirətdən gələn zəng (iki hissəli dramatik komediya), № 2
 İLQAR FƏHMİ - "Hər şey tərsinə və ya Müsibəti-Fəxrəddin", № 6

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

MƏMMƏD KAZIMOĞLU - Yuqranın şeir havası, № 1
 İVAN ŞELOKOV - Sual, Qanadı bərkiməmiş quşlar uçur Cənuba, "Sezilmir bu gecədə nə kədər, nə yamanlıq...", Mənim quberniyam, yaz! (şeirlər), № 1
 İRİNA RİYABİ - "Adamsız məkanın azadlıq səpici", Sürgün olunmuş məktub, Rus yazıçısı (şeirlər), № 1
 DMİTRİ MİZQULİN - "Nə adın yadımda, nə də ki üzün...", "Yenə sevgi çapar kimi gəlib keçib, sovuşacaq...", "Hər şey aydın, məhrəm idi, ayın üzü xürrəm idi...", "Heç nədən söz açma, danışma mənə..." (şeirlər, № 1
 PAVEL SERKAŞİN - Hokkular silsiləsi (şeirlər-tərcümə edənler: Səyavuş Məmmədşad, Knyaz Qoçaq), № 1
 SERGEY YESENİN - Qara adam (poema - tərcümə edən: Eyvaz Borçalı), № 5
 VASİLİ BELOV - Olan işdi (povest-rus dilindən tərcümə edən: Elçin Hüseynbəyli), № 5-6
 NOBERT YEVDAYEV - Mənim Bakım, Səma harda dincəlik, Sevirəm mən bu torpağı, Xəzər, Ey əziz, şanlı Bakı, Şirin ilham, Uşaqlıq və gənclik, Əkilmiş zəmi (şeirlər - rus dilindən çevirən: Dayandur Sevgin), № 6
 FƏZLULLAH NƏİMİ - Cavidannamə (türkcədən uyğunlaşdırən: Çınarə Nüsrətli), № 7
 SULVEY KRİSTOV - Qurtuluş (iki pərdəli pyes - rus dilindən tərcümə edən: Səlim Babullaoğlu), № 8
 AFANASİ FET - Sübh tezdən oyatmayın, Uzaq dostuma, Kəpənək, "Əgər sevirənsə, sona kimi sev...", Göydə gecə fırtınası, Salamla gəlmişəm sənə, "Məni buraxıb getmə...", "Dua edir ulduzlar, bir nöqtəyə dalıblar...", May gecəsi, Pıçıldayır ürkək nəfəs (şeirlər - rus dilindən çevirən: Həyat Şəmi), № 9
 ATAOL BƏHRAMOĞLU - Eşq iki nəfərlikdir, Ayrılan yollar, Bu yanğın yerində, Düşmək, İnsanlar, Qırx yaşın astanasındakı şeir, Sevginin önündə, Türkiyə, üzgün yurdum, gözəl yurdum, Ölkə nədir?, Motsart, Mayakovski, pendir, çörək, qərənfil və s., Sənin əlindən tutmuşdum, Yaşadıqlarımdan öyrəndiyim bir şey var, Döndüklər (şeirlər - türkcədən uyğunlaşdırən: Bəsti Əlibəyli), № 10
 PATRİK ZÜSKİND - Göyərçin (povest - tərcümə edən: Əziz Rzazadə), № 11
 ALES BADAQ - İdeal oxucu (hekayə-tərcümə edən: Kamran Nəzirli), № 12

POEZİYA

POEMALAR

ETİBAR ETİBARLI - Ağdama gedən yol (lirik poema), № 5

FİKRƏT QOCA - Mamontlar (poema), № 11

ŞEİRLƏR

VAQİF BƏHMƏNLİ - Bəxt, Rübai-qoşma, Bir xatirə, Vaqiflər var dünyada, Ağrıya xitab, Qarışqalar, Tıxac, Sözdə, Adamsız adam, Kömür, Qollarımız, Üç, Kofe, Göyərçinlər və mən, Qəm dastanı, Allahın anası, Oğul-Allah, Əzizləmə, Balalar, bəlalər, Nəvə günü, Kitab, Söz haqqında söz, Hamıdan yaxın, Yazı tərz, Şeir (şeirlər), № 1

BARAT VÜSAL - Kufə əhli, Sərhəd xətti, Mənim Çanaqqalam, Yaralı qələm, Darvaza, Üç nöqtə, Təbriz yolları, Yanımdadır, Kompas (şeirlər), № 1

ZİRƏDDİN QAFARLI - Yaşadım, Verdin, Böyründə üşüyürəm, Səpələr səni, Hədəf oldu, Eyləməsin, "Dünya bələdən əl çəkmir, təbiət bala verməkdən...", Məhəbbət Kazımovun xatirəsinə, Dənizdən əsən külək (şeirlər), № 1

BALAYAR SADIQ - Özümə məktublar (sonet çələngi), № 1

HƏMİD HƏRİSÇİ - Tərsə qızı, Suiti, Edison lampası, Mürdəşir, Mehdi Hüseynzadənin sonu (şeirlər), № 2

İLHAM QƏHRƏMAN - Səni sevmək, "Kim halından halı bilər, bu halı, haldan olmuşun?!...", Qürur, "Canım, telli balam, hissini torpaq kimi əsirdi, ilhaqdı...", Məktub, Çıxar, Tək, Qızımı köçürdüm, Əsgər görmək, Vətən, Ölümünə çalan arı, Canım, Sulanmış yuxa kimi yəm (şeirlər), № 2

FƏXRƏDDİN ƏSƏD - "Xatirə toranlıq sonuncu səsi uddu...", "Ömür deyilən çiçəkmiş, tökülürəm ləçək-ləçək...", "Mən gedirəm sən də gəl, gəl arxamca payıza...", "Aramızdakı məsafə nəçə işıq ilidi...", "Günəş çəkilib getdi, pəncərədən baxdı ay...", "Səni çox gözlətmisəm, yağış durub qəsdimə...", "Görən, söz dildənmi qopur, yoxsa can kimi bədənnən..." (şeirlər), № 2

EMİN PİRİ - Qız qalası, Ölən dənizləri kim ağlar, Oyun, Suriya, Uşaqlıq illərim asan keçməyib, Ölüm kölgəsi, Analar da ölür, Dünyanın ən təmiz yalanı, Üstü-başı tozlu şeir (şeirlər), № 2

KÖNÜL HƏSƏNQULU - Qlobusun göz yaşları, Kiçik formatda küçə, Qarğa səsləri, Qaranlıq, Ab İmo Pestore!, Qadının əsr surəsi, Qar, Doğuş, səhər mənzərəsi, Oğluma məktub, YHQ - yazı hərəkət qaydaları, Feilin icrası, Buğdalara, Dayanmış saat. 17:10 (şeirlər), № 2

ƏLİRZA HƏSRƏT - Səni yaralı sevdim, Görək kim gözəl ayrılır, Dünyanın düzəlmək təhlükəsi var, Könül heyran olub ucalıqlara, Azadlıq ilahəsi, Bizdə dağlar dumandı, Solğun çiçəklərin simfoniyası, Sənə çiçək dedim... (şeirlər), № 2

CAMAL YUSİFZADƏ - Dünyaya qorxunun gözüylə baxma, Xoşbəxtlik, Allahdan qorxan yoxdur, Ruhunu dəli saymırsa, Salam olsun, Sevilən xəstəlik, Tanrıya sözümlər var, Get üzün dan üzünə, Keçmişdən qorxan adam (şeirlər), № 3

SABİR SARVAN - Gecə, gündüz, Biz qonşuyuq, Qibləm ürəyimdi, Ömür hekayəsi, Bəxtsiz balıqçı, Seversən, Nənəmin sinədaşına gecikmiş yazı, Saxla bülbül kimi, Mən sənənlə barışdım, Min dəfə demişəm, Özüm öz əllərimlə, Allahın işinə bax, Nəticə, Atmaca, Heyif, Göndər, Əsirlər, Məni bir də yaratsan, Ətrini duyunca, Qardaşım oğluna rep üstündə məsləhət (şeirlər), № 3

HƏYAT ŞƏMİ - Mən, sən, o, Adını sən qoy, Sunami, Şuşada vurulan vertolyot, Yazılmayan şeir, Tərk edəsən, Kimsə bilməz, Elə şirin susmusan, Qoxla məni, Adam olmadı bizdən (şeirlər), № 3

NAZİLƏ GÜLTAC - Yük, "Ölüm ayrılıq deyil, ölüm elə olumdu...", "Ürəyim bir dünyadı, dörd qütbü var...", Dəsmal, Nigaranam (şeirlər), № 3

SABİR YUSİFOĞLU - Kim çəkib gətirdi düzə dağları, Buz tək rahatdı özüm sarıdan, Ölüm, Allah, ver əfv fərmanını, Ürəyimdən çıxır sözümün canı, Yaşamağa bəhanə çox, Mən bu ömrün döngəsin də düz keçdim, Payızdan bir yarpaq, Göynən getməyin də yeri yox imiş, Payız yağışları hopub canıma, Ömrün quraqlıq keçən günlərinə, Dərdin üst-başını örtmək də olmur, Mənə bir məktub göndər (şeirlər), № 3

FƏRİD HƏSƏNZADƏ - Dostum, Yandır yağışı, Hərdən səni istəyirəm, Bilmirəm, Həyatdı, qərarlar dəyişə bilər, Şəkil (şeirlər), № 3

DAYANDUR SEVGİN - Qız, sabahın xeyir olsun, Sevinc, Düşür, Yadından çıxıb, "Şeytan əməliidi bu gözəlliyin...", Gözələ (şeirlər), № 3

GÖYƏRÇİN KƏRİMİ - Qar gəlir, Göyərçin, Zəminxarə, Yanvar, Özümü təbrik, Dinc sabahı nə? Öləcəyəm (şeirlər), № 3

NURANƏ NUR - Ağına gəlməyən yerdə, Sonralar, Həyat, Unut getsin, Yol ver, Əslində, Əmim Füzulinin xatirəsinə, Darıxmaq kimi, Foto, İşarə, Bu gecəyə, Getmək (şeirlər), № 3

MƏMMƏD İSMAYIL - Oxuyub çöplüyə atın bu şeiri, Sən ey xəbərsizlərə yeni xəbər göndərən, Yetmişbeşlik şeir, Bu ildə, Əzəldən yox imiş sonu bu yolun, Bayquş, Qayıtma, "Ağac kökünə məhkum, heyvanın boynunda ip...", Tökmə göz yaşını, Ay saqqalın ağarsın, 75 yaşım, Məni olsa-olsa dəli sevərdi, Gərək inciməsin anamın ruhu, "Dünyada tək bir adam, bir adam, bircə adam...", Dardanell boğazı, Bilməm nə pisliyim keçdi ki xalqa, Şeir özü sənə yazılmaq istər (şeirlər), № 4

RAMİZ QUSARÇAYLI - Gecələr dağlara baxa bilmirəm, İstanbul, Gilənar, Payız şəkli, Yaz adımı son bələyə, Bu adam nə yaman acdı, ilahi, Qoru, Dünya kökdən düşüb, Qalmayıb, Sən arıya nə verdin ki, Şairin yasında toy çaldıran kənd (şeirlər), № 4

SALEH QURBANOV - Deyilmiş, "Bir azca yalan sat, gecik görüşə, gecik, döyəcəyəm, vurum kölgəmi...", "Köz-köz olan o lalələr, bir ürəyin qoru deyil...", Üşüdü, "De ay dünya, tutduqların, günahdırmı, savabdırmı...", Düşər, Üzüldü (şeirlər), № 4

RÜBAİL - İtirmə, Qanda ağ yelkənli qayıqlar üzür, Buynuz deyiləm ha, Kimdən soruşaq, Günəş küsdürəni ay barışdırır, Hələ, Seçilmir, Dəniz qızıl kitabdı (şeirlər), № 4

YUSİF NƏĞMƏKAR - "Sabir poeziya günləri...", Nöqtəsini tapmayıb, Bütün istedadsızlar, Bəlkə, söne, İnana-inana, Beləmi, Torpaq-bizim kəfənimiz, Bir ovuc, And yerim, Nəyi yansın (şeirlər), № 4

RAFİQ YUSİFOĞLU - Dünyanın işindən bəndə baş açmaz, Güzgüdə gördüyüm adam, Gedirəm, Dünyanın minnəti olsun, Şairdən yaş soruşarlar?!, "Mən tarixin o başından süzülüb gələn işığam...", "İynədən barmaq qoruyan bir adi üskük deyiləm...", "Qəlbimdəki sevginin milyon-milyon yaşı var...", "Yamanca kövrək olmuşam yaşın bu çağında...", Heyvan heykəlləri, Buz saray (şeirlər), № 4

NAZİR RÜSTƏM - "Bu dənizdən bu sahilə atılan balıq kimiyəm...", "Səni də aldı bu torpaq, sənə canında yer verdi...", "Bax belə... burnumuzdan gətirdilər gecəmizi...", "Payız tökür yarpağını ağacların...", "Bu yay da belə bitdi...", "Gözlərimi tor, - dizlərimi ağrı, üzümü qırıqlar aldı...", "Bilmirəm neçə il yaşayacağam..." (şeirlər), № 4

FAİQ HÜSEYİNBOYLİ - Bir az yaxın ol mənə, Sözün xətrinə, Dur, gedək, Həmişə səninləyəm, Gecikmiş məhəbbət, Hələ yazıram, Sözüm qabağa düşür, Yeddi məhəbbət məktubu (şeirlər), № 4

PƏRVİZ AXUND - Dolanımmı, dolanım, Görüş, Fikir çəkirəm, Onun ucbatından, Yaxşıya xalı, Ayağı mindi, Ayağındadı, Bax, bax, bax (şeirlər), № 4
TƏRLAN ƏBİLOV - Kimdir bizdən plagiat, Məni sənə bənzədirlər, İsmi halları, Mənə görə darıxma, Məndə, Biz kimləri itirmədik ki?, Ola, Mən Yusif deyiləm, Çarəsizlik, Ən yeni tarix, Sevdim, Düşəsən (şeirlər), № 5

XANƏMİR - Müsəlmanca, Qoca, İşiq-qadın, Adı Abdal, Budala Əxi, Zikrin notu qoşqusu, Nicarinin dilindən qəzəl (şeirlər), № 5

ELDAR İSMAYİL - Olmuşam, Gedir, O günlər, Gətirim, Allah saxlasın (şeirlər), № 5

FAZİL AYDIN - Bu günü sabaha bürüyən adam, Qəflət yuxusundan əlim qalxmadı, Gerçek toyum yalan oldu, Mən bu eşqdə günahkaram, bağışla (şeirlər), № 5

MİNA RƏŞİD - Uzun yol gələn gəlin, Bu taledi, Hara baxsan savaşıdı, Yum gözünü, Bu yer mənim yerim deyil, Qırmızı gülün həsrəti (şeirlər), № 5

MÖVLUD TEYMUR - Mən vaxtında ağlamadım özümə, Dördlülklər, Levitanın qış mənzərəsi önündə, Dünya eşitsin (şeirlər), № 5

TAPDIQ YOLÇU - Durnalar gedən yerə, Yaşamadım, Bayramındı (şeirlər), № 5

SALAM SARVAN - Başımda o qaradərili qızın sevdası, Amma yaşaya bilmirəm, bilmirəm, Getmək lazımdı, şair, Son itkim, Sevgi və zaman, Sənin ən yaxşı keçmişin olacam, And olsun çıxmış canına, Nəğmə, Qaradərili qıza məktub, Yaşamaq-günəşin ətrafına fırlanmaqmış, Qaradərili qıza ikinci məktub, Yorulub vuruldun mənə, Natəvana məktub (şeirlər), № 6

AVDI QOŞQAR - Oynaya küləklər, Şükür, Bağışla, Yorgun gözlərində, Qırx il əzəlkək, Qalaydı, Borçalıya səfər etdik, Əlabbas (şeirlər), № 6

SEYRAN İSMAYİLOV - Diqqətlə baxsan, Nə olsun, Başımda şeir havası, İllərlə oxuya bilmədiklərim, Bir yarpaq düşəndə ağlayan külək, "Daha əllərim əl izi, gözüm göz izi götürür..." (şeirlər), № 6

RİZVAN NƏSİBOĞLU - Bir oğlan - qərrib şair, Cənnətin incidir, Allah, Dənizçiyəm, Sevgi duası, Kimsə yox salam verməyə, O gecə, Səsin gözü, Sevgi boşluğunda (şeirlər), № 6

CİGATEL - Şairi aldatmayın, Elə gözəl ölürdüm ki, bu gecə, Sevgi qarğıışı, Kül, Hələ öz ömrümü yaşamamışam, Gecə, Şeir məni yaz deyir (şeirlər), № 6

ALLAHŞÜKÜR AĞA - Buludlar dəyir uşaqlara, Düşür, Qar, Əgər, Qoca, Oynayır (şeirlər), № 6

ORXAN PAŞA - Şuşanın "Xarı bülbül"ü, Bakı vaxtı ilə, Hər şey dönür, fırlanır, Nədən belə, Gərək olmur, Minarəli bir şəhər, İtirdim dostları, Postmodern sərxoşluq, Ay ölməmiş, Yaz yağışı, "Heyrət qurtarıb yer üzündə...", Özümle könül söhbəti (şeirlər), № 7

VƏLİYULLA NOVRUZ - Söz, Anara, Bu gecə gecənin içindən keçdim, Bilməliyik, Çoxdan gəlməmişdim bu tərəflərə, Ürəyim, Bu gecənin sonu yoxdu, Gəldim, xeyir-duamı ver, Nədən gecikdin, payız?, Bəlkə, bəxtim göyərə, Yenə də ağ yağış yağır, "Mən bu qaranlıq dünyada öz içimdən doğulmuşam...", Bu payız içimi üşüdür mənim..." (şeirlər), № 7

RƏŞAD MAHMUDOV - Dəstəyi vaxtında götür, ay ana, Gəlir, Yenə də ağlım dolaşdı, Neyləyim, zamanı saxlamaq olmur, Gəlirəm, Vüsali boyuna biçə bilmirəm (şeirlər), № 7

MUSA ƏLƏKBƏRLİ - Bu dərdi çıxar at, Balabançı, Yaxşıdı, Şeirim hardan gəlir, Mənə bu sevgimi çox görmə, Allah, Deyir, Ola, "Arzular yandımı yanar ürəkdə...", Ruslan, gizlənim tap (şeirlər), № 7

VAHİD ASLAN - Ağ şəhər olaydın, Şəhid bacısı, "Kəndin payızı" silsiləsindən, Şair kimdi, Sən kədərli olanda, Söz (şeirlər), № 7

MURAD ƏBİLOV - "Gedirsən yenə də bir bahar kimi...", "Bu nə çaydı, axıb gəlir, göz yaşına oxşayır...", Sarı gəlin (şeirlər), № 7

AZAD YAŞAR - Parikə də dən düşər, Arzuların dərhal gerçəkləşməsi qanunu və bonus, Gepard, Leopard və qadın surəti, Haçadil, Yalan-burun əlaqəsi, Gücün təkə özünə yetəndə, "Oskar"lıq şeytanlar, İnsest ehtimallı edir kompleksi, İtirilənlər-tapılanlar, Taxtabaşın intiharı, Dayanar, ya dayanmaz, Plastik əməliyyat duası, Kontur bərəkəti duası, Tufllərə sitayiş, Yalqızlığın intimi, "Lə"siz kütlə (şeyrlər), № 7

GÜLƏMƏİL MURAD - Yaz, qələm, Kölgədən boylanan bənövşə, Könlümün, Dünya başıma fırlanır, Gəl mənim yuxusuz gecələrimə, Dərd, Durnalar (şeyrlər), № 7

SONA ƏLİ - "Lal dilində şeir varmı?", "Bir gün oyanasan ki, yasəmən olub yorğanın...", "Aclıq ölkəsində yaşayan uşaq...", "Şşş... yatan var..." (şeyrlər), № 7
ƏBÜLFƏT MƏDƏTOĞLU - "Bizə açılan qapı daşdı...", Bu da dekabrın sonuncu günü...", "Adam dolu şəhərdə gəzirəm...", "Bu açılan səhərə, dan yerinə tut məni...", "Bir yarpaq qopub düşdü yazdığım şeirin üstə...", "Baxıram gözlərimdə dünya boş və ötəri...", "Budaqdan bir yarpaq üz uçurt, olsun kəpənək...", "Baş verənlər göz qırpmı sırasın tuta bilmirəm...", "Çin yuxular gözəldi...", "Əsalı arzuların barıdı neçə arzum...", "Gözlərini gəzə-gəzə bələyirəm günü aha...", "Deyirsən gözlərimi sənincün qoruyuram...", Dan üzü, "Yer üzü sıxır adamı...", "Dərd gəlir əli baltalı budanır ömür ağacım..." (şeyrlər), № 8

KƏMALƏDDİN QƏDİM - Adım, Gözümdən düşür, Mən səndən elə yıxıllam, Yalan, Kim kimi tez tapsa xəbər eləsin, Zaval həmin zavalısa, Sevgiyə, Çəkməyə dərd olacaq, Qərib axşamlarıq, Qərib daşlarına şeir yazıram, İstəyir, Yaşanmadın, ölüm ol gəl... (şeyrlər), № 8

İSLAM SADIQ - Yuxuma girmişdi kəndimiz, Yadırğamışam, Evimiz nə yaman soyuqdur, Olmadı, Kəhər atın, Anam xana qurub, Dədəmə qovuşub kiridi anam (şeyrlər), № 8

ZEYNAL VƏFA - Qocalar evində, Ağacın soyqırımı, İçimiz (şeyrlər), № 8
AYİŞƏ NƏBİ - Dağların kölgəsi, "Adı ilə canı birləşəndə adam olar...", "Unutdum deyim ki, şeir havası deyil...", "Bir üzün ağ olsun, biri bilmirəm...", "Dedim deməyim söz gözəlləşsin...", "Suya axıb getmə, dur desəm durur...", Mat oldum, "Yüz külək yüz sabah mehi əssə də...", "Günah deyə sözlər perik düşdü ağızlardan...", Külək (şeyrlər), № 8

VƏFA MÜRSƏLQIZI - "Gələnlər getməkçün gəlir dünyaya...", "Bu həyat yolunda doğmalarımın çoxunu itirdim...", "Nərdivan-nərdivan qalxaq dünyanın", "Axırda özümü şeir eləyib, sənə göndərəcəm varğa büküb...", Yum gözlərini, yağlı sifətlərdəki yalançı gülüşləri...", "Günlər düzüm-düzüm boyunbağıydı...", "Ay quş ölüsünə ağlayan uşaq...", Özümə nekroloq (şeyrlər), № 8

SƏNƏM SƏBAYEL - Gül göndərərsən, Qadındı, Şairlər belə olur, Gecəyarı oxuyan quş, Qısqana-qısqana (şeyrlər), № 8

ADİL MİRSEYİD - Şairin ölümü, Ay melanxoliası, Yağmur mələyinin xəyalı ilə söhbət, Kubist kompozisiya, Avtoportret cizgiləri, Mona Liza Şopenin prelüdü və sən, Şeir haqqında şeir, Fəyyad xamisin macərəsi, Totemlə kompozisiya, Nar çiçəklərinin sirri (şeyrlər), № 9

RƏFAİL TAĞIZADƏ - Sevgi nəğməsi, Ağ bulud ağlaya səni, Qayıt, Salxım söyüdlər, Deyim ki, darıxıram, Götürüb gedirəm səni özümlə, Yığacam üzünün qırıqlarını, Göydə doğan sevgilər, Dəniz, sənə gül gətirmişəm, Son görüş yenə də payıza düşdü... (şeyrlər), № 9

FƏXRƏDDİN TEYYUB - Gedir e..., Səmimiyyət, Gördüm, Oğlum, Şeir oxuyun, Dua, "Gördüm kitabını satırlar, ustad...", Qaranquş, "Qayğılar içində keçir həyatım...", "Dedim ki, nə ləlim, nə incim olsun...", Hollandiyada yaşayan qızım Nərgizə (şeyrlər), № 9

RAMİZ KƏRƏM - Qalır nişanələr, Vaxt o vaxt deyil, Bir də gəlsəm bu dünyaya, Yurddan perik düşənlərin, Anamın xatirəsinə, Azalan deyil, Açıldı bu qapı, Ağlımla zarafat (şeirlər), № 9

QƏDİMƏLİ ƏHMƏD - Gözləmə otağı, Bir varaq imiş, Bundan o tərəfə xatirələrdi, Haçan qovuşduq ki..., Böyüyür, Adam, "Mən "bəxtəvər şair" dağ başındayam...", İnanmır ürəyim (şeirlər), № 9

HİKMƏT MƏLİKZADƏ - "Adam var şeytandan betər...", "Yalnız sevdaların günahı artıb...", Mənə bu günahı bağışla, Tanrı, "Kölgəm - dünya savaşına ac adam...", Sosial peyzaj, "Həyat küncə qoyub məni uşaqtək...", "Aldandığı kişinin saxta sevgisi...", "Öpdüyüm qara dərdlərin canımdan yüzü ağ çıxdı..." (şeirlər), № 9

BƏNÖVŞƏ DAŞDILI - Daha məhəbbətdən yazmıram, Dağların, Bənövşəni, Ölməyə dəyər, "İstədim qəlbimdən çıxaram səni..." (şeirlər), № 9

FİRUZƏ MƏMMƏDLİ - İllərin, Bahar ritmləri, Baxır, "Səbrimin ətəylə gözümü sildim, yetər...", Əlim, "Çəkib bağladım qapısın, nə bilim kimindi bu ev...", Zəhmət adamı, Xof, "Vaxtın qulağı səsdə, hövsələ yox bir kəsdə...", "Vida bu yalnız həyata...", "Uğur kəsib ayağını, qapımızdan keçmir daha...", "Sözümə "köhnə" dedim, gör neçəsi sevindi...", "Heç cürə könlüm açılmır...", "Sevəliyəm mən əzəldən, seçilmişəm ən əzəldən...", "Yuxarıdan baxan şəhər...", "Artır xarabalıqlar...", "Gəlmişəm anım yerinə...", Bu adamlar nəhaq niyə danışır? (şeirlər), № 10

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Qafiyə, Qocalıq pulu, Səmənin belinə qırmızı lent bağla dedim, Çöl haqqı, Son, Kəndin baxtı, Unutduğum, Uşaqlara salam, Şəkil sevdası, Ev əşyaları, Sən ölən gün, Pişik, Deyirəm, Gözəl anam (şeirlər), № 10

AĞAMİR CAVAD - Gör nə qədər, İlanı yuvadan çıxaran adam, Heç nə ola bilmədin, Bənövşə ömrü, Yuxarı, Yol aç gedim, Oxu, "Bu səhnə nə gözəl səhnəcik" (şeirlər), № 10

NAZİM ƏHMƏDLİ - Dünya donacaq elə bil, Dəli könül, nə dersən de, Sevgi, Kim nə dersə, desin, Mən də yola çıxmışam, Elə qar yağır könlümə, Könlüm, İndi bilmirəm nə yazım (şeirlər), № 10

FƏRİDƏ HACIYEVA - Nə yaxşı ki, varam, Qismətimi yazandı, Varlığım qalanıb, İlahi sədasında, Qəmə yoldaş oluram, Dolanmağın düzünü, Məni qorxudan, Gözəlliyə bürünür, Tək qalmışam, Şükür bu günə, Qəm badəsin dada-dada, Ulduz dolu gecədə (şeirlər), № 10

ADİL ŞAMİLOĞLU - Üfüq-üfüq sökülürəm, Mənə, Payız lövhələri, Həsərət, Səninlə getdi, Əyalət şairləri (şeirlər), № 10

ƏTRAF SƏRRAF - Yarımçıq, Alın, Qulaq, Qaşlar, Gözlər, Burun, Ağız, Bığ (şeirlər), № 11

XƏQANİ HƏBİBOĞLU - Dərdi, Ərik çiçəyinə yazılan şeir, Fikir çaldı, söz oynadı, Ağrılar - köpək balıq, Ayrılıqlar, Kəlbəcərdə boş qəbrim var (şeirlər), № 11

RAFİQ HÜMMƏT - Tənhalıq, Güllə ölümü, Bu adam nə üçün yığıldı görən?... Baxın, Mən düzəm, səhrayam, gülüm..., Gözləmə bazar gününü..., Kor qadının sehri, Şükranlıq, Buludların sevgisi, Bal arısı (şeirlər), № 11

QƏŞƏM İLQAR - Özünü tanı, Keçmişdən gələn qatar, Xan əmi, Mənim qu nəğməm (şeirlər), № 11

ƏLİZADƏ NURİ - Kitab, Təzə ayrılıq gəlir, Qaraçı qızın günəşi, Şeir kimi şəkil, Dağlar, Ümid, Ayrılmalar, Düşər, Kədəri bizə tapşırın, Ana, mənə çətir ver, Könül şikəstəsi, Çe Çəvara, Sadiq kədər, Tökülürəm ləçək-ləçək, Payız serenadası, Çiçək, İlk yağmursan, son baharsan, Günahların ad günü, Əllərini uzat mənə, "Payız notları"ndan, Mən necə düz keçim bu tin dünyanı, Yaxşı ki, o göylər çox hündürdədi (şeirlər), № 12

ASİM YADİGAR - Türkün gücü, Bu yol Təbriz yoludur, Döyüş havaları çaldırmalıyq, Gedək, Səni, Yoxdu, Qaçır, Yox, Eşitmir, Allah, bu gəlinə nə olub (şeirlər), № 12

QALİB ŞƏFAHƏT - Sevgi nağılı, Ümitsiz qaldıq, Axtarsan məni, Qaranlıq qaldı, Yuxumda bir it hürür, Gedirəm, Ürəyində (şeirlər), № 12

NARINGÜL - Adamlar, Yolun xətrinə, Bəlkə də, Aldatdılar, Çıxıb gedim, Darıxmaq, Torpaq qalar, Gecənin şeiri, Qalmaq, Elə soyuqsan ki, Sən özündə böyüksən, Sonuncu ümid (şeirlər), № 12

İSMAYİL İMANZADƏ - Qapı arxasında dayanan uşaq, Gedək söz dirilən yerə, Təbiətin töhfəsi, Söz oğruları, Bax e... (şeirlər), № 12

HÜSEYN HATƏMİ - 60 baharıma, 60 qışıma, Vətən həsrəti, Şəhidlər qəbiristanında, Bu yollar, Aşıq qardaş, Nağıl ömürlü nənəm, Seçmək istəyirəm (şeirlər), № 12

XASAY MEHDİZADƏ - Kölgə, Vətən demək istədim, Deyəsən, təzədən uşaq olmuşam, Deyəsən, ağ elədim, Bilmirsən (şeirlər), № 12

FİKRƏT ƏSƏD - Çəkmədiyim rəsm, Dünya boylanmaq üçündür, Həyatın bozaran üzü (şeirlər), № 12

ƏDƏBİ GƏNCLİK

SƏRVƏR KAMRANLI - İndi, Qol açıb göylərlə qucaqlaşasan, Rahat olasan, Asılıb qalmışam dərd yaxasından, Gedirəm kəndimə uşaqlaşmağa (şeirlər), № 12

ŞAHANƏ MÜŞFİQ - Mənim sənsizliyim yaman paxıldı, Evə gedirəm, Baş alıb gedirəm özümə sarı, İt hürən tərəf (şeirlər), № 12

İLTİMAS SƏMİMİ - O kənd, Kəndimizin yaz axşamları, "Dünyaya gələn gün", Yaddaş xəritəsi (şeirlər), № 12

MAYİSƏ ƏSƏDULLAQIZI - Bir atəş yangısıyam, Baxışlar uzanar (şeirlər), № 12

RƏŞAD MAHMUDOĞLU - Qismətdən məhəbbətə, Halallıq (iki hekayə), № 12

PUBLİSİSTİKA

RƏŞİD FAXRALI - Söz-duygunun göy qurşağı, № 2

TEYYUB QURBAN - Sənədlərin dili ilə, № 4

VAHİD MƏHƏRRƏMLİ - İstəhkamçı zabitin cəbhə gündəliyi, № 5

RƏŞİD FAXRALI - Ordum varsa, yurdum var!, № 11

XATİRƏLƏR, DUYĞULAR

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Şəkillər, № 1; Şəkillər. "Altı qızın biri Pəri", № 4; Şəkillər. Milyon il bundan əvvəl, № 5; Şəkillər. Yerin altında boşluq, № 6; Şəkillər. Altıncı şəkil. "Qamçılamaq istəyirəm bu boşluğu", № 7; Şəkillər. Yaşamaq lazımdır sabaha qədər, № 8; Şəkillər. Kamal Abdulla - Qarışıq xətlər versiyası, № 9.

DƏYİRMİ MASA

ANAR BELƏ DEDİ - (Anarın "Göz muncuğu" povestinin müzakirəsi), № 3

ÇAĞDAŞ AZƏRBAYCAN POEZİYASI - PROBLEMLƏR, MÜLAHİZƏLƏR, № 5

MÜASİR ƏDƏBİ TƏNQİD: PROBLEMLƏR, MÜLAHİZƏLƏR, № 6

BİZİM TÜRK DÜNYAMIZ

SEYRAN SÜLEYMAN (KRİM) - Tilsimçi rəssam, Qırıma, Dünya edin, Birer kinlik duyarım, Senin gözlerinde, İnandı, Dörtlükler (şeirlər), № 4

XANƏMİR TELMANOĞLU - "Səsin yüksəlsin, əfəndim!", № 7

ALMAZ HƏSƏNQIZI - Vətəni tədqiqatlarında yaşadan folklorşünas, № 8

DÜNYA, SƏNDƏN KİMLƏR KEÇDİ...

ZÜMRÜD DADAŞZADƏ - "Nəhəng olan uzaqdan daha aydın görünər...", № 1
QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Şəkillər. İkinci şəkil: İsa İsmayılzadə: "Bir saatlıq Bakı", № 3

ƏLİ RZA XƏLƏFLİ - Sözün ucalığında, № 3

HACI NƏRİMANOĞLU - Zəngəzur ağrısını yaşayan və yaşadan şair, № 7

ƏLÖVSƏT BƏŞİRLİ - "...Əsərlərimlə yaşayacağam...", № 8

TARİX

ELXAN ZAL QARAXANLI - Etrusk elegiyası, № 2

POLEMİKA

FƏRHAD MƏDƏTOV - "Qalın buludlara soxulmuşdur Ay...", № 2

ŞAİRİN ARXIVİNDƏN

VAQİF SƏMƏDOĞLU - Huşsuz heykəlin hekayəti (mono-pyes), № 5

ESSE

NİZAMİ CƏFƏROV - "Ayrılarımı könül candan...", № 4

AYDIN TALIBZADƏ - Ulduzlar məclisinin sahibi, № 9

BƏSTİ ƏLİBƏYLİ - "Köç" havasında, № 11

AXTARIŞLAR, TAPINTILAR

AYGÜN BAĞIRLI - "Sən özün proletar deyilsən", № 9

PORTRET CİZGİLƏRİ

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Fikrət Qoca, № 11

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Şahmatın dramaturgiyası, № 12

ƏKS-SƏDA

ETİBAR ETİBARLI - "Nə var, nə yox, poeziya?", № 9

DEBÜT

HƏDİYYƏ ŞƏFAQƏT - Səni sevirəm, Minnətdaram hər şey üçün, İlahi, nə olub mənə, Bütün xatirələr, Tanrı, Nə qərribə görüşdü, Allah, necə görünürəm, Qayıdasan bir axşam (şeirlər), № 1

SÖZ SƏRVƏTİMİZ

PAŞA ƏLİOĞLU - Əlyazmalar İnstitutunun yeni nəşrləri, № 4; 5

DÜNYAYA PƏNCƏRƏ

AYNUR SABİTOVA - Uilyam Bredford, № 12

NAMƏLUM ABİDƏLƏRİMİZDƏN SORAQLAR

PAŞA ƏLİOĞLU - Mirzə Saleh Təbrizi, № 1

MİRZƏ SALEH TƏBRİZİ - "Yeriməz salık olan rahi-rizadən qeyri...", "Məhrü vəfa sözünü heç kimsədən inanmaz...", "Sən dərd duymamış nə söylərsən dəvasını...", "Ola, yarab, bir kərəz yarım bəni yad eyləyə (şeyrlər), № 1

PAŞA ƏLİOĞLU - Mirzə Mehdi xan Astrabadinin "İnşa" əsəri, № 6

NAILƏ MUSTAFAYEVA - Naməlum müxəmməslər, № 11

"İSTİ-İSTİ"

GÜNAY QARAYEVA Hörmüz - Əhriman və yaxud Xeyir və Şər modelinin transformasiyası, № 1

AYGÜN BAĞIRLI - Duyğulu şeyrlər, № 2

VAQİF YUSİFLİ - Vüsal Nurunun keçmiş "səyahəti", № 10; Ədəbi hadisə, №12

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

NƏRGİZ CABBARLI - Yeni yaradıcılıq təmayülləri, ədəbi qruplar və avanqard poeziya, № 1

GÜLŞƏN ƏLİYEVA-KƏNGƏRLİ - "Kəssə, hər kim tökülən qan izini...", № 2

YADİGAR ƏSGƏROVA - Mən həqiqəti deyirəm, № 2

SONA XƏYAL - Füzulini müalicə etmək istəyən şair, № 2

ELNARƏ AKİMOVA - Müasir poeziyada çöküş fəlsəfəsi, № 3

ASİF RÜSTƏMLİ - İstiqlal poeziyamızın Daisi, № 3

QƏZƏNFƏR PAŞAYEV - Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası, № 4

EŞQANƏ BABAYEVA - İztirab çəkən ruhun dramı, № 4

ƏSƏD CAHANGİR - Mahmud Kaşğarlının "Divani-lügət it türk" əsərindəki şeyrlər hansı vəznədir?, № 5

AYNUR XƏLİLOVA - Fərman Kərimzadənin "Çaldıran döyüşü" romanında dastan intertekst kimi, № 6

TƏYYAR SALAMOĞLU - Romanın, yoxsa tənqidi mühakimənin yoxsulluğu?, № 7

ELNARƏ AKİMOVA - Aydınlığa doğru. 2014-cü ilin poema mənzərəsi, № 7

PƏRVANƏ MƏMMƏDLİ - Cənubi Azərbaycanda ədəbi proses, № 8

AYNUR XƏLİLOVA - Uşaq folkloru: problemlər, mülahizələr, № 8

AYSEL QƏRİBLİ - Növə və ya bir janrın göz yaşları, № 8

LƏTİFƏ MİRZƏYEVA - Qiymətli ədəbi inci, № 8

ASİF RÜSTƏMLİ - Tacik milli mətbuatının azərbaycanlı banisi, № 9

SƏXAVƏT TAĞILAR - Hərdən gülüşün düşür yadıma, № 9

GÜLŞƏN ƏLİYEVA-KƏNGƏRLİ - "Şeyx Sənan": sufizmdən romantizmə, №10

NƏRGİZ CABBARLI - Çağdaş şeirin müraciət obyektı - Qloballaşan Dünya və İnsan, № 11

KİTABLAR, RƏYLƏR

ZAMAN ƏSGƏRLİ - Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, № 1
AYNUR XƏLİLOVA - On ilin ədəbi-tənqidi düşüncələri, № 1
GÜNAY QARAYEVA - "Gözəl dünyadı, vallah", № 3
ELNARƏ AKİMOVA - "Körpüdə ümid" romanı haqqında düşüncələr, № 5
NİZAMİ TAĞISOY - XIII-XVIII əsrlər ədəbiyyat tariximizin yeni dərslük mənzərəsi, № 6
SƏRVƏR ƏLİOĞLU - Adəm övladlarını qardaşlığa çağırان roman, № 10

ADİL BABAYEV - 90

VAQİF YUSİFLİ - "Təzədən doğulur şair ölən gün...", № 1

ƏKBƏR AĞAYEV - 100

VAQİF YUSİFLİ - Ustad tənqidçi, gözəl tərcüməçi, № 3

NİSƏ BƏYİMİN 60 YAŞI

NİSƏ BƏYİM - Altı on-onaltı, "Könlündən yas keçirdi...", "Ömür o qədər qısa ki...", "Nə qədər yanılmısan...", "Bir az ağlaya bilsəm...", "Mən həyatım boyunca xatirələri yığdım...", "Bir misralıq ömrümü bir fəsil qəmə bükdüm...", "Sözü bayraq elədilər...", "Gündüzlər əlli-ayaqlı, gecələr əriyib gedir...", "Qanımın arasına girdim...", "Nə oldu, baxtdan oldu..." (şeyrlər), № 3

MİKAYIL RƏFİLİ - 110

NİZAMƏDDİN ŞƏMSİZADƏ - Ədəbi tənqidimizin Rəfili ştatı, № 4
NAZİM HİKMƏT - M.Rəfiliyə, № 4

MAKSUD İBRAHİMBƏYOVUN 80 YAŞI

İNTİQAM QASIMZADƏ - Yaşamaq istedadı, № 5

VAQİF BƏHMƏNLİNİN 60 YAŞI

İNTİQAM QASIMZADƏ - Doğulduğu günü xatırlayan adam. (İntiqam Qasımzadənin Vaqif Bəhmənli ilə söhbəti), № 6

İLTİFAT SALEHİN 80 YAŞI

ƏSƏD CAHANGİR - "Yolçu, yığ heybənə dəftər-kitabı...", № 6
İLTİFAT SALEH - Qalayçı, Kişi ol!, İçimdə, Sevinirəm, Plastilin adam, Yaddaş, Bağışla bizi, dünya, Kimsə tir-tir əsir, Yaşayır xana-xana, Qıyma ölüm, İstədim, Əllərim (şeyrlər), № 6

FİKRƏT QOCANIN 80 YAŞI

FİKRƏT QOCA - Şair ölümünə mən inanmıram, Şair dostum, Bir nəğməyəm, Sevgi gözəl bələdi, Əl saxla (şeyrlər), № 8

ALEKSANDR QRİÇ - Qocalmayan Fikrət Qoca, № 8
YAŞAR QASIMBƏYLİ - Rəsul Rza və Fikrət Qoca, № 8

ƏHMƏD ANATOLLU - 120

SONA XƏYAL - İncə yumor, sağlam gülüş, № 8

SƏYAVUŞ MƏMMƏDZADƏNİN 80 YAŞI

MƏMMƏD ORUC - Şahmat gedişlərindən savayı, № 10
KONSTANTİN SİMONOV - Bernard Şou ilə görüş (şeir - rus dilindən
çevirəni: Səyavuş Məmmədzadə), № 10

VAHİD ƏZİZİN 70 YAŞI

RƏSUL RZA - Tanışlıq, № 11
VAHİD ƏZİZ - Mircəfər (poema), № 11

SERGEY YESENİN - 120

NİZAMİ TAĞISOY - "Bax, yenə qayıtmışam...", № 11

YUSİF SƏMƏDOĞLU - 80

NİZAMİ CƏFƏROV - Yusif... Və Səmədoğlu, № 12
PƏRVİN - Yusif Səmədoğlu - ölümdən sonrakı həyat, № 12
ƏLİ ƏMİRLİ - Ölümə qənşər, № 12
ELMİRA AXUNDOVA - Nostalji, № 12

KİTAB RƏFİ - №1-12

